

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE BASINDAKİ YANSIMALARI
(1945- 1952)**

**HAZIRLAYAN
N. ÇİĞDEM AVCI (KANAT)
466**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç Dr. AYNUR SOYDAN ERDEMİR**

İSTANBUL 2006

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 2901030008 numaralı Nazmiye Çiğdem Avcı'nın hazırladığı “**Türk-Amerikan İlişkileri ve Basındaki Yansımaları (1945 – 1952)**” konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **Tez Savunma Sınavı**, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28. Maddesi uyarıncagünü saat.....'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin'ne **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd.Doç.Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR Danışman		
Prof.Dr. Yakut IRMAK ÖZDEN		
Prof.Dr. Sabahattin ÖZEL		
Yrd.Doç.Dr. Cevahir KAYAM		
Yrd.Doç.Dr. Şamil ÜNSAL		

T.C YÜKSEKÖĞRETİM KURULU TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

(Tez yazarı tarafından bilgisayarda doldurulduktan sonra basılarak imzalanmalıdır.)

Ref No: 10279

Tez No:
(Tez merkezi tarafından
doldurulacaktır.)**Yazar Adı / Soyadı** : Nazmiye Çiğdem AVCI KANAT

(Tezde kullandığınız tüm adlarınızı açık olarak yazınız.Kısaltma kullanmayınız.)

T.C. Kimlik No : 22709105398**E-Posta Adresi** : nazcigdem@yahoo.com**Tezin Özgün Dili** : Türkçe

(Tezin ana bölümünün dili)

Tezin Adı : TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE BASINDAKİ YANSIMALARI
(1945-1952)(Tezin özgün dildeki adı.
Yandaki alana en fazla
200 karakter yazılabilir.)**Tezin Türkçe Adı** :(Tezin özgün dili Türkçe
değilse burayı doldurunuz.
Yandaki alana en fazla
200 karakter yazılabilir.)**Tezin Yabancı Dildeki Adı** : TURKISH-AMERICAN RELATIONS AND ITS REFLCETIONS IN THE
PRESS (1945-1952)(Tezin özgün dili Türkçe ise
yabancı dildeki çeviri adını
buraya yazınız.Yandaki alana
en fazla 200 karakter yazılabilir.)**Tezin Konu Başlığı** : 1.Türk İnkılap Tarihi
2.
3.**Tezin Yapıldığı Yer** :

Üniversite İstanbul Üniversitesi

Enstitü (Bu alana veri girebilmek için
üstteki "üniversite" alanının doldurulmuş
olması gerekir.) Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
ise, veri giriş alanının açılması için engeli geçici olarak kaldırmınız .)

Fakülte

Hastane

ABD/Bölüm

Tez Türü : Yüksek Lisans**Tez Yılı** : 2006 (yyyy)**Sayfa Sayıları** : 227 (Toplam)Giriş Sayfaları : 24 Ana Bölüm : 200
(Romen rakamlarıyla numaralandırılmış
bölüm)Ekler:
(Ana bölümden farklı
numaralandırılmış ise)**Tez Danışmanları** : Ünvanı Adı
1.Danışman : Yrd. Doç. AynurSoyadı
SOYDAN ERDEMİR

2.Danışman :

3.Danışman

Dizin Terimleri:

(Dizin terimleri listelerinden seçiniz. İmleci dizin terimini girmek istediğiniz kutucuğa getiriniz.Kutucuğun yanındaki linke tıklayınız. Gelen alfabetik listeden uygun harfi seçiniz. Aradığınız terimi listede tarayıp bulduğunuzda tıklayınız. Terim uygun kutucuğa yerleşecektir.)

Türkçe Dizin Terimleri**İngilizce Dizin Terimleri**

Türk dış politikası

Türk-Amerikan ilişkileri

Basın

Önerilen Dizin Terimleri:(YÖK Dizin terimleri listelerinde bulamayıp önerdiğiniz terimler)

Türkçe **İngilizce**

Tezin Metin Formatı Dışındaki Ekleri : (Aynı türden 1'den çok dosyanız varsa ilgili kutuda dosya adlarını noktalı virgül (;) ile ayırınız

- Resim: Dosya adı:
Harita: Dosya adı:
Görüntü: Dosya adı:
Ses: Dosya adı:
Program: Dosya adı:
Diğer: Lütfen Belirtiniz:

Kısıtlama :-

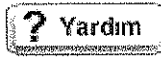
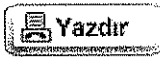
Dosya adı:
Bitiş Tarihi: (gg/aa/yyyy)

Proje desteği aldıysa Proje no:

Tarih:

İmza

Bu belgenin İnternet Adresi : http://www.yok.gov.tr/YokTezSrv?PAGE=YOKSRV__S__52&OPER=EKLE

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı
Tez Merkezi

TEZLERİN ÇOĞALTILMASI VE YAYIMI İÇİN İZİN BELGESİ
(Telif Hakkı Tez Yazarına ait olan tezler için)

Tez Yazarının

Soyadı : Adı:

Uyruğu : TC T.C. Kimlik No:.....
Diğer Belirtiniz.....

Sürekli Adresi:

Telefon No: Faks: E-Posta:

Üniversite Adı :

Enstitü / Eğitim Hastanesi Adı :

Fakülte, Bölüm/Yüksekokul:

Tez Türü: Doktora Yüksek Lisans Tıpta Uzmanlık Sanatta Yeterlik

Mezuniyet Tarihi: (Gün/Ay/Yıl)

Tezin Başlığı:
.....
.....

Tez yazarı aşağıdaki seçeneklerden birini işaretleyerek imzalamalıdır.

Not: Yükseköğretim Kurulu'nun kabul ettiği ilke tüm tezlerin, makul gerekçeler dışında (patent başvurusu, yayınlanma sürecinde oluşu vb.) hiçbir kısıtlama olmaksızın tüm araştırmacıların erişimine açık olmasıdır. (Tezin kopyalanması endişesi, tezin erişime açılmasının engellenmesi için bir gerekçe olarak kabul edilemez.)

a)Yukarıda başlığı yazılı olan tezimin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, İnternet dahil olmak üzere her türlü ortamda tamamen veya kısmen çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

İmza

Tarih

.....

.....

b)Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra (a) maddesindeki koşulların geçerli olacağını kabul ve beyan ederim. (Ertelene süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

İmza

Tarih

.....

.....

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti başarıyla izlenen dış politikası sayesinde Dünya tarihinde yaşanan en geniş katımlı savaş olan II. Dünya Savaşı'nın dışında kalabilmiştir. Türkiye, savaş boyunca Dünya'nın büyük devletlerinin (İngiltere, Fransa, ABD, Sovyetler, Almanya) Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda yaptıkları baskı karşısında bile hareket özgürlüğünü koruyup savaş dışında kalabilmeyi başarmıştır.

Savaş sonrasında Sovyetler ile ilişkileri gerginleşen Türkiye bu süreçte özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile mevcut ilişkilerini güçlendirerek Sovyetler'e karşı güç birliği oluşturabilme politikasına yönelmiştir

Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki gerginliğin devam etmekte olduğu 1946 yılının başlarında ABD fiili olarak harekete geçip Sovyetler Birliği'ne kendisinin de o bölgede var olduğunu ve olacağını gösterecek bir karar alarak Missouri Zırhlısı'nı Türkiye'ye göndereceğini açıklamıştır. Bu olay Türk basınının önde gelen gazetelerinde geniş yer bulmuştur.

12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Truman'ın Senato ve Temsilciler Meclisi'ndeki oturumunda yaptığı ve daha sonra "Truman Doktrini" adını alan konuşmasında tüm dünyayı etkileyecek yeni Amerikan politikası açıklanmıştır. Bundan sonra ABD doğrudan devreye girerek Sovyet baskısı altında bulunan Türkiye ve Yunanistan'a mali ve askeri yardımda bulunacağını açıklamıştır. Daha sonra dönemin ABD Dışişleri Bakanı General Marshall'ın öncülüğünü yaptığı "Marshall Planı'na" Türkiye'nin de dâhil edilmesiyle Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımları artarak devam etmiştir. Bu süreçte basında Amerika'nın Türkiye'nin en büyük ve en önemli dostu olduğu vurgulanmıştır.

Sovyet yayılmasına karşı batı dünyasının girişmiş olduğu savunma çabaları çerçevesinde 4 Nisan 1949'da kurulan NATO içindeki yerini almak isteyen Türkiye çeşitli girişimlerde bulunmuş ve bu amaçla 1950'de Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın çağrısına uyarak Kore Savaşı'na asker göndermiştir.

Türk basınının önemli gazetelerini ele alarak yapılan incelemeler sonucunda 1945-1952 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkilerindeki yakınlaşmanın yalnız ekonomik, siyasi ve askeri boyutta değil eğitim ve kültür alanında da gerçekleşmiş olduğu görülmüştür.

SUMMARY

As a result of its successful foreign policy, the Turkish Republic did not participate the Second World War, which was the greatest war in the history of the world. Turkey succeeded to protect its freedom of mobility and stayed away from the war even though it was under the pressure of the great countries(Great Britain, France, U.S.A., Soviets,Germany) of the world.

After the war, because of the tension in its relations with the Soviets, Turkey inclined towards a policy to strengthen its current relations especially with the U.S.A. in order to form a joint power league against the Soviets.

While the tension between Turkey and Soviets continued during the first months of 1946, U.S.A. declared its decision to show that it is physically present and will be so in this region by sending the Missouri War Ship to Turkey. This event took a vast place in the leading newspapers of the Turkish Press.

The new American policy which was going to effect the whole world in the future was declared by the U.S.A. President Truman in his speech, afterwards called the "Truman Doctrine" , which he made during the session of the U.S.A. Senate Assembly and House of Representatives on the 12th of March, 1947. After this, the U.S.A. directly intervened and declared that it was going to provide fiscal and military aid to Turkey and Greece, which were under the Soviet pressure. Later on, as Turkey was included in the "Marshall Plan", which was led by U.S.A. Minister of Foreign Affairs General Marshall, the American aid provided to Turkey continued increasingly . During this development, Turkish Press emphasized the U.S.A. as Turkey's greatest and most important friend.

Turkey wanted to take place in NATO, which was founded on 4 th of April, 1949 as a part of defense efforts of the Western world against the Soviet spread. In 1950 Turkey took some initiatives by accepting the call of the United Nations to send troops to the Korean War.

As a result of the study of the leading newspapers of Turkish Press, it is observed that between the years 1945-1952, the Turkish-American relations had become closer not only in economical, political and military fields but also in educational and cultural fields.

ÖNSÖZ

“**Türk-Amerikan İlişkileri ve Basındaki Yansımaları (1945- 1952)**” adlı Yüksek Lisans Tez çalışmamızda ele alınan dönem içerisinde Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişim süreci Türk Basını dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Esas olarak bu değerlendirme tek bir konu üzerinde değil ilişkilerin ekonomik, siyasi ve kültürel boyutları dikkate alınarak yapılmıştır. Araştırmamızda temel olarak Cumhuriyet, Son Posta ve Akşam Gazeteleri incelenmiş, önemli gelişmelerin yaşandığı belirli tarihlerde ise bu üç gazete dışında Türk basınının çeşitli gazetelerinden yararlanılmıştır.

Bugüne kadar Türk- Amerikan ilişkilerinin gelişim süreci hakkında pek çok değerli çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada ise II. Dünya Savaşı sonrasında Türk- Amerikan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler Türk basını esas alınarak farklı bir açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türk- Amerikan ilişkilerinin gelişimi açısından 1945 ile 1952 yılları arası gerçekten oldukça yoğun bir dönem olmuştur. Bu nedenle araştırmamız sırasında çalışmanın sınırlarını belirlemek konusunda zorlanılmıştır.

Bu araştırmanın “Giriş” bölümünde Osmanlı İmparatorluğu döneminde ABD ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin gelişimi ve Milli Mücadele’den 1945’e kadar geçen süreç kısaca değerlendirildikten sonra diğer üç bölümde 1945’ten 1952’ye kadar Türk- Amerikan ilişkilerinde gerçekleşen önemli gelişmeler Türk basını ve Türk kamuoyundaki tepkiler göz önüne alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türk kamuoyu’nun yanısıra Türk basınında yer verildiği ölçüde yabancı kamuoyu’ndaki yansımalara da yer verilmiştir.

Araştırmamız kapsamında Türk basınının önemli yayın organları dışında söz konusu dönemdeki Türk- Amerikan ilişkilerini ele alan temel kaynak kitaplar, süreli yayımlar, Düstur ve Meclis Zabıtları incelenmiştir. Aynı Tarihi dergilerinin 1945-1952 yılları arasındaki sayıları taranmıştır. Kaynak taraması yöntemiyle yapılan bu araştırmada Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane, YÖK Tez Tarama Merkezi, Taksim Atatürk Kitaplığı, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kitaplığı’ndan yararlanılmıştır. Tezin yazımında İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından belirlenen Tez Yazım Kılavuzu’nda belirtilen kurallara uyulmuştur.

Bu araştırma süresince bana yardımcı olan ve yol gösteren tez danışmanım değerli hocam Yard. Doç. Dr. Aynur SOYDAN ERDEMİR’e bana göstermiş olduğu destekten ve olumlu tutumundan dolayı teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, özellikle kaynak sağlama aşamasında, çalışmamı göstermiş oldukları yakın ilgiden ve yardımlarından dolayı Beyazıt Devlet Kütüphanesi Gazete Bölümü Şefi Mihriban BİLİR’e ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi Kitap Bölümü’nde görev yapan Necati KIZBAŞ’a teşekkür etmek istiyorum.

İstanbul, 10 Temmuz 2006
N.Çiğdem AVCI

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SON DÖNEMİNDE TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA..... 25-56

A. Türk- Alman İlişkilerinin Kesilmesi.....	25
B. Türkiye'nin Japonya ile Siyasi ve İktisadi İlişkilerini Kesme Kararı ve Bu Kararın Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması.....	28
C. II. Dünya Savaşı Sonuna Doğru Düzenlenen Konferanslar ve Bu Konferanslarda Alınan Kararların Türk- Amerikan İlişkilerine Yansımaları	
1. Yalta Konferansı.....	31
a. Yalta Konferansı'nda Boğazlar Meselesi.....	34
b. Türk-Amerikan İlişkilerinin Gelişimi Bağlamında Yalta Konferansı.....	35
c. Yalta Konferansı Kararları Doğrultusunda Türkiye'nin Almanya'ya Savaş İlan Etmesi.....	38
2. San Francisco Konferansı.....	41
a. San Francisco Konferansı'nda Birleşmiş Milletler Yasası'nın İmzalanmasının Doğurduğu Etkiler.....	43
b. San Francisco Konferansı Sırasında Gündeme Getirilen Ermeni Meselesi.....	44

3. Potsdam Konferansı ve Konferansta Boğazlar Meselesi.....	47
a. Potsdam Konferansı Hazırlığında A.B.D Başkanı Roosevelt'in Ölümü ve Bu Olayın Türk Basınındaki Yansımaları.....	47
b. Potsdam Konferansı Sürecinde Türk- Amerikan İlişkileri: Konferans'ın Gündemi ve Alman Kararlar.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN DIŞ POLİTİKADA TÜRKİYE'Yİ DESTEKLEMeye BAŞLAMASI VE TRUMAN DOKTRİNİ DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE'YE YAPILAN AMERİKAN YARDIMLARI

I. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ TALEPLERİ KARŞISINDA AMERİKA'NIN DEĞİŞEN TUTUMU	
A. 19 Mart 1945 Tarihli Sovyet Notası'nın Türk- Amerikan İlişkilerine Etkisi.....	58
B. 19 Mart 1945 Tarihli Sovyet Notası'nın Türk Kamuoyunda Oluşturduğu Tepkiler.....	60
C. Türk Sovyet İlişkilerinde Karşılıklı Notalar Süreci.....	62
II. TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE DÖNÜM NOKTASI: MISSOURİ ZIRHLISI'NIN TÜRKİYE'Yİ ZİYARET ETMESİ.....	78
A. Missouri'nin Türkiye'ye Gelişi ve Türk Kamuoyunda Yarattığı Tepkiler.....	78
B. Missouri'nin Karşılama Töreni İçin İstanbul'da Yapılan Hazırlıklar.....	85
C. Türk Basını'nda Missouri'nin Ziyareti ile İlgili Yapılan Yorumlar.....	88
D. Missouri'nin İstanbul'a Varışı ve Bu Ziyaretin Türk- Amerikan İlişkilerine Etkisi.....	90

III. TRUMAN DOKTRİNİ'NİN İLANI VE TÜRK KAMUOYUNDA DOĞURDUĞU TEPKİLER	
A. Truman Doktrini'nin İlanına Giden Süreç.....	95
B. Truman Doktrini'nin İlanı	100
C. Truman Doktrini'nin Kabulüne Yönelik Türk ve Amerikan Kamuoyundaki Eleştiriler.....	103
D. Yardım Tasarısı'nın Görüşülmesi Süreci ve Truman Doktrininin Kabul Edilmesi.....	112
E. 12 Temmuz 1947 Tarihli Türk- Amerikan Yardım Anlaşması.....	118
IV. MARSHALL YARDIMI PLANI'NIN TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	
A. Marshall Planı'nın İlan Edilmesi.....	123
B. Amerikalı Uzmanların Türkiye'yi Marshall Planı'na Dahil Etmeme Kararı.....	128
C. Marshall Planı Doğrultusunda Türkiye'ye Yapılacak Yardımlara İlişkin Türk Kamuoyunda Yer Alan Yorumlar.....	133
D. Temmuz 1948 Tarihli Türkiye ve Amerika Arasında Türkiye'nin Marshall Planı'na Dahil Edilmesi Konusunda Yapılan Anlaşma (4 Temmuz 1948).....	137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKAN YARDIMLARININ TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ, DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA ÜYELİĞİ SÜRECİNDE GELİŞEN OLAYLAR

I. AMERİKAN YARDIMLARININ TÜRK EKONOMİSİNE ETKİLERİ

A. Amerikalı Uzmanların Hazırladıkları Raporlar ve Bu Raporların Türk Ekonomisi ve Türk Tarımı Üzerindeki Yönlendirici Etkileri.....	146
--	-----

- B. Amerika ve Türkiye Arasında Gelişen İlişkilerin Türk Siyasal Yaşamı Üzerindeki Etkisi ve 14 Mayıs 1950 Seçim Sonuçlarının Türk Amerikan İlişkilerine Yansıması.....156**
- C. Türk Amerikan İlişkilerinin Sosyal ve Kültürel Boyutu.....161**

II. NATO'NUN KURULUŞU VE TÜRKİYENİN NATO'YA GİRİŞ SÜRECİ

- A. NATO'nun Kuruluşu ve Niteliği.....166**
- B. Türkiye'nin Batı'ya Yönelmesi ve NATO'ya Üye Olma Yolunda Gösterdiği Çabalar.....168**
- 1. Türk- İtalyan Dostluk Anlaşması ve Türkiye'nin NATO'ya Yaptığı Müracaatlar.....174**
- 2. Türk Hükümeti'nin Kore'ye Asker Gönderme Kararı ve Bu Karara Türk Kamuoyunun Tepkisi.....175**
- C. Türkiye'nin NATO'ya Davet Edilmesi ve Basındaki Yansımaları.....193**

SONUÇ.....201

KAYNAKÇA.....208

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.e.	:	Aynı eser
a.y.	:	Aynı yer
Bkz.	:	Bakınız
bsk.	:	Baskı
bs.	:	Basım
BTDD	:	Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
BM	:	Birleşmiş Milletler
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
D.P.	:	Demokrat Parti
Haz.	:	Hazırlayan
İ.E.T.T	:	İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization
No	:	Numara
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
S.	:	Sayı
s.	:	Sayfa numarası
T.B.M.M.:		Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
v.d.	:	Ve diğerleri

GİRİŞ

I. OSMANLI DEVLETİ- A.B.D. İLİŞKİLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan varlığının temellerinin XIX. y.y.'a dayandığı bilinmektedir. Osmanlıların Amerikalılarla ilk tanışması, Osmanlı Devleti'nin en batıdaki topraklarının bulunduğu Mağrib¹ bölgesinde gerçekleşmiştir. Ancak, gerek Trablus, Cezayir ve Tunus'un başkent İstanbul'dan uzak olması, gerekse bu bölge yöneticileri ile Osmanlı merkezi yönetimi arasında çok sıkı bir bağlantı bulunmaması, bu ilk karşılaşmanın ardından ikili ilişkilerde yoğun bir siyasi bağlantının kurulabilmesini engellemiştir.²

Genel olarak, Türk- A.B.D. ilişkilerinin gelişimi Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılı ile Cumhuriyet dönemi olmak üzere 200 yıllık bir süreci kapsayan bir zaman aralığı ele alınarak değerlendirilmektedir.³ Bunun yanısıra Osmanlı Sarayı'nda daha 1776 tarihinde Amerika'nın vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesi Avrupa Gazetelerine bakılarak takip edilmekteydi.⁴ 19.y.y.'a girildiği sırada ise, iki ülke arasında doğrudan bir siyasi ilişki kurulmamış olsa da, ticari ilişkiler her geçen gün artmaktaydı. A.B.D. bayrağını taşıyan ilk ticari gemi 1797 yılında İzmir'e gelmiş, dönemin A.B.D. Başkanı Jefferson 1802 yılında Senato'nun onayı ile tüccar William Stewart'ı İzmir'e Konsolos olarak tayin etmiştir.⁵ Bu süreçte Osmanlı Devleti, Amerikan iş ve ticaret adamları için büyük önem taşımaktaydı. Bir yandan iki devlet arasında ticari faaliyetler gelişirken, 9 Kasım 1800 tarihinde "George Washington" adlı Amerikan savaş gemisinin İstanbul'a bir ziyareti gerçekleşmiştir.

¹ Mağrib kelimesi coğrafi olarak Kuzey Afrika'daki Fas, Tunus, Trablus ve Cezayir'i içine alan bölgeyi ifade eder.

² Çağrı Erhan, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, Ankara, İmge Kitabevi , 2001, s.33.

³ Osmanlı İmparatorluğu ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişim sürecini anlatan bir doktora tezi, (Fuad Ezgü, **Osmanlı İmparatorluğu ile ABD Arasında İktisadi ve Kültürel Münasebetlerin Kuruluşu ve Gelişimi**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1949) varsa da, bu teze ulaşamadık.

⁴ Akdes Nimet Kurat, **Türk Amerikan İlişkilerine Kısa Bir Bakış**, Ankara, Doğu Matbaası, 1959, s.7.

⁵ Orhan Köprülü, "Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri", **Bellekten**, C:LI, S:200, (Ağustos 1987), s.200.

Osmanlı karasularına giren bu ilk A.B.D. bayraklı savaş gemisi Osmanlı'da büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Bu ziyaret sırasında geminin kaptanı Albay Wiliam Bainbridge ve Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa arasında bir görüşme yapılmıştır. Küçük Hüseyin Paşa tarafından bu görüşmede “iki devlet arasında bir anlaşma yapmaya hazır oldukları” mesajı verilmiştir.⁶ Amerikan Devlet adamları, Amerika'dan gönderdikleri Şarl Ranido ile İzmir'de bulunan Komodor Biddle ve David Offley'den kurulu tam yetkili üç kişilik bir heyeti Osmanlı Devleti ile bir ticaret anlaşması imzalamakla görevlendirmiştir.⁷ 1803 yılına gelindiğinde ise Amerikan Maliye Bakanlığı'nın ithalat ve ihracat istatistiklerinde Osmanlı İmparatorluğu için ayrı bir sütun açılmıştır.⁸

Amerika tarafından gönderilen heyet ile Osmanlı Padişahı'nın görevlendirdiği eski Dışişleri Bakanı “Reisülküttab” Mehmet Hamit Efendi arasında yapılan görüşmeler sonunda, bir başlangıç, dokuz madde ve son bölümünden oluşan bir ticaret antlaşması İstanbul'da imzalanmış ve Padişah II. Mahmut tarafından onaylanmıştır. 7 Mayıs 1830 tarihinde imzalanan bu antlaşmadan bir süre önce ABD tarafından, D. Porter adında bir harp gemisi inşa uzmanı İstanbul'a gönderilmiştir. D. Porter Osmanlı tersane ve denizciliğini inceledikten sonra, uzun bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda D. Porter inşa edeceği gemilerle Osmanlı donanmasını kısa zamanda kuvvetlendireceğini ve bazı Türk gençlerini bu sahada yetiştirmek üzere Amerika'ya götürmek istediğini belirtmiştir.⁹ 1829 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı'na seçilen Andrew Jackson tarafından görevlendirilen D.Porter, İstanbul'da devamlı olarak on iki yıl kalmıştır. Bu süre içinde Türk devlet adamları tarafından çok sevilmiş ve II. Mahmut'un dostluğunu kazanmıştır.¹⁰

Osmanlı Devleti ile A.B.D. arasında imzalanan ilk antlaşma olan 7 Mayıs 1830 tarihli “Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması”nın birinci maddesiyle A.B.D.'ye “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsü verilmiştir. Buna göre Osmanlı limanlarını ziyaret eden Amerikan tacirlerinden, daha önce bu statü tanınan diğer devletlerin tacirlerinden alınandan daha fazla gümrük ve resim talep edilmeyecektir.

⁶ Kurat, **a.g.e.**, s.10.

⁷ Hamdi Atamer, “İlk Türk Amerikan Münasebetleri”, **BTTD**, Ankara, S: 2, (1967), s.20.

⁸ Uygur Kocabaşoğlu, **Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19.y.y. Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları**, 3.bs., Ankara, İmge Yayınları, 2000 , s.9.

⁹Ziya Akkaya, “Türkiye- Amerika Arasında ilk Muahede”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, C.XIX, S:219, (Haziran 1949), s.125-126.

¹⁰ Fuat Ezgü, “Geçen Asırda İstanbul'a Gelen Amerikan Gemileri”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1947, s.2.

Ayrıca diğ er ÷ lke vatandaşlarının sahip olduğ u her t÷ rlu ayrıcalık ve muafiyetten de yararlanacaklardır. Antlaşmanın İkinci maddesinde ise taraflar arasında kons÷ ler ilişkilerin kurulması ö ngör÷ lmüştür. İ ki taraf da birbirlerinin ÷ lkelerinde ihtiyaç duyacakları yerlere konsolos ve konsolos vekilleri tayin edebilecekler, ayrıca bu kişilere görevlerini yürütebilmeleri için resmi belgeler vereceklerdi. Ü çüncü madde de Amerikan tacirlerinin Osmanlı Devleti'nde rahat hareket edebilmelerini güvence altına alan tek taraflı bir imtiyazdı. Buna göre ÷ lkede ticaret yapmak amacıyla bulunan Amerikalılara ve onların simsarlarına, hangi millet ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar, müdahale edilemeyecek, limanlara gelen gemilerin, diğ er yabancı gemilerden farklı bir muameleye tabi tutulması ö nlenecektir.¹¹

Bu antlaşmanın ayrıca iki önemli özelliğ i bulunmaktaydı. Birincisi, Amerika'nın, Osmanlı Devleti için savaş gemileri inş asını ö ngören, antlaşmanın gizli ve ek maddesiydi. Bu maddenin Amerikan Senatosu tarafından kabul edilmeyeceğ i düş üncesiyle, ne Başkan'a ve ne de Senato'ya sunulan metinlerde bu gizli ve ayrı madde yer almamıştır. Antlaşmanın onay belgelerinin teatisinden önce, bu durum Reis÷ lküttap'a bildirildiğ inde, kendisi bunun antlaşma üzerinde hiçbir etki etmeyeceğ ini söylemiştir. Bu nedenle, antlaşmanın Mecmua-i Muahedat'tan alınan metninde bu gizli madde yer almamış , fakat İngilizce metninde bu gizli maddeye yer verilmiştir.¹²

Antlaşma'nın¹³ ikinci özelliğ i ise, 4. maddesinden kaynaklanmaktaydı. 1868 yılında, Suriye'de bulunan iki Amerikan vatandaşının Osmanlı Devleti'ne hakaret etmeleri dolayısıyla tutuklanmaları üzerine çıkan anlaşmazlığ a kadar, bu maddenin yorumu iki devlet arasında herhangi bir anlaşmazlık konusu olmamıştır. Fakat bu olay ve sonrasında, Türkçe metin ile İngilizce metin arasındaki farklılık sık sık anlaşmazlıklara sebep olmuştur.¹⁴

Osmanlı Devleti ile A.B.D. arasında diplomatik ilişkilerin kurulması sürecinde, tüm adımlar A.B.D. tarafından atılmış tır denilebilir. Washington'un bu konudaki hevesi esas olarak üç nedene dayanmaktaydı. Birinci neden ABD'nin ticari çıkarları ile ilgiliydi. Washington bir an önce bir ticaret antlaşması yaparak, Osmanlı limanlarıyla ticaret yapan Amerikalı tacirlerin Avrupalı meslektaşlarıyla aynı haklardan yararlanmalarını sağlamak istiyordu. Philedelphialı bir tüccar olan David

¹¹ Prof.Dr. Fahir Armaoğ lu, **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri**, Ankara, TTK, 1991, s.1.

¹² a.e., s.1.

¹³ Antlaşma'nın İngilizce ve Türkçe metinleri için bkz. Armaoğ lu, s.1- 6.

¹⁴ a.e., s.1.

Offley kendi kişisel girişimleriyle ilk Amerikan konsolosu olmayı başaran kişi olmuştur. Her ne kadar Offley'in temasları sonucunda Amerikan gemilerinin getirdiği mallara Avrupa devletlerinden gelenlerle aynı gümrük resmi uygulanmaya başlanmışsa da, bunun aynı şekilde devam edeceğinin garantisi yoktu. Başta İngiltere olmak üzere, bu bölgede A.B.D.'nin ticari rekabetini istemeyen devletlerin karşı yöndeki çalışmaları göz önüne alındığında, söz konusu antlaşmanın aciliyeti daha da artmaktaydı.¹⁵ A.B.D.'nin diplomatik ilişkiler kurmak istemesindeki ikinci neden, Amerikan vatandaşlarının bölgede XIX. Yüzyılın başından itibaren artan faaliyetleriyle ilgiliydi. Bu faaliyetlerin başında misyonerlik çalışmaları gelmekteydi. Osmanlı ülkesindeki misyonerlerin sayısı arttıkça bazı sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı nüfusu içinde yer alan değişik mezheplere mensup Hıristiyanları Protestanlaştırmak amacıyla Amerikan misyonerleri sistemli çalışmalar sürdürmekteydiler.¹⁶ Babîli bu dönemde, misyonerlerin çalışmalarını çok yakından izlememekteydi. Kendiliğinden bir karşı adım atılmamakta, ancak Hıristiyan cemaatlerin şikâyetleri ölçüsünde misyonerlere müdahale edilmekteydi. 1830'lar boyunca genişleyen Ermeni misyonu güçlendiği ölçüde şikâyetlere yol açacak, bu da Babîli'nin Amerikan misyonerleriyle, giderek daha yakından ilgilenmesi sonucunu doğuracaktır. Fakat bir yandan 1830'da imzalanan Osmanlı-A.B.D. Antlaşmasının tüm Amerikan vatandaşları gibi Amerikan misyonerlerini de ayrıcalıklı yabancılar arasına sokması, öte yandan da A.B.D.'nin misyonerlerin karşılaştıkları güçlükleri aşmaları için diplomatik yolları sonuna kadar kullanması, önemli iç ve dış sorunlarla boğuşan Osmanlı Devleti'nin misyonerlerin yol açtığı gerginliklere karşı gündelik tedbirlerin ötesinde uzun vadeli ve etkili politikalar yürütmesini engellemiştir.¹⁷ Bu yıllarda misyonerler dışındaki Amerikan vatandaşları da Osmanlı Devleti'ne ilgi göstermekteydiler. Osmanlı Devleti'ne ve İslam dinine ilişkin bilgileri genellikle Avrupalı gezginlerin kitaplarından öğrenen birçok Amerikalı Doğu'nun büyüüne kapılıp, XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı topraklarına gelmeye başlamıştır. Bu kişiler arasında gezginler, tarihçiler, arkeologlar, maceracılar ve ticari girişimciler bulunmaktaydı. Üçüncü neden ise, A.B.D. Hükümeti'nin Yakındoğu, Balkanlar ve Karadeniz Bölgesi'ni kapsayan stratejik konumu dolayısıyla Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler geliştirmeyi amaçlamasıydı. Washington yukarıda sayılan bölgelerdeki

¹⁵ Köprülü, a.g.m., s.930.

¹⁶ Erhan, a.g.e., s.96.

¹⁷ a.e., s.92.

siyasi gelişmeleri, Osmanlı Devleti'nde kuracağı diplomatik ve konsüler temsilcilikler yoluyla takip etmek ve ortaya çıkarabileceği ticari alternatifleri değerlendirmek istiyordu.¹⁸

Amerikalıların aksine, Osmanlı Devlet adamları iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde çok istekli olmamışlardır. Bunun nedeni öncelikle iki ülke arasındaki coğrafi mesafenin uzak olmasıydı. Fakat Amerikalı tacirlerden farklı olarak, Osmanlı Devleti'nde ticaretle uğraşanların Atlantik ötesinde bir ülke olan A.B.D. ile ilişki kurmamış olması, coğrafi uzaklığın ilişkilerin gelişimi üzerindeki yavaşlatıcı etkisini arttırmıştır. Osmanlı tebaasından ilk kez A.B.D.'yi ziyaret edenler 1808'de Kayserili Mehmet Dayı ile Giritli Mustafa Dayı olmuştur. Bu kişiler, yaklaşık bir yıl süren gezilerinin ardından Babi'ali'ye sundukları raporda; A.B.D.'nin İngiltere'den bağımsızlığını kazandıktan sonra, denizcilik alanında çok ilerlediğini, tophane, baruthane ve tersanelerinin son derece gelişmiş olduğunu ve Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişki kurmayı hedeflediğini belirtmişlerdir.¹⁹ İki lke arasındaki ilişkilerin gelişmemesindeki bir diğer etken ise A.B.D.'nin ve Amerikalıların Osmanlı Devleti'nde yakından tanınmaması olmuştur. A.B.D.'de Osmanlı Devleti'ni, Türkleri ve İşlam'ı konu alan azımsanmayacak sayıda kitap yayınlanmasına karşılık, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde A.B.D. ve Amerikalılar hakkında herhangi bir yayın yapılmamıştır. Bunların yanı sıra Osmanlı Devleti'nin iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinden ticari veya siyasi bir çıkar beklememesi de bir başka etken olmuştur.²⁰

Bağımsızlığını kısa süre önce kazanan A.B.D.'nin yaşadığı siyasi ve ekonomik bunalımlar yanında Amerikan kamuoyunun Osmanlı Devleti'ni algılayış biçimi de diplomatik ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin, A.B.D.'nin yakın diplomatik ilişkiler kurduğu Avrupa ülkelerinden çok farklı bir siyasi, toplumsal ve kültürel yapısı bulunmaktaydı. Türkler ve İşlam diniyle ilgili bilgileri çoğunlukla Avrupalı gezginlerin kitaplarından, edebiyatçıların piyeslerinden, bir de Mağrib macerası sırasında Amerikan gazetelerinde yayınlanan karalayıcı makalelerden ğrenen Amerikalı aydınlar ve siyasetçiler, Osmanlı Devleti'ne eleştirel bir açıdan yaklaşmaktaydılar.²¹

¹⁸ a.e., s.97-98.

¹⁹ Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C:V., S:8, (1967), s.308.

²⁰ Erhan, a.g.e., s.107.

²¹ a.e.,s. 98-100.

A.B.D.'de çok sayıda baskısı yapılan, Abbé Constantin Francis de Chasseboeuf Volney'in "Mısır ve Suriye'ye Seyahatler" adlı kitabında savunduğu görüşler, Amerikalıların Türkler hakkındaki fikirlerini şekillendiren etkenlerden biri olmuştur. Kitapta Türkler acımasızca eleştirilmekteydi:

"... Türkler her şeyi yok ederler. Hiçbir şeyi tamir etmezler. Türk yönetiminin özü, geçmişin güzelliklerini harabeye çevirmek ve geleceğe ait ümitleri yok etmektir. Çünkü despotizmin barbarlığı asla yarını düşünmez. Türkler yönetim biçimlerini değiştirmeyi düşünmezler. Çünkü İslam onlara, her şeyin Tanrı'dan geldiği düşüncesini aşlamıştır. Despotizm varsa, Tanrı istediği içindir..."

Buna karşılık Osmanlı topraklarını ziyaret eden Amerikalılar, Türk tipinin kendilerine öğretilene hiç benzemediğini görmüşlerdir. Bu düşüncelerini de kaleme aldıkları eserler yoluyla Amerikan kamuoyuna aktarmışlardır. Örneğin 1831'de Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden James De Kay adlı gezgin, A.B.D.'de yayınladığı "Sketches of Turkey" adını taşıyan kitabında, Avrupalı gezginlerin yazdığı kitapların Amerika'da abartılı bir imajın ortaya çıkmasına nasıl yol açtığını şu satırlarla ifade etmiştir:

"Amerika'da, Türklerin asla gülmedikleri yönünde bir kaniya kapılmıştık. Fakat burada gördüğümüz neşeli Türkler bizi şaşırttı. Çanakkale Boğazı'ndan geçiş iznini beklerken karşılaştığım, samimi, nazik ve neşeli Kale komutanı; 'sanırım birbirimiz hakkındaki yanlış düşüncelerimiz aynı kaynaklardan doğuyor. Umarım bu yanlış düşünceler yerini karşılıklı saygı ve güvene bırakacaktır' dedi."²²

A.B.D.'nin Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerinin kurulmasını güçleştiren bir başka faktör ise A.B.D.'nin kuruluşundan itibaren izlemeye başladığı izolasyonist dış politikaydı. A.B.D.'nin ilk Başkanı Washington 19 Eylül 1796'da görevinden ayrılırken yaptığı veda konuşması'nda; "yabancı milletler bakımından A.B.D.'nin esas davranış ilkesi, bu milletlerle ticari ilişkileri genişletirken, kendileriyle mümkün olduğunca az siyasi bağlantılar kurmaktır" diyerek, bu politikanın mimarı olmuştur.²³

²² a.e., s.101-102.

²³ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, TTK, 1997, s.708.

Diğer bir A.B.D. Başkanı Monroe ise, 2 Aralık 1823'te Kongre'ye yolladığı ve daha sonra Monroe Doktrini olarak anılacak mesajında, A.B.D.'nin Avrupa devletlerinin sorunlarıyla hiçbir ilgisi bulunmadığını ve bu sorunlara karışmayacağını, buna karşılık Avrupa devletlerinin de Amerika kıtasının sorunlarına karışmaması gerektiğini dile getirmiştir.²⁴

Amerika Birleşik Devletleri'nin iki başkanının yaptığı bu açıklamalar Amerikan dış politikası üzerinde uzun bir süre etkili olmuştur. Bu açıklamalar XIX. yüzyılın büyük bir bölümünde Amerikan yönetimlerinin içe dönük politika izlemelerinde belirleyici rol oynamıştır. Bu anlayış A.B.D.'nin diğer ülkelerle ilişkilerini ticari alanla sınırlamış ve Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerin kurulup gelişmesini olumsuz etkilemiştir. Diğer taraftan, A.B.D.'nin içeride güçlenmesi ve hızlı kapitalistleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan hammadde ve pazar ihtiyacı XIX. yüzyıl boyunca bu politikadan sapmaları da beraberinde getirmiştir. Dış politikanın genel ilkelerine aykırı olan gelişmeleri A.B.D.'nin 1865 sonrasında Osmanlı Devleti karşısındaki tutumunda görmek mümkündür.²⁵

Osmanlı Devleti ile ABD arasındaki ilişkilerin gelişmesi doğrultusunda Amerika'dan Anadolu'ya gelenler arasında çoğunluğu kaptanlar ve tüccarlar oluşturmuştur. Bunları Protestan Misyonerler takip etmiştir. Osmanlı Devleti topraklarında, özellikle Anadolu'da etkili olan Protestan Misyonerlerin kaynağını, kısaca Amerikan Board olarak adlandırılan "American Board of Commissioners For Foreign Mission" misyoner teşkilatı oluşturmuştur.²⁶ Amerikan Board Misyonerleri, 1839 Tanzimat Fermanı'ndan Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetlerini rahatça sürdürebilme imkânı elde etmişlerdir. Daha sonra Protestanların Osmanlı Devleti tarafından cemaat olarak tanınmaları, kendilerini güvencede hissetmelerine, özellikle de aforoz edilmekten korkmayan Ermenilerle daha kolay ilişki kurmalarına imkân sağlamıştır. 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı da misyonerlerin faaliyetlerini daha kolay yürütmeleri için büyük kolaylık getirmiştir. Zamanla misyonerlerin faaliyet sahaları genişlemiş Doğu ve Güneydoğu Anadolu en çok faaliyet yapılan bölgeler olma özelliğini kazanmaya başlamıştır.²⁷

7 Mayıs 1830 Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti'nin Amerika ile imzaladığı ikinci ticaret antlaşması, 28 yıl süreli olan 13 Şubat 1862 tarihli

²⁴ a.e., s.712.

²⁵ Erhan, a.g.e., s.103.

²⁶ Erdal Açıkses, **Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara, TTK, 2003, s.35.

²⁷ a.e., s.57.

“Seyrisefain ve Ticarete Dair Antlaşmadır”.²⁸ 1830 Antlaşması’nın yürürlüğe girmesiyle, Osmanlı Devleti’yle ticaret yapan Amerikalı tacirler, “en ziyade müsaadeye mazhar millet” statüsünün verdiği ayrıcalıklardan yararlanarak, İngiltere ve Fransa tacirleriyle aynı gümrük rejimine tabi olmuşlardır. Her ne kadar elde edilen bu ayrıcalıklar Amerikalılar için son derece elverişli bir ortam oluşturduysa da, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra iki ülke arasındaki ticarete çok büyük bir patlama yaşanmamıştır. Ticaret hacmi her yıl bir öncekine göre artsa da, bu artış iki tarafın da beklentilerinin gerisinde kalmıştır.²⁹ 1830 Antlaşması’nda olduğu gibi, bu antlaşmada da “en ziyade müsaadeye mazhar ülke” prensibi kabul edilmiştir. Bu prensip gereğince, İngiltere ile imza edilmiş olan 16 Ağustos 1838 anlaşmasına atfen, % 8 ihracat gümrük resmi tedricen % 1’e indirilecek ve ithalat gümrük resmi de % 1 olacaktır. Ayrıca tuz ve tütünün Osmanlı Devleti’ne ithali de, çok istisnai haller dışında, yasaklanmaktaydı. Osmanlı Devleti’nin barut, top, silah ve savaş malzemesi konusunda uygulamakta olduğu yasak da aynen devam edecekti. Bunların dışında, 1862 Antlaşması 1830 Antlaşmasına göre, Osmanlı Devleti ile Amerika arasındaki ticari münasebetleri çok ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir. Bir diğer özelliği de, 1830 Antlaşmasında Amerika’nın adı daima “Amerika Devleti” olarak geçerken, 1862 Antlaşmasında Amerika’nın resmi adının “Hükümet-i Müçtemi’a-i Amerika”, yani “Amerika Birleşik Hükümetleri” olarak yazılmıştır. Burada belirtilmesi gereken nokta bu antlaşmanın Amerika’da 1861- 1865 yılları arasında yaşanan ayrılıkçı iç savaş sırasında yapılmış olduğudur³⁰. 1862 Antlaşması Babıâli gümrük resimlerini yeniden düzenlemek istediği için 1884 yılında Osmanlı Devleti tarafından tek taraflı olarak yürürlükten kaldırılmış, bunun üzerine 1830 tarihli anlaşmaya geri dönmüştür.³¹

Amerika ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan bir diğer antlaşma ise 11 Ağustos 1874 tarihli “Suçluların İadesine Dair Antlaşma”dır. Bu antlaşma beş yıl için imza edilmiş, sürenin bitmesinden altı ay önce taraflardan biri tarafından feshedilmedikçe, beşer yıl kendiliğinden uzaması öngörülmüştür.³² Yine aynı tarihte yapılan diğer bir antlaşma da “Tabiiyet Antlaşması”dır. Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra A.B.D. Hükümeti, antlaşmanın ikinci maddesine itiraz

²⁸ Armaoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri**, s.7.

²⁹ Erhan, **a.g.e.**, s.167.

³⁰ Armaoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri**, s.7.

³¹ Haluk Ülman, **Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939- 1947**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1961, s.5.

³² Armaoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri**, s.14.

ederek, bu maddenin A.B.D.'nin uygulamasına ters düştüğünü belirtip değiştirilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti bu isteği kabul etmiş, Antlaşmanın ikinci ve üçüncü maddelerinde gereken değişiklikleri yapmıştır.³³

Osmanlı- Amerikan ticari ilişkilerine savaş gemileri ve silah ticaretinin de önemli düzeyde canlılık kattığını söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti'nin Amerikan kara silahlarını büyük miktarlarda ithal etmesi ilk kez 1865 yılında gerçekleşmiştir. 1861-1865 tarihleri arasında süren Amerikan İç Savaşı'nın bitmesiyle, Amerikan ordusunun elinde çok sayıda savaş artığı, silah yapımcılarının elinde ise büyük silah stokları kalmıştır. Amerikan silah sanayi için bunalım anlamına gelen bu durumdan tek kurtuluş yolu eldeki artık ve stokların dış pazarlara boşaltılmasıydı. İşte bu savaş artığı silahları ilk satın alan ülkelerin başında, Osmanlı İmparatorluğu gelmiştir. Amerikan iç savaşında kullanılan 114.000 adet Enfield tüfeği Osmanlı hükümetince tanesi dörder dolardan satın alınmıştır. Yine Osmanlı Hükümeti Springfield marka 125.000 adet tüfeği tanesi yedi dolardan peşin ödeme yaparak satın almıştır. Böylece, 1869 sonuna kadar, Osmanlı Hükümeti Amerika'dan 1.331.000 dolar ödeyerek toplam 239.000 adet tüfek satın almıştır.³⁴ A.B.D.'nin Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı ticaret içinde silah ve cephanenin payı 1869 yılında %79'u, 1877'de ise %97'yi bulmuştur.³⁵

Çok eski tarihlere dayanan Türkiye ile Amerika arasındaki dostluk ilişkileri çerçevesinde Türkler de Amerika'ya askeri yardımda bulunmuşlardır. Bu olay, 1855 yılında Birleşik Devletler Hükümeti tarafından Amerikan ordusunun nakliye işlerinde kullanılmak üzere Osmanlı Devleti'nden develer satın alınması nedeniyle, Abdülmecit'in Amerikalılara bir çift erkek ve bir çift dişi deve hediye etmesiyle gerçekleşmiştir. Abdülmecit tarafından verilen bu hediyelerin "yardım" niteliği taşıdığı belirtilmektedir. Amerikan Genel Kurmayı çöl muharebelerinde kullanmak üzere Osmanlı Devleti'nden 30 adet deve satın almıştır.³⁶

XIX. y.y.'da Türk- Amerikan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler bunlarla da sınırlı kalmamıştır. 1861'de Birleşik Devletler Başkanlığı'na seçilen Lincoln Abdülaziz'e bir mektup göndermiştir. Yine Abdülaziz döneminde Beyaz Saray'ın kabul salonuna uyacak uzunlukta kıymetli bir Uşak halısı A.B.D.'ye hediye olarak

³³ a.e., s.18.

³⁴ Oral Sander- Kurthan Fişek, **ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk- ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829- 1929**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1977, s.25-26.

³⁵ a.e., s.114.

³⁶ Fuat Ezgü, "Türklerin Amerika'ya Askeri Yardımı", **Tarih Dünyası**, S:1, İstanbul, (Nisan 1950), s.35-36.

gönderilmiştir. 1869 yılında da Türk ordusunun yeni tüfeklerle silahlandırılması işinde Birleşik Devletlerle yapılan bir antlaşma ile Amerikan harp sanayisine 600.000 tane Martini Henri tüfeği sipariş edilmiştir. 1872 yılında ise ilk kez bir Amerikan Cumhur Reisi İstanbul'u ziyaret etmiştir.³⁷ 1897 yılında gerçekleşen Amerika- İspanya savaşı'na Türkler büyük bir ilgi göstermişlerdir. Bu savaşta Amerika'nın kazandığı zaferlerden büyük mutluluk duymuşlardır. İspanyol Filosunu imha eden Amerikalı Amiral Sampson hakkında Türk gazetelerinde günlerce makaleler yayımlanmıştır.³⁸

Amerika'ya daha 1872 yılında gönderilen İlk Türk askeri kurulu daha sonra genişletilerek "askeri ataşelik" durumuna getirilmiştir.³⁹ 1900'lerin başına gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin A.B.D.'den deniz silahları satın alması konusu taraflar arasında konuşulmuş ve bir savaş gemisi alma konusunda anlaşma sağlanmıştır. Söz konusu gemi 1904'te Osmanlı Devleti'ne teslim edilmiş ve "Mecidiye" adıyla Osmanlı donanmasındaki yerini almıştır.⁴⁰ Tüm bunların yanı sıra, 1865- 1880 döneminde yoğun biçimde devam eden Osmanlı- A.B.D. silah ticareti, Almanya'nın 1880'lerin ortalarından itibaren Osmanlı silah piyasalarına yoğun biçimde girmeye başlamasıyla düşüşe geçmiş ve hiçbir zaman eski düzeyine ulaşamamıştır.⁴¹

II. Meşrutiyet'in ilanı ile İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele geçirmesi A.B.D. tarafından olumlu karşılanmıştır denilebilir. Meşrutiyet Hükümeti'nin ilk açıklamaları ve icraatları da Amerikalıları tatmin edici düzeyde olmuştur. İstanbul'daki A.B.D. Büyükelçisi Leishman Washington'a gönderdiği raporlarında, Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte, Sultan'ın mutlak hâkimiyetine dayanan Osmanlı yönetim tarzının tarihe karıştığı yorumunu yapmıştır. A.B.D. Osmanlı Meclisi'nin 17 Aralık 1908'de çalışmalarına başlamasından dolayı sevinç duyduğunu, Senato ve Temsilciler Meclisi'ne başarı dileklerini iletmesiyle göstermiştir.⁴²

Osmanlı Devleti'nde meşruti yönetime geçilmesiyle A.B.D. ile ikili ilişkilerin siyasi ve sosyal boyutlarına yansıyan olumlu hava, kısa süre içinde ekonomik alanda

³⁷ Fuat Ezgü, "İstanbul'u İlk Ziyaret Eden Amerika Cumhur Reisi General Grant", **Yeni Tarih Dünyası**, İstanbul, S:5,(Haziran 1950), s.207-208.

³⁸ Ziya Şakir, "Dost Amerika İle Eski Münasebetlerimiz", **Son Posta**, 7 Nisan 1946,s.3.

³⁹ Sander- Fişek, **a.g.e.**, s.27-28.

⁴⁰ Hasan Tahsin Fendoğlu, **Modernleşme Bağlamında Osmanlı Amerika İlişkileri**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2002, s.205.

⁴¹ Sander-Fişek, **a.g.e.**, s.35.

⁴² Erhan, **a.g.e.**, s.376-377.

da etkisini göstermiştir. Ekonomik ilişkilerde en önemli gelişme, Chester Demiryolu Projesi'nin⁴³ gündeme gelmesiyle yaşanmıştır. Avrupalı şirketlerin büyük ilgi gösterdiği bu konu, kısa sürede Amerikan şirketlerinin de ilgisini çekmiştir. Charles Waring adlı Amerikalı bir girişimci, Anadolu'da bir demiryolu projesi başlatmak için harekete geçmiştir. Fakat 19 Temmuz 1909'da görüşmelerine başlanan bu girişim hayata geçirilememiş ve sonuçsuz kalmıştır.⁴⁴

1914 yazında I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, Osmanlı- A.B.D. ilişkilerinde son dönemece girilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 2 Ağustos 1914'te genel seferberlik ilan etmesinden rahatsızlık duyan A.B.D. Dışişlerine Babiâli 1914'te bir nota vererek Osmanlı Devleti'nin kimseye savaş ilan etmediğini, Yunanistan ve Bulgaristan'a saldırmayacağını bildirmiştir.⁴⁵ Babiâli, 8 Eylül 1914 tarihinde tüm kapitülasyonların kaldırıldığını açıklayınca, Türklerin yabancıları katletmeye başladığı haberleri Batı kamuoyunda dalgalanmaya başlamıştır. Washington Büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey, asıl suçlanması gerekenlerin kapitülasyonları kaldıranlar değil, onu savunanlar olduğunu belirtmesi A.B.D.'nin tepkisini çekmiştir.⁴⁶ Osmanlı Elçisi'nin bu tür açıklamalarından rahatsızlık duyan A.B.D. Hükümeti'nin sabrını taşıran gelişme, 12 Eylül'de gerçekleşmiştir. Bu tarihte A.B.D. Dışişleri Bakanlığı'na bir nota veren Ahmet Rüstem Bey, yıllardan beri Türklerin dinini, milliyetini ve geleneklerini aşağılayan Amerikan basınının, bu yolla Amerikan kamuoyunu zehirlediğini, A.B.D.'nin Yunanistan'a savaş gemisi satmasının ve Türk karasularına savaş gemileri göndermesinin hatalı bir davranış olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷

⁴³ ABD'nin Osmanlı Devleti'ne uyguladığı geleneksel politikadan sapması esas olarak 1909- 1911 yılları arasında başkanlık yapmış olan W. H. Taft'ın "dolar diplomasisi" ile bağlantılı olmuştur. Uygulanan bu politika çerçevesinde Başkan Taft, Amerikalı girişimcileri, ülke dışında yatırım yapmaları için desteklemiştir. 1900 yılında İstanbul'a gelerek, Osmanlı Devleti'ndeki iş ve yatırım imkânlarını görüp değerlendirmek üzere (Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da demiryolu yapım projesi) "Otoman- American Development Company"adlı bir şirket kuran Albay Colby M. Chester, Taft yönetiminden bu bağlamda destek görmüştür. Söz konusu projenin dâhilinde yapılan demiryolu 99 yıl işletilecek, demiryolu hattının iki tarafında bulunan 20 km'lik alandaki madenlerin işletilmesi bu şirketin hakkı olacaktı. Şirketin esas önem verdiği kaynak ise Musul petroleri idi. Osmanlı bürokrasisindeki yavaşlıklar ve arka arkaya yaşanan savaşların sonunda proje uygulanmaya konulamamıştır. Proje, Doğu Anadolu demiryollarının, anahat Sivas'tan, Samsun üzerinden Karadeniz'e, Harput- Ergani- Musul Kerkük üzerinden Süleymaniye'ye, Bitlis üzerinden Van'a ve Halep üzerinden Akdeniz'e ulaşmasını öngörmekteydi.Bkz. Bilmez Bülent Can, **Demiryolundan Petrol'e Chester Projesi 1908- 1923**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

⁴⁴ Yaşar Semiz, **Türk- Amerikan Münasebetlerinin ışığında Chester Demiryolu Projesi 1900- 1926**, Ankara, Yetkin Basımevi, 1995, s.47.

⁴⁵ Mine Erol, **I. Dünya Savaşı Arifesinde Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Tutumu**, Ankara, Bilgi Basımevi, 1976, s.16.

⁴⁶ a.e.,s.52-53.

⁴⁷ a.e., s.36.

A.B.D, Şubat 1917’de Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiş, Nisan 1917’de Almanya’ya savaş ilan etmiştir. I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti ve ABD birbirlerine savaş ilan etmemişlerdir.⁴⁸ Fakat yoğun Alman baskısı karşısındaki Babıâli, bu noktadan sonra iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin devam ettirilmesinin mümkün olmadığı düşüncesiyle Osmanlı Devleti Hariciye Nazırı aracılığıyla 20 Nisan 1917’de, A.B.D. Büyükelçiliğine nota vermiştir. Buna göre diplomatik münasebetlerin kesilmesine dair olan notanın metni şöyledir:

“ A.B.D. Büyükelçiliği, Hariciye Nezaretine verdiği 8 Nisan 1917 tarih ve 2422 sayılı nota ile A.B.D. Hükümeti’nin, Almanya İmparatorluğu ile savaş halinde olduğunu bildirmiştir. Ekselanslarına, bu imparatorluğun bir müttefiki olan Osmanlı Hükümeti’nin, bugünden itibaren A.B.D. Hükümetiyle diplomatik ilişkilerini kesmek zorunda kaldığını bildirmekten onur duyarım.”

Osmanlı Hükümeti bunu yaparken, diğer yandan Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey özür dilediği gibi, ilişkilerin kesilmesinden sonra da, Anadolu’daki ve diğer yerlerdeki misyonerlik kurumlarına dokunulmamıştır.⁴⁹

Genel olarak, Osmanlı-A.B.D. arasında başlayan ilişkiler birincisi ticaret, diğeri kültür olmak üzere iki alanda gelişmiştir. Kültürel alandaki ilişkiler de esas olarak eğitim, sağlık ve misyonerlik faaliyetlerini kapsamıştır.⁵⁰ Türk Amerikan ilişkilerinde değinilmesi gereken bir konu olan Ermeni Sorunu’nun ABD resmi politikasına girişi ise Başkan Wilson’un yakın arkadaşı ve ABD’nin İstanbul elçiliği görevini yapmış olan Henry Morgenthau ile Almanya elçisi olarak görev yapmış olan James Gerald’ın Ermeni Sorunu’nu ABD kamuoyunun gündemine taşımasıyla başlamıştır.⁵¹ İki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyen Amerika’daki Ermeni Komitesi’nin ve “Genç Suriyeliler” cemiyeti’nin faaliyetlerine karşı koyması için II. Abdülhamit tarafından Ali Ferruh Bey Washington elçiliği ile görevlendirilmiştir. Ermeni Komitesi’nin propagandaları ve Genç Suriyelilerin faaliyetleriyle başarıyla mücadele eden Washington Büyükelçisi Ali Ferruh Bey 17 Temmuz 1899 tarihinde gönderdiği raporda şöyle yazmıştır:

⁴⁸ Ülman, **a.g.e.**, s.7.

⁴⁹ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.19.

⁵⁰ Fendoğlu, **a.g.e.**, s.201.

⁵¹ Nurşen MAZICI, **ABD’nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu 1919- 1921**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005, s.126.

“Dersaadetten hareketimde ahiz ve telakkisile mübahi buyrulduğum evamir ve talimatı münevveri velinimet biminneti azami ki –iki mühim noktadır- hamdolsun kemali muvaffakiyetle harfi harfine mevki icraya konulmuş ve esas metini vazedilmiştir.”⁵²

1899 yılında Washington’da 4 Temmuz Amerikan Bağımsızlık günü kutlanırken yabancı devlet bayrağı olarak yalnız Osmanlı Devleti Elçiliği’nin bayrağı dalgalanmaktaydı. Başka hiçbir yabancı devlet elçiliğinde bayrakların çekili olamadığını gören Amerikan gazeteciler Türkler hakkında övgülerle dolu makaleler yazmışlardır. Diğer ülkelerin elçiliklerini de şiddetle eleştirmişlerdir. Washington Post Gazetesi’nde: “Tek bir bayrak dalgalanıyordu, Türkiye’den başka bütün yabancı elçiliklerin 4 Temmuz bayramından haberleri yoktu” denilmiştir.⁵³

1912 yılında başkan olan Woodrow Wilson yakın arkadaşı Morgenthau’yu Osmanlı Devleti’ne büyükelçi olarak tayin etmiştir. Dünya’daki devletlerin birbirleriyle dostluk ve barış içinde yaşamalarını ve büyük devletlerin küçük devletlerin hak ve hukuklarını tanımalarını öngören bir siyaset anlayışını benimseyen Wilson, I. Dünya Savaşı arifesinde, Osmanlı Devleti’nin kısa bir zaman içinde yıkılmaya mahkûm olduğuna inanmaktaydı.⁵⁴ Wilson’un Ocak 1918’de Kongre’de ilan ettiği 14 maddelik dış politika prensipleri, tüm dünya ülkeleri için tam bir demokrasi bildirgesi olarak algılanmıştır. A.B.D. Başkanı Wilson’un 8 Ocak 1918’de yayınladığı bildiri savaşı kaybetmek üzere olan İttifak Devletlerinde adil bir barışın yapılabileceğine dair ümitler uyandırmıştır.⁵⁵ Bundan böyle açık diplomasi uygulanmasını ve gizli antlaşmalar yapılmamasını dileyen Wilson, barışın korunmasını, bütün devletlerin bağımsızlıklarının ve toprak bütünlüğünün garanti altına alınması için uluslararası bir örgüt kurulmasını öngörüyordu. Wilson Prensiplerinin 12. maddesi Osmanlı Devleti’nin geleceği ile yakından ilgili idi. Osmanlı İmparatorluğu’na ilişkin 12.madde şöyle düzenlenmişti:

“Mad. 12- Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk olan kesiminin egemenliği sağlanmalı, fakat bugün Türk yönetiminde bulunan öteki uluslara kesin ve her türlü kuşkudan uzak bir yaşama güvenliği ve kendi gelişmelerini istedikleri gibi yürütecek kesin ve engelsiz fırsatlar

⁵² Fuad Ezgü, “Geçen Asır Sonlarında Türk- Amerikan Dostluğu”, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1947, s.2.

⁵³ **a.y.**

⁵⁴ Erol, **a.g.e.**, s.9-11.

⁵⁵ Ali İhsan Gencer- Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, 9. bsk., İstanbul, Der Yayınları, 2004, s.66.

olanağı verilmeli, **Çanakkale Boğazı** bütün ulusların gemilerine ve ticaretine, uluslarca sağlanacak güvenlik altında sürekli olarak açık bulundurulmalıdır.”⁵⁶

II. MİLLİ MÜCADELE’DEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NE TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Mondros Ateşkes Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti’nin geleceği konusunda ortaya atılmış olan çeşitli çözüm önerilerinden birisi de Amerikan yardımının sağlaması ve sonuç olarak Amerikan mandasının benimsenmesi olmuştur. Amerikan mandası görüşü yanında, İngiliz mandasını savunanlar da bulunmaktaydı. Fakat o dönemin basınında en çok tartışılan ve savunucuları bakımından daha geniş bir çevreyi kapsayan manda düşüncesi Amerikan mandasıydı. Basında yer alan dış haberler arasında Amerika’nın, Türkiye’nin bir kısmı veya bütünü üzerinde manda kabul edip etmeyeceği konusundaki yoğun haberler Türkiye ile ilgili diğer dış haberlere oranla oldukça önemli bir yer tutmuştur.⁵⁷ Başkan Wilson’un 14 prensibi boyunduruk altında bulunan diğer toplumlardaki gibi, mütareke sonrasının karanlık günlerinde kurtuluş için bir çıkış yolu arayan Türk aydın ve idarecileri arasında da büyük bir hayranlık ve umut havası yaratmıştır.⁵⁸ Ayrıca sadece Wilson Prensiplerine sarılarak A.B.D.’nin yardımını sağlamayı amaç edinen özel bir dernek de kurulmuştur. **Wilson Prensipleri Derneği** adını alan bu örgütün öncülüğünü Halide Edip Adıvar ile Ahmet Emin Yalman yapmışlardır. Dernek 4 Aralık 1918’de kurulmuştur.⁵⁹ Öte yandan başlangıçta “eğitim, aydınlanma süreci” diye adlandırılan A.B.D. ile işbirliği çok geçmeden “ABD Mandası” fikrine dönüşmüştür. Öyle ki Türkiye’deki durumu incelemek amacıyla Türkiye’ye gelen King-Crane Komisyonu için ABD Komiserliği’nde 31 Mayıs 1919’da düzenlenen bir toplantıya katılan Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı ile İzzet ve Mahmut Paşalar bile kurtuluşu Amerikan mandası altına girmekte bulduklarını söylemişlerdir.⁶⁰ Milli Mücadele döneminde Amerika, İstanbul ve Boğazlar ile Ermenistan üzerinde kurulması düşünülen manda yönetimleriyle ilgili olarak, bu bölgelerde araştırmalar yapmak ve incelemelerde

⁵⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C.1, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s.63-64.

⁵⁷ İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara, TTK, 1989, s.38-39.

⁵⁸ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali I**, İstanbul, Örgün Yayınları, 5.bs., 1981, s.275.

⁵⁹ Turan, **a.g.e.**, s.134.

⁶⁰ **a.e.**, s.136-137.

bulunmak üzere Türkiye'ye gönderilen iki heyetten biri Charles R. Crane başkanlığındaki King- Crane Heyeti diğeri de General Harbord Heyeti'dir.⁶¹

Halide Edip Adivar, "Türk'ün Ateşle İmtihani" adlı eserinde kendisinin de aktif üyesi olduğu Wilson Prensipleri Cemiyeti'nden bahsederken şunları söylüyordu: "Bütün dünyada kuvvetli bir tesir yapan ve yenilmiş milletlere biraz ümit veren Wilson Prensipleri bizde de büyük tesir yaptı..."⁶² Halide Edip Hanım, İstanbul'da General Harbord'la konuştuğundan sonra, 10 Ağustos 1919 tarihinde, Sivas'ta kongre hazırlıkları içindeki Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektubunda, Amerikan mandasını neden şerrin ehveni (kötünün iyisi) gördüğünü anlatmıştır.⁶³

Amerikan mandası meselesi hakkında 4- 11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nde de ciddi tartışmalar yaşanmıştır. "Manda" meselesi Sivas Kongresi'ni en çok uğraştıran mesele olmuştur. Kongre'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı'na gönderilmek üzere bir telgraf yazılmasına karar verilmiştir.⁶⁴ Amerika'ya yazılacak mektup o sırada Sivas'ta bulunan Amerikalı gazeteci Mr. Browne tarafından bizzat kaleme alınmıştır.⁶⁵ Mustafa Kemal, Nutuk'ta böyle bir yazının yazıldığını, ancak gönderilip gönderilmediğini hatırlamadığını, esasen bu mektuba özel bir önem vermediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

"Kongre Divanı Riyaseti'nin imzalarıyla bu yolda bir mektup teavit olduğunu hatırlıyorsam da, bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Esasen bu mektuba sureti mahsus da ehemmiyet atfetmiş değilim".⁶⁶

Mustafa Kemal Paşa, Harbord Heyeti Sivas'a varmadan bir gün önce, Sivas'ta bulunan Gazeteci L. E. Browne ile özel bir görüşme yapmıştır.⁶⁷ L. E. Browne, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine, General Harbord'a söyleyeceklerini anlattığını ve sonra bu sözlerin Amerikan heyeti üzerinde ne gibi izlenimler bırakacağını sorduğunu yazmıştır. Ayrıca L. E. Brown'a göre Mustafa Kemal Paşa

⁶¹Atilla Kıray, **Tarihte Manda- Himaye Kavramsallaştırması ve Milli Mücadele'deki Yansımaları**, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000, s.60.

⁶² Halide Edip Adivar, **Türk'ün Ateşle İmtihani**, İstanbul, Çan Yayınları, 1962, s.18-19.

⁶³ Cemal Kutay, **Türk Milli Mücadelesinde Amerika**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1979, s.49.

⁶⁴ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, C.I, Ankara, 1966, s.75.

⁶⁵ Akdes Nimet Kurat, "Sivas Kongresi ve Amerikalı Gazeteci Edgar Brown", **BTTD**, (Kasım 1972), s.15-16.

⁶⁶ Atatürk, **Nutuk**, C.I,Haz. Zeynep Korkmaz, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1984, s.114.

⁶⁷ Deniz Bilgen, **ABD'li Gözüyle Sivas Kongresi Amerikan Mandası ve Gazeteci L. E. Browne'in Faaliyetleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2004, s.229.

J.G. Harbord'a kısaca: "Biz Amerika'nın Türkiye'ye yardım etmesini istiyoruz" demiştir. Sözlerinin devamında ise laik bir sistemin kurulmasının hedeflendiğini belirtmiştir.⁶⁸ Atatürk Nutuk'ta bu Amerikalı gazeteciden olumlu bir şekilde bahsetmiş ve onun "muhababını sühuletle anlayan çok zeki bir genç" olduğunu yazmıştır.⁶⁹

Amerikan Hükümeti'nin 1915'te Osmanlı Padişahına müracaat ederek "Halife" olması nedeniyle Amerikan idaresinde bulunan Filipinler'deki Müslümanların din eğitimi için birkaç hoca gönderilmesini rica etmesi ve bu ricanın Osmanlı Devleti tarafından yerine getirilmesi olayı birçok Türk tarafından Mr. Browne'a anlatılmıştır.⁷⁰ L.E. Browne Sivas'ta kaldığı süre içinde, manda konusundaki gelişmeleri çok yakından izlediği gibi, Türklere Batı kamuoyu tarafından, Ermeniler karşısında adaletle yaklaşıldığını ve Milli Mücadele hareketinin içyüzünü Amerikan kamuoyuna duyurmuştur.⁷¹

11 Eylül 1919 tarihinde sona eren Sivas Kongresi, Milli Mücadele tarihinin önemli bir noktası olmuştur. Sivas Kongresi'nde⁷² Türkiye üzerinde gözü olmayan herhangi bir devletin fenni, sınaî ve iktisadî yardımını kabul etmeyi öngören 7. maddesi aynen kabul edilerek, Amerikan mandasından yana olanlar susturulmuştur.⁷³ Sonuçta Erzurum Kongresi'nde olduğu gibi Sivas Kongresi'nde de manda fikri bir kez daha reddedilmiştir. Rauf Bey'in önerisiyle Amerika'da yıllardır aleyhimizde yapılan propagandaların giderilmesi için Amerikan Kongresi'nden bir heyetin davet edilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁴

Mustafa Kemal Paşa 22 Eylül'de Sivas'ta, Kafkasya'da incelemelerde bulunmak üzere gönderilen bir Amerikan heyetinin başkanı General Harbord'la bir görüşme yapmıştır. Milli Mücadele'yi intihar etmekle eşdeğer gören General Harbord, Mustafa Kemal Paşa ile görüştüktan sonra kendisine hak vermiş ve "Bir Türk olsaydım ben de ancak bu şekilde hareket ederdim" demiştir.⁷⁵ Bu dönemde Mustafa Kemal İtilaf devletleri ile özellikle de ABD ile temas kurmaya çalışmıştır.⁷⁶

⁶⁸ Bilgen, **a.g.e.**, s.230.

⁶⁹ **Nutuk**, C.I, s.64.

⁷⁰ Kurat, **a.g.m.**, s.15.

⁷¹ Bilgen, **a.g.e.**, s.234.

⁷² Sivas Kongresi'nde 7. maddenin görüşülmesi sırasında yapılan tartışmalara ilişkin bkz. Uluğ İğdemir, **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara, TTK, 1969, s.91-99.

⁷³ Kansu, **a.g.e.**, 225-227.

⁷⁴ Gencer- Özel, **a.g.e.**, s.113.

⁷⁵ **a.e.**, s.116.

⁷⁶ Faruk Sönmezoglu, **Türk Dış Politikası'nın Analizi**, İstanbul, Der Yayınları, 1994, s.34.

Milli Mücadele sırasında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Amerikalı resmi görevliler bulunmuşlardır. İzmit'in Kurtuluş günlerine ilişkin bir Amerikalı resmi görevlinin gözlemleri sonucunda dile getirdikleri de önemlidir. Amerika Şark-ı Karip Muavenet Heyeti İzmit Şubesi Müdürü Mister Mafat, İzmit'te kendisiyle yapılan mülakatta kısaca Rumlar ve Ermenilerin evvelce Türklerle birlikte huzur içinde yaşadıklarını ancak daha sonra her şeyin değiştiğini ifade etmiş, bu zor şartların yaşandığı sırada Amerikan Heyeti'nin kadın ve çocuklara erzak yardımında bulunduğunu, ayırım yapılmadan herkese yardım edildiğini belirtmiştir.⁷⁷

Milli Mücadele yıllarında Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesinde Trabzon'da cereyan etmiş olan ilginç olaylardan biri de, Amerika'nın Karadeniz filosundaki sporcu subay ve erlerin kendi aralarında spor müsabakaları yapmalarıydı. Trabzon Mevki Komutanı Hazım ve Maarif Müdürü Nezh Beyler Amerikan Şark-ı Karip Muavenet Heyeti'nin Trabzon'daki Müdürü Mister Kroçer aracılığıyla Amerika'nın İstanbul'daki yüksek komiseri Amiral Bristol'e bir mektupla başvurmuşlar, Amerikan Karadeniz filosundaki sporcu subay ve erlerin Trabzon'da futbol ve diğer Amerikan spor oyunlarını oynamalarını istemişlerdir. Mektupta, bunun için rıhtımda özel bir yer ayrılacağı, Amerika ve Türkiye arasında henüz diplomatik ilişkiler kurulmamışsa da Amerikan subay ve efradı hakkında her türlü merasimin icra edileceği bildirilmiş; ayrıca, oyun alanında Türk öğrencilerine ayrı yerler ayrılarak Türk gençlerinin Amerikalı sporculara yakınlık duymalarına çalışılacağı ifade edilmiştir.⁷⁸

Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği en zor günlerde Amerika'da bulunan Türkler Anadolu'dan gelen haberler doğrultusunda bir araya gelerek Türkiye'ye yardımda bulunma çarelerini aramaya çalışmışlardır. Bu çerçevede Anadolu'daki ateşin içinden gelecek olan bir kimsenin Amerika'daki Türklerin örgütlenmesinde çok faydalı olacağını düşünmüşlerdir. Bu konudaki düşüncelerini Ankara'da bulunan "Himaye-i Etfal" Cemiyeti'ne bildirmişlerdir. Ankara Merkez Komitesi, cemiyet başkanı Doktor Fuat Bey'i göndermeye karar vermiştir. Bu karar sonrasında Fuat Bey "Gülcemal" vapuru ile Amerika'ya gitmiştir. "Gülcemal Vapuru'nun" bu ziyareti Amerika'ya giden ilk Türk vapuru olması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, "Gülcemal"ın New York limanına gelişi de önemli bir olay olmuştur.

⁷⁷ Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede İzmit- Adapazarı**, İstanbul, Derin Yayınları, 2005, s.215.

⁷⁸ Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, Ankara, TTK, 1991, s.148.

Vapurun kaptanlarını görmek için yalnız Türkler değil, Türkiye’den Amerika’ya göç eden Rum, Ermeni, Yahudi bütün Türk uyrukları da gitmiştir.⁷⁹

Milli Mücadele’nin Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde Türk milletinin zaferiyle sonuçlandırılmasıyla 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Ne Amerika, Osmanlı Devleti’ne, ne de Osmanlı Devleti Amerika’ya savaş ilan etmediği için, bir barış konferansı olan Lozan Konferansı’na Amerika taraf olarak katılmamıştır. A.B.D. Amerikan Dışişleri Bakanı Hughes’un deyimi ile bu toplantıda yapılacak “siyasi ve mülki düzenlemelerin sorumluluğunu üzerine almak” istememiştir. Bununla beraber, Amerika Lozan Konferansı ile ilgi ve bağlantısını da kesmek istemediğinden, görüşlerini, İngiltere, Fransa ve İtalya vasıtasıyla Konferansa ilettiği gibi, Konferansta gözlemci bulundurmak istediğini de belirtmiştir.⁸⁰ Lozan Konferansı’na taraf olarak katılmayan ABD gözlemci bulundurarak yer almıştır. Bu süreçte ABD basınında çıkan haberlere göre; Lozan’daki Türk ve Amerikan delegasyonlarının başında bulunan İsmet Paşa ve Joseph Grew, Türkiye ile İtilaf Devletleri arasındaki Genel Barış Antlaşması’nın imzalanmasına kadar görüşmelerini gayri resmi olarak sürdürmeye karar vermişlerdi.⁸¹ Lozan Konferansı’na gönderilen ve Amerikan Müşahit Kurulu’nun üyeliğine seçilen Mr. Grew Lozan Konferansı’nın gerek resmi oturumlarını, gerekse kulis çalışmalarını izlemiş görüşlerini günü gününe not etmiştir.⁸² Grew bu notlarından birinde; “Türklerin bize karşı gösterdikleri iyi niyeti yitirmemeliyiz. Çünkü biz onlarla ayrı bir anlaşma yapacağız. Konferansın başarıyla bitmesini çabuklaştırmayı ne kadar istersek isteyelim, Türklerle aramızı bozmamaya çok dikkat etmeliyiz.”⁸³

Türk ve Amerikan delegasyonları arasında resmi toplantılara Haziran 1923 başlarında başlanmış ve Grew ile İsmet Paşa, tartışmalı meselelerin nihai formülü için, 21 Temmuz ile 1 Ağustos tarihleri arasında muntazaman toplanmışlardır. 6 Ağustos 1923’te imzalanan antlaşma için Grew hatıratında “Dostluk ve Ticaret

⁷⁹ Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, 2.bsk., İstanbul, Belge Yayınları, 1987, s.56-57.

⁸⁰ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.20.

⁸¹ Osman Ulugay, **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, Yelken Matbaası, 1974, s.275.

⁸² John Grew, **İlk ABD Büyükelçisi’nin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, Çev. Muzaffer Aşkın, Çağdaş Matbaacılık, 2000, s.7.

⁸³ a.e., s.27.

Antlaşması” deyimini kullanıyor ise de, Amerikan belgelerinde bu antlaşmanın adı “Genel Antlaşma” diye geçmektedir.⁸⁴

1922 yılı Haziranı’nda, Amerikalılar Ankara’ya resmi olmayan daimi bir temsilci göndermek kararını almışlardır. Bu amaçla Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Robert W. İmbrie’yi görevlendirmişlerdir. Ancak Ankara Hükümeti kendi yönetimlerinin ABD yönetimince tanınması ve kendilerinin bir diplomatik temsilciyi Amerika’ya göndermelerine izin verilmesi koşulunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Amerika yönetimi bunları kabule yanaşmamıştır. İmbrie’nin Ankara’ya hareketi ertelenmiştir. Bu sırada Amerika ile iyi ilişkiler kurmaktan yana olan Mustafa Kemal İmbrie’nin Ankara’ya gelmesine izin vermiştir. Robert İmbrie Ankara’ya geldikten sonra “Hakimiyet-i Milliye” Gazetesi’ne verdiği demeçte Amerikalıların Türkiye’ye olan dostça duygularını açıklamak ve Türkleri Amerika’da tanıtmak amacıyla Türkiye’ye geldiğini belirtmiştir. Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Dulles de aynı duyguları belirterek: “Kemalist akımı Amerika’nın desteğine layık... ulusal, halis diriliş” olarak nitelendirmiştir.⁸⁵

1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesinden sonra, Türkiye ile ABD arasındaki diplomatik ilişkilerin başlatılması için iki tarafın da istekli davranması üzerine, 10 yıllık bir aradan sonra, 1927’de yeni bir ABD büyükelçisi Türk topraklarına, eş zamanlı olarak da bir Türk büyükelçisi Amerikan topraklarına adım atmıştır.

Ayrıca, yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik gelişimi için gerekli olan yabancı sermayeyi elde etmek amacıyla kuruluşunun ilk aşamasından itibaren girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Chester Projesi⁸⁶ 8 Nisan 1923 tarihinde T.B.M.M.’de tartışmaya açılmıştır. 8 Nisan günü yapılan oturumdan sonraki oylamada, imtiyaz anlaşması çoğunlukla kabul edilmiştir. Ama bu oturumda gerekli olan yeterli çoğunluk sağlanamadığı için, oylama ertesi gün tekrarlanmıştır. 9 Nisan tarihinde 206 kişinin katıldığı oylamada “ikinci defa reye konulan kanun” 185 lehte, 11 aleyhte ve 10 çekimser oyla onaylanmıştır. Taraflar, Meclis’in onayından sonra,

⁸⁴ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, 1991, s.89.

⁸⁵ Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, Ankara, TTK, 2. bsk., 1991, s.239-240.

⁸⁶ Milli Mücadele’nin gelişmeleri karşısında Colby Chester 5 Mayıs 1922’de, Delaware eyaletinde işadamları, bankerler ve gazetecileri de içine alan ve bilhassa Kanada’lı işadamı K.E. Kennedy’nin dahil olduğu Otoman American Development Company’yi yeniden kurmuştur Colby Chester’in oğlu Arthur Chester ile Clayton Kennedy Eylül 1922 ortalarında Ankara’ya gelerek Ankara Hükümeti ile müzakereye girmişlerdir. Çünkü T.B.M.M. Hükümeti’nin Misak-ı Milli politikası dolayısıyla Musul petroleri de önem kazanmaya başlamıştı. Chester Projesi için bkz. Yahya Sezai Tezel, “Birinci Büyük Millet Meclisi Anti- Emperyalist miydi? Chester Projesi”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.:25, S:4, (Aralık 1970), s.287-318.

anlaşmayı resmen 29 Nisan 1923 tarihinde imzalamışlardır.⁸⁷ ABD kaynaklı yabancı sermaye açısından 1923 yılında “Chester Projesi’nin” ikinci girişimi ekonomik gündeme alınmış, ancak bu girişim ABD Hükümeti’nin projeye destek vermemesiyle gerçekleşmemiştir. Çeşitli sebeplerden dolayı süresi içinde çalışmalara başlanamayınca, Türk Hükümeti Aralık 1923’te şirketle olan antlaşmasını feshetmiş ve Chester Antlaşması da tarihi bir belge haline gelmiştir.⁸⁸

Türk yöneticilerin sanayileşme aşamasında ABD ile kurulacak yakın ilişkilere büyük önem vermeleriyle bağlantılı olarak, iki devlet arasında diplomatik ve ticari ilişkilerin kurulması yönünde 17 Şubat 1927 tarihli bir Modus Vivendi imzalanmıştır.⁸⁹ 28 Ocak 1928 tarihinde onaylanan Amerikan Ford şirketiyle yapılan mukavele gereğince şirket İstanbul’da bir fabrika yapmıştı. Fabrika’da Amerika’dan getirilecek traktör, uçak ve otomobil parçalarının montajı yapılacak, çalışacak personelin %75’i Türk olacaktı. Fakat Dünya Ekonomik Krizi’nin etkisiyle bu girişim de sonuçlandırılmamıştır.⁹⁰ 1931 yılı başlarında Şükrü Saraçoğlu’nun yabancı sermaye arayışı bağlamında yapmış olduğu ABD gezisi de bir sonuç vermemiştir.⁹¹ Amerika ile Cumhuriyet Türkiye’si arasında ilk resmi “antlaşma” olarak, 1 Ekim 1929 tarihinde bir “Ticaret ve Seyrisefain” Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın en büyük özelliği, tarafların birbirlerine ilişkin “en ziyade müsaadeye mazhar millet” muamelesini benimsemeleri olmuştur.⁹²

Cumhuriyet sonrasında Türk- Amerikan ilişkilerinin gelişimi bağlamında Türk basınında ve dergilerinde Amerika’nın Türkiye’ye bakışına geniş yer verilmiştir. Dönemin önemli magazin dergisi Resimli Ay’da; Amerikan basınında Türk Devrimi’nin öncüsü Atatürk’ün Dünya’nın en önemli on iki şahsiyetinin arasında ilk sırayı aldığı belirtilmiştir. Amerika’nın en büyük gazetecilerinden oluşan bir heyetin yapmış oldukları araştırmalardan sonra seçilen on iki kişi arasında Atatürk ilk sırayı almıştır.⁹³

⁸⁷ Bilmez Bülent Can, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi 1908-1923**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s.260-261.

⁸⁸ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.29-31.

⁸⁹ a.e., s.110-111.

⁹⁰ Sabahattin Özel, **Büyük Millet’in Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Der’in Yayınları, 2006, s.297.

⁹¹ Ülman, a.g.e., s.16.

⁹² Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.113.

⁹³ Necdet Ekinci- Bengi Kümbül- Serap Sarıhan, **Zekeriya Sertel Amerikan Kültür Emperyalizminin ve Magazin Dergiciliğinin Öncüsü**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 1.bsk., Antalya, 2006, s.227-230.

Atatürk'ün liderliği bütün Dünya'da olduğu gibi Amerikan aydınlarının da hayranlığını çekmiş, bu konuda bizzat Atatürk'ün kendisine yazılan mektuplarda övgüyle vurgulanmıştır. ABD'nin Ohio eyaletinin Toledo kentinden yazan göz doktoru Millrood mektubunda şöyle demiştir:

“Sizin yaptığımız büyük işlerin heyecanı insanların özgür oldukları ülkelerde bile milletlerin kalbine nüfuz ediyor. Kim bilir milletlerin esir olduğu ülkelerde sizin attığınız bir temel üzerinde yükselen bir özgürlük için halk ne kadar susamıştır?”⁹⁴

Amerikan Profesör Mühendis Jackson ise Başkan Lincoln'ün Amerika'ya büyük hizmetler yaptığını, fakat Atatürk'ün hizmetlerinin daha büyük olduğunu; Lincoln'ün mevcut bir milleti geliştirdiğini, Atatürk'ün ise tamamen yeni bir Türkiye yarattığını, onu göz kamaştırıcı bir şekilde gelişmeye sevkettiğini yazmıştır.⁹⁵ Yine Atatürk'ten “Paris Houseéa asılmak üzere imzalı bir fotoğraf isteyen Amerikalı rahibin mektubu da Amerika'da Atatürk ve Türk Devrimi'nin ne ölçüde izlendiğinin ve tanındığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.”⁹⁶

Atatürk 1 Haziran 1931 tarihinde Amerika'dan Türkiye'ye gelen iki Amerikalı pilotu Yalova'da kabul etmiştir. Bu kabul sırasında Atatürk Amerikalı pilotlara şu konuşmayı yapmıştır:

“Ben Amerika'nın bu kahraman çocuklarını, kahramanlığın bütün evsafına malik ve bu evsafı bütün cihan karşısında tatbiki muannidane müteşebbis gördüm. Kendileri yüksek kahramanlıklarını, yüksek tevazu içinde gizliyorlar. Ümit ederim ki, beklerim ki, bu gençler bugün yaptıklarından daha büyük fiili eserler sahibi olacaklardır. Bununla zaten çok yüksek olan Amerikan camiasının müftehir olacağı gibi, bütün insanlık yüksek heyecanlı iftiharlarla mesrur olacaktır. Bu sevinçlerin, en yükseğini, en derin hassasiyetle Türk milletinin duyacağına şüphe yoktur. Çünkü Türk milleti güzel bir şeyi, her medeni şeyi, her yüksek şeyi, takdir eder.

Fakat muhakkaktır ki, her şeyin fevkinde tapıldığı bir şey varsa o da yüksek kahramanlıktır. Bu sözlerim şüphesiz bugünkü müteyakkız Türk gençliğinin kulaklarında

⁹⁴ Özel, **Büyük Milletın Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**, s.48.

⁹⁵ a.e., s.48.

⁹⁶ Bkz. a.e., s.48-49.

yüksek ve müessir akisler yapacaktır. Yüksek hasletlerine emniyetle baktığım Türk çocuklarından daha az şey istemem.”⁹⁷

1932 yılında ABD’de A.S. Lanier adlı yazar Washington Post’ta yayınlanan bir makalesinde Mustafa Kemal’i Dünya’da yaşayan en büyük devlet adamı olarak değerlendirmiştir.⁹⁸

Ankara Palas Oteli’nde verilen bir baloda şeref misafiri olan Atatürk ile Amerikalı bir gazeteci arasında ilginç bir konuşma geçmiştir. Atatürk’le Amerikalı gazeteci arasında Fransızca olarak şu konuşma geçmiştir:

“Atatürk Amerikalı gazeteciye;

— “Hangi ırktansınız?” diye sormuştur.

— “Amerikalıyım.”

— “Hayır, siz Amerikalı değil, Türksünüz,” diye karşılık vermiştir”

Çok şaşırın Amerikalı’ya Atatürk: “Kristof Kolomb’tan elli yıl önce Türkler Amerika’yı keşfetmişlerdir” diyerek, buna örnek olarak da müzelerimizde ceylan derisinden yapılmış haritalar bulunduğunu, Amerika’ya giderken rastlanan Karayip Denizi’ndeki Kayık Adaları’nın Türkçe olduğunu, bunlardan en büyük olanının “Büyük Türk” adını taşıdığını, buradaki ahaliye Türk denildiğini, “kayık” kelimesinin onlarda da, bizde de sandal anlamına geldiğini, Kanarya Adaları’nın adının “Kanari” olarak yazıldığını, Kanari’nin Türkçede Kanarya kuşu olduğunu anlattıktan sonra Amerikalıya : “Siz Amerikalılar Orta Asya’dan hicret ettiniz. Olsanız olsanız Türk olabilirsiniz” diyerek sözlerini bitirmiştir.

Amerikalı gazeteci “Hayatımda tanıdığım en harikulade adam” dediği Atatürk’le yaptığı bu konuşmadan sonra birkaç günlüğüne geldiği Türkiye’deki kalışını uzatarak günlerce müzelerimizde incelemeler yapmıştır. Amerika’ya gidince ise “Biz Amerikalılar Türk’ten başka bir şey değiliz” diye yazılar yazmıştır.⁹⁹

I. Dünya Savaşı’ndan sonra dış politikada “tarafsızlık” anlayışını benimseyen ABD öncelikli olarak Uzakdoğu ve Latin Amerika’daki çıkarları üzerine yoğunlaşmış, bu anlamda Türkiye’nin 1930’lu yıllarda yaşadığı Boğazlar ve Hatay sorunlarının çözümünde taraf olmamıştır. Ancak “Hatay sorunu” çerçevesinde kendi

⁹⁷ Niyazi Ahmed Banoğlu, **Nükte ve Fıkralarla Atatürk**, İstanbul, Garanti Matbaası, İstanbul, 1967, s.43.

⁹⁸ **a.e.**, s.100.

⁹⁹ Cemal Granada, **“Atatürk’ün Uşağı İdim”**, İstanbul, Hürriyet Yayınları, Kasım 1973, s.278-279.

çıkarlarını gözetmiştir. 1930'lardan sonra Batılı devletlerle ilişkilerine bir düzen veren ve Sovyetlerle dostluğu da sürdüren Türkiye'nin 1930- 1938 yılları arası dış politikasını etkileyen en önemli unsur, İtalya'nın Balkanlar ve Doğu Akdeniz'de yarattığı tehdit olmuştur. II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılında Türkiye ve ABD arasındaki diplomatik yazışmaların ana temasını 1 Nisan 1939'da imzalanan "Ticaret Antlaşması"¹⁰⁰ oluşturmuştur. 5 Mayıs 1939'da yürürlüğe giren bu antlaşmaya göre, Türkiye Amerika'ya "gerek ithalat ve ihracatta gerekse diğer bütün konularda en ziyade müsaadeye mazhar millet statüsü" tanımıştı. Ayrıca ABD sanayi malları için %12 ile %88 arasında değişen oranlarda gümrük indirimleri sağlanıyordu.¹⁰¹

ABD tarafından iki savaş arası dönemde izlenen tarafsızlık anlayışı, II. Dünya Savaşı'nın başlarında, Başkan Franklin D. Roosevelt'in farklı görüşüne rağmen, "çatışan taraflar arasında tarafsız kalma, her iki tarafa da silah satmama" olarak savunulmuştur. Fakat, gerek Almanya'nın bir Dünya hakimiyetine yöneldiğinin belirginleşmesi gerekse ABD için Japonya ile bir çatışmanın kaçınılmazlığının anlaşılmasına başlanması Başkan Roosevelt'in işini kolaylaştırmıştır.¹⁰² ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilerindeki yoğunlaşma ABD'nin savaşa olan ilgisinin artmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Türkiye'yi İngiltere'nin sorumluluk alanı olarak gören ABD'nin politikası, 1940 yılından itibaren Türkiye'nin politikası ile çakışacak ve ABD Diploması'sinde Türkiye'nin önemi artacaktır. II. Dünya Savaşı içinde, 1940 Eylül ayından sonra ABD'nin İngiltere'ye destroyer vermesi ile müttefikler ve ABD arasında başlayan askeri işbirliği giderek 1941 yılı Martında 'Kiralama ve Ödünç Verme' (Lend and Lease) Kanunu'nun çıkmasına varmış ve Türkiye dolaylı bir biçimde de olsa sınırlı ölçüde bu yardımdan yararlanmıştır. Ancak, 1941 Haziran'ında Türkiye ile Almanya arasında bir Saldırmazlık Paketi'nin imzalanması sonucunda Türkiye'ye bu antlaşmaya dayanılarak verilen pay kesilmiştir. 1941 Aralık ayında yardım tekrar başlamışsa da miktarı büyük ölçüde azalmıştır.¹⁰³

18 Haziran 1941 tarihinde Türkiye ve Almanya arasında imzalanan Saldırmazlık Paketi'nin hemen ardından, 22 Haziran'da Alman Orduları'nın Sovyetler

¹⁰⁰ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.117.

¹⁰¹ Metin Aydoğan, **Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler Bitmeyen Oyun**, 9.bsk., Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2002, s.92.

¹⁰² Faruk Sönmezoglu, "**Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**", 2.bsk., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s.254.

¹⁰³ Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947- 1964**, Ankara, 1979, s.8.

Birliği üzerine saldırıya geçmesiyle Türkiye üzerindeki baskı oldukça hafiflemiştir.¹⁰⁴ 1941 yılı sonlarında Amerika Birleşik Devletleri de savaşa girmiş, buna karşılık Almanlar da Orta Doğu ve Kafkasya bölgelerine yönelik harekâta girişmişlerdir. Bu gelişmeler Müttefikler'in Türkiye'yi savaşa sokma gayretlerinin yeniden artması sonucunu doğurmuştur. 14- 25 Ocak 1943 tarihleri arasında Müttefikler'in Kazablanka'da yaptıkları toplantıda Türkiye'nin savaşa katılmasının sağlanması konusu geniş bir şekilde ele alınmış ve bu konuda Türkiye ile ilişkiye geçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle de Churchill, 30 Ocak 1943 tarihinde konuyu İnönü'yle görüşmek üzere Adana'ya gelmiştir.¹⁰⁵ Bu çabalar daha sonra Moskova'da ABD, SSCB, ve İngiltere Dışışleri Bakanları toplantısında ve Tahran Konferansı'nda sürdürülmüştür. Ancak tüm bu çabalara rağmen Müttefikler Türkiye'yi savaşa dâhil edememişlerdir. Ancak genel olarak Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında izlediği dış politika stratejisinin tam bir tarafsızlık olmadığı söylenebilir. Türkiye bu savaş sırasında temelde savaşın dışında kalma amacına yönelik bir politika izlemiş, bu doğrultuda esas olarak tarafsızlık stratejisinden yararlanmakla beraber, gerektiğinde ittifaklar oluşturma stratejisini de kullanmıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Sönmezoğlu, **Türk Dış Politikasının Analizi**, s.81.

¹⁰⁵ a.y.

¹⁰⁶ a.e., s.82.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN SON DÖNEMİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE YAKINLAŞMA

A. Türk-Alman İlişkilerinin Kesilmesi:

Türkiye savaşa giden süreçte çelişen dostluklarını bağdaştırmaya çalışırken özellikle olası bir savaşta kendisini doğrudan savaşa çekebilecek düzenlemelerden kaçınmaya çalışmıştır.¹⁰⁷ II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile dış ilişkilerde Türkiye üzerindeki baskılar oldukça artmıştır. Müttefik Devletler (İngiltere, Fransa, A.B.D. ve Sovyetler) ile Mihver Devletleri Almanya ve İtalya stratejik öneminden dolayı, Türkiye'yi yanlarına çekebilmek için büyük bir rekabete girişmişlerdir.¹⁰⁸ Savaş döneminde gerek Almanya'nın gerekse müttefiklerin, Türkiye'yi kendi yanlarına almak ya da çok önem taşıyan kimi önerilerini kabul ettirebilmek için, Ege Adaları'ndan bir kısmını Türkiye'ye vermek, Bulgaristan veya Yunanistan sınırlarında Türkiye'nin lehine düzeltmeler yapmak, hatta Türkiye'den Batı Trakya'yı geçici olarak işgal etmesini istemek gibi değişik önerilerde bulunmaları, başlıbaşına önem taşımaktadır.¹⁰⁹

II. Dünya Savaşı boyunca genel olarak Türkiye'nin yaşadığı süreç coğrafi konumunun önemi dolayısıyla gerek müttefiklerin gerek mihverin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak için harcadıkları çabaların ve Türkiye üzerinde yaptıkları baskıların bir hikâyesi olarak yorumlanmıştır. Savaşan tarafların bu faaliyetleri karşısında Türkiye'nin izlediği politikanın esası savaşın dışında kalmak ve memleketi savaşın yıkıntılarında korumaya çalışmak olmuştur. Türkiye'yi yönetenler bu gayenin gerçekleşmesinde gerçekten değerli bir başarı kazanmışlardır.¹¹⁰ Ayrıca savaş boyunca hem iç siyaset hem de basın sıkı denetim

¹⁰⁷ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, C: I, 8.bsk., İstanbul, İletişim Yayınları,2003, s.399.

¹⁰⁸ Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, Ankara, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s.62.

¹⁰⁹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C.4, 1.bsk, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.139.

¹¹⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)**, Türkiye İş Bankası Yayınları., Ankara, 1983, s.407. Ayrıca bkz. Armaoğlu, "İkinci Dünya Harbinde Türkiye", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:XIII, S:2, 1958.

altında tutulmuş ve bunlar Türkiye'nin çatışma dışı kalma gayreti doğrultusunda ustalıklı yönlendirilmişlerdi. Bir anlamda II. Dünya Savaşı boyunca Türkiye dış politikada çok yönlü bir denge politikası anlayışını izlemiştir.

Türkiye'yi savaştan uzak tutması bakımından başarılı sayılan Türk diplomasisi Sovyetler Birliği'ni Doğu Avrupa'da egemen güç haline getirdiği iddiasıyla da eleştirilmiştir. Türk politikacıları, özellikle de Menemencioğlu¹¹¹, savaş boyunca Sovyetler Birliği'yle batılı komşuları arasındaki güç dengesini, Alman gücünün tamamen ortadan kalkmasını engelleyerek korumaya özen göstermişlerdir.¹¹²

Genel olarak Türkiye'nin savaş sırasında izlemiş olduğu politika tutarlı olmaktan uzak görülmüş ve 19 Ekim 1939'da İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında imzalanan Karşılıklı Yardım Antlaşması'na¹¹³ Müttefik Devletler tarafından aykırı bulunmuştur. Ülkeyi savaş dışında tutmak İnönü ve arka arkaya gelen Dışişleri Bakanlarının (Önce Şükrü Saraçoğlu, sonra Numan Menemencioğlu ve sonra yine Saraçoğlu) gözünde büyük bir başarıydı. Bu siyasetçilerin hafızasında Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini Almanlara bir kukla gibi kullandırmasının ve bunun ülkelerine getirmiş olduğu felaketlerin berrak anısı yaşıyordu.¹¹⁴

II. Dünya Savaşı'nın Almanya'nın başarıları ile geliştiği bir sırada Türkiye, Almanya ile 18 Haziran 1941 tarihinde 10 yıl sürecek olan bir dostluk antlaşması imzalamıştır. Antlaşma 25 Haziran 1941'de T.B.M.M.'de onaylanmıştır. Antlaşmaya göre iki devlet karşılıklı olarak ülkelerinin toprak bütünlüğünü tanıyorlar, birbirlerine karşı doğrudan ya da dolaylı düşmanca davranışlardan kaçınma yükümlülüğü getiriyorlar ve gerektiğinde ortak çıkarlar için ikili görüşmeler yapacaklarını öngörüyorlardı.¹¹⁵ Bu antlaşma imzalanır imzalanmaz, 22 Haziran'da Almanya,

¹¹¹ Numan Menemencioğlu anne tarafından ünlü vatan şairimiz Namık Kemal'in torunudur. Devlet hizmetine 1914'te Viyana Sefareti'nde 3. Kâtip olarak başlamış daha sonra çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na katılmamasında İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den sonra ilk sırayı önce Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevinde bulunan ve daha sonra da Dışişleri Bakanlığı görevine atanan Numan Rıfat Menemencioğlu alır. Bkz. İrfan Bülbül, **Numan Menemencioğlu'nun Türk Dış Politikasındaki Rolü**, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.

¹¹² William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Çev. Petek Demir, Mozaik Kitabevi, İstanbul, 2003, s.103.

¹¹³ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C.I., 1920- 1945, T.T.K., Ankara, 1989, s.591-609.

¹¹⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 17.bsk., İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.298.

¹¹⁵ Soysal, **a.g.e.**, s.637-639.

Sovyetler Birliği'ne saldırmıştır. Çünkü, artık Almanya Türkiye ile imzalamış olduğu dostluk antlaşması ile, Sovyetler Birliği'ne karşı açtığı cephede sağ kanadını güvence altına almıştı.¹¹⁶ Almanya ile yapılan bu antlaşmayı izleyen günlerde, Türk basınında Almanya'dan yana yazılar yayınlanmaya, Almanya ile dostluğun önemini vurgulayan propaganda türü yorumlar yapılmaya başlanmıştır. Vatan Gazetesi'nde Hitler'i alaya alan bir karikatür yayınlandığı için gazete 60 gün süreyle kapatılması bu çerçevede önemli örneklerdendir.¹¹⁷

Türkiye ve Almanya arasında yapılan bu dostluk antlaşması İngiltere ve Amerika'nın tepkisine yol açmıştır. Bu doğrultuda ABD Ödünç verme ve Kiralama Kanunu'na göre Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımı kesmiştir. ABD bu kararı 3 Aralık 1941'e kadar uygulamıştır. Ancak Türkiye ve Almanya arasında böyle bir antlaşmanın yapılması en çok Sovyetler Birliği'ni rahatsız etmiştir.¹¹⁸

Türkiye'nin savaş boyunca kararlılıkla sürdürdüğu savaş dışı kalma politikası savaş sona ererken Türkiye'yi zor durumda bırakacağına benzemektedir.¹¹⁹ Müttefikler Türkiye'yi savaşa dâhil edebilmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. 1943 yılının Ocak ayında yapılan Adana Konferans'ında İnönü ve Churchill görünüşte anlaşmışlarsa da bundan eylemli bir sonuç çıkmamıştır. 19 Ekim 1943'te İngiltere, Amerika ve Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanları arasında Moskova'da başlayan konferans'ta Türk Havaalanlarının hemen kullanılması ve o yılın sonuna değin Türkiye'nin kesinlikle savaşa katılmasını kararlaştırılmıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'nu Kahire'ye çağırarak bu kararı 5 Kasım 1943'te bildirmiştir. Ancak Kahire Buluşması sonucunda da yine Türkiye'nin savaşa girmesi sağlanamamıştır. 14 Ocak 1944'te ABD'nin Ankara Büyükelçisi, Türkiye'nin savaşa katılması gerektiğini kesin bir biçimde bildirmiştir. Ancak Müttefikler yine sonuç alamamışlardır. Bu gelişmeler sonucunda, 3 Şubat 1944'te Türkiye'ye yapılan İngiliz ve Amerikan yardımı durdurulmuştur.¹²⁰

Genel olarak Kahire görüşmelerinden sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye üzerinde yapığı baskı savaşa katılması yönünde değil, Almanya ile ticari ve siyasi bağlarını kesmesi yönünde devam etmiştir. Ve bu baskıların etkisi ile Türkiye

¹¹⁶ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789- 1960**, 2.bsk., A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara, 1973, s.734.

¹¹⁷ Prof. Dr. Çetin Yetkin, **Karşı Devrim 1945- 1950**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 4.bsk., 2006, s.65-66.

¹¹⁸ **a.e.**, s.66.

¹¹⁹ Oran, **a.g.e.**, s.471.

¹²⁰ Yetkin, **a.g.e.**, s.66-67.

önce Nisan 1944'te Almanya ile yaptığı ticareti yarıya düşürmüş, sonra da 2 Ağustos 1944 tarihinde diplomatik münasebetlerini kesmiştir.¹²¹ 14 Haziran'da müttefiklerin Roma'ya girmeleri üzerine, Hitler'in kesin yenilgiye uğrayacağı belli olunca da Türkiye müttefiklerle ilişkilerini daha da düzeltebilmek amacıyla bu kararı almıştır. Hükümetin bu yoldaki önerisi T.B.M.M.'de "411" oyla kabul edilmiş, ancak üyelerden "41"i toplantıya katılmamıştır. T.B.M.M.'nin bu kararını "5" ay sonra, Ocak 1945'te Japonya ile ilişkilerin kesilmesi izlemiştir.¹²² Bu tarihe gelindiğinde artık savaşın müttefiklerin lehine sonuçlanacağı kesinleşmişti.

B. Türkiye'nin Japonya ile Siyasi ve İktisadi İlişkilerini Kesme Kararı ve Bu Kararın Türk- Amerikan ile İlişkilerine Yansıması:

3 Ocak 1945 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Türkiye ve Mihver Devletleri'nden Japonya arasındaki ilişkilerin kesilmesine dair hükümetin teklifini 6 Ocak 1945 tarihinden itibaren uygulanması kararıyla oybirliği ile kabul etmiştir.¹²³ Böyle bir kararın alınmasında müttefikler davasına yeni, esaslı bir yardımda bulunma ve savaşı daha kısa sürede bitirme amacının olduğu ifade edilmiştir.¹²⁴ T.B.M.M.'nin bu kararı oybirliğiyle alması Türk kamuoyunda T.B.M.M.'nin tarihi vasfına yakışır bir şekilde davranması olarak değerlendirilmiştir. T.B.M.M.'nin bu kararlar "yurdda sulh, cihanda sulh" prensibine dayanan istikrar ve emniyet politikasına, Türk Devriminin halkçı dünya görüşüne çözümler bağlılığını bir kere daha belirtmiş olduğu vurgulanmıştır. Prof. Yavuz Abadan Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazısında:

"İnsanlığa, adaletli; küçük, büyük her millet için emniyetli bir devir getireceğini umduğumuz gelecek dünya barışının bir an önce kuruluşunu kolaylaştırmak üzere Birleşmiş Milletlerle gittikçe artan bir fikir ve işbirliği halindeyiz" diyerek Türkiye'nin dış politikada bundan sonraki tavrının ne yönde olacağını belirtmiştir.¹²⁵

¹²¹ T.B.M.M. ZC, C:13, Devre: VII., İ:1, 2 Ağustos 1944, s.3-15.

¹²² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C:15, Dönem: 7, Toplantı:2, 6 Ocak 1945, s.8-11.

¹²³ "Japonya ile Siyasi Münasebetimizi Kesiyoruz", **Son Posta**, 4 Ocak 1945, s.7.

¹²⁴ "Japonya ile Münasebetlerimizi Kestik", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1945, s.1. , "Japonya ile Siyasi Münasebetimizi Kesiyoruz", **Son Posta**, 4 Ocak 1945, s.1,7.

¹²⁵ Prof. Yavuz Abadan, "Dünkü Tarihi Karar", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1945, s.1,3.

Son Posta Gazetesi'nde ise T.B.M.M.'nin almış olduğu bu kararla ilgili şu değerlendirme yapılmıştır:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün, hükümetin mühim bir kararını daha tasvip etmek suretiyle milli politika için beslediği itimadı ve ancak bu yoldan yürüyerek vatani selamete ulaştıracağımıza derin inancını teyid etmiş oldu.”¹²⁶

T.B.M.M' nin aldığı bu kararın dış dünyada da önemli yansımaları olmuştur. Türkiye'nin böyle bir karar alması özellikle Amerikan ve İngiliz kamuoyunda büyük memnuniyetle karşılanmıştır. A.B.D. Başkanı Roosevelt: “*Bu karar, Türkiye'nin tam ve seri bir Müttefik zaferi istediğini bir kere daha gösteriyor*” diyerek bu karar karşısındaki memnuniyetini ifade etmiştir.¹²⁷ Bir Amerikan Senato üyesi ise : “ *Bizi çok sevindiren karar, Birleşmiş Milletlere büyük davaları bahsinde bir hitab teşkil eder*” demiştir. Amerikan Senatosu'nda bulunan Mr. Peper ve Mr. Thomas ise bu kararın Dünya'nın her tarafında tecavüze karşı mücadeleye girişmiş bulunan milletler arasındaki bağların teyidi demek olduğunu ve Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük bir memnuniyet uyandırdığını belirtmiştir. Ayrıca M. Claude Pepper:

“*Türkler basiretkar siyasetleri ile büyük bir şöhret kazanmışlardır. Türkiye'nin Japonya ile münasebetlerini kesmek hususunda aldığı karar, Amerikalılar için başka bir mana da taşır: Harbin bu müstesna devresinde alınan bu karar, Amerikan milleti ile Pasifik'teki kin ve tecavüz kuvvetlerine karşı topyekûn bir mücadeleye girişmiş bulunan bütün diğer milletler arasındaki bağı kuvvetle teyid etmektedir. Haberin içeriğinden anlaşıldığına göre, Türkiye'nin bu kararı Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi Mr. Laurence Steinhardt ile sıkı bir işbirliği neticesinde alınmıştır*” açıklamasında bulunmuştur.¹²⁸

Aynı kararı Cumhuriyet Gazetesi yazarı Abidin Daver:

“Medeni milletler camiasında bir mevki sahibi olan, barış, insanlık ve medeniyet davalarında Birleşmiş Milletlerle işbirliği yapmış bulunan Türkiye için, bu milletlerin

¹²⁶ Feridun Osman Menteseoğlu, “Japonya ile Münasebatımızın Kesilmesindeki Sebepler”, **Son Posta**, 4 Ocak 1945, s.1,6.

¹²⁷ “Kararımızın Akisleri”, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945, s.1,3.

¹²⁸ a.y.

düşmanı olan emperyalist ve mütecaviz Japonya ile münasebetlerini kesmek kadar tabii ve mantıklı bir şey olamazdı. Türkiye bu kararı vermekle yalnız dost ve müttefiklerine değil, aynı zamanda medeniyete karşı da vazifesini yapmıştır” şeklinde yorumlamıştır. ¹²⁹

Dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Mr. Stettinius da Türkiye'nin Japonya ile ilişkilerini kesmesi konusunda bir demeç vermiştir. ABD Dışişleri Bakanı konu ile ilgili olarak; *“Bu karar müttefiklerin Mihver’e karşı zaferinde Türkiye'nin mühim bir yardımını teşkil etmek itibarıyla hükümetimizce iyi karşılanmıştır”* açıklamasında bulunmuştur. ¹³⁰

İngiltere'nin müttefiki sıfatıyla Türkiye'den böyle bir jest yapmasını isteyen ve basında belirtildiği gibi savaş sırasında Türkiye'ye askeri anlamda yardımda bulunmuş olan Birleşik Amerika Hükümeti'nin bu isteğini Türkiye'nin benimseyerek kabul etmesi A.B.D.'nin dostluğuna verilen önemin mühim bir işareti olarak nitelendirilmiştir. ¹³¹ Bu kararın neticesi olarak Türkiye'deki Japon müesseselerinin kapatılmasına karar verilmiş ve İçişleri Bakanlığı'ndan vilayete gönderilen emirle İstanbul'da bulunan Japon tebaanın gözaltına alınması istenmiştir. ¹³²

Türkiye'nin bu kararının yansımaları yalnızca birkaç devlet yetkilisinin açıklamaları ve övgü dolu mesajlarıyla sınırlı kalmamıştır. Kararın hemen ertesinde ekonomik ve ticari yansımalar da görülmüştür. Amerika T.B.M.M.'nin oybirliği ile aldığı bu karardan hemen sonra, savaş sırasında Türkiye'ye karşı uyguladığı ihracat ile ilgili bir takım yasaklamaları kaldırılmıştır. Amerika Hükümeti savaş sırasında almış olduğu bir kararla harp maksatlarına hizmet eden 10 maddenin Türkiye'ye ihracatını yasaklamıştı. Bunlar arasında kamyon, bazı makineler ve demir malzeme gibi maddeler bulunmaktaydı. Japonya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerimizin kesilmesi üzerine, Türkiye'ye ihracatı yasak olan bu maddelerin de belirli şartlar dâhilinde gönderilmesine karar verilmiştir. Amerika'dan geniş ölçüde ithalat yapılması için de birçok teklif alınmaya başlanmıştır. ¹³³ Böylece, henüz resmi olarak II. Dünya Savaşı sona ermeden T.B.M.M.'nin Japonya ile ilişkilerini kesme kararını alması savaş sonrası dönemde Türk- Amerikan ilişkilerindeki yakınlaşmanın ilk adımı olarak

¹²⁹ Abidin Daver, “Kararımızın Mucip Sebepleri”, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945, s.1.

¹³⁰ “Türkiye'nin Kararı, Amerika Hariciye Nazırı Neler Söylüyor?”, **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1945, s.1,3.

¹³¹ “Günün Olayları, Bir Büyük Dostluk Jesti”, **Son Posta**, 5 Ocak 1945, s.3.

¹³² “Japonlarla Münasebetlerimizin Kesilişi Washington ve Londra'da Memnuniyetle Karşılandı, Şehrimizdeki Japon Tebaası Yarından İtibaren Gözaltı Edilecek”, **Son Posta**, 5 Ocak 1945, s.5.

¹³³ “Amerika Memleketimize İhracatı Serbest Bıraktı”, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945, s.1.

görülebılır. Türkiye'nin müttefik devletlerin yanında olduğunu gösteren Japonya ile ilişkilerini kesme kararından hemen sonra, Amerika'nın da Türkiye ile ticari ilişkilerindeki sınırlamaları kaldırması ABD tarafından Türkiye'ye karşı atılan olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

C. II. Dünya Savaşı Sonuna Doğru Düzenlenen Konferanslar ve Bu Konferanslarda Alınan Kararların Türk-Amerikan İlişkilerine Yansımaları

1. Yalta Konferansı

Savaş sonrası dönemde Üç Büyükleri oluşturan Amerika, İngiltere ve Rusya'nın uluslararası alanda gerçekleştirdikleri düzenlemeler, "Yalta- Potsdam düzeni" olarak adlandırılmaktadır. Savaş sonrası uluslararası alanda kurulması hedeflenen düzenin temelleri büyük ölçüde Yalta Konferansı'nda atılmıştır. Yalta Konferansı'ndan sonra toplanan Potsdam Konferansı'nda ise Yalta'da atılmış olan adımlar büyük ölçüde pekiştirilmiştir. Bununla beraber bu iki konferans, Üç Büyükler arasındaki ilişkilerin niteliği bakımından farklılıklar taşımaktaydı. Yalta Konferansı'ndaki görüşmelerde uzlaşma anlayışı egemen olurken, Potsdam'daki görüşmelerde daha çok rekabet ön plana çıkmıştır. Bu nedenle soğuk savaş sürecinin başlangıcını Potsdam Konferansı'na dayandıran görüşler de bulunmaktadır.¹³⁴

1945 yılına gelindiğinde II. Dünya Savaşı'nın Mihver Devletleri'nin hezimetini ile sonuçlanacağı büyük ölçüde belli olmuştur. Bu nedenle savaş sonrasında Avrupa'da kurulacak olan düzenin belirlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 4- 11 Şubat 1945 tarihleri arasında dünyanın üç büyük devletinin liderleri Roosevelt, Stalin ve Churchill birçok konunun yanısıra, doğrudan Türkiye'yi ilgilendiren meselelerin de görüşüldüğü Yalta Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir.

Yalta Konferansı Türk basınında "Kırım Konferansı" veya "Üçler Konferansı" olarak geçmiştir. Konferansın toplandığı haberi 7 Şubat 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde "Üçler Konferansı" başlığı ile duyurulmuştur. Konferansın Karadeniz'de bulunan Soçi şehrinde toplantı halinde olduğu ve üç liderin katıldığı bu

¹³⁴ Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye- 1 Olaylar Belgeler (1945- 1952)*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003, s.62.

toplantıda görüşmelere başlandığı haberi ilk defa 6 Şubat günü Londra basınında açıklanmıştır.¹³⁵

Yalta Konferansı'nda ABD heyeti'nin ortaya attığı görüşler basında kısaca şu şekilde yer almıştır:

- 1- “Avrupa meselelerinin hallinin yalnız İngiltere ve S.S.C.B.’ye bırakılmayacağı.
- 2- Bir memleketin tek taraflı hareketine mani olunacağı.
- 3- Kurtarılan yerlerdeki komünist hükümetlerin himaye edilmemesinin Rusya’dan isteneceği.”¹³⁶

Müttefik önderlerinin Yalta’da bir araya geldiği sırada Türkiye hala İngiltere ile yaşamış olduğu “soğukluk devresinin” etkisi altında bulunmaktaydı. Bu soğukluğun sebebi; savaş boyunca İngiltere’nin Türkiye’ye II. Dünya Savaşı’na katılması konusunda baskı yapması ve Türkiye’nin savaş dışında kalması halinde savaş sonrası dış politikada yalnız kalacağı yönünde tehditler ileri sürmüş olmasıydı. Bu nedenle Türkiye’de Yalta Konferansına ilişkin kuşkulu ve karamsar düşünceler hâkim olmuştur. Ahmet Şükrü Esmer’in o günlere ait anılarında da konuyla ilgili şu görüşler ifade ediliyordu: “Churchill Türkiye’ye kızgındı, onun Ruslara taviz verme ihtimali Hükümeti endişeye sevk ediyordu...”¹³⁷

Yalta Konferansı’nda İngiltere Başbakanı Churchill Türkiye’nin endişesinin aksine pek fazla Türkiye aleyhine tavır sergilememiştir. 8 Şubat’ta Stalin’in Türkiye’ye karşı “savaş boyunca Türkiye’nin iki taraf arasında gidip geldiği ve kazanacak olan taraf üzerinde spekülasyon yaptığı” iddiasına Churchill karşı çıkmıştı. Stalin’in bu iddiasına Churchill her ne kadar “Türkiye’nin Birleşmiş Milletler üyeliğinin pek hararetle desteklenemeyeceğini...” söyleyerek karşılık veriyse de savaş boyunca Türkiye’nin Müttefiklere bakışının “dostane” olduğunu da sözlerine eklemiştir.¹³⁸

Yalta’da toplandığı sonradan öğrenilen Konferansın iyi bir hava ile başladığı ve karşılıklı iyi niyetlerle sürdürüldüğü Konferans’ın devam ettiği günlerde

¹³⁵“Üçler Konferansı”, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1945, s.1.

¹³⁶ “Üçler Konferansı”, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1945, s. 1, 3.

¹³⁷ Selim Deringil, **II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. bsk., İstanbul, s. 249.

¹³⁸ **a.e.**, s. 249-250.

yayımlanan demeçlerden anlaşılmaktaydı. Yalta Konferansı, üç büyük devlet arasında daha önce yapılan toplantılardan daha uzun süre devam etmiştir. Bunda, Konferans'ta ele alınan meselelerin çokluğu ve çetinliği etkili olmuştur. Ancak bu durum göz önüne alındığında, Konferansın kısa sürede tamamlanması hayret verici bulunmuştur.¹³⁹

Türkiye Yalta Konferansı'nın toplanmasından kısa bir süre önce Boğazlar'ı, Sovyetler Birliği'ne askeri mühimmat taşıyan Müttefik Devletlerin gemilerine açmıştır. Bu uygulamanın Montrö Antlaşması'nın hükümlerine aykırı olması dönemin anlayışına ve koşullarına göre artık önemsiz görünmekteydi. Basında ise bu konunun "Türkiye Boğazlar'ı açtı" şeklinde algılanmaması gerektiği görüşü savunulmaktaydı. Boğazlar'ın aslında Müttefik Devletlere daima açık olduğu, ancak Ege Alman denetimi altında olduğu için faydalanılamadığı belirtilmekteydi.¹⁴⁰

1945 yılının Şubat ayında toplanan Yalta Konferansı'nda görüşülen en önemli konulardan biri savaş sonunda kurulması planlanan "*milletlerarası işbirliği*" meselesi olmuştur. Bilindiği gibi, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Almanya ile bir antlaşma yapan Sovyetler Birliği, Batılıların safına 1941 Haziran'ında Alman saldırısına uğradıktan sonra geçmiştir. Bu nedenle, Batılı Devletler önceleri Sovyetler Birliği'ne gerçek bir dost gibi bakmamışlardır. Ancak Rus ulusunun Alman orduları karşısında gösterdiği dayanma gücü, zamanla, İngiltere ve Amerika'da Sovyetler Birliği'ne karşı bir sevgi uyandırmıştır. Diğer yandan ortak bir düşmanın varlığı da, üç devlet arasında bütün savaş boyunca devam eden sıkı işbirliğinin doğmasına neden olmuştur. Ortak bir düşman karşısında birleştikten sonra Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği yalnız savaşın kazanılması konusunda değil, savaş sonrası dünyanın barış ve güvenliğinin sağlanması konusunda da işbirliği kurmak istemişlerdir. Üç devletin hükümet başkanları savaş sırasında yaptıkları toplantılarda bununla ilgili bazı kararlar da almışlardı.¹⁴¹ Yalta Konferansı da henüz II. Dünya Savaşı sona ermeden Üçler'in kendi aralarında oluşturduğu işbirliği anlayışı çerçevesinde toplanabilmişti.

¹³⁹ Nadir Nadi, "Kırım Tebliği", *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1945, s.1,3.

¹⁴⁰ *Akşam*, 26 Mart 1945, s.1.

¹⁴¹ Ülman, *a.g.e.*, s.49.

a. Yalta Konferansı'nda Boğazlar Meselesi

Konferans sırasında Türkiye ile ilgili olarak Boğazlar Meselesi, 10 Şubat tarihinde düzenlenen toplantıda Stalin'in Boğazlar meselesi ve Montrö'nün durumunu ortaya atmasıyla gündeme gelmiştir. Aslında Stalin bu hareketle kendisinden yapması beklenen çıkışı yapmıştı. Stalin'in tartışmaya açtığı konulardan biri, Türk Boğazları'nın kullanımını düzenleyen 1936 tarihli Montrö Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği meselesi olmuştur. Stalin, Batılı devletlerin liderleriyle görüşmesi sırasında Montrö Sözleşmesi'nin eskidiğini, yeni durumlara cevap veremediğini ve Sovyetler Birliği'nin güvenliğini yeterince korumadığını iddia etmiştir.¹⁴² Ayrıca bu konferansta Churchill ve Stalin arasında ilginç bir konuşma da gerçekleşmiştir. Konu Boğazlar rejiminin tarihi evrimine geldiği bir sırada Churchill'in, "*... 1915'te Çanakkale'den geçmeye çok uğraştıklarını ve Rusya'nın bu mücadele esnasında yardımcı bir kuvvet göndermeye kalkışmışsa da başarısız olduğunu...*" öne sürmesi üzerine Stalin şu yanıtı vermiştir: "*1915'te Türkler ve Almanlar pes etmek üzere oldukları halde aceleci davranıp İngiltere askerini geri çekmişti...*" Ancak bu düşünce tarzı İngiltere ile Sovyetler arasında havanın giderek gerginleştiğine ve böyle giderse savaş sonunda "kim ne kaparsa onun elinde kalması" olasılığına işaret ediyordu. Bu "tarihsel" tartışmanın dışında Roosevelt'in Amerika ile Kanada sınırının silahtan arındırılmış olduğunu bu bağlamda emsal olarak öne sürmesi de konferansta yaşanan bir diğer ilginç olay olarak değerlendirilebilir.¹⁴³

Stalin'e göre, Batılı devletlerin S.S.C.B.'ye büyük dostluk hissetmedikleri bir zamanda Milletler Cemiyeti sisteminin bir parçası olarak hazırlanan Montrö olayların gerisinde kalmıştı ve günün şartlarına uydurulmalıydı. Stalin özellikle Türkiye'nin sadece savaş zamanında değil, ayrıca savaş tehlikesi halinde de Boğazlar'ı kapatma hakkına sahip olmasından rahatsızlık duyuyor ve Boğazlar'da serbest geçiş rejimi talep ediyordu. Stalin'e göre Türkiye'nin meşru çıkarlarına zarar vermeden yeni bir düzenleme yapılmalıydı. Zaten Türkiye'ye "Sovyetler'in boğazını sıkma hakkını veren" bir durumun SSCB tarafından kabul edilmesinin mümkün olmadığı

¹⁴² B. R. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East*, Princeton University Press, 1980, s.374-375.

¹⁴³ Deringil, a.g.e., s.250.

belirtiliyordu. Konferansta Roosevelt ve Churchill'in de konuya olumlu yaklaşımları sonucunda, Sovyetlerin Boğazlar'da ne gibi düzenlemeler yapılabileceği konusundaki önerilerini, kısa bir süre sonra bir araya gelecek üç ülke Dışişleri Bakanları toplantısına sunmaları kararlaştırılmıştır.¹⁴⁴

Yalta Konferansı'nın sonunda alınan tüm kararların yer aldığı protokolün 14. maddesi'nde Montrö Sözleşmesi ve Boğazlarla ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre; Üç Büyüklerin Dışişleri Bakanları'nın katılacağı ve Londra'da düzenlenecek olan bir sonraki toplantıda Sovyetler Birliği Montrö Sözleşmesi ile ilgili görüşlerini bildirecekti. Türk Hükümeti de uygun zamanda konu ile ilgili olarak bilgilendirilecekti.¹⁴⁵

Uygulanmakta olan Boğazlar rejiminin değiştirilmesi gerektiği Yalta'da her üç devlet başkanı tarafından kabul edilmekle beraber, bu değişikliklerin ne olacağı bu konferansta kararlaştırılmış değildi. Zaten II. Dünya Savaşı'nın başından beri Ruslar Boğazlar konusunda girişimde bulunmayı düşünmekteydiler. Boğazlar yoluyla Akdeniz'in sıcak sularına inmek Rusların geleneksel politikasıydı ve bu konuda gerekli adımları atabilmek için, savaş sonrası dönem en uygun zaman olarak görülmekteydi.¹⁴⁶ Esasında Sovyetler'in savaş sonrasında Boğazlar konusundaki girişimi kendi güvenlikleriyle ilgiliydi.

b. Türk- Amerikan İlişkilerinin Gelişimi Bağlamında Yalta Konferansı

Yalta Konferansı ertesinde II. Dünya Savaşı sonrası Türk Amerikan ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma süreci çerçevesinde önemli bir gelişme gerçekleşmiştir. Bu gelişme “1945 Türkiye- Amerika Birleşik Devletleri Askeri Yardım Antlaşması'nın” imzalanması olmuştur. Antlaşma, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye yaptığı askeri yardımlarla ilgili olarak iki taraflı imzalanan ilk anlaşmaydı. Bu antlaşma imzalandığı zaman, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da sona ermesine 3 ay kalmış ve savaşın sonucu belli olmuştu. O zamana kadar “savaş dışı” durumunu sürdüren Türkiye, Müttefikleri'nin önerisi üzerine, 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni 23 Şubat 1945 günü imzalamış ve Almanya ile Japonya'ya savaş açtığını açıklamıştır. Böylece Birleşmiş Milletler Yasası'nı

¹⁴⁴ Ülman, a.g.e., s.46.

¹⁴⁵ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri.**, s.127.

¹⁴⁶ Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, 21.yy Yayınları, Ankara, 2000, s.91.

hazırlayacak olan San Francisco Konferansı'nın 25 Nisanda başlayan toplantılarına katılma olanağını elde etmiştir. Türkiye- ABD Askeri Yardım Antlaşması Türkiye'nin bu tarihsel kararı aldığı gün imzalanmıştır. Savaş boyunca Türkiye'nin yeterince silaha sahip olmadan, gerekli askeri teçhizatı edinmeden savaşa sokulmasını doğru bulmayan Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye askeri yardım ile ilgili ilk somut adımını atmış oldu.¹⁴⁷ II. Dünya Savaşı henüz bitmeden 23 Şubat 1945 tarihinde ABD ile imzalanan bu anlaşma Türkiye açısından olumsuz koşullar içermekteydi. 4780 sayılı yasayla T.B.M.M.'nin onayından geçen bu antlaşma'nın ikinci maddesinde şöyle denilmekteydi: “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, müsaade edebileceği bilgileri, hizmetleri, maddeleri ve kolaylıkları ABD'ye temin etmekle görevli olacaktır.” Bu antlaşma Türk Hükümetini, ABD'nin Türkiye'de ihtiyaç duyduğu bilgi, hizmet, madde ve kolaylıkları sağlamakla görevli kılmıştır.¹⁴⁸

Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Dünya Savaşı sırasında askeri yardımda bulunma kararı 11 Mart 1941 günü Amerikan Kongresi'nde Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nın kabul edilmesiyle onaylanmıştı. Başkan Roosevelt'in verdiği izinle 7 Kasım 1941'den itibaren Türkiye'nin İngiltere aracılığı ile bu yasadan yararlandırılmasına karar verilmiş ve bu yardım 30 Kasım tarihinden itibaren başlatılmıştı. 1943 sonlarında, Tahran ve Kahire Konferansları'ndan sonra, Türkiye'nin savaşa girmesini sağlamak üzere yapılacak yeni askeri yardım ile ilgili Türk- İngiliz görüşmeleri 1944 Mart'ında kesilince, Amerikan Yardımı da 1 Nisan'da durdurulmuştur. Ancak, Türkiye'nin 1945 Şubat'ında Birleşmiş Milletler Demeci'ni imzalayıp Almanya ve Japonya'ya savaş açtığını açıklamasıyla, yeniden söz konusu yasanın uygulanmasına başlanmıştır. 23 Şubat günü imzalanan Anlaşma bu yardımı dolaylı ve tek yanlı bir davranış olmaktan çıkarıp ilk kez bir bağit çerçevesi içine koymuştur. II. Dünya Savaşı boyunca geçerli olması öngörülen bu Anlaşma'nın 9. maddesi uyarınca antlaşma imzalandığı 23 Şubat 1945 gününden başlayarak geçerli sayılmıştır. Anlaşma'nın dayandırıldığı “Ödünç Verme ve Kiralama Yasası” savaştan sonra ortadan kalkınca, 23 Şubat 1945 tarihli Antlaşmanın da uygulanmasına son verilmiştir. Daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye askeri yardımları 1947 tarihinde Truman Doktrini'nin ilanı

¹⁴⁷ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, C:1, 2.bs., TTK Yayınları, Ankara, 1989, s.640.

¹⁴⁸ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Kaynak Yayınları, 3.bs., 2001, İstanbul, s.18.

ile yeniden başlayacak ve Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya katılması üzerine, daha geniş kapsamlı olarak uzun yıllar sürecektir.¹⁴⁹

Özetle, II. Dünya Savaşı'nın en önemli toplantılarından biri olan Yalta Konferansı'nda savaşın yürütülmesi ile ilgili meselelerden çok yenilmiş devletlerle yapılacak barışın şartlarıyla beraber, milletlerarası işbirliği konusu ve kurtarılan Avrupa devletlerinin durumları üzerinde durulmuştur. Görüşmeler genel olarak samimi bir hava içinde yapılmış ve özellikle Roosevelt ve Stalin arasında büyük bir yakınlık kurulmuştur. Askeri uzmanların sözlerine inanarak Uzak Doğu Savaşı'nın bir buçuk yıl daha devam edeceğini sanan Başkan Roosevelt, Yalta'da, Sovyetler Birliği'ni Japonya'ya karşı savaşa girmeye razı edebilmek için Stalin'e büyük tavizler vermiştir. Bundan başka, yine aynı toplantıda insanlığın en yüksek amacı olan güvenilir ve devamlı bir barışın ancak bütün milletler arasında kurulacak bir işbirliği sayesinde gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. Ve bunun için en yakın zamanda milletlerarası bir kurum (Birleşmiş Milletler Teşkilatı) kurmak azminde olduklarını söyleyen üç hükümet başkanı, bu amaçla San Francisco'da, Mihver'e karşı savaş açmış olan bütün devletlerin katılacağı bir konferans toplanmasını kararlaştırmışlardı.¹⁵⁰

Yalta Konferansı'nda kurtarılan Avrupa devletlerinin durumu ile ilgili, Konferansa katılan üç devlet başkanı ayrıca bir demeç yayımlamışlardı. Bu demece göre, üç devlet, Avrupa milletlerinin siyasi ve iktisadi sorunlarını “*demokratik usuller*” ile çözümlenmelerine yardım edeceklerdi ve “her milletin kendi hükümet şeklini kendi istediği gibi seçebilme hakkına” saygı göstereceklerdi.¹⁵¹

ABD Başkanı Roosevelt Yalta Konferansı neticeleri hakkında kongreye hitaben söylediği nutkunda “Kırım Konferansı, dünya tarihinde bir dönüm noktasıdır” diyerek konferansın önemini belirtmiş ve Konferansta dünya barışını kurtaracak çok sağlam adımların atılmış olduğunu vurgulamıştır.¹⁵² Yalta Konferansı'nda 25 Nisan'da toplanmasına karar verilen ve Türkiye'nin de katılacağı San Francisco Konferansı'nın insanlık yararına büyük hizmet edeceğine inanıldığı önemle belirtilmiştir. Genel olarak basında Amerikasız, sürekli bir barış ve emniyet ortamının oluşturulamayacağı, böyle bir ortam oluşturulsa bile devamlılığının korunamayacağı, dünyanın erksiz kalacağı düşüncesi hâkimdi. Bunun en önemli

¹⁴⁹ Soysal, a.g.e., s.640-641.

¹⁵⁰ Ülman, a.g.e., s.50-51.

¹⁵¹ **Ayın Tarihi**, Şubat 1945, No:135, s.236-237.

¹⁵² “Roosevelt'in Nutku”, **Cumhuriyet**, 2 Mart 1945, s.1,3.

kanıtı olarak ise; I. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin uluslararası barışın sağlanmasında etkin rol almayışının sonucu olarak Dünya'nın II. Dünya Savaşı gibi daha büyük bir felakete sürüklenmesi görülmektedir.¹⁵³

4- 11 Şubat 1945 günlerinde yapılan Yalta Konferansı'nda alınan ve 14 maddeden oluşan Protokol , 11 Şubat 1945 tarihi itibarile, Üç Büyüklerin Dışişleri Bakanları, Amerika Birleşik Devletleri adına E.R.Stettinius Jr., Sovyetler Birliği adına V.Molotov ve İngiltere adına da Anthony Eden tarafından imzalanmıştır.¹⁵⁴ Böylece sekiz gün devam etmiş olan Yalta Konferansı önemli ve büyük bir tarihi vesika yayımlayarak toplantılarını sona erdirmiştir.¹⁵⁵

c. Yalta Konferansı Kararları Doğrultusunda Türkiye'nin Almanya'ya Savaş İlan Etmesi

Türkiye Almanlarla olan diplomatik ilişkilerini 1944 yılının Ağustos ayında kesmiş olmasına rağmen, savaş dışında kalabilmek için çabalarını 1944 yılı boyunca sürdürmüştür. Türklerin bu tutumu İngiliz ve Amerikalıları Sovyet taleplerine daha sıcak bakmaya sevkeden önemli bir etken olmuştur. Bunun uzantısı olarak Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nda bu devletler, Montrö Sözleşmesi'nde değişiklik yapılması gerektiği fikrini kabul etmişlerdir. Bu arada Yalta Konferansı'nda alınan bir başka karara göre sadece 1945 yılı sonuna kadar müttefikler tarafında savaşa katılan devletler Birleşmiş Milletler üyesi olma hakkına sahip olabileceklerdi. Yalta Konferansı'ndan sonra İngiliz Büyükelçisi Sir Maurice Peterson, dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek, ona Yalta Konferansı'nda alınmış olan bu kararı bildirmiştir. Buna göre kurulması planlanan "Dünya Teşkilatı'nı" konuşmak üzere toplanacak olan San Francisco Konferansı'na 1 Mart 1945 tarihinden önce Almanya'ya savaş ilan etmiş olan ülkeler davet edileceklerdi.¹⁵⁶ Savaş sonrasında kaderinin ne olacağını bilememekle beraber Türkiye, uluslararası kuruluşlarda aktif rol almak istemekteydi. Yalta Konferansı'nda alınan bu karar 23 Şubat'ta Türkiye'nin Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilan eden kararlar almasına yol

¹⁵³ Yavuz Abadan, "Amerikanın Dünya Misyonu", **Cumhuriyet**, 5 Mart 1945, s.1, 3,4.

¹⁵⁴ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasbetleri**, s.127.

¹⁵⁵ Ömer Rıza Doğrul, "Neticeler ve Akisler", **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945, s.3.

¹⁵⁶ Ahmet Şükrü Esmer- Oral Sander, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, 9.bsk., Ankara,1996, s.184.

açmıştır.¹⁵⁷ Türkiye İngiliz Büyükelçisi'nin Hasan Saka'yı ziyaretinden üç gün sonra, 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamış ve Almanya'ya resmen savaş ilan etmiştir. Konuyla ilgili olarak Genel Kurul kararı şöyleydi:

“Başbakan ve Hariciye Bakanının verdiği izahat dinlendikten sonra Cumhuriyet Hükümetinin teklifi veçhile Almanya ve Japonya'ya harp ilanına ve aynı zamanda 1 Ocak 1942 tarihli Birleşik Milletler Beyannamesine Türkiye'nin katılmasına (401) oyla yani mevcudun ittifakıyla karar verilmiştir.”¹⁵⁸

Böylece Türkiye savaş sonrası dünya düzenini yeniden kuracak olan San Francisco Konferansı'na katılabilmek için Yalta Konferansı'nda tespit edilen formalite şartlara hukuken uymuş oldu. Zaten Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere katılması o zamana kadar uygulamış olduğu dış politika anlayışının bir gereği idi.¹⁵⁹ Yalta'da alınan kararın hemen ardından, aynı ay içinde Türkiye'nin Birleşmiş Milletler kurucu üyeliğine hak kazanmak amacıyla Almanya'ya resmen savaş ilan etmesi sadece simgesel bir hareket olarak nitelendirilebilir. Çünkü II. Dünya Savaşı boyunca Türk askeri tarafından tek bir kurşun bile sıkılmamıştı.¹⁶⁰ Türk basınında bu adım Türkiye'nin Müttefiklere karşı beslediği sıcak duyguların kanıtı olarak değerlendirilmiş ve desteklenmiştir. Her fırsatta da Türkiye'nin savaşın başından beri Müttefik devletlere sadık kaldığı yinelenmekteydi. Ulus Gazetesi yazarı Falih Rıfkı Atay;

“Boğazları tutan Türk Seddi, harbin birçok memleket ve milletler içine girmesinin önüne geçmiştir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Demecini imzalamaya davet olunmasının sebebi demokrasilerin savaşı lehine yardım olduğu kabul edilen bu hizmetleridir...”¹⁶¹

Akşam Gazetesi'nde yazan Necmettin Sadak ise Türkiye'nin özel statüsünden dolayı Avrupa'nın başka tarafsız devletlerine yapılmayan bu önerinin Türkiye'ye yapıldığını belirtiyordu.¹⁶² Hemen hemen bütün basın ve yazarlar bir ağızdan İnönü'nün başarılı dış siyasetini övüyordu. Yine bir başka gazetede; “Dövüşmek

¹⁵⁷ William Hale, **Türk Dış Politikası 1774- 2000**, Çev. Petek Demir, Mozaik Kitabevi, İstanbul, 2003, s.100.

¹⁵⁸ **Düster**, Üçüncü Tertip, C:26, No: 1452, 15 Ağustos 1945, s.214.

¹⁵⁹ Esmer- Sander, **a.g.e.**, s.184.

¹⁶⁰ Zürcher, **a.g.e.**, s.298.

¹⁶¹ **Ulus**, 24 Şubat 1945,s.1.

¹⁶² **Akşam**, 24 Şubat 1945,s.1.

harp içinde bulunmak mutlaka körü körüne kan dökmek, silah patlatmak değildir. Türk varlığını bütün gücü ile tecavüz ve taarruz ruhunun karşısına dikerek onu yıldırım ve de en azından olduğu yerde kımıldatmamak da milletin savaş ve siyaset ustalığı, üstün dehasının eseriymi” denilerek Türkiye’nin fiilen savaş dışında kalmış olmasına rağmen varlığı ile her zaman Müttefiklerin yanında olduğu ve onları desteklediği vurgulanıyordu.¹⁶³ Bazı yazarlar ise Avrupa’nın tarafsız ülkelerinin karşılaştırmasını yaparak Türkiye’nin tarafsızlık kapsamına girmediğini ileri sürerek şu yorumu yapmışlardır:

“Almanya arasına bazı hareketlerimizin tarafsızlığa çok uymadığını öne sürdü. Fakat bizim bu fırtınada tarafsız olmadığımız hiç saklanmaz bir realitedir. Ankara demokrasilerin yanında çoktan beri yer almıştı.”¹⁶⁴

23 Şubat 1945 günü Hasan Saka TBMM’nde konu ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

“Müttefiklerin son Kırım Konferansı’nda vermiş oldukları kararlar çerçevesinde İngiltere devleti tarafından Cumhuriyet hükümetine yapılan bu son telkin şimdi memleket ve milletimize, Müttefikler davasına kesin yeni bir yardımda bulunma imkânı ve fırsatını vermektedir.”¹⁶⁵

Başbakan Şükrü Saraçoğlu ise:

“Türkiye Cumhuriyeti ilk tehlike dakikalarından itibaren sözünü, silahını ve kalbini demokrat milletlerin yanına koydu ve bugüne kadar meclis olarak ve hükümet olarak aldığı kararlarla aynı istikamette yol aldı”¹⁶⁶ diyerek Türkiye’nin Müttefikler yanında olacağını bir kez daha vurgulamıştır.

Böylece Türkiye attığı bu adımlardan sonra 5 Mart’ta San Francisco Konferansı’na resmen davet edilmiş ve Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasındaki yerini almıştır. Birleşik Amerika Büyükelçisi Staynhardt Dışişleri Bakanı Hasan Saka’yı ziyaret ederek, Türkiye’nin dört devlet namına San Francisco’ya

¹⁶³ **Son Telgraf**, 24 Şubat 1945,s.1.

¹⁶⁴ **Yeni Sabah**, 24 Şubat 1945,s.1.

¹⁶⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, C:15, Dönem VII, Toplantı 2, s.126-127.

¹⁶⁶ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, C:15, Dönem VII, Toplantı 2, s.131.

davet edildiğini bildirmiştir.¹⁶⁷ Bu gelişmeler Türkiye aleyhinde bir takım eleştiriler yapılmasına da yol açmıştır. Dış basında bazı yayın organlarında Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan etmesi “fırsat kollamak” olarak değerlendirilmiştir. Ancak Son Posta Gazetesi'nde yer alan bir haberde İngiltere'nin Manchester Guardian Gazetesi'nde bu görüşlerin tam aksini savunan görüşlerin ileri sürüldüğü yazılmaktaydı. Söz konusu habere göre: “Türkiye'nin savaş kararının fırsat kollayıcı bir hareket olarak değerlendirilemeyeceğinin belirtildiği, Türkiye'nin San Francisco'ya imtiyazlar istemek üzere gitmediği Ortadoğu'da ve diğer meselelerde söz sahibi olmak amacıyla gittiği” yazılmaktaydı.¹⁶⁸ Türk basınında Yalta Konferansı'nda atılan adımlar dünya barışının sağlanması için çok önemli görülmekteydi. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Ömer Rıza Doğrul “Siyasi İcmal” başlıklı köşesinde Yalta Konferansı kararlarını devamlı barış ve devamlı emniyet yolunda atılan kutlu adımlar olarak nitelendirmekteydi.¹⁶⁹

Türkiye'nin Almanya'ya karşı resmen savaş ilan ettiği sırada Türkiye İngiltere'nin müttefikiydi ve Amerika ile ilişkisi asgari düzeydeydi. Ancak Türk yöneticilerinin gözünde Amerika'nın saygınlığı ve itibarı oldukça yüksekti. ABD Batı bloğunun en güçlü devleti haline gelmişti ve demokrasi, adalet, insan hakları gibi kavramların en gelişmiş olduğu ülke olarak görülmekteydi. Amerikalılar ise bu süreçte özel olarak Türkiye ile genel olarak da Orta Doğu'yla pek ilgilenir görünmüyorlardı, çünkü bu coğrafyayı hala İngiltere'nin nüfuz alanı olarak görmekteydiler.¹⁷⁰

2. San Francisco Konferansı:

San Francisco Konferansı toplantısına yönelik hazırlıklar toplantıdan uzun bir süre önce yapılmaya başlanmıştır. Yapılan hazırlıklara ilişkin haberlere basında sık sık yer verilmekteydi. San Francisco Konferansı'nda Türk Kurulu'nda bulunacak olan temsilciler Mart ayında tespit edilmişti. Buna göre dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka Heyet Başkanı olarak görevlendirilmişti. Ayrıca Kurul'da Türkiye'nin

¹⁶⁷“San Francisco Konferansı'na Dün Resmen Davet Edildik”, **Son Posta**, , 7 Mart 1945, s.1., “San Francisco'ya Dün Resmen Davet Edildik”, **Cumhuriyet**, , 7 Mart 1945, s.1.

¹⁶⁸ “Kararımızın Yeni Yankıları”, **Son Posta**, , 9 Mart 1945, s. 1- 3., “Türkiye Ortaşark'ta Adaleti Temsil Ediyor”, **Cumhuriyet**, , 9 Mart 1945, s.1,3.

¹⁶⁹ Ömer Rıza Doğrul, “Devamlı Sulh Yolunda Kesin Adımlar”, **Cumhuriyet**, 6 Mart 1945, s.1,3.

¹⁷⁰ G. S. Harris, **The Troubled Alliance**, Washington: American Enterprise Institute, 1972, s.21.

Birleşik Amerika'daki Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur ile Feridun Cemal Erkin de bulunmaktaydı.¹⁷¹ Türkiye'nin geleceğe dair umut bağladığı San Francisco Konferansı için Türk heyeti 5 Nisan gecesini kalabalık halk kitlesi tarafından tren istasyonundan uğurlanarak yolcu edildi. Heyet Kahire'ye kadar trenle gidecek, oradan uçakla Amerika'ya hareket edecekti.¹⁷²

San Francisco'ya varduktan sonra Hasan Saka Molotov ile bir görüşme yaptıysa da Rusların yeni bir anlaşma için ileri sürecekleri şartlar üzerine aydınlatıcı bir şey elde edemedi. Bundan dolayı Türk delegasyonu olanca dikkatini konferansa çevirdi.¹⁷³ Türk temsilci heyeti'nin hazırladığı ve konferansa sunulacak olan Türk tezinin esasları şöyle belirtilmişti:

“Türkiye bütün dünyada kollektif emniyet teşkilatının kurulmasına memnuniyetle taraftardır ve Dumbarton Oaks planını sempati ile karşılamaktadır. Bu plan, genel olarak iyi olmakla beraber içerdiği prensiplerden bazılarının düzeltilmesi gereklidir.”¹⁷⁴

Yalta Konferansı'ndan itibaren Türk gözlemcileri, savaş galibi büyük devletlerin savaş sonrası uluslararası sistem kurma amacıyla attıkları adımları eleştirel bir tutumla izlemişlerdi. Bu tutum basına da yansımıştı. Örneğin Akşam Gazetesi'nde yer alan bir makalede: “Beş Büyüklerin kendilerinden güçsüzlere asla saldırmayacak melekler olduklarına inanmadıkça, uluslararası sistemin devamlılığının sağlanabilmesinin zor bir ihtimal olduğu ifade edilmekteydi.”¹⁷⁵ 28 Mart 1945 tarihli Vakit Gazetesi'nde ise Asım Us “Kırım Formülü'nün Sakatlığı” başlıklı makalesinde Yalta Konferansı'nda oluşturulan formül esas alınarak belirlenecek olan yeni Birleşmiş Milletler örgütü'nün temelsiz bir yapıdan ibaret olacağını belirtmiştir. Beş Büyük Devlet Güvenlik Konseyi'nde iki ülkeyle anlaşmaları zaman herhangi bir küçük devleti haritadan silebilecek oya sahip olabileceklerdi. Buna karşılık bir tek vetoyla bir ya da daha çok sayıda büyük devletin saldırısına uğramış bir ülkenin, öbür üyelerce kurtarılması

¹⁷¹ “San Francisco'ya Gidecek Türk Heyeti Kararlaştırıldı”, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1945, s.1,3., “Gidecek Heyetin Tamamı”, **Cumhuriyet**, 25 Mart 1945, s.1,3.

¹⁷² “San Francisco'ya Gidecek Türk Heyeti Dün Gece Ankara'dan Hareket Etti”, **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1945, s. 1,3.

¹⁷³ Weisband, **a.g.e.**, s.115.

¹⁷⁴ “Konferans'ta Türkiye”, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1945, s.1,3.

¹⁷⁵ Necmettin Sadak, “Anlaşılmayan Fakat Ehemmiyetli Bir Nokta”, **Akşam**, 20 Şubat 1945.

engellenebilecekti.¹⁷⁶ San Francisco Konferansı'nda bu düşünceleri savunan görüşler yalnızca Türk heyeti tarafından ortaya atılmıyordu. Bu görüşler küçük devletlerin öncelikli ve ortak meseleleri haline gelmişti.¹⁷⁷

San Francisco Konferansı, Birleşmiş Milletler Yasası tasarısını görüşürken, bu ihtimalleri tamamen değiştiremedi ve Türkler dışında itiraz sesi yükselten olmadı. Konferans'ta büyük uluslarla küçük uluslar arasındaki anlaşmazlıklar, hep büyük ulusların zaferiyle sonuçlandı. Çünkü görüşmeler, savaşta başı çeken ülkelerin çizdikleri siyasal çerçeve içinde geçmişti.¹⁷⁸ Ayrıca, San Francisco Konferansı sırasında Türkiye Konferans'ın çalışmalarını etkileyebilecek durumda değildi. Türk Kurulu Konferans sırasında kendisini büyük devletlerden ayrı görmekteydi. Türkiye II. Dünya Savaşı'na katılmamış olmasının olumsuz etkilerinden ciddi olarak çekinmekteydi. Büyük ölçüde bundan dolayı Türkiye, yasayı onaylama kararı vermiştir.¹⁷⁹

a. San Francisco Konferansı'nda Birleşmiş Milletler Yasası'nın İmzalanması'nın Doğurduğu Etkiler

Birleşmiş Milletler Yasası'nı onaylayan Türk Kurulu Türkiye'ye döndükten sonra, San Francisco'da yapılan görüşmelerin Türkiye açısından yapılabileceklerin en iyisi olduğunu belirtmişlerdir. Birleşmiş Milletler Yasası'nı Meclis'te savunan Dışişleri Bakanı Hasan Saka şunları söylemişti:

“Yalnız biz değil, yalnız öbür küçük uluslar değil, fakat Dumbarton Oaks tasarısını hazırlayanlar bile, bu çalışmanın kusursuz olmadığını kabul etmektedir. Fakat günümüzün siyasal gerçeklerini düşünürsek, gösterilen çabaların boşuna olmadığını anlarız. Uluslararası ilişkilerde olumlu sonuçlar, ancak karşılıklı fedakârlıklar ile elde edilebilir. Herkes kendi görüşünde diretecek olursa, bir anlaşmaya varmak umudu da olmazdı. Yasa ne kadar eksiklikleri olursa olsun anarşiden daha iyiydi.”¹⁸⁰

Tüm bunlara rağmen Türkiye'de pek çok kişi Birleşmiş Milletler Yasası'nı eksik ve kusurlu bir araç olarak değerlendirse de, büyük devletlerin birlik ve iyi

¹⁷⁶ Asım Us, “Kırım Formülünün Sakatlığı”, *Vakit*, 28 Mart 1945, s.1.

¹⁷⁷ Weisband, *a.g.e.*, s.116.

¹⁷⁸ Gönlübol vd., *a.g.e.*, s.134.

¹⁷⁹ Esmer- Sander, *a.g.e.*, s.172.

¹⁸⁰ *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, C:19, Dönem: VII, Toplantı:2, 15 Ağustos 1945, s.156.

niyetine dayandığına inandı. Bu birlik ve iyi niyetin gösterilmemesi durumunda, örgütün barışı ve küçük devletlerin egemenliğini korumakta çok sınırlı kalacağını öngördü. Türkiye'nin de öteki küçük ve orta devletler gibi çok geçmeden savaşa olmasa bile, büyük devletlerden birinin etkisi altına gireceğini ve Birleşmiş Milletlerin bu durumlarda pek büyük yarar sağlayamayacağını fark etti. 6 Haziran 1945 tarihli Tanin Gazetesi'nde Hüseyin Cahit Yalçın savaş sonrası dünyanın içinde bulunduğu durumu şöyle ifade etmişti:

“... Dünya uğrunda savaşılan amaçlardan hiçbirine erişememiştir. Nazizim ve Faşizmin yenilgiye uğratıldığı doğrudur; ama acaba saldırıya uğrama korkusu ortadan kaldırılabilmiş midir? Küçük ülkelerin özgürlük ve bağımsızlıkları acaba garantiye alınabilmiş midir? Bunlar nerede seslerini biraz yükseltecek olsalar, cezalandırılmış ve susturulmuşlardır. Kendilerine, “Siz kendinizi savunamayacak kadar zayıfsınız. Ulusların barış içinde yaşamalarının sorumluluğu büyük devletlere düşer” denmiştir. Savaş boşuna verilmiştir. Demokles'in kılıcı hala küçük ulusların tepesinde sallanmaktadır. Kudret yine dünyaya egemen olmaya devam ediyor.”¹⁸¹

b. San Francisco Konferansı Sırasında Gündeme Getirilen Ermeni Meselesi

San Francisco Konferansı ile ilgili olarak gerçekleşen ve basına yansıyan önemli bir gelişme de Amerika'da bulunan “Ermeni Milli Komitesi'nin” Konferansa verdiği muhtıraydı. Muhtırada Türkiye'deki Ermenilerin Rusya'ya nakledilmeleri talep edilmekteydi. Ermeni Milli Komitesi bu isteğin sebebi olarak Ermeni ırkını Türklerin imhasından kurtarabilmeyi göstermiştir.¹⁸² Basında bu muhtıra çok büyük tepkiyle karşılanmış ve ağır bir şekilde eleştirilmişti. İstanbul'da bulunan Ermeniler de böyle bir muhtıra'nın verilmesine tepki göstermişlerdi. Ermeni Patriği iddiaları gülünç bulduğunu açıklamış tanınmış bazı Ermeniler ise: “Bizi rahat bıraksınlar. Vaziyetimizden memnun olmasaydık şimdiye kadar kalkar giderdik. Buradan Avrupa'ya gidenler bile geri döndüler” diyerek muhtırayı eleştirmişlerdi. Ermeni Patrik Vekili Aslanyan ise fikri sorulduğunda olayla ilgili olarak şu yorumları yapmıştı:

¹⁸¹ **Tanin**, 6 Haziran 1945, s.1.

¹⁸² “Konferansa Yapılan Acayip ve Ahmakça Bir Müracaat”, **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1945, s.1.

“Ben Ermenilerin ruhani reisiyim ve sadece din işleri ile meşgulüm. Bahis mevzuu olan mesele, siyasi bir olay olduğu için kendimi Ermeni cemaati adına söz söylemeye mezun addetmiyorum. Kendi şahsım adına bir söz söylemem icap ediyorsa, din hususunda tam bir serbestlik içinde bulunduğumuzu belirtebilirim. Her Türk vatandaşının haklarına biz de sahibiz.”

Aslanyan Türkiye’deki Ermenilerin imha edilmek tehlikesi ile karşı karşıya buldukları iddiasını gülünç bulmuştu. Konu ile ilgili olarak Ermenice çıkan yayın organlarında da eleştiriler yer almıştı. İstanbul’da çıkan Jamanak Gazetesi’nde:

“Büyük hayretle öğrendik ki Amerika’daki Ermeni Komitesi(?) tarafından San Francisco Konferansı’na saçma bir muhtıra verilmiştir. Biz Türkiye’de yaşayan Ermeniler Cumhuriyet Türkiye’sinin insaniyetperver kanunlarının nimetlerine, hiçbir din ve milli fark gözetilmeksizin mazhar oluyoruz. San Francisco’da adil bir harp sonu dünyası kurmaya çalışan San Francisco Konferansı’nın bu saçma muhtıra’ya lazım gelen cevabı vereceğinde hiçbir tereddüdümüz yoktur.”¹⁸³

Cumhuriyet Gazetesi’nin Ermenice yayımlanan Marmara Gazetesi’nden aktardığına göre:

“Türkiye Ermenileri namına San Francisco Konferansı’na bir muhtıra verildiğine dair bu sabah verilen haber, bir bomba tesiri yaptı. Katiyetle beyan edecek vaziyetteyiz ki bütün Ermeniler bu haberi büyük bir hayretle karşılamışlardır. Zira Türkiye Ermenileri siyasetle iştilal etmemektedirler. Türkiye Ermenileri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıdır. Müşterek muameleye tabi bulunmaktadırlar. Hiçbir tazyik veya müşkülât mevzubahis dahi olamaz. Bu sebeple Türkiye Ermenileri verilen haberi hayretle karşılamakta, bunu, Ermenilerin rahatını bozmak isteyen bazı Ermeni düşmanlarının yeni ve gülünç teşebbüsü olarak telakki etmektedirler” denilmektedir.¹⁸⁴

Bunun dışında Amerika’daki Ermeniler San Francisco’da bulunan delegelere birer beyanname dağıtarak Türkiye aleyhindeki faaliyetlerine devam etmişlerdir. Dağıtılan bu beyannamelerde daha önce Ermenilere ait olduğunu söyledikleri Türkiye’nin doğusundaki bazı vilayetlerin Ermenistan Cumhuriyetine ilhakını

¹⁸³ “Acayip Muhtıra”, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1945, s.1.

¹⁸⁴ “Acayip Muhtıra”, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1945, s.1,2.

istemişlerdi. Ancak bu saçma talebi dinleyen dahi olmamıştı. Konferansta bu talepler ciddiye bile alınmamıştır. Söz konusu beyanname New-York ve San Francisco Ermeni komiteleri şefleri tarafından imzalanmıştı.¹⁸⁵

Konferansın devam ettiği günlerde Dışişleri Bakanı Hasan Saka San Francisco’da bütün murahhas heyetleri başkanları şerefine bir kokteyl partisi düzenlenmişti. Amerikan Delege heyetinin başkanının da katıldığı partide dostane görüşmeler de gerçekleştirilmiştir. San Francisco Konferansı’nda Türk heyeti müşaviri göreviyle bulunan Ahmet Şükrü Esmer verdiği bir demeçte şunları söylemiştir:

“Türkiye daima müşterek güvenlik lehinde bulunmuştur. Bu olay Türkiye’nin yenedünya yasasında takip edeceği politikanın başlıca prensibi olmaya devam edecektir.”¹⁸⁶

15 Ağustos 1945 tarihine gelindiğinde T.B.M.M. Birleşmiş Milletler Yasasını görüşüp oy birliği ile onayladı. Nadir Nadi Cumhuriyet Gazetesindeki makalesinde bu gelişmeyi Türkiye açısından çok ileri bir adım olarak değerlendirmiş, köşesinde:

“Harbin ilk gününden beri katıldığımız ve bütün gayretimizle kuvvetlenmesine çalıştığımız hürriyetsever milletler ailesini biz de öteki milletler gibi resmen tanımış, kendimizi o ailenin bir üyesi olarak ilan etmiş oluyoruz. ” diyerek, Türkiye’nin bundan sonra uluslararası alanda yalnız kalma korkusundan kurtulacağını ifade etmekteydi.

Birleşmiş Milletler Yasası’nın onaylanması görüşmeleri sırasında mecliste tartışmalar da yaşanmış, konuşmalar başlıca iki mesele üzerinde yoğunlaşmıştı. Bunlardan birincisi Anayasa’ya yöneltilen eleştiriler, ikincisi ise bundan sonra Dünya teşkilatının iyi yürütülüp yürütülemeyeceğine ilişkin tereddütlerdi. Bütün dünya milletlerinin ortak endişesi bu anayasanın tek başına dünya barışını korumaya yetip yetmeyeceği meselesiydi. Antlaşmayı imzalayan Dışişleri Bakanı Hasan Saka da Birleşmiş Milletler hukuku bakımından bu anayasanın kusursuzluğunun iddia edilemeyeceğini ancak mevcut şartlar içinde bununla yetinilmesi gerektiğini belirtmiştir. Zaten karşılıklı emniyet duyguları devam ettikçe ilerleyen zamanda San Francisco anayasasını değiştirmek, daha olumlu bir şekle sokmak her zaman

¹⁸⁵ Doğan Nadi, “Amerika’daki Ermeniler Rahat Duramıyor”, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1945, s.1.

¹⁸⁶ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1945, s.1.

mümkündü. Meclis tartışmaları sırasında milletvekillerinin en fazla eleştirdikleri nokta ise anayasada yer alan “veto” meselesiydi. Milletvekilleri bunun milletlerarası hürriyet ve eşitlik esaslarına yakışmadığını ifade ederek, San Francisco’da bu mesele görüşülürken Türk Heyetinin hiç olamazsa jest olarak aleyhte oy veren milletlere katılması gerektiğini söyleyip, heyet başkanını eleştirmişlerdi.¹⁸⁷

Toplam 50 devletin katıldığı San Francisco Konferansı’nda 25 Nisanda başlayan toplantılar sonunda Birleşmiş Milletler Yasası oybirliği ile ve hiçbir çekince konulmaksızın kabul edilmiştir.¹⁸⁸

3. Potsdam Konferansı ve Konferans’ta Boğazlar Meselesi

Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’nin Sovyetler Birliği ile savaş sonrası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla yaptıkları denemelerden biri olan Potsdam Konferansı 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihinde Berlin’de toplanmıştır. Bu konferans toplandığı sırada Amerika Birleşik Devletleri’nin başkanı artık Roosevelt değil, onun ölümü üzerine 1945 Nisan’ında bu göreve geçen Truman’dı.¹⁸⁹

a. Potsdam Konferansı Hazırlığında ABD Başkanı Roosevelt’in Ölümü ve Bu Olayın Türk Basınındaki Yansımaları

Başkan Roosevelt’in ölümü Türk Basınında geniş olarak yer almış ve Türk milletinin ABD Başkanı’nın ölümü karşısında duyduğu büyük üzüntü vurgulanmıştır. Bu olay demokrasi âleminin büyük bir kaybı olarak değerlendirilmişti. Basında Roosevelt’in ölümünün sadece Amerika için değil, bütün dünya milletleri için büyük bir kayıp olduğu yazılmaktaydı. 13 Nisan 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde Roosevelt’in ölüm haberiyle birlikte ABD’de yeni Cumhurbaşkanlığı görevine Roosevelt’in yardımcısı olan Mr. Harris Truman’ın getirileceği haberi verilmiştir.¹⁹⁰ Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 13 Nisan 1945 akşamı radyodan Amerikan halkına hitap ederek bütün Türk milletinin derin bir teessür içinde bulunduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda Türkiye Büyük Millet

¹⁸⁷ Nadir Nadi, “Milletler Anayasasını Tasdik Ettik”, *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1945, s.1,3.

¹⁸⁸ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, C:2, Ankara, TTK, 1991,s.5.

¹⁸⁹ Ülman, *a.g.e.*, s.60.

¹⁹⁰ “Demokrasi Âleminin Büyük Kaybı Roosevelt Vefat Etti”, *Cumhuriyet*,13 Nisan 1945, s.1.

Meclisi'nde Roosevelt anısına bir dakikalık saygı duruşunda bulunulmuştur.¹⁹¹ Cumhurbaşkanı İnönü Türk milleti adına Amerikan milletlerini taziye ederken Türk halkının üzüntüsünü şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Birleşik Amerika milletleri, en değerli vatandaşlarını, bütün insanlık âlemi asil ve büyük bir evladını, Türk milleti kıymetli bir dostunu kaybetmiş bulunuyor. Bu ani ve acıklı ölüm dolayısıyla duyduğum derin teessür hislerinin, bütün vatandaşlarımdan kalbden gelen samimi duygularının ifadesi olduğuna eminim.” Amerika'nın yaşadığı bu acı kayıp karşısında Türk milletinin üzüntüsü sadece resmi düzeyde belirtilmemiştir. Türk basınının önde gelen yazarları da köşelerinde Amerikan Halkına “Dost millet” olarak hitap edip Türk halkının Amerikalıların acısını paylaştığını yazmışlardır.¹⁹²

Başkan Truman Milli Şef İnönü'nün Başkan Roosevelt'in ölümü münasebetiyle çektiği başsağlığı telgrafına şu cevabı göndermişti:

“Ekselans İsmet İnönü
Türkiye Cumhurbaşkanı
ANKARA

Ben ve Birleşik Amerika halkı, ekselansları tarafından gönderilen taziye telgrafından son derece mütehassis olduk.

Reis Roosevelt'in vefatı, cihan için, hakikaten, acıklı ve gayrikabili telafi bir ziya olmuştur. Fakat eminim ki, onun büyük muvaffakiyetlerinin hatırası, adaletin ve sulhun istihali emrinde beşeriyet için bir ilham kaynağı olmaktan asla hali kalmayacaktır.”¹⁹³

Harry S. Truman

Öte yandan Potsdam Konferansı sırasında İngiliz yöneticilerde de değişiklik olmuştu. İngiltere'de 26 Temmuz Perşembe günü yapılan seçimlerde Churchill ve Eden yerlerini Atlee ve Bevin'e bırakarak görevlerinden ayrılmışlardı.¹⁹⁴

¹⁹¹ “Bütün Türkiye Derin Bir Teessür İçinde”, **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1945, s. 1,3.

¹⁹² Abidin Daver, “Duyduğumuz Büyük Teessür”, **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1945, s. 1,3.

¹⁹³ “Başkan Truman'ın Milli Şefimize Yolladığı Cevap”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1945, s.1.

¹⁹⁴ **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1945, s.1.

b. Potsdam Konferansı Sürecinde Türk- Amerikan İlişkileri: Konferans'ın Gündemi ve Alınan Kararlar:

Yalta Konferansı'ndan Potsdam Konferansı'na kadar geçen süre içinde uluslararası koşullarda önemli gelişmeler gerçekleşmişti. Üç büyük devlet arasında savaş içinde başlayan işbirliğinin savaştan sonra da devam edip etmeyeceği konusunda tereddütler belirmeye başlamıştı.¹⁹⁵

17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplanan Potsdam Konferansı öncesinde 29 Haziran 1945'te ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından ABD Başkan'ı Harry Truman'a sunulan bir brifing belgesinde, bu ülkenin Türkiye'ye yönelik bakış açısı yer almaktaydı. Bu belgede yer alan Amerikan görüşü kısaca şöyle ifade edilebilir: "Amiral Bristol döneminden günümüze kadar Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler şu ilkeler çerçevesinde barışçıl ve dostane bir biçimde sürdürülmüştür: 1) İnsanların özgürce istedikleri siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemi seçmeleri. 2) Ticarete fırsat eşitliği. 3) Basının haberalma ve verme özgürlüğü. 4) Amerikan eğitim kurumlarının faaliyetlerini devam etmesi. 5) Amerikan vatandaşlarının haklarının korunması..."¹⁹⁶ 29 Haziran 1945 tarihli brifingde yer alan bu ilkeler aslında, II. Dünya Savaşı'nın son yıllarından itibaren izlenmeye başlanan Amerikan dış politikasının temel unsurlarının Türkiye ile ilişkiler konusuna yansımaysdı. "İlk iki ilke kapitalizmin temel söyleminden kaynaklanmaktaydı. Üçüncü ilke siyasal liberalizmin bir sonucuydu. Son iki ilke ise savaş sonrasındaki uluslararası yapıyı şekillendirmeyi amaçlayan ve temelde dünya pazarlarına egemen olmayı hedefleyen emperyalizmin göstergeleriydi. Ayrıca, ABD Dışişleri Bakanlığı söz konusu belgede, diplomatik, ekonomik ve askeri anlaşmazlıkların olduğu bir bölgede yer alan Türkiye'nin, Sovyet uydusu olmaktan İngiltere'nin desteğiyle kurtulabileceğini ifade etmekteydi".¹⁹⁷

Potsdam Konferansı'nın hararetli hazırlıklarına 2 Temmuz'da başlanmıştı.¹⁹⁸ Konferans'a giden süreçte Amerika'nın Dışişleri Bakanlığı görevine eski Bakan Mr. Stettinius'un yerine Yüksek Mahkemede yargıçlık ve harp seferberlik müdürlüğü

¹⁹⁵ Esmer- Sander, **a.g.e.**, s.195.

¹⁹⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.134.

¹⁹⁷ Oran, **a.g.e.**, s.522.

¹⁹⁸ "Potsdam Konferansı, Üç Şefin Toplantısı İçin Hararetli Hazırlıklar Yapılıyor", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1945, s.1.

görevi yapmış olan Mr. Byrnes getirilmişti. Mr. Byrnes'in Dışişleri Bakanı sıfatı ile Başkan Truman'ın sağ kolu olması ve Birleşmiş Milletler Anayasası'na dayanan bir dış siyaset gütmesi beklenmekteydi.¹⁹⁹ Mr. Byrnes, Dışişleri Bakanlığına tayin edilmesi dolayısıyla Beyaz Saray'da verdiği beyanatta Amerika'nın bundan sonraki dış politika anlayışının hiçbir değişikliğe uğramayacağını belirterek barışın devamı için yalnız uluslararası anlaşmaların yeterli olamayacağını da sözlerine eklemişti. Bunun yanı sıra ABD'nin yeni Dışişleri Bakanı konuşmasında: "Milletler müsamahakâr değildirler. Kendi fikirlerini benimsemeyen kimselerin haklarına hürmet etmiyorlar. Hükümet adamları bu zihniyetleri ortadan kaldırmağa çalışmalıdırlar"²⁰⁰ diyerek dış politikada kendisinin nasıl bir anlayış benimseyeceğini belirtmiştir.

ABD'de hem Dışişleri Bakanı'nın değişmesinden hem de Başkan değişikliğinden sonra toplanan Potsdam Konferansı'nda görüşülmesi kararlaştırılan konular kısaca şu başlıklarla belirlenmişti:

- 1) Almanya'nın gelecekteki durumu.
- 2) Güneydoğu Avrupa'nın geleceği.
- 3) Boğazlar ve Karadeniz meselesi.
- 4) İtalya.
- 5) İran İşleri.

Boğazlar meselesi ile ilgili olarak Konferans'ın toplanmasından bir hafta önce Eden'in Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile görüştüğü ve Türkiye'nin bu konudaki görüşünü öğrendiği haberleri yazılmaktaydı.²⁰¹

Truman ekibinin ABD'nin başına geçmesiyle Sovyetlere karşı biraz daha kesin bir tavır belirlemekle birlikte yine de Amerikalılar İngiltere'nin ve Türkiye'nin istediği ölçüde ağırlıklarını koymuyorlardı. 17 Temmuz günü ABD Dışişleri Bakanı Bakan Vekili John Grew, Türkiye Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'la yaptığı görüşmede Sovyetlerin önerilerinin "Şimdilik dostane bir görüş teatisine benzediğini, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye herhangi bir müşahhas tehdit yöneltmediğini..."

¹⁹⁹ "Amerika'nın Yeni Dışişleri Bakanı", **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1945, s.3.

²⁰⁰ "Amerika'nın Dış Siyaseti", **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1945, s.1,3.

²⁰¹ "Üçler Konferansı Bugün Açılıyor", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1945, s. 1,3.

söylemiştir.²⁰² Ancak durumun söylendiği kadar masum olmadığı konferans sırasında Sovyetler'in taleplerinin belirginleşmesiyle ortaya çıkacaktır.

Potsdam Konferansı'nın hemen öncesinde ABD Donanma Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Başkan Truman'a sunulan bir raporda, ABD'nin Boğazlar politikası tüm ayrıntılarıyla açıklanmaktaydı. Bu rapor'a göre:

“Türk Boğazları barış zamanında tüm devletlerin ticaret gemilerine ve Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin savaş gemilerine açık bulundurulmalıydı. Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin taraf olduğu bir savaşta, kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemileri Boğazlar'ı kullanma hakkına sahip olmamalıydı. Çanakkale Boğazı'nda Türkiye dışında hiçbir devlet istihkâm kuramamalı; Türkiye'nin, savaşa taraf olması ya da olası bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalması halinde, Boğazlar'da istediği biçimde düzenlemeler yapabilme hakkına sahip olmalıydı.”²⁰³

Potsdam Konferansı'nda Amerika çok kesin ve kararlı bir tutum sergilememişti. Konferans öncesinde Amerika'nın Boğazlar konusundaki görüşünü açıklayan raporda Sovyetler'e Montrö'nün hükümlerinden hatırı sayılır ödümler verilmesi öngörülmüştü. Amerika'nın Boğazlar konusundaki bu tavrı Türkiye'yi telaşlandırmaktaydı. Amerikalılar S.S.C.B.'nin “Boğazlar ile birincil derecede ilgili olan “Büyük Devlet” olduğunu” kabul ediyorlardı. Amerikan görüşüne göre:

“Boğazlar'da Sovyetler Birliği tarafından üsler tesis edilmesinde Amerikan hükümetince bir sakınca görülmemektedir. Ancak bu istihkâm veya üsler Türkiye'nin özgürce verilen onayına bağlıdır” anlayışı benimseniyordu.²⁰⁴

Potsdam'da ilk oturum 17 Temmuz 1945 günü yapıldı.²⁰⁵ Potsdam Konferansı, üç Müttefik hükümet şefini bir araya getiren ilk toplantı değildi. Ancak Potsdam Konferansı'nın daha önce toplanmış olan konferanslardan farkı ele alınacak konuların o ana kadar hiç dokunulmamış yepyeni bir alanı ilgilendiriyor olmasından kaynaklanmaktaydı. Üçler Konferansı'ndan önceki toplantılarda doğrudan savaşa ilişkin konular ele alınırken, Potsdam'da gündemi oluşturan barışa ilişkin

²⁰² Deringil, a.g.e., s.253.

²⁰³ Armaoğlu, **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri.**, s.137-139.

²⁰⁴ Deringil, a.g.e., s.253.

²⁰⁵ “Üçlerin Toplanması Bugüne Kaldı”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945, s.1.

meselelerdi. Üç yıldan beri ilk defa olarak Potsdam'da Müttefik şefler, “savaşı nasıl kazanacağız?” sorusu üzerinde değil, “Barışı nasıl kuracağız?” sorusu üzerinde tartışmalar yapmak, çözümler üretmek üzere karşı karşıya gelmişlerdi.²⁰⁶ Bu niyetle toplanan Potsdam Konferansı'nda Boğazlar Meselesi önemle ele alınan ve üzerinde uzun tartışmaların yapıldığı bir konu olmuştur.

Truman, Türkiye ile Sovyetler arasındaki Boğazlar meselesi ile ilgili çelişkiyi Boğazlar'dan geçiş nizamı çerçevesinde ele alma eğiliminde bulunmaktaydı. Potsdam'da Türk Boğazları'nın geleceği tartışılırken Truman Stalin'e toprak verme sorununun “Türklerle Rusların kendi başlarına oturup çözmeleri gereken bir sorun olduğunu” söylemişti. Fakat Karadeniz Boğazlar'ı sorunu, ABD'yi ve bütün dünyayı ilgilendiren bir mesele olarak ele alınmaktaydı.²⁰⁷ Böylece Truman 23 Temmuz tarihli oturumda “dünya suyollarından özgür geçiş” anlayışını benimseyen projesini açıklamış oldu. Fakat Stalin, Truman'ın milletlerarası suyolları konusundaki teklifine katılmakla beraber, Türk Boğazları'nın özel bir durumu olduğunu söyleyip Boğazlar'ın durumunun ayrı bir mesele olarak ele alınması için ısrar etmişti. Stalin'in bu ısrarı karşısında Amerikan ve İngiliz yöneticileri Boğazlar'dan serbest geçişi üç büyük devletle diğer ilgili devletlerin teminatı altına koymayı önermişlerdir. Birleşik Amerika ile İngiltere'ye göre, böyle bir teminat kabul edilirse Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'da üs istemesine gerek kalmayacaktı. Fakat Sovyet yöneticileri bu teklifi de kabule yanaşmamışlardı.²⁰⁸

İngiltere Başbakanı Churchill, Sovyet isteklerini Türkiye'nin egemenlik hakkına aykırı olduğu iddiasıyla reddetmişti.²⁰⁹ Tabii ki burada İngiltere'nin esas amacı Türkiye'nin egemenlik hakkını korumak değil kendi çıkarlarını gözetmektir. Konferans'ta Truman, Konferans sürerken yapılan seçimlerde Churchill'in yerine seçilen İngiltere Başbakanı Atlee ve Stalin tarafından imzalanan bir protokolle, Montrö'nün zamanın şartlarına göre değiştirilmesi fikri benimsenmiştir. Müttefikler arasında imzalanan bu protokolle ABD ilk kez Türk Boğazları konusunda söz söyleme hakkını elde etmiştir.²¹⁰ Böylece Potsdam Konferansı'nda Üç Büyükler, Stalin'le Montrö Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesinin gerektiği konusunda anlaşmaya vardılar. Onlara göre karalar arasında kalan uluslararası suyollarında

²⁰⁶ Nadir Nadi, “Üçler Toplanırken”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945, s. 1, 3.

²⁰⁷ Oran, **a.g.e.**, 523.

²⁰⁸ Olaylarla..., s.196.

²⁰⁹ Turan, **a.g.e.**, s.144.

²¹⁰ Ülman, **a.g.e.**, s.62

gemilerin geçişi serbest olmalıydı ve Sovyetler Birliği serbestçe Karadeniz'e girip çıkabilmeliydi. Ancak İngiltere ve Amerika, Stalin'in Boğazlarda SSCB'ye üs verilmesi ve Boğazlar'ın Türkiye ve SSCB'nin ortak kontrolüne terk edilmesi isteklerine karşı çıkmaktaydılar.²¹¹

Konferans'ta ABD, İngiltere ve SSCB'nin yeni düzenleme ile ilgili görüşlerini Türkiye'ye ayrı ayrı bildirmeleri kararına varılmıştır.²¹² Bu kararın Rusça metni ile İngilizce metni arasında bazı farklılıklar bulunmaktaydı. İngilizce metne göre her üç devletin Boğazlar konusundaki görüşlerini Türkiye'ye ayrı ayrı bildirmeleri gerekirken, Sovyetler Birliği Rusça metinde Boğazlar meselesinin üç devletin her biri ile Türk Hükümeti arasında ayrı ayrı yapılacak görüşmelere konu teşkil etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu farklılık, daha sonra ABD ile Sovyet Rusya arasında anlaşmazlık yaşanmasına neden olacak bir ayrıntıydı.²¹³

Üç büyükler arasında Karadeniz Geçitleri Rejimi ile ilgili olarak gerekli görülen hususlar şöyleydi:

- 1- Günün şartlarına artık uymayan Montrö'de imzalanmış milletlerarası Boğazlar Sözleşmesi usulü çerçevesinde feshedilecektir.
- 2- Karadeniz'e tek geçidi oluşturan Boğazlar'ın rejimini tespit, ticari seyrü sefer serbestisini ve Karadeniz Boğazlar'ı güvenliğini sağlamaya muktedir ve bununla ilgili devletler olarak, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin yetkisine girecektir.
- 3- Diğer tedbirlere ilaveten yeni Boğazlar rejimi aşağıdakini de sağlayacaktır: Kendi güvenlikleri yararına ve Karadeniz Bölgesi'nde barışın korunması için, Türkiye ile Sovyetler Birliği, Boğazların üçüncü devletlerce Karadeniz devletlerine düşmanca maksatlarla kullanılmasını, Boğazlardaki ortak imkânları ile önleyeceklerdir.”(Türk askeri üslerine ilaveten Boğazlarda Sovyet askeri üsleri kurulması).²¹⁴

Tüm bu görüşmeler ve alınan kararlara rağmen Boğazlar konusunda Müttefikler arasında imzalanan Protokol kararlarına Potsdam Konferansı'nın sonuç

²¹¹ Uslu, a.g.e., s.92.

²¹² Oran, a.g.e., s.523.

²¹³ Esmer- Sander, a.g.e., s.196.

²¹⁴ Kamuran Gürün, **Türk- Sovyet İlişkileri**, TTK, Ankara 1991, s.293-294.

bildirisinde yer verilmemiştir.²¹⁵ Böylece Potsdam'da Boğazlar konusunda yapılan görüşmeler kesin bir sonuca bağlanamamıştı. Potsdam Konferansı'nda yalnız Almanya'ya ilişkin yapılan görüşmelerin karara bağlandığı söylenebilir.²¹⁶ Ancak bu görüşmeler sonunda özellikle iki nokta belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi; Amerika ve İngiltere'nin Montrö rejiminin değişmesine karşı olmadıkları ve Washington'un Boğazların yeni rejimi konusu üzerinde söz sahibi olmak istediğidir. Aslında Türkiye'de, Boğazlar'ın, ulusal egemenliğini ve bağımsızlığını zedelememek şartıyla yeni bir rejime tabi kılınmasını kabul etmişti. İkinci önemli nokta ise; Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talepleri karşısında Amerika'nın tavrıdır. Amerika bu konunun yalnızca Sovyetler Birliği ile Türkiye'yi ilgilendirdiğini ve bu nedenle bu iki devlet arasında çözümlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür.²¹⁷

İngiltere'de yayımlanan "The Economist" dergisinde yer alan ve Boğazlar meselesinden söz eden bir makalede bu meselenin Sovyetler Birliği tarafından ortaya atılmış olduğu ifade edilmiştir. Boğazlar Meselesi'nin Karadeniz'le Doğu Akdeniz arasında tarafsız bir bölgeyi oluşturmasını düzenleyen Montrö'nün geçerliliğini koruması halinde çözülebileceği ve bu çözüm yolunun Türkiye'nin de tam isteğiyle katılabileceği tek çare olduğu belirtilmiştir.²¹⁸

Potsdam Konferansı sonunda basında Konferansın Üç Büyükler arasından S.S.C.B.'nin baskın çıkmasıyla tamamlandığı görüşü hâkimdi. Amerika'da senato üyelerinden Mr. Taft'a Potsdam Konferansı'na ilişkin görüşü sorulduğunda "Yeni bir Rus zaferidir" cevabı alınmıştır. Basında bu görüşler hiç de haksız bulunmamış, konferansın kesinlikle Rus zaferiyle sonuçlandığı yargısına varılmıştır.²¹⁹

Potsdam Konferansı sırasında yaşanan önemli gelişmelerden biri de Amerika'daki Ermenilerin Potsdam Konferansına telgraf çekmeleri olayı olmuştur. Bu telgrafta Amerikalı Ermeniler Ermeni meselesinin de konferans gündemine alınmasını rica etmişlerdi. Ayrıca telgrafta şunlar yer almıştı:

"I. Dünya Harbi'nden sonra Rusya'da kurulan müstakil Ermenistan Cumhuriyeti dev adımlarla gelişmektedir. Ermeniler Birleşik Amerika ve Sovyet ordularında büyük

²¹⁵ "Potsdam Konferansı Kararlarını Bildiren Resmi Rapor", **Son Posta**, 4 Ağustos 1945, s. 5,7.

²¹⁶ Ekrem Uşaklıgil, "Üçlerin Tebliğinden Çıkan Üç Netice", **Son Posta**, 5 Ağustos 1945, s.1,3.

²¹⁷ Olaylarla..., **a.g.e.**, s.196-197.

²¹⁸ "Boğazlar", **Son Posta**, 21 Temmuz 1945, s.1.

²¹⁹ Ekrem Uşaklıgil, "Hak Vermemek Güç olur", **Son Posta**, 6 Ağustos 1945, s. 1.

yararlılıklar göstererek Birleşmiş Milletler davasına hizmet etmişlerdir. Türkler ise harbin başından beri ikiyüzlü bir siyaset güderek, harbin ilk safhalarında Alman zaferlerine hayranlık göstermişlerdir. Eğer Almanlar Stalingrad'ı almış olsalardı, Türklerin Almanların lehine harbe girmeleri muhtemeldi. Türkiye'nin son dakikada Almanya aleyhine harbe girmesi gülünç bir komedyadan ibarettir.”²²⁰

Türkiye aleyhinde Amerikalı Ermeniler tarafından ortaya atılan bu iddialar oldukça ağırdu. Ancak Ermeniler tüm çabalarına rağmen hedeflerine ulaşamadılar. Bu iddialar hiçbir şekilde ciddiye alınmamıştır.

Bunların yanı sıra Potsdam Konferansı'nın devam ettiği sırada basında konferans ile ilgili haber alınamamasından dolayı şikâyetler de yer almaktaydı. Son Posta Gazetesi'nde Ekrem Uşaklıgil “Potsdam bizim için fazla sessiz kalmakta devam ediyor” diyerek bu konuya değiniyordu. Potsdam'a gidebilen gazeteciler katile halinde bir otele götürülüp burada misafir edilmişler ve otelin kapısına da görevliler yerleştirilerek haber almaları engellenmişti. Gazeteciler ancak ufak tefek bir takım haberleri bildirebilmek için otelin telgraf tesislerinden yararlanabilmişlerdir.²²¹

Potsdam Konferansı, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ortama nasıl düzenlemeler getirileceği konusunda önemli adımların atıldığı bir toplantı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca Potsdam sonuç bildirgesi savaşın bitmesinden sonra hazırlanan ilk bildirge olmasından dolayı ayrıca öneme bir sahip olmuştur.²²² Ancak 17 Temmuzdan- 2 Ağustos'a kadar süren Potsdam Konferansına ait kararlar, dünya halklarını ilgilendiren birçok meselede Üçlerin ne düşündüğünü aydınlatamamıştır. Demece bakıldığında Potsdam kararları, özellikle prensipler bakımından oldukça kısır görülmüştür. Potsdam bildirgesinde dünya barışının dayanacağı esaslarla, başta sınır meseleleri olmak üzere uluslararası alanda kökleşmiş meselelerin çözümlenmesine dair hemen hiçbir şeye yer verilmemiştir.²²³ Cumhuriyet Gazetesi'nde Nadir Nadi Potsdam Konferansı ile ilgili olarak şu değerlendirmeleri yapmıştır:

²²⁰ “Amerika'daki Ermenilerin Hezeyanları”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1945, s.1.

²²¹ Ekrem Uşaklıgil, “Sessizlik İçinden Sesler” , **Son Posta**, 20 Temmuz 1945, s.1,3.

²²² Ömer Rıza Doğrul, “Üçler Toplantısının Sonu”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1945, s.3.

²²³ Yavuz Abadan, “Potsdam Kararları”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1945, s. 1,3,4.

“Potsdam Konferansı’nın dünya barışına ait bütün davaları çözüp bir karara bağlayacağına kimse inanmıyordu. Altı yıllık harp boyunca altı üstüne gelen Avrupa haritasını yeni baştan bir düzene koyabilmek için uzun ve yorucu gayretler harcamak gerektiğini, her akli başında insan, çoktan kavramıştı. Müttefik şeflerden beklediğimiz, iyi niyetle çalışmaya koyulmaları, aralarındaki işbirliği politikasını sağlama bağlamaları ve o kadar hasretle beklenen barış dünyasına doğru kuvvetli bir adım atabilmeleri idi.

Potsdam’da bunlar başarılmış mıdır? Müttefik devlet şeflerinin teker teker iyi niyetlerinden şüphelenmek için ortada bir sebep yoktur. Temsil ettikleri milletlerin menfaatleri ile birlikte dünya barışı uğrunda da temiz emeller besleyen bu adamlar, bir an önce gayelerine varmak istemesinler olamaz. Amerika’nın da, İngiltere’nin ve Rusya’nın da gerçek isteği sağlam bir barış dünyasının yeryüzünde kurulmasıdır. Harb yüzünden havsalaya sığmaz zararlara uğrayan, insan ve servet kaynakları bakımından sonsuz fedakârlıklara katlanan bu devletlerin öz menfaatiyle ıstırap içindeki insanlığın menfaatleri birdir ve sağlam bir barış düzenine bağlıdır.

Ne yaparsınız ki, tarafların iyi niyet sahibi olması sağlam bir barış dünyası kurabilmek için lazım ise de kâfi değildir. Müşterek gayretlerin başarılı sonuçlara doğru yol alması, aynı zamanda müşterek bir metot ve müşterek bir irade meselesidir. Potsdam konferansı’ndan ümit edilen neticelerin alınmamasını, daha ziyade, pürüzlü davalar karşısında müşterek bir metot bulunamamasına ve müşterek bir irade gösterilememesine yormalıdır... Bugünkü Avrupa’nın anormal bir durumda bulunduğunu Potsdam’da toplanan Müttefik şefler de üzümlük görmüşler ve yayınladıkları tebliğde bu hazin duruma işaret etmekten kendilerini alamamışlar, buna son verilmesi temennisinde bulunmuşlardır...’’²²⁴

Boğazlar Meselesi ile ilgili olarak Potsdam Tebliğinde bir kayıt bulunmaması dünya basınında değişik yorumlara yol açmıştır. Bazı gazeteciler Potsdam’da Boğazlar meselesine hiç dokunulmadığını bile yazmışlardır. Ancak Truman Konferansı sonrası verdiği nutukta bu meselenin Üçler arasında görüşülmüş olduğunu ve Dışişleri Bakanları konseyine bırakıldığı için meseleye bildirmede yer verilmediğini açıklamıştı. Truman’a göre Boğazlar meselesi bütün su geçitlerini ilgilendiren daha büyük bir meselenin çerçevesi içinde görüşülmeliydi.²²⁵ Boğazlar’la ilgili olarak 2 Ağustos 1945 günü imzalanan bir diplomatik bildirin 16. maddesi’nde şöyle bir düzenleme yapılmıştı:

²²⁴ Nadir Nadi, “Potsdam’a Dair”, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1945, s.1,3.

²²⁵ Nadir Nadi, “Truman’ın Güzel Nutku”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1945, s.1,3,4.

“Üç hükümet, Boğazlarla ilgili olarak Montrö’de imzalanmış olan sözleşmenin günün koşullarına uymadığından değişmesi gerektiğini kabul ederler. Bir sonraki adım olarak üç hükümetten her biri ile T.C. arasında meselenin doğrudan görüşme konusu yapılması uygun görülmüştür.”²²⁶

²²⁶ Gürün, **a.g.e.**, s.298.

İKİNCİ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN DIŞ POLİTİKADA TÜRKİYE'Yİ DESTEKLEMeye BAŞLAMASI VE TRUMAN DOKTRİNİ DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE'YE YAPILAN AMERİKAN YARDIMLARI

I. SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ TALEPLERİ KARŞISINDA AMERİKA'NIN DEĞİŞEN TUTUMU

A. 19 Mart 1945 Tarihli Sovyet Notası'nın Türk- Amerikan İlişkilerine Etkisi

Potsdam Konferansı sırasında Sovyetler Birliği'nin Türk- Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehine değişiklik yapılması talebinde bulunması üzerine Amerika Birleşik Devletleri bu meselenin yalnız ilgili iki devleti ilgilendiren bir mesele olduğu görüşünü savunmuştu. Konferans sonrasında ise A.B.D. Türk Boğazları konusundaki düşüncesini gözden geçirmesinin yanı sıra 1946 yılının başından itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Başkan Truman'ın 1946 yılının Ocak ayında Dışişleri Bakanı Byrnes için hazırladığı muhtıra bu konu ile ilgili değişen Amerikan tutumunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu muhtırada yer alan görüşler şöyleydi: "Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi istila ederek Boğazlar bölgesini ele geçirmek istediğine artık şüphem kalmadı. Eğer bu gidişe demirden bir yumruk uzatıp "Dur" demezsek, yeni bir savaş çıkacaktır. Sovyetler Birliği yalnız bir sözden anlıyor: Bu da "Kaç tümeniniz var?"¹

Türkiye Sovyetler Birliği ilişkilerinin gelişimi çerçevesinde dönüm noktası sayılabilecek gelişme 19 Mart 1945 günü gerçekleşti. Bu gelişme aynı zamanda Türk Amerikan ilişkilerine de yansımıştır. Yalta Konferansı'ndan sadece birkaç hafta sonra Sovyet Hükümeti, Türkiye'ye bir nota verdi. 19 Mart 1945 tarihli bu Sovyet notasının verildiği andan itibaren Türkiye'nin dış politika anlayışı üzerinde büyük etkisi oldu. Sovyet Hükümeti söz konusu nota ile süresi 7 Kasım 1945 tarihinde sona erecek olan "17 Aralık 1925 tarihli Türk- Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını"² yenilemek istemediğini bildirdi. Bu karara gerekçe olarak da 17

¹ Esmer- Sander, a.g.e., s.201.

² Ayrıntılı bilgi için, İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920- 1945)*, C: I, 2.b., Ankara, T.T.K.,1989, s.264-267.

Aralık 1925 tarihli Anlaşma'nın II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni duruma uygun bulunmaması ve iyileştirilmesi gerektiği ileri sürüldü.³ Söz konusu açıklamalar ve gerekçeleri 19 Mart 1945 günü Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov'un Türkiye'nin Sovyet Büyükelçiliği görevinde bulunan Selim Sarper'i makamında kabul ettiği görüşme sırasında yapıldı. Bu görüşmede Molotov "17 Aralık 1925'te imzalanan Türk- Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın" süresinin sona ermesi dolayısıyla Cumhuriyet hükümetine bildirilmesi için bir demeç verdi. Molotov bu demecinde yukarıda da belirtildiği gibi süresi 7 Kasım 1945'te bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Anlaşma'nın yenilenmeyeceğini bildirmiş ve buna gerekçe olarak da II. Dünya Savaşı sonunda oluşan uluslararası koşullar içinde bu anlaşmanın bir önemi kalmadığını ileri sürmüştü.⁴ Molotov'un 19 Mart 1945 günü, Ankara'ya gönderdiği yazılı metin şöyleydi:

"17 Aralık 1925 tarihinde imza edilen Türk Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın yürürlük süresinin sonuna yaklaşması münasebeti ile Sovyet Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanır:

"Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostane ilişkilerin sürdürülmesi içinde 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan Türk- Sovyet Anlaşması'nın kıymetini takdir etmekle beraber, özellikle II. Dünya Harbi esnasında ortaya çıkan derin değişiklikler münasebetiyle iş bu antlaşmanın artık yeni şartlara uymadığı ve ciddi bir surette iyileştirmeğe muhtaç olduğu lüzumunu müşahede etmektedir.

Yukarıda belirtilen husus sonucu Sovyet Hükümeti söz konusu, Antlaşmanın ve eklerinin feshi şeklini tespit eden 7 Kasım 1935 Protokolü hükümleri gereğince, işbu Antlaşmayı feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Cumhuriyetine beyan eder"⁵ denilmiştir.

İki ülkenin dış politikada geniş işbirliği yapmasını öngören 1925 tarihli anlaşma esasen 1939 yılından beri bir anlam taşımamaktaydı. İşbirliği yapmak bir yana, iki ülke Churchill aracılığıyla görüşür olmuşlardı. Bu nedenle anlaşma'nın yenilenmeyişi mevcut durumu saptamak olarak değerlendirilebilir.⁶

³ **Ayın Tarihi**, No:136, Mart 1945, s.52.

⁴ "Türk- Sovyet Tarafsızlık ve Dostluk Muahedesi", **Son Posta**, 22 Mart 1945, s.1,7.

⁵ "Türk- Sovyet Tarafsızlık ve Dostluk Muahedesi Metni", **Son Posta**, 22 Mart 1945, s.1,7.

⁶ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**, C.4., 2.b., Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976, s.1578-1579.

B. 19 Mart 1945 Tarihli Sovyet Notası'nın Türk Kamuoyunda Oluşturduğu Tepkiler

Türk- Sovyet ilişkilerinde yaşanan bu gelişme Sovyet basınında olumlu bir adım olarak yorumlanmış ve Sovyetler Birliği'nde yayımlanan “İzvestiya” Gazetesi'nde:

“1925 tarihli anlaşmanın çok farklı koşullar içinde imzalanmış olduğu, artık uluslararası ortamın tamamen farklı bir noktaya geldiği bu nedenle bu anlaşmanın uluslararası ilişkiler açısından ilerideki gelişmelere hiçbir katkısı olmayacağı” yazılmıştı.⁷

Sovyetler Birliği'nin önce Yalta Konferansı'nda, daha sonra San Francisco Konferansı'nda ilk işaretlerini verdiği Türkiye'ye yönelik bu tutumu Türkiye'de çok büyük tepkiyle karşılandı. Bunun yanısıra Sovyetler Birliği'nin 19 Mart 1945 tarihli kararına Türkiye dışında beklenen tepki gösterilmedi. Ancak İngiltere, Fransa ve diğer bazı batılı ülkelerin yayın organları Türk- Sovyet ittifakının bozulmasında sorumluluğun Türkiye'ye ait olmadığını vurgulayarak bu konuda Sovyetler Birliği'nin sorumlu olduğu görüşünde birleşmişlerdi. Bununla ilgili olarak İngiliz Reuter Ajansı'nda verilen haberde kısaca şöyle denilmekteydi:

“1925 Türk Rus Muahedesi, taraflardan birinin bir tecavüze uğraması durumunda akitlerin tarafsız kalacağını öngörmektedir. Son zamanlarda Sovyet basını Türk siyasetine karşı açıkça tenkitçi bir tavır takınmış ve Türkiye'nin geç olarak müttefikler safında harp ilan edişini bariz bir istihza ile karşılamıştır. Diğer taraftan Türk basını da kendi hükümetinin siyasetini şiddetle müdafaa etmiştir...”⁸

Yine İngiliz basınında önemli yeri olan Times, Economist, Daily Herald gibi yayın organlarında Sovyetler Birliği'nin kararı ile ilgili olarak şu yorumlar yapılmaktaydı:

⁷ “Türk- Sovyet Tarafsızlık ve Dostluk Muahedesi Metni”, **Son Posta**, , 22 Mart 1945, s.1.

⁸ “Türk- Sovyet Tarafsızlık ve Dostluk Muahedesinin Feshi”, **Cumhuriyet**, 23 Mart 1945, s.1,3.

“Muahedenin feshi Türkiye’yi olduğu kadar Sovyet dostlarını da hayrete düşürdü. Boğazlar İngiltere’nin emniyet bölgesine dâhildir. Bu bölgede vuku bulacak tek taraflı hareket İngiliz Rus münasebetlerinde vahim neticeler doğurabilir.”⁹

İsviçre basınından “ La Suisse” gazetesinde ise :

“Rusya’yı şimdi kim tehdit edebilir? Batıda Alman tehdidi bertaraf edilmiştir. Doğuda da Amerika Japonya’ya karşı savaşmaktadır. Berlin’in işgali bir zaman meselesi olduğundan, Rusya elleri serbestmiş gibi batı hudutları hususunda şimdiden hareket edebilir. Rusya Türkiye’den ne istiyor? ... Türkiye için ne yazık ki Sovyetler Birliği, Rusya’nın bütün tarihi boyunca asla görmediği bir durumdan azami derecede faydalanmak hususunda acele edere benziyor. Almanya’ya karşı zafer kazanılmadıkça, Türkiye Londra’dan bekleyebileceği müzaheretten mahrum kalabilir. Çünkü İngiltere, Sovyetlerin niyetlerine engel olmak istemiyor. Sovyetler Birliği hareket serbestliğini kullanıyor. Fakat harp bitince İngiltere, Sovyetler Birliği’ni bu hareket serbestliğini kötüye kullanmış addedebilir”¹⁰

Bu haberlerde de yansıtıldığı gibi Sovyetler’in Türkiye’ye karşı izlemeyi planladığı yayılcı politikanın bir adımı olan Dostluk Anlaşması’nı feshi ile ilgili olarak dış basında ABD değil, İngiltere birinci dereceden konuyla ilgili ülke konumundadır. Yine İngiliz basınında bir sonraki gün yer alan haberde de Sovyetler Birliği’nin bu kararından üzüntü duyulduğu belirtilmiş, bunun yanında:

“Rusya kararını evvelden bize bildirmedir. Bu esef edilecek bir olaydır. Rusya’nın kararı evvelden İngiltere’ye ve Amerika’ya hiç bildirilmedi. Rusya’nın bunu evvelden haber vermesi için kesin bir taahhüdü yok ise de, başlıca müttefiklerden birinin bu gibi kararları evvelden diğerlerine haber vermesi tabii olmak gerektir” denilmiştir.¹¹ İngiltere ve diğer batılı basında çıkan haberlerle Sovyetler Birliği gelecekteki olası daha büyük taleplerine karşı bir anlamda ikaz edilmekteydi.

Türkiye’de Sovyetler Birliği’nin aldığı bu karar gerek resmi makamlarca, gerekse basında soğukkanlılıkla karşılanmıştır. Türk- Sovyet dostluğunu bozabilecek herhangi bir tepkiden kaçınılarak olaya iyi niyetle yaklaşılmaya çalışılmıştır. Bu konuda görüşlerini ifade eden gazeteciler Türk- Sovyet dostluğunun devamından

⁹ **Cumhuriyet**, 24 Mart 1945, s.1.

¹⁰ **Cumhuriyet**, 24 Mart 1945, s.1,3.

¹¹ “ Türkiye- Sovyetler”, **Cumhuriyet**, 25 Mart 1945, s.1,3.

yana olduklarını belirtmişlerdir. Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi “Türk-Sovyet Dostluğunun Yarını” başlıklı yazısında, Ömer Rıza Doğrul Siyasi İcmal köşesinde yer alan “Türk- Sovyet Dostluğu” adlı makalesinde bu görüşlerini açıklamışlardır.

Mareşal Fevzi Çakmak ise o günlerde Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan gerginlikler konusunda şu yorumları yapmıştır:

“Ben, Sovyet- Türk ilişkilerinde son zamanlarda ileri sürülen endişeyi anlamıyorum. Stalin’in teklifi dahi bende endişe yaratmadı. Bence Sovyetlerle konuşmak gerekir. Onların yanlış bir istekle karşımıza çıkmalarına kızmamalıyız. Tersine onlarla masa başına oturup hatalarını kendilerine anlatmak gerektir. Onlar anlayışlı insanlardır. Ve bize karşı kötü niyetleri yoktur. Biz bunu tecrübemizle biliriz. Milli Kurtuluş Savaşı’nın başında da Sovyetler’le aramızda bazı anlaşmazlıklar vardı. Fakat oturup konuştuk. Bu anlaşmazlıkları ortadan kaldırmakla kalmadık, arada bir de dostluk kurduk. O derece ki, Sovyetler bütün Milli Kurtuluş Savaşı boyunca bize yardım ellerini uzattılar, maddi ve manevi hiçbir yardımı esirgemediler. O vakit ordunun maaşlarını bile Sovyetler’den aldığımız altınlarla ödemiştik. Sovyetler’in Türkiye’ye karşı kötü niyetleri olsaydı, onu o vakit göstermeleri gerekirdi. Çünkü o vakit bir emperyalist istilası karşındaydık ve son derece zayıftık. Oysa Sovyetler zaafımızdan yararlanmak şöyle dursun, bizi kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Şimdi de bizden üç ili istemişler. Hiç telaşa lüzum yok. Onlar hatalarını anlayınca bu sevdadan vazgeçiverirler.”¹²

C. Türk- Sovyet İlişkilerinde Karşılıklı Notalar Süreci

Sovyet gerginliğinin yaşandığı bu süreçte Türk Hükümeti, Moskova Büyükelçisi olarak görev yapan Selim Sarper’i görüşmelerde bulunmak üzere Ankara’ya çağırttı. Bu gelişme Türk basınında büyük bir ilgi uyandırmış ve geniş yer almıştır. 4 Nisan 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi’nde:

“Büyükelçimiz Selim Sarper Ankara’da. Büyükelçi Erzurum’dan Ankara’ya emrine verilen tayyare ile geldi. Hükümetle temas etmek üzere mezunen Moskova’dan ayrılmış olan

¹² Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım- Tarihin Tanıkları**, 3.bs., İstanbul, Gözlem Yayınları, 1977,s.269.

Moskova Büyükelçimiz Selim Sarper, Erzurum'dan emrine tahsis edilen bir tayyare ile bugün Ankara'ya muvasalat etmiştir"¹³ denilerek duyurulmuştur. Uzun bir dönem Ankara'da kalan Büyükelçi'nin Ankara'ya gelişinden kısa bir süre sonra Sovyetlerin fesih deklarasyonuna karşı Türk Hükümeti de Sovyetler Birliği'ne, 4 Nisan 1945 tarihinde bir cevabi deklarasyon verdi. Türk basınında da yayımlanan bu resmi deklarasyonda şöyle denilmiştir:

“Sovyet Hükümeti 19 Mart 1945 tarihinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925 tarihinde akdedilmiş olan Türk- Sovyet muahedesini bu babdaki protokol ahkâmına tevfikan feshetmek arzusunda bulunduğunu Türkiye Hükümetine bildirmiştir. Sovyet Hükümeti Cumhuriyet Hükümetine; Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında dostane münasebatı idameye hizmet etmiş olan işbu muahedenin kıymetini takdir etmekle beraber bilhassa son İkinci Dünya Harbi esnasında vukua gelen derin tahavvüller dolayısıyla mezkûr muahedenin yeni şartlara uygun bulunmadığını ve ciddi tadillere ihtiyaç gösterdiğini müşahede etmek lüzumunda kaldığını bildirmiştir.

Meseleyi tetkik ettikten sonra, Cumhuriyet Hükümeti 4 Nisan 1945'te Hariciye Bakanı Bay Hasan Saka tarafından Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçisi Mösyö Vinogradov'a tevdi edilen bir deklarasyonla Sovyet Hükümetine, Türkiye ile Sovyetler Birliğini uzun zamandan beri birbirine bağlayan iyi komşuluk ve samimi dostluk münasebatını daima idame ve tarsin arzusunda bulunmuş olduğunu, Türkiye Sovyet dostluğuna büyük hizmetleri dokunmuş olan 17 Aralık 1925 tarihli muahedenin kıymetini tebarüz ettirmek istediğini ve Sovyetler Birliği Hükümeti tarafından izhar olunan fesih arzusunu kaydeylediğini bildirmiştir.

Binnetice, Sovyet Hükümetinin inkıza etmekte olan muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi tadilatı ihtiva eden diğer bir akit ikamesi hususundaki telkinatını kabul eden Cumhuriyet Hükümeti, mezkûr hükümete bu maksatla kendisine yapılacak teklifleri büyük bir dikkatle ve hayırhahlıkla tetkike amade bulunduğunu bildirmiştir”¹⁴

Türk Hükümeti'nin bildirisinden anlaşıldığı gibi, Rusya'nın 17 Aralık 1925 tarihli saldırmazlık anlaşmasının feshi kararına rağmen Türkiye Sovyetler Birliği'ne uygun düşen bir anlaşma zemini oluşturmaya çalışmıştır. Türk resmi makamlarının yanısıra aynı iyi niyet ve dostane tavır Türk basınında da görülmektedir. Cumhuriyet başyazarı Nadir Nadi yazılarında Türk Hükümeti'nin bu iyi niyetli yaklaşımını

¹³ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1945, s.1.

¹⁴ **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1945, s.1,3.

tamamen desteklemekteydi. Sovyetler'in Türkiye'ye karşı izlediği politikada kötü niyet aramanın anlamsız olduğunu belirterek, bu olayı Türk – Sovyet dostluğu uğrunda harcanan iyi niyetli bir gayret olarak değerlendirmişti.¹⁵ Hemen hemen aynı iyi niyetli yaklaşım Ömer Rıza Doğrul tarafından da yazılarında yansıtılmaktaydı. Yazar'a göre: Türkiye'de şartlar değişse de değişmeyen esas Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ve samimi dostluk münasebetlerinin sürekli idamesiydi.¹⁶ Yine Ömer Rıza Doğrul Siyasi İcmal köşesindeki “Türk- Sovyet Dostluğu” başlıklı yazısında ılımlı bir tavır sergileyerek iki ülke arasındaki dostluğun yeniden tesis edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Bu süreçte, Amerika Birleşik Devletleri hala savaş sonrası uluslararası düzenin Sovyetler Birliği ile kurulacak bir işbirliği anlayışıyla korunabileceğini planlıyordu. A.B.D ve diğer batılı devletlerin Sovyetler Birliği'nin yayılcı siyaset izlediği gerçeğini anlamaları ancak Sovyet Hükümeti'nin kurtarılan Avrupa devletleri ve özellikle Polonya konusunda Yalta'da yayımlanan demece aykırı davranışlarda bulunmasından sonra gerçekleşebilmiştir.¹⁷

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik 19 Mart 1945 tarihli notası Amerikan Hükümeti'nce 1945 Nisanı'nda yapılan bir kabine toplantısında uzun görüşmelere yol açmıştı. Ancak, Amerikan idarecileri 19 Mart 1945 tarihli Sovyet notasının anlamı konusunda hemfikir olamamışlardı. Söz konusu Kabine toplantısında Amerikan Donanma Bakanı Forrestal bu notanın Sovyetler Birliği'nin genişleme amacını gösteren belirtilerden biri olduğunu söylerken, Sovyetler'in son günlerde değişen tutumu üzerine konuşan Harbiye Bakanı Stimson ise, yeni Sovyet tutumunun genişleme amacından değil, Sovyetler'in hürriyet, demokrasi ve bağımsızlık kavramlarına verdikleri değişik anlamdan kaynaklandığını söyleyerek bu durumun zamanla düzeleceğini ileri sürmüştür.¹⁸

A.B.D.'nin Moskova Büyükelçisi olan Harriman'ın Nisan başlarında Washington'a yolladığı raporlarda, Sovyetler'in Alman işgalinden kurtardıkları bölgelerde yaptığı uygulamalara dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde, İngiliz Başbakanı Churchill de, Almanya'nın teslim olmasından sonra, 12 Mayıs 1945 tarihli mektubunda şunları yazmıştır: “Avrupa'nın durumu beni gerçek bir endişeye

¹⁵ Nadir Nadi, “Türk Sovyet Dostluğunun Yarımı”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1945, s.1.

¹⁶ Ömer Rıza Doğrul, “Siyasi İcmal”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1945, s.3.

¹⁷ Haluk Ülman, **Türk- Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939- 1947**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s.53.

¹⁸ Ülman, **a.g.e.**, s.52.

düşürüyor... Sovyetler'in Yalta anlaşmalarını yanlış yorumlamalarından, Polonya'ya karşı davranışlarından, Viyana konusunda yarattıkları güçlüklerden, Yunanistan hariç bütün Balkanlar'daki üstün nüfuzlarından, kendi kuvvetleri ile işgal veya kontrol ettikleri ülkeleri birleştirmelerinden... Özellikle muazzam bir orduyu uzun süre silâh altında tutabilmek imkânlarından endişe duymaktayım." Tüm bu endişelere rağmen, 1945 yılının ilk yarısında hala İngiliz ve özellikle Amerikan idarecileri savaş sonrasında kurulması hedeflenen uluslararası barış ve istikrarı işbirliği yoluyla kurabileceklerini umut etmekteydiler.¹⁹

Türk - Sovyet gerginliğinin arttığı 1945 ve 1946 yıllarında Türkiye uluslararası ortamda ittifak kurma arayışlarına başlamıştır. Mevcut konumunu güçlendirmek ve kuvvet dengesi oluşturabilmek amacıyla Türkiye kendi çabalarının dışında güçlü devletlerle ve önemli müttefiki saydığı İngiltere ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktaydı. Ayrıca Türkiye II. Dünya Savaşı'nın sonucunu etkileyen ve dünyada en güçlü devlet konumuna gelmiş olan A.B.D. ile görüşmelerini de sıklaştırarak bu yakınlaşma süreci içinde deniz kuvvetlerini geliştirmek amacıyla A.B.D.'den gemi ve silah alımına başlamıştır.²⁰ Cumhuriyet Gazetesi'ndeki bir haberde gemi ve gemi levazımı almak üzere Kanada'da bulunan heyetin Amerikan Hükümeti'nin satışa çıkardığı gemileri görmek için Amerika'ya geçtiği bilgisi bu sürecin başlamasının ilk örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Gazetede bu olayın Türkiye için çok önemli bir fırsat olduğu vurgulanarak Ulaştırma Bakanlığı'nın meselenin üzerinde önemle durmasından büyük memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir.²¹

Bu sürecin yaşandığı sırada Türk basınında A.B.D.'ye karşı duyulan dostluk ve güven duygularını ifade eden çok sayıda makale yazılmaktaydı. Bu yayın organları arasında Ulus, Cumhuriyet, Son Posta gibi Türkiye'nin önde gelen gazeteleri yer almaktaydı. Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi ABD'den ülkemize gelen Senatör Pepper'in bu ziyaretini Türk ve Amerikan milletleri arasındaki dostluk bağlarını sağlamlaştıracak bir olay olarak değerlendirmiştir. Ayrıca en sevindirici gelişmenin de ABD'nin "infradçılık" politikasının artık

¹⁹ a.e., s.53-54.

²⁰ Süleyman Ünlüsoy, **İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Gerginleşen Türkiye Sovyetler Birliği İlişkilerinin Türk Kamuoyundaki Tepkileri (1945- 1952)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2001, s.20.

²¹ "Amerika'nın Sattığı Gemiler", **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1945, s.1.

tamamen geçmişte kalması olduğunu belirtmiştir.²² Yine bu gelişmelerin yaşandığı sırada Amerika'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen heyet ziyaretlerinde de önemli düzeyde artış görülmeye başlanmıştır. 2 Ekim 1945 Salı günü saat 16:00' da uçakla Ankara'ya gelen Amerikan Kongresi üyelerinden Ohlo sayısları Bn. Frances Dolton ile Dakota sayısları Karl E. Mındt tarafından yapılan ziyaret örneklerden biridir. Hem resmi düzeyde, hem de kamuoyunda bu heyetle gerçekleştirilecek temaslara çok önem verilmiştir. Amerikalı sayıslar kısa bir dinlenmeden sonra dönemin T.B.M.M. Başkanı Abdülhalik Renda'yı ziyaret etmişlerdir. Daha sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından da kabul edilmişlerdir. Bir sonraki gün de heyet şerefine Abdülhalik Renda tarafından öğle, ABD Büyükelçiliği tarafından ise de akşam ziyafeti verilmiştir. Amerikalı Heyetler tarafından yapılan bu ziyaretler iki devlet arasındaki ilişkilerin yakınlaştırılması yolundaki çalışmaların her iki ülke tarafından da desteklendiğinin bir kanıtı olarak değerdendirilmiştir.²³ Bunların yanısıra bu süreç içinde Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Abidin Daver, Prof. Dr. Yavuz Abadan yazılarında sık sık Türk Amerikan dostluğuna değinmişlerdir ve bu dostluğun önemini vurgulamışlardır.

Aynı günlerde Zekeriya Sertel 15 Ekim 1945 tarihli Tan Gazetesi'nde Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimini iktisadi anlamda ele alarak şöyle değerdendirmiştir:

"...Türkiye iktisaden kalkınmak için şüphe yok ki dış yardıma muhtaçtır. Eski sanayimizin noksanlarını tamamlamak, yeni sanayi kurmak, memleketin çeşitli kaynaklarını işletmek için milyardan fazla servete ihtiyacımız vardır. Ayrıca sanayi malzememizi dışardan getirmek zorundayız. Bu arada yabancı memleketlerin de teknisyenlerinden istifade etmek lüzumu ile karşılaşabiliriz.

Türkiye'de bu kalkınma programında uzanacak en samimi yardım eli, Amerika'dan gelebilir. Amerika, İngiltere ve Rusya da dâhil, bütün Dünya'nın yardım beklediği bir yardım merkezi olmuştur. Para orada, makine orada, teknisyen orada toplanmıştır. Böyle bir memleketin Türkiye'ye yardım elini uzatması bulunmaz bir nimettir.

Amerika'nın başka milletlere yardım siyaseti, şimdiye kadar bildiğimiz emperyalizm esasına dayanmaz. Amerika'nın başka memleketlere yardım ederken takip ettiği iki gaye vardır. Biri yardım ettiği memleketin sanayileşmesi ve bu suretle istihlak kabiliyeti artan memleketin kendisinden fazla mal alabilmesi, yani Amerika'nın siyasetinde de bir Pazar tutma siyaseti varsa da bunu aynı zamanda o memleketin yükselmesi ile barıştırmaya

²² Nadir Nadi, "Değerli Bir Misafir", **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1945, s.1,3.

²³ "Türk Amerikan Dostluğu", **Cumhuriyet**, 2 Ekim 1945, s.1,3.

çalışmaktadır. Bu sebeple Amerika bir memlekete yardım etmeğe karar vermeden evvel, o memleketin sanayileşme kabiliyetini ve hangi sanayi inkişaf ettirebileceğini takip eder. Bu tetkik neticesinde varacağı neticeye göre, o sanayinin inkişafında o memlekete paraca, teknikçe ve malzemece yardım yapmağa çalışır...

Türkiye bu paydan istifade edebilmek için şimdi mühim bir fırsat karşısındadır. Amerika'nın bugün göstermekte olduğu iyi niyetten faydalanarak bu yardımı temin etmenin mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla Türkiye'nin Amerika ile münasebetlerinde gittikçe iyiye giden bir salah görmek bizi sevindirmektedir...»²⁴

Türkiye'nin 4 Nisan 1945'te Sovyetler Birliği'nin 19 Mart 1945 tarihli notasına karşı verdiği cevabi notadan sonra çok geçmeden Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'le 7 Haziran 1945'te yaptığı bir görüşmede eğer Türkiye Sovyetler Birliği ile anlaşmak istiyorsa Sovyetler'in bazı isteklerini kabul etmesi gerektiğini söylemişti. Molotov bu istekleri şöyle sıralamıştır:

- 1- 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'yla tespit edilen Türk Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehine bazı düzenlemeler yapılması,
- 2- Boğazlar'ın Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından müştereken savunulması ve bunu sağlamak için de Sovyetler Birliği'ne Boğazlar'da deniz ve kara üsleri verilmesi,
- 3- Boğazlar rejimini tespit eden Montrö Sözleşmesi'nin Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanacak iki taraflı bir antlaşma ile değiştirilmesi.

Bu isteklere karşı Selim Sarper Türkiye'nin sınır değişikliğine ve Boğazlarda Sovyetlere üs verilmesine razı olamayacağını söylemiş, çok taraflı bir akit olan Montrö'nün yalnız Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yapılacak iki taraflı bir antlaşma ile değiştirilemeyeceğini belirtmiştir.²⁵

Sovyetler Birliği'nin ısrarla Boğazlar üzerindeki taleplerini yinelemesi ve Türkiye'den toprak talebinde bulunması Türk kamuoyunda büyük tepkiyle karşılanmıştır. Prof. Dr. Yavuz Abadan başmakalesinde şu yorumu yapmıştır:

²⁴ Ekinci, a.g.e., s.239-240.

²⁵ Ülman, a.g.e., s.56.

“... Devrimiz politika ahlakının da unutkanlık, ikiyüzlülük, samimiyetsizlik vesaire gibi eski kötü geleneklerinden büsbütün sıyrılmadığını, bu misal bize pek acı bir surette hatırlatıyor. Yoksa 1941’de “Montrö Mukavelesine sadakatini teyit, Boğazlar hakkında hiçbir tecavüzü niyeti ve herhangi bir dileği olmadığını temin ederek “Türkiye Cumhuriyeti’nin toprak bütünlüğüne ihtimamla riayet” karar ve azmini muhtelif vesilelerle tekrarlayan bir devletin bugün bütün bunlara tamamen aykırı tasavvurlara kapılması izahsız kalmaya mahkûm bir hal olurdu... Boğazlar’ın ve Türkiye’nin emniyetini milletlerarası bir garantiye bağlamadıkça yapılacak her değişiklik Türkiye’nin olduğu kadar dünya barış ve güvenliğinin de zararına olacaktır.”²⁶

Nadir Nadi ise: “Türkiye ile Rusya arasındaki münasebetler, yirmi yıl önceki günlerin sıcak havasını bulamazsa gerçekten yazık olacaktır. Bu da ancak eski dostlarımızın harcayacağı iyi niyetli gayretlere bağlıdır. Çünkü bizim ne duygularımız, ne de düşüncelerimiz değişmiştir” diyerek Türk- Sovyet ilişkilerinde yaşanan gelişmeleri iyi niyete dayanan bir anlayışla değerlendirmiştir.²⁷

Akşam Gazetesi’nde ise Necmettin Sadak şöyle yazmıştır:

“... Mr. Byrnes, Boğazlar Meselesi’nin Potsdam’da konuşulduğunu ve Montrö Mukavelesi’nin değiştirilmesine, Boğazlar’ın milletlerarası serbest bir geçit olmasına ve bu konu üzerinde üç devletin Türkiye ile ayrı ayrı temasa gelmelerine karar verildiğini söylüyor.

Bu kararı yani Avrupa’daki deniz ve nehir yolları ile birlikte Boğazlar’ın da milletlerarası bir geçit haline sokulması hakkındaki Amerikan teklifini Mr. Truman, Potsdam dönüşü nutkunda açığa vurmuş, bu planı Londra Dışişleri Bakanları Meclisi’nde Amerika’nın destekleyeceğini söylemiştir.

Üç devletin, bu yolda Türkiye ile ayrı ayrı temas etmeleri telifine gelince bunun sebebi ve şekli şudur: Montrö Mukavelesi’nin değişmesine ancak Türkiye’nin de hazır bulunduğu bir toplantıda karar verilebilir...

Mr. Byrnes’in bahsettiği bu temaslar olmuş mudur? Sanmıyoruz, çünkü kendisinin de gazetecilere söylediği gibi Boğazlar Meselesi Londra’da hiç konuşulmamıştır. Hatta bu temas hakkında hazırlanan ve Türkiye’ye gönderilecek olan mektubu Amerika Devlet Başkanı durdurmuştur.”²⁸

²⁶ Yavuz Abadan, “Boğazlar Meselesi”, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1945, s.1,3.

²⁷ Nadir Nadi, “Türk Rus Münasebetleri”, **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1945, s.1.

²⁸ Necmettin Sadak, “Boğazlar Meselesi Hakkında Amerika’nın Yeni Projesi”, **Akşam**, 12 Ekim 1945, s.1,2.

Potsdam Konferansı'ndaki görüşmelerde tarafların Boğazlar rejimi konusunda ortak bir görüşe varamamaları neticesinde, her üç tarafın da görüşlerini ayrı ayrı Türkiye'ye bildirmelerine karar verilmişti. Potsdam Konferansı'ndaki tartışmalar ve özellikle Stalin'in Boğazlarda kara ve deniz üslerinden söz etmesi, tamamen olmasa bile, Türkiye'ye ulaşmış ve endişeye sebep olmuştu. Bu endişe sadece Sovyet isteklerinden kaynaklanmıyordu. Amerika ve İngiltere'nin bu istekler karşısında net ve kesin bir tutum almamaları da Türkiye'yi endişelendirmişti. Bu nedenle Türk Hükümeti, 20 Ağustos 1945'te Londra ve Washington'a birer nota vererek şu noktaları belirtmiştir:

- 1- Geçiş serbestisine ve Boğazlar bölgesinde barışın muhafazasına Amerikan garantisinin de katılması.
- 2- Boğazlar için bulunacak formülün, gerek anlamı itibarile gerek uygulanmasında, Türkiye'nin egemenliğine ve güvenliğine hiçbir engel teşkil etmemesi.
- 3- Türk- Sovyet ilişkilerinde hiçbir ihtilafa yer bırakmayan bir yumuşama ve salaha sevkmesi ve Rus taleplerinin doğurduğu huzursuzluğa kesin olarak son vermesi.²⁹

Türk Hükümeti'ne göre, Amerika Birleşik Devletleri Sovyetler Birliği'ne bu tutumunu tasvip etmediğini bildirirse bunun Birleşmiş Milletler düzenine aykırı olan Sovyet davranışı üzerinde büyük etkileri olacaktı.³⁰

Bu düşünce doğrultusunda, daha önce Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson da hükümetine yolladığı bir raporda, Sovyet teklifleri savaş sonu milletlerarası işbirliği ilkelerine tamamen aykırı olduğu için Amerika'nın bu mesele ile yakından ilgilenmesi gerektiğini söylemiştir. 7 Temmuz 1945 tarihinde ise Amerikan Dışişleri Bakan yardımcılarında Mr. Grew kendisiyle bu konuda görüşme yapan Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a Molotov'la Selim Sarper arasında Moskova'da yapılan görüşmenin şimdilik dostane bir görüş teatisine benzediğini, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye hiçbir tehdit yöneltmediğini söyleyerek, Türk Hükümeti'nin ABD'nin Sovyet Hükümeti nezdinde harekete geçmesi yolundaki isteğini kabule yanaşmamıştır. Grew'a göre Türkiye'nin durumu

²⁹ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.141-142.

³⁰ Ülman, **a.g.e.**, s.58.

çok yakında toplanacak olan Potsdam Konferansı'nda üç büyükler tarafından ele alınacaktı.³¹ Ancak basında görüşlerine yer verilen Amerikalı bir yorumcuya göre Potsdam Konferansı'ndan çözüm çıkması pek mümkün değildi. Çünkü konferansa katılan Amerika, İngiltere ve Rusya'nın kendilerine has siyaset ve görüşleri vardı. Ayrıca konferansta görüşülecek olan meseleler uluslararası boyutta sorunlardı. Bu nedenle de konferanstan pek parlak neticeler beklenemezdi.³² Nitekim de tahminlerinde yanılmadı ve Potsdam'da Boğazlar Meselesi'ne ilişkin bir çözüm yolu bulunamadı.

Sovyetler Birliği tarafından Boğazlar üzerindeki taleplerin her fırsatta yinlendiği bu süreçte Potsdam Konferansı'nda alınan karar doğrultusunda Türkiye'ye ilk nota 2 Kasım 1945'te A.B.D. tarafından verildi. A.B.D.'nin bu kararında Türkiye'nin 20 Ağustos 1945 tarihli notasının da etkisi olmuştur.³³ Montrö Sözleşmesi'nin hükümlerinin zamanın şartlarına uydurulması için uluslararası bir konferansın toplanmasının teklif edildiği Amerikan notası Amerika Büyükelçisi Mr. Wilson tarafından Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile yaptığı görüşme sırasında verilmiştir. 2 Kasım 1945 tarihli notada ABD kısaca şu değişiklikleri önermekteydi:

- 1- Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerine her zaman açık bulundurulmalıdır.
- 2- Boğazlar Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin savaş gemilerinin transit geçişine her zaman açık olmalıdır.(Türkiye, Rusya, Bulgaristan, Romanya)
- 3- Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin özel rızası veya Birleşmiş Milletler tarafından görevlendirilmiş olmaları istisnalarıyla üzerinde anlaşılacak, sınırlandırılmış bir tonajın altındaki gemiler hariç, Karadeniz'e kıyıdaş olmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçişi her zaman yasak olmalıdır.

³¹ a.e., s.58-59.

³² "Potsdam Konferansı'ndan Pek Parlak Neticeler Beklenmiyor", **Son Posta**, 8 Temmuz 1945, s.3.

³³ Armaoğlu, a.g.e., s.141.

- 4- Yeni mukavele, Japonya'nın çıkarılması ve "Milletler Cemiyeti" yerine "Birleşmiş Milletler" ibaresinin konulması gibi bazı değişiklikleri içerecektir...³⁴

Amerika kısaca Boğazlar'ın askeri maksatlarla kullanılmasının Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne verilmesini ileri sürmüştür. Boğazlar'da üsler elde etmek hakkında ileri sürülen Sovyet talebini ise kabul etmemiştir.³⁵

New York Times Gazetesi'nde yetkili kaynaklara dayanılarak verilen bir haberde Amerikan Hükümeti'nin Montrö Antlaşması'nda bazı yeni gözden geçirmeler yapılması teklifini ileri sürerek Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir notada Boğazlar'ın fiilen Türklerin kontrolü altında kalmasını tavsiye ettiği bildirilmiştir.³⁶

Son Posta Gazetesi'nde ise A.B.D. Dışişleri Bakanı Mr. Byrnes İngiltere ve Rusya'nın tekliflerinin içeriğini bilmediğini belirttikten sonra Potsdam'da alınan karar doğrultusunda Amerikan görüşünün Ankara'ya bildirildiğini ifade etmiştir. Mr. Byrnes bu açıklamaları sırasında ABD ile İngiltere'nin Rusya'ya karşı muhalefette birleştikleri konusunda gazetelerde çıkan haberler hakkında yorum yapmaktan kaçınmıştır.³⁷ Amerika Birleşik Devletlerini temsilen verdiği bu notayla Mr. Byrnes Amerika'nın Montrö Anlaşması'nı imzalamaya hazır olduğunu bildirmiştir.³⁸ Dışişleri Bakanı Byrnes 2 Kasım 1945 tarihli Amerikan notasıyla ilgili yaptığı açıklamada Boğazlar'ın bütün milletlerin bütün ticaret gemilerine her an açık olması hakkındaki teklifin amacının Boğazlar'ı Süveyş ve Panama Kanalları'nın vaziyetine sokmak olduğunu belirtmiştir.³⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945 günü bir konuşma yapmıştır. İnönü bu nutkunda Sovyet taleplerine ilişkin bir gönderme yaparak, dış politika durumuyla ilgili olarak:

"Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefle yaşayacak ve şerefle öleceğiz" diyerek Türk milletinin ölüm pahasına da olsa

³⁴ "Boğazlar Meselesi", **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1945, s.1-3., "Amerika'nın Boğazlar İçin Yaptığı Teklifler", **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1945, s.1,3., "Amerika'nın Yaptığı Teklifler", **Son Posta**, 8 Kasım 1945, s.7.

³⁵ "Amerika Boğazlar Hakkında Düşüncesini Bildirdi", **Akşam**, 3 Kasım 1945, s.1.

³⁶ "Amerika'nın Boğazlar'a Dair Notası", **Akşam**, 5 Kasım 1945, s.1,2.

³⁷ "Boğazlar Meselesi", **Son Posta**, 2 Kasım 1945, s.1.

³⁸ "Byrnes Amerika'nın Montrö Mukavelesini İmzaya Hazır Olduğunu Bildirdi", **Son Posta**, 8 Kasım 1945, s.1,7.

³⁹ "Boğazlar Hakkındaki Amerikan Teklifi", **Son Posta**, 9 Kasım 1945, s.1,3.

vatanından ödün vermeyeceğini belirtmiştir.⁴⁰ İsmet İnönü'nün Sovyet taleplerine değindiği bu nutkuyla ilgili basında; “Yalnız yurt içinde değil, dış dünya efkârında da derin akisler uyandıracak olan bu nutuk Cumhuriyet tarihinde her zaman için şerefli bir yer tutacaktır” yorumu yapılmıştır.⁴¹ İnönü'nün nutku dış basına da yansımış Times Gazetesi'nde; “İnönü'nün nutku Türkiye'nin hiçbir yabancı baskı önünde boyun eğmeyeceğine şüphe bırakmıyor” şeklinde yorumlanmıştır.⁴²

Bu gelişmeler doğrultusunda bir Amerikan yorumcusunun Amerikan “Spectator” dergisinde yayımlanan makalesinde şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Rusya, Boğazlar'ın kontrolünü elde etmesi karşılığında Akdeniz'deki taleplerinden vazgeçmeye hazırdır.”⁴³

3 Kasım 1945 Cumartesi günü Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Amerika Büyükelçisiyle yaptığı görüşme sırasında büyükelçi Dünya'nın durumu karşısında Türkiye'yi ilgilendiren türlü meseleler etrafında, hükümetinin görüşünü ayrıntılı olarak bildirmişti. Boğazlar meselesi ile ilgili olarak ; “Boğazlar meselesinin Türkiye'yi tatmin edici bir hal suretine bağlanabileceğini Amerika Büyükelçisi temin etmiştir”. New York Times Gazetesi'nde ise; “Amerikan Hükümeti'nin Montrö Antlaşması'nda bazı yeni gözden geçirmeler yapılmasını teklif etmesinin yanında Türkiye Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir notada Boğazlar'ın fiilen Türklerin kontrolü altında kalmasını tavsiye etmektedir” denilmekteydi. Ayrıca gazetede bu gelişme hakkında ABD'nin Potsdam'da ele alınan Boğazlar'ın uluslararası suyolları olarak değerlendirilmesi görüşünden vazgeçtiğini göstermektedir denilmekteydi.⁴⁴

Amerika'nın 2 Kasım 1945 tarihinde Türkiye'ye gönderdiği nota Türk basınında “Amerika Boğazlarda değişiklik istemiyor” şeklinde yorumlanırken, New York basınında Washington'un Montrö'de sadece teknik değişiklikler talep ettiği yazılmıştır.⁴⁵ Times'ın Washington muhabiri de Amerika'nın Montrö Antlaşması'nın tekrar gözden geçirilmesini teklif ettiği için Türkiye'ye verdiği notada Çanakkale Boğazı'nın Türklerin elinde kalması fikrini ileri sürdüğü hakkındaki haberi onaylamıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu durum Boğazlar'ın

⁴⁰ “Dış Politika Durumu”, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1945, s.1,3.

⁴¹ “ Milli Şefin Tarihi Nutku”, **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1945, s.1.

⁴² “ Dış Durumumuz”, **Cumhuriyet**, 7Kasım 1945, s.1.

⁴³ “Bir Amerikan Tefsircisine Göre”, **Akşam**, 5 Ekim 1945, s.1.

⁴⁴ “Türkiye'yi İlgilendiren Bütün Pürüzlü Meseleler Halledilecek”, **Son Posta**, 5 Kasım 1945, s.1,7.

⁴⁵ “Amerika Boğazlarda Değişiklik İstemiyor”, **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1945, s.1,3.

uluslararasılaştırılması hakkında Potsdam'da ileri sürülen planın terk edildiği anlamına gelmekteydi.⁴⁶

Türk basınında; 2 Kasım 1945 tarihli Amerikan notasının Türkiye'deki endişeleri hafifletip Türkleri müsterih ettiği yazılırken, diğer yandan Amerikan planının Ruslar'ı tatmin etmediği belirtiliyordu. Ayrıca Ruslar Amerikan notası nedeniyle amaçlarından vazgeçmeyeceklerdi.⁴⁷ Birmingham Post gazetesine göre; 1920'den beri yürürlükte olan Türk- Rus Anlaşmaları'nın Ruslar tarafından feshedilmesini endişe ile karşılayan Türkler Amerikan notası ile biraz da olsa rahatlamışlardı. Ayrıca Amerikan notasında Montrö Antlaşması'nın yenilenmesinin istenmesindeki hedefin Rusya'yı bir dereceye kadar da olsa tatmin etmek amacı olduğu düşünülmekteydi. Ancak Amerika'nın bu teklifi Boğazların uluslararasılaştırılmasına yol açabileceğinden Rusya'nın buna muhalif olduğu belirtilmiştir.⁴⁸

Amerikan notasıyla ilgili Türk tutumunu yansıtmaya bakımından Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 5 Aralık 1945 tarihinde yaptığı bir basın toplantısında Amerikan notasına ilişkin söyledikleri önemlidir:

“Gerek barışta, gerek savaşta ticaret ve harp gemilerinin (Boğazlardan) serbestçe geçiş haklarına dair Montrö Sözleşmesi'nde mevcut hükümleri Türk güvenliği ve egemenliği ile en iyi bağdaştıracak esaslar bir milletlerarası konferansta tayin ve tespit edilecektir. Amerikan görüşünün esas bakımından iyi olup tatbikata ait şekil ve kayıtları zamanında tetkik edilmek üzere bir tartışma ve görüşme zemini olarak kabule değer olduğu şüphesizdir. Herhalde müstakbel konferansta Amerika'nın yer almasını hem hükümetimizin hararetli bir arzusu, hem de bir zaruret olarak telakki etmekteyiz.”⁴⁹

Zekeriya Sertel Boğazlar Meselesinde Amerika Birleşik Devletleri tarafından yapılan teklifle Montrö'nün değiştirilmesi girişiminin, yeni bir safhaya girmiş olduğunu, ancak ilk değişiklik teklifinin Sovyet Rusya tarafından yapıldığını belirterek yazısına şöyle devam etmiştir:

⁴⁶ “Amerika'nın Hükümetimize Verdiği Nota”, **Son Posta**, 6 Kasım 1945, s. 1., “Times'ın Tefsiri”, **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1945, s.1,3.

⁴⁷ “Boğazlar Hakkındaki Amerikan Planı Rusları Tatmin Etmedi”, **Son Posta**, 11 Kasım 1945, s.1.

⁴⁸ “Boğazlar Hakkındaki Amerikan Planı Rusları Tatmin Etmedi”, **Son Posta**, 11 Kasım 1945, s.7.

⁴⁹ **Ayn Tarihi**, No:145, Aralık 1945, s.15., “Boğazlar Meselesi”, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1945, s.1,3.

“Bugün mevcut olan itimatsızlık ve emniyetsizlik sürüp giderse bütün diğer dünya meseleleri gibi, Boğazlar meselesi’nin de halli güçleşir. Bu takdirde her üç devlet kendi menfaatlerini koruma kaygısına düşerek, azami garantiler teminine çalışır. Bu ise, Boğazlarla ilgili diğer devletler ve bu arada Türkiye için tehlikeli ve zararlı bir vaziyet vücuda getirir.

Onun için bizce Amerika, Boğazlar hakkındaki görüşünü bildirmekte acele etmiştir. Önce üç büyükler arasında esaslı bir anlaşmaya varılmadıkça ve karşılıklı bir itimat havası teessüs etmedikçe, Boğazlar meselesini ele alıp bir neticeye varmak mümkün değildir. Önümüzde daha altı aydan fazla zaman vardır.”⁵⁰

Prof. Dr. Yavuz Abadan Cumhuriyet Gazetesi’nde Boğazlar Meselesi ile ilgili olarak Amerikan tutumundaki değişimi anlatan şu makaleyi yazmıştı:

“Boğazlar statüsünün yeniden gözden geçirilmesi meselesi, Mr. Byrnes’in son demecleriyle bir kere daha dünya siyasetinin merak uyandıran aktüel bir konusu haline girmiş bulunuyor. Ayrıca, 7 Kasım’da sona ermiş bulunan Türk- Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık anlaşmasından sonra, iki komşu memleket arasındaki münasebetlerin gelecekteki durumunu tayin bakımından da, Boğazlar statüsünün alacağı şekil, ön planda bir ehemmiyet kazanmaktadır. Sovyet Rusya’nın eski bir siyasi geleneğe kapılarak, Boğazlarda kendine üstün bir mevki sağlama emelinde bulunduğu ve bu sebeple bugünkü milletlerarası statüde esaslı değişiklikler istediği artık herkesçe bilinen bir sırdır.

Diğer yandan gerek değişen dünya şartları ve coğrafyası, gerek cihan barışının kurulup korunmasında yüklendiği tarihi sorumlulukla, Birleşik Amerika Devletleri’nin, su yolları ve geçitleri arasında Boğazlarımızın mukadderatı ile de ilgilenmiş bulunması, tabii karşılanmak gerekir. Nitekim daha Potsdam konuşmaları sırasında, Başkan Truman, muhtelif memleketleri ilgilendiren dünya su geçit ve yollarından, bu arada da Boğazlarımızdan bahsetmiş; cihan ticaret ve münakalesinin serbest gelişimini sağlamak üzere bunların, milletlerarası bir kontrol sistemine bağlanması tezini ileri sürmüştü. O zaman gene bu sütunlarda Boğazlarımızın tarihi, coğrafi, siyasi bakımlardan bütün dünyadaki eşsiz ve özel durumunu aydınlatmış, Türkiye’nin can damarı olan bu geçitler üzerinde -milletimizin güzellik ve hükümler haklarını tam bir garanti altına almaksızın- milletlerarası bir kontrol sisteminin kurulmasını haklı gösterecek hiçbir ciddi ve makul sebep olamayacağını açıkça belirtmiştik.

Bugün ise, Amerikan devlet ve siyaset adamlarının, artık Türk Boğazlarının özel durumunu kavrayarak milletlerarası kontrol fikrinden büsbütün vazgeçtikleri anlaşılıyor. Bunu sevinçle karşılamaktayız. Dışişleri Bakanı Byrnes’in son demecinden öğrendiğimize

⁵⁰ Zekeriya Sertel, “Boğazlar Meselesinin Son Safhası”, **Son Posta**, 14 Kasım 1945, s.2.

göre, Potsdam'dan sonra üç hükümet arasında kararlaştırıldığı üzere Amerikan Hükümeti, Montrö Sözleşmesi'nde yapılmasını istediği değişiklikler hakkındaki görüşünü ayrı olarak Türkiye'ye ve ilgililere bildirmiş ve bu esasları, her türlü yanlış kanaat ve yorumları önlemek üzere hükümetinden cevabını beklemeden açığa vurmuş bulunuyor. Dört maddede toplanan Amerikan görüşünün esası, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne, güvenlik ve hükümlerlik haklarına dokunulmaksızın Montrö Sözleşmesinde Karadeniz'e sahil devletlerin lehine yeni durumun gerektirdiği değişiklikleri yapmaktadır.

Amerikan Hükümetince ileri sürülen esasları incelemeğe geçmeden şurasını kesin olarak belirtmek gerekir ki, Türkiye bakımından Montrö Sözleşmesinde, dün olduğu gibi bugün de ciddi ve esaslı bir değişikliği lüzumlu gösterecek hiçbir sebep yoktur... Cumhurbaşkanımızın 1 Kasım nutkunda isabetle belirttiği gibi, "Boğazların emniyetli ellerde olduğu ve bütün milletlerin menfaatine serbest geçidin hiçbir engel karşısında bulunmadığı sabit olmuştur."

Bununla beraber, eğer gerekiyorsa Montrö hükümlerinde yeni şartların telkin ettiği düzeltmelerin yapılmasına, şekil eksikliklerinin tamamlanmasına bir diyeceğimiz yoktur. Her zaman olduğu gibi bugün de dokunulmasına asla razı olamayacağımız kutsal değer, milli güvenliğimizle öz topraklarımız üzerindeki tarihi haklarımızdır... Ancak derhal ilave edelim ki, Mr. Byrnes tarafından ileri sürülen dört esasa göre Montrö Sözleşmesi'nin baştanbaşa değiştirilmesi takdirinde Türkiye'nin güvenliğini bilhassa harp zamanlarında koruyabilmek çok güç, hatta imkânsız bir hal alacaktır. Boğazların her zaman ve bütün milletlerin ticaret gemilerine açık bulundurulması, harp halinde Türkiye'yi düşman gemilerine karşı tedbir alma imkânından mahrum etmesine rağmen ehemmiyetli bir değişiklik sayılamaz. Asıl tehlike bütün Karadeniz sahil devletlerinin harp gemilerine her zaman Boğazlardan transit olarak geçme hakkının verilmek istenmesindedir.

Bu esasın kabulü halinde Karadeniz'e sahil devletlerin donanmaları, barışta, savaşta -transit de olsa- Boğazlardan serbest geçiş imkânına sahip olacaklardır. Karadeniz'e sahil devletlere tanınacak böyle bir serbestinin, harp hali veya harp tehlikesi ihtimalleri ortada ise, Türkiye'nin emniyetiyle nasıl uzlaştırılabileceği ciddi olarak düşünülmeğe değer, hususi anlaşmalar veya Birleşmiş Milletler emrindekiler hariç, Karadeniz'de sahili olmayan devletlerin harp gemilerine Boğazların kapanmasında ise Türkiye için mahzurdan ziyade fayda görmekteyiz.

Görülüyor ki Amerikan teklifleri, Karadeniz'e sahil devletler için bugün mevcut olmayan açık ve ehemmiyetli avantajları ihtiva etmektedir... Bütün temennimiz Boğazlar Meselesinin pürüzlü ve dostluk münasebetlerini karartıcı bir mevzu olmaktan çıkıp, bütün alakalıların ve dünya barışının isteklerine uygun kesin bir hal şekline ulaşmasıdır."⁵¹

⁵¹ Yavuz Abadan, "Boğazlar Rejimi ve Amerika", *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1945, s.1,3.

Amerikan teklifine ilişkin Akşam Gazetesi'nde Necmettin Sadak şu değerlendirmeleri yapmıştır:

“... Amerika teklifi sadece Montrö Boğazlar Antlaşması'nın bazı maddelerini değiştirmektir. Bunlardan biri sulhte olduğu gibi harp içinde de ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesidir...

Görülüyor ki Mr. Truman Boğazlar'ı milletlerarası serbest bir geçit haline sokmak fikrinden vazgeçmiş ve sadece Montrö Mukavelesini değiştirmek kararına varmıştır...

Görülüyor ki Mr. Truman'ın kaygısı bir yandan Boğazlar'ı daha serbest ve kayıtsız bir ticaret yolu haline koymak, diğer taraftan yalnız Sovyet Rusya harp gemilerine geçit hakkı vererek Boğazlar'ı Akdeniz'den gelecek bütün donanmalara –harpte ve sulhte- kapamak, bu suretle Rusya'nın şüphe ve korkularını yok etmektir. Amerika'nın bu teklifi Sovyet Rusya için bir garanti olabilir, çünkü değişip yeniden yapılacak olan Boğazlar Antlaşması'nı bu sefer Amerika'da imzalamak dileğindedir...

Amerika'nın bu dostane teklifleri hakkında şimdiden düşünce söylemeyi doğru bulmayız. Hükümet bunları incelemekte ve herhangi bir karara varmak için diğer iki ilgili devlet'in görüşlerini beklemektedir...”⁵²

Sovyetler Birliği'nin 1925 tarihli Türk- Sovyet Saldırmazlık ve Tarafsızlık Anlaşması'nı 19 Mart 1945 günü feshetmesiyle Türk- Sovyet ilişkilerinde başlayan olumsuz süreç, İstanbul'da meydana gelen bir olayla ciddi boyutlara ulaşmıştır. İstanbul Üniversitesi gençliğinin 4 Aralık 1945 günü yaptığı yürüyüş sırasında sol görüşte yayın yapan Yeni Dünya, Tan ve La Turquie Gazeteleri ile Beyoğlu'nda bir Sovyet vatandaşına ait olan Berrak Kitabevi tahrip edilmiştir. Bu olayı protesto eden Sovyet Hükümeti olaylarda Türk Polisini olayları çıkaranlarla işbirliği yapmakla suçlayıp, sorumluluğun Türk Hükümetine ait olduğunu ileri sürmüştür.⁵³

Bu koşullarda Amerikan yöneticilerine Sovyet davranışlarının tehlikeli bir durum almaya başladığı gerçeğini anlatan ve A.B.D.'yi Orta Doğu bölgesi ile daha yakından ilgilenmeye zorlayan iki mesele vardı. Bunlardan birincisi Sovyetler Birliği'nin iki Gürcü profesörünün iddialarına dayanarak Türkiye'nin doğusundaki bazı illerin kendisine bırakılması için açtığı kampanyayı şiddetlendirmesi, diğeri de İran olayıydı. 21 Aralık 1945'te basında yer alan Gürcü profesörün mektubuna göre

⁵² Necmettin Sadak, “Boğazlar Meselesi Hakkında Amerika'nın Teklifi”, **Akşam**, 11 Kasım 1945, s.1.

⁵³ **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1945, s.1,3.

Giresun, Gümüşhane, Bayburt'a kadar olan Doğu Anadolu, Gürcistan topraklarından olması nedeniyle, bu bölgelerin Gürcistan Sovyet Cumhuriyetine iadesi isteniyordu.⁵⁴

Söz konusu makale Gürcistan Cumhuriyet Gazetesi "Kommunist"ın 14 Ağustos 1945 tarihli sayısında akademisyenler Djanaşia ve Berzenişvili'nin "Bizim Türkiye'den Hukuki Taleplerimiz" başlığıyla yayımlanmıştır. Rusça'ya çevrilen ve "Pravda" Gazetesi'nin ikinci sayfasında büyük bir yer kaplayan makale Gürcü tarihini M.Ö. dönemden başlayarak Türk toprakları içindeki arazilerin Gürcü halkına ait olduğunu iddia etmişlerdir. Makale şöyle bitmektedir:

"Sovyet halkının Almanlara Karşı yürüttüğü vatan savunma savaşında Türkiye resmen Alman işgalcilerinin yanında yer almıştır. Bunun hakkında Türk basını açıkça yazmıştır... Gürcü halkının, hiçbir zaman itiraz etmediği ve edemeyeceği, kendi topraklarını geri alması lazımdır. Biz bununla şunları kastediyoruz: Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Trabzon ile Giresun vilayetleri dahil Doğu Lazistan yani Gürcistan'dan gasp edilmiş toprakların sadece bir parçasıdır.

Gürcü SSC İlimler Akademisinin gerçek üyesi

Dr. S. Djanaşia,

Gürcü SSC İlimler Akademisinin gerçek üyesi

N. Berdzennişvili"⁵⁵

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan bu süreç bazı araştırmacılar tarafından farklı değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Sovyetler'in toprak talebine dair SSCB Dışişleri Bakanı V. M. Molotov'un Türkiye'ye verdiği 30 Mayıs 1953 tarihli nota dışında hiçbir resmi belge, yazışma vb. bulunmadığı belirtilmektedir.⁵⁶

Sovyetler Birliği'nin giderek Türkiye üzerindeki baskılarını arttırmasıyla Amerika Birleşik Devletleri tutum değiştirmeye başlamış ve bu değişikliğin ilk göstergesi de Amerikan donanmasının en büyük zırhlılarından biri olan Missouri'nin Türkiye'ye yaptığı ziyaret olmuştur.

⁵⁴ "Soğuk Bir Şaka", **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1945, s.1.

⁵⁵ Raşid Tacıbayev, **Siyasette Kültürde Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri Kızıl Meydan'dan Taksim'e**, İstanbul, Truva Yayınları, 2004, s.162- 163.

⁵⁶ Mehmet Bora Perinçek, "60 Yıllık Yalan: Stalin'in Türkiye'den Toprak Talebi İddiası", **Teori**, S: 181, Şubat 2005, s.3.

II. TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE DÖNÜM NOKTASI: MISSOURİ ZIRHLISI'NIN TÜRKİYE'Yİ ZİYARET ETMESİ

1946 yılının başlarında Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki planları ve hedefleri hala sona ermiş değildi. Tersine bu süreçte artık Sovyetler Birliği'nin amacı tüm dünya tarafından bilinir hale gelmişti. Sovyetler'in bu politikadan caydırılması gerekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri dört beş ay kadar meselenin içinde olduğu halde hala Sovyet politikasına karşı olumlu bir gelişme elde edilememiştir. Bu noktada Amerikan Hükümeti fiili olarak harekete geçip Sovyetler Birliği'ne kendisinin de o bölgede var olduğunu ve olacağını gösterecek girişimlerde bulunma kararı almıştır. Bu karar doğrultusunda Amerika, Sovyet tehdidinde maruz kalan Türkiye Cumhuriyeti'ne II. Dünya Savaşı'nın bitiş imzasının atıldığı en büyük savaş gemisini göndermeye karar vermiştir. ABD'de yaşanan başkan değişikliğiyle Roosevelt'in yerine gelen Truman'ın da Türk- Amerikan ilişkilerindeki farklılaşmada etkisi olduğu söylenebilir.

Missouri'nin ziyaretinin görünürdeki amacı, A.B.D.'de görevi başında vefat eden Büyükelçi Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini Türkiye'ye getirmektir. Ancak ABD'nin asıl amacı Sovyetler'e gözdağı vererek kendisinin de bu coğrafyada söz sahibi olduğunu göstermektir. Türk- Amerikan ilişkilerinin gelişiminde bir dönüm noktası olarak değerlendirilen bu olay Türk basınında geniş yer bulmuş ve günlerce bu ziyaretin önemini belirten haberlere yer verilmiştir.

A. Missouri'nin Türkiye'ye Gelişi Ve Türk Kamuoyunda Yarattığı Tepkiler

A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Missouri'nin Türkiye ziyaretini 6 Mart'ta ilan etmişti. Bu açıklamadan sonra Missouri Zırhlısı'nın ziyareti ile ilgili haberler 7- 8 Marttan itibaren Türk basınında geniş olarak yer almaya başlamıştır. 21 Mart'ta New York'tan ayrılıp Türkiye'ye doğru yola çıkması planlanan dev zırhlının Cebelitarık'tan Pire'ye gideceği ve oradan kalkarak 5 Nisan'da İstanbul'a varacağı verilen bilgiler arasındaydı. Amerikan Filosu'nun İstanbul'u ziyaretinden sonra İskenderiye, Napoli, Cezayir ve Tanca'ya uğrayıp Cebelitarık Boğazı'nda İngiliz

filosu ile buluşacağı haberleri de basında yer almaktaydı.⁵⁷ Ancak yolculuk sırasında bu program aynen uygulanmamış, Missouri İskenderiye ve Cezayir'e uğramadan yolculuğunu tamamlamıştır. Bu nedenle belirlenen programın ve Mart başında yapılan açıklamanın aceleye getirilmiş olduğu sonucuna varılabilir. Aslında, ABD'nin esas amacı Sovyetler'e gözdağı vermek olduğu için, programın ayrıntıları çok fazla önemsenmemiştir. Zaten Filo komutanı oramiral Hewitt "dört günlük ziyaret programının Londra'da bulunduğu sırada hazırlandığını" açıklayarak, programın aceleye getirilmiş olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸

Missouri'nin Türkiye'ye ziyaretinin nedeni ile ilgili olarak basında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Cumhuriyet Gazetesi'nin "Hem Nalına Hem Mihnina" başlıklı köşesinde:

"Amerika Hükümeti Washington'da vefat etmiş olan Büyükelçimiz rahmetli Mehmet Münir Ertegün'ün cenazesini limanımıza bir harp gemisiyle göndermeye karar vermiştir. Bu geminin önce kruvazör olacağı söylendi. Sonra 48 gemilik bir Amerikan filosunun Cebelitarık'a kadar merhumun tabutunu taşıyan gemiye refakat edeceği, oradan sonra, bu kruvazörün birkaç muhriple beraber İstanbul'a kadar geleceği bildirildi. Nihayet dün gelen bir haberle, cenazeyi Missouri zırhlısının getireceği ve refakatinde bir muhrip de bulunacağı bildirilmiştir. Telgrafta diplomatların naaşlarının harp gemileri ile naklinin eski bir diplomatik nezaket âdeti olduğu belirtilmekle beraber, bu vazifenin umumiyetle bir kruvazör tarafından yapıldığı bildirilmektedir. Demek ki Amerika Hükümeti Washington'da çok iyi bir ad bırakmış, kendini sevdirmiş ve saydırmış olan Türkiye Büyükelçisinin naşını, Amerikan donanmasının en büyük, en kudretli ve en meşhur zırhlısı ile göndermek suretiyle Türkiye'ye karşı bir dostluk eseri göstermek istiyor"⁵⁹ yorumu yapılmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi'nde:

"Amerika'nın merhum Büyükelçimizin naşını Türkiye'ye nakletmek üzere, kuvvetli bir filo yollaması ve bu filoya Amerika'nın Pasifik donanmasının sancak gemisi vazifesini görmüş ve Tokyo körfezinde Japon Doğan Güneşinin küsufa ve guruba uğramasına sahne teşkil etmiş olan en kudretli zırhlısını seçmiş olması elbette manalıdır; hem de birkaç cepheden. Birleşik Amerika Hükümeti, bu cenaze nakline siyasi manalar vermek kastinde

⁵⁷ Cumhuriyet, 8 Mart 1946, s.1.

⁵⁸ Cüneyt Akalın, "Missouri'nin Ziyareti'nin Tarihsel Anlamı", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S:3, 2003, s.4.

⁵⁹ "Missouri Zırhlısı", **Cumhuriyet**, 8 Mart 1946, s.2., "Missouri Zırhlısının Akdeniz Seyahati", **Son Posta**, 8 Mart 1946, s.1.

olmasaydı, herhangi bir Amerikan kruvazörü, bu diplomasi geleneğini ifaya kâfi idi... İngiliz ve Amerikan donanmalarının Cebelitarık ve Akdeniz sularında görünmeleri, sadece alelade manevra yapmak veya cenaze nakletmek için değildir ve olamaz. İngiltere de, Amerika da Akdeniz sularında kendilerini göstermek istiyorlar. Bunun böyle olduğu meydanda muhakkaktır. Amerikan donanmasının Akdeniz’de görünmesindeki amaçlar şöyle sıralanabilir; ...1- İngiltere gibi Amerika da Avrupa’nın mihrakını teşkil eden Akdeniz’e büyük önem verdiğini gerek Akdeniz meselelerinde, gerekse Avrupa işlerinde kendi sesini kuvvetle işittirmek istediğini göstermek. 2- Bütün Akdeniz milletlerine Amerika’nın nüfuz ve satveti hakkında bir fikir vermek. 3- Amerika’nın da Türkiye’ye karşı İngiltere gibi dost olduğunu ve geçenlerde İngiliz Dışişleri Bakanı Mr.Bevin’in söylediği gibi Türkiye’nin bir peyk devlet olmasını istemediğini anlatmak. 4- Boğazlar meselesinde, bu mesele ortaya çıkarıldığı günden beri Amerika’nın ileri sürdüğü görüşü muhafaza ve bu meseleye ait ilgisinin devam ettiğini belirtmek. 5- Biraz daha açık konuşursak Amerika, Sovyet Rusya’nın Akdeniz’de ve Orta şarkta takip ettiği politikaya karşı cephe almak niyetinde olduğunu tebarüz ettirmek istemektedir” denilerek Missouri ziyaretinin ardındaki gerçek amaç değerlendirilmeye çalışılmıştır.⁶⁰

İngiltere’deki Manchester Guardian Gazetesi’nin New-York muhabiri, Türkiye’ye ziyarete gitmekte olan Amerikan harp gemileri hakkında gazetesine gönderdiği bir telgrafta Dünya’nın en büyük harp gemilerinden biri olan Missouri Zırhlısı’nın kuvvetli bir himaye filosu refakatinde olarak müteveffa büyükelçi Münir Ertegün’ün cesedini İstanbul’a götürmek üzere yola çıkmasına Amerika’daki gözlemcilerin özel bir ilgi gösterdiklerini bildirmekteydi. İngiltere’de ise bu ziyaretin Amerika’nın Akdeniz’de de muazzam bir kuvvet olduğunu göstermek istediği için yapıldığı görüşleri ileri sürülüyordu.⁶¹ Ayrıca bu ziyaretin Türk- Sovyet Hükümetleri arasındaki ilişkinin hassasiyet gösterdiği bir zamana tesadüf ettiği noktası üzerinde durulmaktaydı. Bu ziyaretle Amerikan Hükümeti’nin hakiki bir kuvvet gösterisi yapma ve aynı zamanda Amerika’nın Akdeniz filosunu tekrar kurarak Dünya’nın bu kısmında da Amerikan bahriyesinin muazzam bir kuvvet olduğunu göstermek amacıyla olduğu belirtilmiştir. Böyle bir kuvvetle Amerika gerek Avrupa’da, gerek Asya’da ve Afrika’da her yerde aynı kudretle söz söyleyebileceğini tüm Dünya’ya ispat edebilecekti.⁶²

⁶⁰ “Amerika, Denizlerdeki Satvetini Göstermek İstiyor”, **Cumhuriyet**, 10 Mart 1946, s.1,3.

⁶¹ “Missouri Zırhlısı’nın İstanbul Seyahati”, **Cumhuriyet**, 9 Mart 1946, s.1,3.

⁶² “Missori’nin Türkiye’ye Gönderilmesi”, **Son Posta**, 9 Mart 1946, s.1,7.

Missouri'nin Türkiye ziyareti sadece Türk basınında değil Amerikan basınında da geniş yer almıştı. Amerikan basınında: “Bu anda Stalin için bundan daha ehemmiyetli bir şey olamaz” yorumu yapılmıştı. New-York Tribune’de Walter Lippman adlı bir yazarın makalesinde:

“Missouri zırhlısı, ödevini ifa etmektedir. Amerikan kuvvet ve kudretini belirtmek için, Orta şark buhranının en son haddine vardığı bu anı seçmesinin sebebini ilgililere açıkça anlatmak isteriz. Missouri'nin Akdeniz’e seyahati, Amerika'nın bu çerçevedeki menfaatlerinin yalnız bir prensip meselesi ve bir nazariye olmadığını gösterir. Bu geminin Akdeniz’e gitmesi, siyasi tartışmaların nazari bir görüşme ve münhasıran bir fikir teatisi değil, fakat ciddi bir müzakere konusu olduğuna delildir. Şu ciheti göz önünde tutmak lazımdır ki, bu bir ödünç verme ve kiralama hareketi değildir. Missouri'nin seyahati, Amerika'nın Akdeniz’de yardımcı bir devlet değil, fakat müstakil bir devlet olarak tanınması hususunda tarafımızdan bir nevi ısrarı tazammun eder. Amerikan milleti henüz müzakerelerde “muvaffakiyetsizlik” görmüyorsa da “muvaffakiyetsizlik ihtimalleri” sezmektedir. İşte Stalin’in anlamaya çalışması lazım gelen cihet budur” değerlendirmesi yapılmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi’nde konunun dış basına yansımaları ile ilgili olarak:

“Missouri Amerikan zırhlısının, geçen Kasım ayında Amerika’da vefat eden Washington Büyükelçimiz Mehmet Münir Ertegün’ün cenazesini İstanbul’a getireceği ve geminin 21 Martta New York’tan hareket edeceği daha evvel yazılmıştı. Yabancı memleketlerde ölen diplomatların cenazelerinin kendi memleketlerine harp gemileri ile gönderilmesi eski bir adettir. Fakat Amerika'nın bu iş için Missouri’yi tahsis etmesi İngiliz ve Amerikan Matbuatında geniş mütalaalara sebebiyet vermiştir. Çünkü Missouri dünyanın en büyük gemilerinden biridir. 45 bin tonilatoluktur ve en yeni gemilerdendir. Bundan başka, Missouri bu harbin tarihinde büyük bir rol oynamıştır. Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim vesikası General Mac Arthur’un huzurunda ve Tokyo önünde bu gemi içinde imzalanmıştır” denilerek ziyaretin önemi vurgulanmıştır.⁶³

Ayrıca Missouri daha İstanbul’a gelmeden uzun süre önce başlatılan hazırlıklar da basında geniş yer almıştı. Cumhuriyet Gazetesi’nde verilen bir haberde Nisan’ın ilk yarısında şehrimize gelmesi beklenen Missouri adlı Amerikan zırhlısının

⁶³ “Missouri Zırhlısının İstanbul Seyahati”, **Cumhuriyet**, 11 Mart 1946, s.1,3., Missouri Zırhlısı’nın Akdeniz Seferine Büyük Ehemmiyet Veriliyor”, **Son Posta**, 11 Mart 1946, s.1,3.

mürettebatı ile Galatasaray- Fenerbahçe arasında bir futbol maçı yapılacağı duyurulmuştu. Missouri'nin kendi mürettebatı arasında da bir Rugby maçı yapılacağı, ayrıca Amerikalılarla Türk boksörleri arasında da bir karşılaşma düzenleneceği yazılmıştı.⁶⁴

12 Mart 1946 Salı günü Amerikan Donanma Bakanlığı geminin seyahati hakkında verdiği bir tebliğde eski Türkiye Büyükelçisi Mehmet Münir Erteğün'ün cenazesini nakledecek olan "Missouri" zırhlısının, New-York'tan 21 Mart tarihinde hareket edeceğini ve zırhlının İstanbul'a 5 Nisan tarihinde varması lazım geldiğini bildirmiştir. Donanma Bakanlığı, "Missouri'nin İngiliz donanması tarafından Akdeniz'de yapılacak manevralara iştirak etmeyeceğini" belirtmiştir.⁶⁵

Missouri'nin seyahati ile ilgili olarak yapılan yorumlar arasında M. David Lawrence adlı bir yazar sendika gazetesinde çıkan bir makalesinde Amerikan donanması için Dünya'da yasak hiçbir bölge bulunmadığını söyleyip yazısına şöyle devam etmiştir; "Bundan 20- 30 sene evveline kadar Amerikan Bahriyesi'nin uğrayamadığı bir bölgeye, Birleşik Amerika tarafından bir harp gemisi gönderilmesinden dolayı birçok kimseler bu harekette hususi bir mana görmeye çalışıyorlar. Hâlbuki Amerikan donanmasına mensup gemilerin dünya denizlerindeki bütün hareketlerinde hususi bir mana aramak doğru değildir" diyerek bu ziyaretin arkasında derin anlamlar aramamak gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁶

Seyahat sırasında Akdeniz'deki İngiliz deniz uçaklarının da Missouri'ye refakat edeceği verilen haberler arasındaydı. Bu haberi yorumlayan diplomatik uzmanlar, bunu İngiltere ve Amerika tarafından Türkiye'ye karşı yeni bir dostluk girişimi olarak nitelendirmişlerdir.⁶⁷

Missouri'nin Dünya denizciliği açısından önemli bir gelişmenin yansıması olduğunu belirten övgü dolu yazılar basında sıkça yer almaktaydı. Yazar Abidin Daver "Denizcilik Bahisleri" başlıklı köşede yazdığı bir makalede Missouri'nin dünyanın en büyük ve en kuvvetli zırhlısı olduğunu yazarak, Missouri hakkında okuyuculara ayrıntılı bilgiler veriyordu. Örneğin; gemide 275 hizmet telefonu, 816 savaş muharebe telefonu, 180 hoparlör,... 90 mil uzunluğunda buhar borusu kullanıldığını, geminin fırınının günde 1800 büyük ekmek yapabilecek, mutfağının

⁶⁴ "Missouri Zırhlısının İstanbul Seyahati", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1946, s.3.

⁶⁵ "Missouri 5 Nisan'da Şehrimizde Olacak", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1946, s.1.

⁶⁶ "Missouri 5 Nisan'da Şehrimizde Olacak", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1946, s.1,3.

⁶⁷ "Missouri Zırhlısına Uçak Taşıt Gemileri de Refakat Ediyor", **Son Posta**, 16 Mart 1946, s.1., "İngiliz Donanması da İstanbul'a Geliyor", **Cumhuriyet**, 16 Mart 1946, s.1.

da 3000 kişiyi doyurabilecek kapasitede olduğunu yazıyordu. Ayrıca gemide her birliğin bir terzihanesi, bir kundura atölyesi, berber dükkânı bulunmakta, umumi bir kütüphane ve postane yer almaktaydı. Geminin hastanesinde 5 doktor, 3 dişçi ve birçok hasta bakıcının bulunduğu da verilen bilgiler arasındaydı.⁶⁸

Missouri Zırhlısı yola çıkmadan önce göreceği hizmeti sorunsuz tamamlayabilmesi için özenli bir bakımdan geçirilmiştir. Amerikan donanmasının en kuvvetli gemisi olan 45.000 tonluk Missouri zırhlısı Beyonne tezgâhında boyanıp gereken kontroller yapıldıktan sonra yola çıkarılmıştır. Zırhlıya, Münir Ertegün'ün cenazesini taşıyacağından matem hizmetine uygun bir görüntü verilmiştir.⁶⁹

Sovyetler Birliği Amerika'nın bölgeye en büyük savaş gemisini göndereceğine ilişkin yayımlanan haberlere rağmen Türkiye'ye yönelik hedeflerinden vazgeçmiş değildi. Sovyetler'in bu tavrına karşı Amerikan Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Mr. Connally yaptığı açıklamada:

“Sovyetler Birliği'nin kendisine seçtiği hükümet şeklini hiçbir müdahaleye maruz kalmadan muhafaza etmeye sarıh hakkı olduğunu, fakat bu hakkın kendi hudutlarının dışına teşmil edilemeyeceğini anlaması lazım geldiğini” belirtmiş, “Birleşik Amerika'nın kâfi bir orduya, üstün bir donanmaya ve çok büyük hava kuvvetine malik olması lazım geldiğini” söylemiştir. Ayrıca Conally; “Birleşik Amerika'nın bu suretle, silahla her türlü tecavüze karşı koymak hususundaki kararını desteklemekle kalmayacağını aynı zamanda siyasi veya iktisadi bir tazyik veya manevra ile yapılacak her türlü tecavüze mani olunacağını” sözlerine eklemiştir.”⁷⁰ Amerika'nın bu açıklamasına, Moskova Akademi üyesi olan Eugene Tarle İzvestiya Gazetesi'nde yazdığı makalede şöyle yanıt vermiştir:

“Amerika Birleşik Devletleri'ne ve İngiltere'ye ihtar ederiz ki, ne atom bombası ne de herhangi bir başka silah, Sovyetler Birliği'nin kendi hudutlarını emniyet altına almak olan lüzumlu ve meşru hedefine varmasına mani olamaz. İngiliz ve Amerikan kudretinin hiçbir tezahürü Sovyetler Birliğini yarı yolda bırakmayacaktır. Rus milletini korkutmaya çalışmak, Rus milletini en yüksek haddine kadar kızdırmak demektir. Churchill bunu herkesten daha iyi bilir. Böyle hareket etmek istediği içindir ki Hitler nihayet gömülüp gitmiştir.”⁷¹

⁶⁸ Abidin Daver, “Missouri Dünyanın En Kuvvetli Zırhlısıdır”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1946, s.2.

⁶⁹ “Missouri Zırhlısının Seyahati”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1946, s.1.

⁷⁰ “Missouri Zırhlısının Seyahati”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1946, s.1,3.

⁷¹ “Rusya Meydan Okuyor”, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1946 s.1,3.

Yaşanan gelişmeler doğrultusunda A.B.D, Sovyet baskısı altında bulunan Türkiye ve İran'a 16 Mart 1946 tarihinde teminat vermiştir. 17 Mart günü basında geniş yankı bulan haber manşetlerden duyurulmuştur. Haber gazetelerde; "Herhangi bir yabancı tecavüze karşı Amerika, Türkiye ve İran'ın yanında azimli bir şekilde yer alacak" diye verilmişti.⁷² Bu karar Ankara ile Washington arasında gerçekleştirilen bir dizi müzakereler sırasında Türkiye Hükümeti'ne bildirilmiştir. Bununla, Birleşmiş Milletler Anayasası prensiplerinin her ne suretle olursa olsun ihlal edilmesine Amerika'nın meydan vermeyeceği vurgulanmıştır.⁷³

Missouri'nin seyahat programı ile ilgili olarak Amerikan Donanma Bakanı Forrestal 20 Mart günü yaptığı açıklamada Missouri'nin Power destroyerinin ve seyahatin bir kısmında Amerikan Akdeniz filosu kumandanı Jules James'in amiral gemisi "Providence" kruvazörünün refakatinde seyredeceğini bildirdi. Zırhlıda Türkiye Dışişleri Bakanlığı Protokol Umum Müdürü Kadri Rezan ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı mümessili Alexander Waddel bulunmaktaydı. 5 Nisan günü İstanbul açıklarında demirleyecek olan filo İstanbul'da 4 gün kalacaktı. Halk bu süre içinde gemileri ziyaret edebilecekti. Ayrıca iki Türk destroyeri zırhlıyı Boğaz dışında açık denizde karşılayacak ve birlikte İstanbul'a geleceklerdi.⁷⁴ Avrupa'daki Amerikan deniz kuvvetleri komutanı Amiral Hewitt de Missouri zırhlısı ile limanımıza gelecekti.⁷⁵

Missouri'nin Türkiye'ye geleceği haberlerinin basını yoğun bir şekilde meşgul ettiği günlerde Amerikan Dışişleri Müsteşarı Mr. Acheson'un yaptığı bir açıklama Amerika ve İngiltere'nin bu coğrafya ile neden yakından ilgilendiği gerçeğini ortaya koyuyordu. Mr.Acheson konuşmasında gazetecilere şunları söylemişti: "Sovyet Rusya, Orta Şark'taki İngiliz ve Amerikan petrol mntıklarına karşı bir harekette bulunduğu takdirde, bu hal bu iki memlekette büyük bir tepki uyandıracaktır".⁷⁶ Aslında Amerika'nın ne Türkiye'nin, ne de herhangi başka bir ülkenin Sovyet baskısı karşısında kalacağı zor durumu değil de o coğrafyada kendi çıkarı aleyhine gerçekleşecek bir gelişmeyi düşünerek hareket ettiği açıktır. Ancak dönemin koşullarında Türkiye'nin bu gerçeği görebilmesi mümkün olmamıştır.

⁷² "Amerika'nın Türkiye ve İran'a Teminatı", **Cumhuriyet**, 17 Mart 1946, s.1,3.

⁷³ "Amerika Hükümeti Türkiye ile İran'ın Yanında Yer Alacaktır", **Son Posta**, 17 Mart 1946, s.1.

⁷⁴ "Missouri Zırhlısının Seyahat Programı", **Son Posta**, 21 Mart 1946, s.1., "Missouri'nin Seyahati", **Cumhuriyet**, 19 Mart 1946, s.1, 3., "Missouri'nin Türkiye Seyahati", 21 Mart 1946, **Cumhuriyet**, s.1,3.

⁷⁵ "Missouri'nin Seyahati", **Cumhuriyet**, 18 Mart 1946, s.1.

⁷⁶ "Truman'ın Demeci", **Cumhuriyet**, 20 Mart 1946, s.1,3.

23 Mart 1946 günü yola çıkan Missouri Amerika'dan görkemli bir törenle uğurlanmıştı. Mehmet Münir Ertegün'ün Askeri Arlington mezarlığında bulunan tabutu etrafında ailesi ve dostları da toplanmıştı. Büyükelçinin mezarlıktan alınan tabutu polis memurlarından oluşan bir ihtiram kıtası eşliğinde Washington sokaklarından geçirildikten sonra Türk bayrağına sarılı tabut özel bir trenle New-York'a getirildi. Amerika'da görev yapan Türk memurları ve aileleri ile Amerikan memurları da cenazeye katılmışlardı. Büyükelçi'nin naşı "Missouri" zırhlısına geminin bandosu tarafından çalınan Türk marşı eşliğinde nakledildi. Büyükelçinin naşının Türkiye'ye getirilmesi esnasında eşi, üç çocuğu, Türk Protokol Umum Müdürü Kadri Rıza ve Amerikan protokol şef muavini Alexander Weddel bulunmuşlardı.⁷⁷

B. Misouri'nin Karşılama Töreni İçin İstanbul'da Yapılan Hazırlıklar

Missouri yola çıktığı andan itibaren Türkiye'de karşılama töreni için yapılan hazırlıklar daha da hızlandırıldı. Missouri'nin ziyareti dolayısıyla büyük bir karşılama töreni hazırlanmaktaydı. Missouri ile birlikte gelen Providence kruvazörü ve Power muhribinin donanmamızdan bir birlik tarafından Çanakkale Boğazı dışında selamlanmaları planlanmıştı. İstanbul açıklarında ayrıca bir karşılama merasimi daha yapılacaktı. Missouri'nin ziyareti dolayısıyla posta pulları çıkarılması da kararlaştırılmıştı.⁷⁸ Aynı zamanda Tekel İdaresi de Missouri zırhlısının limanımızı ziyareti münasebetiyle Missouri sigaraları üretme kararı almıştı.⁷⁹ Hazırlık yarışında geri kalmayan PTT ve İnhisarlar İdaresi(Tekel) özel ürünler çıkardılar. PTT üzerinde Missouri'nin resminin bulunduğu 3 puldan oluşan bir seri çıkarmış, İnhisarlar İdaresi ise Türk tütünlerinden özel olarak harmanlanmış, 50'şer sigaralık paketlerden oluşan "Missouri sigarası" hazırlatmıştı. Üretilen 30 bin paket sigaranın bir bölümü Amerikalı konuklara ücretsiz olarak dağıtılacaktı. Amerikalıların kültürlü insanlar oldukları, tiyatro ve sinemaya gidebilecekleri düşünülerek İstanbul'un üç seçkin sinemasının balkonları, ayrıca tiyatrolarda her gece 80 kişilik yer onlara tahsis edilmişti.⁸⁰

⁷⁷ "Missouri'nin Hareketine Ait Tafsilat", **Cumhuriyet**, 24 Mart 1946, s.1,3.

⁷⁸ "Missouri Zırhlısı Nasıl Karşılacak?", **Cumhuriyet**, 27 Mart 1946, s.1,3.

⁷⁹ "Missouri Pulları ve Missouri Sigaraları", **Son Posta**, 5 Nisan 1946, s.3.

⁸⁰ Ertan Ünal, "Missouri İstanbul'da", **Popüler Tarih**, S:20, (Nisan 2002), s.57.

Basında gündemi oluşturan Missouri'nin ziyareti meselesi halk arasında da konuşulan en önemli konu haline gelmişti. Missouri'nin İstanbul ziyareti sırasında halkın zırhlıyı gezmesine izin verileceği haberleri de halk arasında heyecanı arttırmıştı. 28 Mart 1946 günü çıkan Cumhuriyet gazetesinin "Hem nalına Hem mihına" başlıklı köşede herkesin ağzında Missouri'nin dolaştığı, karşılaşılan herkesin Missouri'den konuştuğu belirtiliyordu. Dostlarıyla karşılaşan herkesin birbirlerine; "Aman Missouri zırhlısını görmeye gittiğiniz vakit, beni de beraber götürün" dediği yazılmaktaydı. Missouri'nin halk tarafından gezilmesiyle ilgili olarak A.Güner adlı bir vatandaşın gazeteye gönderdiği mektup halkın bu konu ile ne kadar yakından ilgilendiğinin bir kanıtı olarak görülüyor, bu şahsın mektubuna yer veriliyordu. Mektupta şöyle denilmekteydi:

"Halkımız arasında bir harp gemisi gezme usul ve adabını bilmeyenler çoktur. Bu cümleden olarak bir harp gemisinin iskele üst tavanına çıkılıp da tam geminin güvertesine adım atmazdan evvel, kıç tarafa doğru dönülüp o milletin bayrağı üniformalılar tarafından elle, siviller tarafından da şapka çıkarılarak bir an durulmak suretiyle selamlanır, ondan sonra güverteye geçilir. Missouri'nin gelişi ve gemiyi ziyaret vesilesiyle bu usulü bilmeyenlere öğretmek üzere, bir yazınızda bundan bahsetmeniz yerinde olur."⁸¹ Ayrıca Amerikan harp gemilerinin halk tarafından gezilebilmesi için özel ziyaret kartları da hazırlanmıştı.⁸²

29 Mart 1946 tarihli gazetelerde Missouri'nin karşılanma programının nasıl olacağı kesin olarak ilan edilmişti. Buna göre misafir gemiler Sakız Adası açıklarında üç torpido muhribimiz tarafından karşılanacaktı. Ayrıca Yavuz, üç muhribimiz ve üç denizaltımız da misafir gemileri Marmara'da karşıladıktan sonra Dolmabahçe açıklarında demirleyeceklerdi. Missouri 21 pare top atışı ile şehri selamlayacak buna Selimiye'den atılacak eşit sayıda toplarla karşılık verilecekti. Missouri'nin nasıl karşılanacağı ve İstanbul'da kalacağı süre boyunca yapılacaklar ayrıntılı olarak planlanmıştı. Birinci gün cenazenin nakledilmesi, gemide yapılacak merasim ve diğer üç günde yapılacaklar programlanmıştı.⁸³

⁸¹ "Missouri Zırhlısını Ziyarete Dair", **Cumhuriyet**, 28 Mart 1946, s. 3., "Amerikan Harp Gemilerini Halk Gezebilecek", **Son Posta**, 31 Mart 1946, s.1,3.

⁸² "Amerikalı Misafirler", **Cumhuriyet**, 1 Nisan 1946, s.1.

⁸³ "Missouri'nin Ziyaret Programı Tamamlandı", **Cumhuriyet**, 29 Mart 1946, s.1,3., "Missouri Zırhlısı Büyük Törenle Karşılanacak", **Son Posta**, 29 Mart 1946, s.1,3.

Missouri'nin bu ziyareti basında genel olarak Büyük Amerikan demokrasisinin, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı duyduğu büyük dostluk ve sempatinin sergilenmesi şeklinde yorumlanmıştır.

İstanbul ve Ankara'da Amerikalı misafirleri karşılamak ve ağırlamak için titiz hazırlıklar yapılmıştır. Bu hazırlıklar çerçevesinde Dolmabahçe Meydanı ile cami avlusunun temizlenmesi ve buraya bir çekidüzen verilmesi emredilmişti. Ayrıca Kapalıçarşı ve başka yerlerde bulunan antikacı dükkânlarının, İstanbul hatırları satan seyyar satıcıların, fazla kar peşinde koşmamalarının sağlanması kararlaştırılmıştı. Diğer üzerinde durulan bir mesele de misafirlerin dolar bozdururken mağdur duruma düşmelerinin engellenmesiydi. İstanbul'un dost Amerikan denizcilerine büyük bir misafirperverlik gösterme arzusunda olduğu ve buna aykırı hareketlerde bulunacaklara asla müsaade edilmeyeceği basında önemle vurgulanıyordu.⁸⁴

Beyoğlu ve Kapalıçarşı'daki hazırlıklar daha çok ticari amaçlıydı. Birçok mağaza sahibi vitrinlere "Burada İngilizce konuşulur", "Değerli misafirlerimiz hoş geldiniz" yazılı pankartlar yapıştırmışlardı. Antikacılar ise bekleyen ne kadar kama, kılıç varsa hepsinin tozlarını alıp vitrinlere koymuşlardı.⁸⁵ Üç gemi ile gelen 5 bine yakın denizci, 4 gün içinde dükkânlara 300 bin dolar bırakmış ve esnafın yüzünü güldürmüştü.⁸⁶ Belediyeden verilen emir üzerine Karaköy'den itibaren Beşiktaş'a kadar olan saha ile Beyoğlu'nun bir kısım semtlerindeki ev ve dükkânlar aynı renkte boyatılmıştı. Kızkulesi'nin dört tarafına Türkçe ve İngilizce olarak "Hoş Geldiniz" yazan levhalar asılmıştı. Ayrıca Kabataş Camii'nin minaresine İngilizce, Üsküdar Camii'nin minaresine ise Türkçe olarak yine "Hoş Geldiniz" mahyaları kurulmuştu. Taksim Meydanında da projeksiyonlu levhalar konulmuştu.⁸⁷ Bu hazırlıkların yanı sıra İ.E.T.T. İdaresi otobüslerinden on ikisini Amerikalı misafirleri gezdirmeye, Dolmabahçe'den Taksim'e çıkarmaya ve geri getirmeye ayırmıştır. İki otobüs ise Dolmabahçe ve Taksim arasında gece saat bire kadar yalnız Amerikalı misafirleri taşıyacaktı. İdarenin yapacağı bu uygulamanın şehrin genel taşımacılık programında doğuracağı aksaklıkların doğal karşılanması gerektiği belirtilmişti.⁸⁸ 5 Nisan Cuma günü limanımızda olacak dost memleketin gemileri için belediye'nin zırhlıya

⁸⁴ "Amerikalı Misafirlerimiz İçin", **Cumhuriyet**, 30 Mart 1946, s.3.

⁸⁵ Ünal, **a.g.m.**, s.57.

⁸⁶ Ünal, **a.g.m.**, s.59.

⁸⁷ "Missouri İstanbul'da", **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1946, s.1,3.

⁸⁸ "Mr. Truman Cumhurbaşkanımıza Missouri ile Bir Mesaj Gönderiyor", **Son Posta**, 4 Nisan 1946, s.1,7.

konulmak üzere gümüş bir levha yaptırdığı haberleri de basında manşetlerden veriliyordu.⁸⁹

Missouri gemisi sporcularıyla yapılacak olan müsabakalarda hazırlanan program da belirlenmişti. Buna göre; 6 Nisan'da Kadıköy ve Eminönü Halkevi'nde voleybol ve basketbol karşılaşmaları, 7 Nisan'da Fenerbahçe Stadi'nda beysbol maçı ve atletizm yarışları yapılacaktı. Aynı gün Teknik Üniversite ve Robert Kolej'de basketbol maçı ile dağcılık kulübünde tenis oynanacak, 8 Nisan günü ise Belediye gazinosunda boks maçları yapılacaktı.⁹⁰ Missouri Zırhlısı ile birlikte Amerika'nın birçok gazetelerini temsilen 12 gazeteci de ülkemize gelecekti. Bu haber bu ziyaretin sadece Türk basınında değil Amerikan basınında da yakından takip edildiğinin bir göstergesiydi.⁹¹

C. Türk Basını'nda Missouri'nin Ziyareti ile İlgili Yapılan Yorumlar

Aynı günlerde Türk basının önde gelen yazarları Amerika'yı öven, Missouri'nin Türkiye'yi ziyaretinin önemini vurgulayan makaleler yazdılar. Nadir Nadi Amerika ile ilgili olarak;

“... Amerika, bugün yeryüzünün en kuvvetli bir milletidir. Fakat bu kuvvet, saldırganlığın, istila ve tahakküm hırsının değil; barışın, adaletin ve milletler arasında eşitlik hakkını kurup yaşatmak isteyen temiz bir idealin emrindedir. Kötü niyet beslemeyen her kuvvet gibi Birleşik Amerika da, muazzam endüstrisini yıllar boyunca yalnız insanlık ve medeniyet şartlarına göre yürütmekten başka bir şey yapmamıştı...”⁹²

Bir diğer örnekte Son Posta Gazetesi'nden verilebilir. 6 Nisan günü gazetede yayımlanan makalede şöyle deniliyordu:

“Türk sularını süsleyen Amerikan filosunun sancak direklerinde Amerikan bayrağının yanında dalgalanan Türk bayrağı, bugün sadece bağımsız bir millete karşı tatbiki zaruri bir deniz protokol formalitesi icabı olmaktan çıkmış, çok daha geniş ve genişliği nispetinde de kutsal bir ifade iktisap etmiştir.

⁸⁹ “Missouri Cebelitarık'ta”, **Cumhuriyet**, 31 Mart 1946, s.1.

⁹⁰ “Missouri ile Yapılacak Spor Temaları”, **Son Posta**, 26 Mart 1946, s.2.

⁹¹ “Missouri ile 12 Amerikan Gazetecisi Geliyor”, **Son Posta**, 30 Mart 1946, s.3.

⁹² Nadir Nadi, “Dost Amerika'nın Denizcilerini Karşılarken”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1946, s.1,3.

Amerikan bayrağı bugün ve bugünden sonra nasıl hakkın, adaletin, hürriyetin koruyucusu, milletler bağımsızlığının timsali ise, Türk bayrağı da bu idealin sembolüdür. Okyanus Akdeniz'e, Akdeniz'den Marmara'ya gölge salan Amerika bayrağı Türk kara sularında ülküsünün kardeşine, Türk bayrağına kavuştu.

Missouri'nin, Providence'ın, Power'ın direklerinde kucaklaşan Amerikan- Türk bayrakları, kutsal bir ülkünün, bütün dünya ve bütün milletler için mutlu olacak bir istikbalin müjdecisidirler.

Bayraklarının yanında Türk bayrağı dalgalanan Amerika harp filosunu, dünya sulhunun abidesi olarak selamlıyoruz.”⁹³

Avrupa'daki Amerikan deniz kuvvetleri komutanı Amiral Hewitt'in Missouri'nin ziyaretinin manası ve Akdeniz'in Amerika için önemi hakkında verdiği demeç Associated Press muhabiri tarafından bildirilmişti. Buna göre Hewitt; “Missouri zırhlısının Türkiye'ye gerçekleştireceği seyahatin Amerika'nın Sovyetler ile olan ihtilaflarında Türkiye'yi desteklemek niyetinde olduğunu gösteren bir hareket olarak yorumlanmaması gerekir” demiştir.⁹⁴ Bu açıklama Rus basınında olumlu tepkilerle karşılanmıştı. Basında Missouri'nin komutanı Amiral Henry Kent Hewitt hakkında ayrıntılı bilgiler de verilmekteydi.⁹⁵

Yine Cumhuriyet Gazetesi'nde Burhan Felek Amerikalı misafirlere hitaben şöyle yazıyordu:

“Uzun yoldan geldin! Kısa konuşalım.

Bu güzel ziyaret bizim yalnız siyasi tarihimizde değil her birimizin ömründe bir yıldız olarak parlayacaktır. Bayraklarımızın remizlerini asumandan, hayatımızı hakikatten aldık.

Emelimiz yurttan sulh, cihanda sulhtur. Bu emel birliğinde yan yanayız Sam Amca!

Ne kadar iyi ettin de geldin. Birbirimizi gördük, tanıdık ve eskisinden daha çok sevdik.

Hoş geldin Sam Amca!

Buyurun, Başımızda ve gönlümüzde yerin var.”⁹⁶

⁹³ “Selami İzzet Sedes, “Türk- Amerika Bayrakları Kardeşler”, **Son Posta**, 6 Nisan 1946, s.8.

⁹⁴ “Missouri'nin Seyahati”, **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1946, s.1,3.

⁹⁵ “Missouri'nin Komutanı”, **Son Posta**, 4 Nisan 1946, s.4.

⁹⁶ Burhan Felek, “Ben Missouri'liyim”, **Son Posta**, 7 Nisan 1946, s.2.

D. Missouri'nin İstanbul'a Varışı ve Bu Ziyaretin Türk- Amerikan İlişkilerinde Doğurduğu Etkiler

Nihayet tüm hazırlıklar sonunda Missouri ve ona eşlik eden Providence zırhlısı 5 Nisan 1946 sabahı saat 8.00'de İstanbul limanına demir attılar.⁹⁷ Basında filonun gelişi Türk- Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi olarak yorumlandı. Başkan Truman'ın temsilcisi sıfatını taşıyan Büyükelçi Mr.Weddell verdiği demeçte; "Missouri ile Türkiye'ye memleketlerimiz arasındaki büyük dostluğu sembolize etmek üzere geldik" demiştir.⁹⁸ 5 Nisan Perşembe günü akşam saat 17:50'de Ankara Express'indeki özel bir vagonla Ankara'ya giden Mr.Weddell ve Amiral Henry K.Hewit 6 Nisan Cuma günü öğleden sonra Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmişlerdir.⁹⁹ Ayrıca Amerikalı gazetecileri kabulünde onlara iltifatlarda bulunan İnönü gazetecilere İstanbul'u kastederek "Bizim köyü nasıl buldunuz?" diye sormuştur. Amerikalı gazeteciler İstanbul'u San Francisco'ya benzettiklerini söyleyip buranın sihirli bir şehir görünümünde olduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁰

Missouri'nin ziyareti ile birlikte Başkan Truman'ın şahsi temsilcisi sıfatını taşıyan Mr. Weddell Truman'ın Cumhurbaşkanı İnönü'ye yolladığı mesajı da iletmiştir. Mr. Weddell verdiği demeçte; "Truman, İnönü'den ve Türk milletinden daha sıkı bir dostluk bekliyor" demiştir. Mr. Weddell Truman'ın bu mesajını Cumhurbaşkanı İnönü ile yaptığı görüşme sırasında İnönü'ye iletmiştir.¹⁰¹ Truman'ın mesajına karşılık olarak Milli Şef İnönü de Truman'a bir mesaj göndermiştir. Bu mesajla İnönü Truman'a samimi dille yazılmış bir cevap vermiştir.¹⁰² Beyaz Saray sözcüsü Mr. Ross Başkan Truman'ın Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den bir mesaj almış olduğunu bildirmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı mesajında; "Türkiye'nin Amerika Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün naşının Türkiye'ye gönderilmesi bahsinde Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin gösterdiği hürmet ve sempatiye karşı Türk milletinin takdir hislerini ifade etmektedir"¹⁰³

⁹⁷ "Welcome Missouri", **Son Posta**, 5 Nisan 1946, s.1,3.

⁹⁸ "Missouri Büyük İlgî ve Sevgiyle Karşılandı", **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1946, s.1., "Milletlerarası Nezaket Sahasında Yapılan En Yüksek Jest", **Son Posta**, 6 Nisan 1946, s.1,3.

⁹⁹ "Truman'ın Şahsi Mümessili ile Amiral Ankara'ya Gittiler", **Son Posta**, 6 Nisan 1946, s.1,8.

¹⁰⁰ "İnönü Başkan Truman'ın Mesajına Samimi Dille Yazılmış Bir Cevap Verdi", **Son Posta**, 7 Nisan 1946, s1,3.

¹⁰¹ "Truman'ın İnönü'ye Yolladığı Mesaj", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1946, s.1,3.

¹⁰² "İnönü Başkan Truman'ın Mesajına Samimi Dille Yazılmış Bir Cevap Verdi", **Son posta**, 7 Nisan 1946, s.1.

¹⁰³ "Millî Şefin Başkan Truman'a Mesajı", **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1946, s. 1,3.

Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu Missouri Zırhlısı ile birlikte Türkiye'ye gelen ve Amerikan heyeti ile birlikte Ankara'ya giden Amerikan gazetecilerine verdiği beyanatta; "Türkiye'nin hallolunacak her davada Amerika'nın yanında bulunacağından emin olunuz" demiştir. Ayrıca "Bir elinde silah harbin sonuna kadar ayakta durduk insanlık için yapılmış olan büyük dünya harbinin şerefinde bizim de hissemiz olduğu kanaatindeyiz" açıklamasında bulunmuştur.¹⁰⁴

Büyük heyecanla ve özenle karşılanan Missouri 9 Nisan sabahı İstanbul'dan ayrıldı. Missouri gelişinde olduğu gibi gidişinde de büyük ilgiyle uğurlandı. Amerikalı misafirler için şereflerine ziyafetler düzenlendi ve bir veda suresi verildi.¹⁰⁵ Halk ve Üniversite gençliği Amerikalı misafirleri 10 vapurla Florya açıklarına kadar uğurladı. Üç muhribimiz ise karasuları sınırimıza kadar Amerikan filosuna refakat etti.¹⁰⁶ Bu sırada Missouri'ye çok yaklaşan Ülev gemisini dolduran halkla Amerikalı denizciler arasında dostane vedalaşmalar yapılıyor, gemidekiler hep bir ağızdan "Good bye Missouri" diye bağırırken, Missouri'nin güvertesinden Amerikalıların çok sevdikleri dostları için söyledikleri "For He's a Jolly Good Fellow" şarkısının sözleri yükseliyordu.¹⁰⁷ Böylece, İstanbul halkı Amerikan filosunu sevgi ve ilgi içinde tezahürlerle uğurladı. Missouri ile birlikte eğitimlerini Amerika'da tamamlayacak olan iki Türk genci de Amerika'ya yolcu edildi.¹⁰⁸

Missouri bu tarihten 40 yıl sonra, 11 Kasım 1986 günü yine İstanbul'a geldi. Bu bir anlamda İstanbul'a veda ziyaretiydi. Gemi çürüğe ayrılmıştı, müze yapılacaktı. Ama bu geliş ilki gibi büyük heyecan yaratmadı, ne bandolar çaldı ne karşılama ve uğurlama törenleri yapıldı.¹⁰⁹

Genel olarak basında, Missouri'nin karşılanması konusunda Türkiye'nin gösterdiği başarı ve bu ziyaretin önemine ilişkin birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Son Posta Gazetesi'nin "Size Nasıl Gelirse" başlıklı köşesinde bu çerçevede ilginç bir yorum yapılmıştır. Makalede ziyaretle ilgili olarak:

¹⁰⁴ "Saraçoğlu Amerikalı Gazetecilere Dedi ki:", **Son Posta**, 7 Nisan 1946, s. 1,7.

¹⁰⁵ "Amerikalı Misafirler Yarın Gidiyor", **Son Posta**, 8 Nisan 1946, s.1.

¹⁰⁶ "Yolunuz Açık Olsun", **Son Posta**, 9 Nisan 1946, s.1.

¹⁰⁷ Ünal, **a.g.m.**, s.62.

¹⁰⁸ "Amerikalı Misafirlerimiz Dün Sabah Limanımızdan Ayrıldılar", **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1946, s. 1, 3., "Amerikalı Misafirleri Dün Uğurladık", **Son Posta**, 10 Nisan 1946, s. 1,7.

¹⁰⁹ Ünal, **a.g.m.**, s.62.

“Misafirlerimiz gittiler. Güle güle gitsinler, yolları açık olsun. Amerika’nın bu yüksek jestinin altında kalmadık sanıyorum. Bizi tanımıyorlardı, tanıdılar. Hisleri pek belli değildi, sevdiler, mütereddit gelmişlerdi, tam bir kanaatle döndüler. Hepsinin üstünde bize hayran kalışlarını çıkarmak gerekir.

Evet, Birleşik Amerika’nın her bakımdan manalı bu jestinin altında kalmadık. İyi ağırladık; Mahcup olmadık. Sevgi ve saygımızda samimiydik. Bunu da ispat ettik. Misafirperverliğimiz, Amerika’da daima söylenecektir. Yalnız bu ziyaret ile eski bir dert tazelenmiş bulunuyor. Amerika’nın hala bizi tanımaması, kendimizi tanıtmak hususunda gösterdiğimiz ihmal!.. İtiraf etmek gerekirse Amerika kendimizi tanıtmamızdan evvel bizi tanımak arzusunu duymuş, tersine olarak, o bize karşı alaka göstermiştir. “Missouri”nin ziyaretiyle kendimizi tanıtmak hususunda sağlam bir temel atılmıştır. Bu temel in üstüne ustaca bir bina kuralım. Allah geçinden versin, her zaman Amerika’da bir elçimiz vefat etmez, her zaman da 45 bin tonluk bir gemi sanduka taşımaz” denilmiştir.¹¹⁰

Ziyaretin önemi Amerika’nın önemli basın kuruluşu New-York Times’ta, “Sürekli tedirgin edilen Türkiye’de basının Missouri’nin ziyaretinden Amerikan milletinin Türkiye’yi desteklemeğe azmetmiş bulunduğu manasını çıkarmasına hayret etmemek lazımdır” şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca Türk milletinin yapmış olduğu kabul ve tezahürlerin oldukça samimi ve dostane olduğunu belirterek, bu harp gemisinin yapmış olduğu ziyaretin sadece dostane bir jest olduğunu söylemenin boş bir şey olacağı ifade edilmişti. Bu ziyaretin Amerikan kudretinin en belirgin bir ifadesi olduğu vurgulanmıştır. Başkan Truman’ın son nutkunda; “Yakın şarkta barışın idamesi işinde bizim de mesuliyet hissemiz vardır” açıklamasını yapmasının, Türk basınında Amerikan milletinin Truman’ın nutkunu desteklediği anlamı çıkarılmasına neden olduğu belirtilmiştir.¹¹¹

Missouri’nin İstanbul’a gerçekleştirdiği ziyaret bir anlamda Türk kamuoyunda, Sovyet baskısı karşısında Amerikan desteğinin sağlanması ümidini uyandırdı. Türkiye’nin bu beklentisi Başkan Truman’ın Missouri’nin İstanbul Limanı’nda demirlediği gün yaptığı bir konuşma ile daha da artmıştır. Truman ordu günü münasebetiyle Chicago’da yaptığı konuşmasında Amerikan dış politikasının yeni yönünü belirlemiştir. Truman konuşmasında; “Bütün kaynaklarımızla Milletlerarası sulhun hüküm sürdüğü bir dünyaya hizmet için kuvvetli kalmalıyız”

¹¹⁰ Nusret Safa Coşkun, “Türkiye’yi Tanıtma Propagandası”, **Son Posta**, 10 Nisan 1946, s.4.

¹¹¹ “Yakınşark Barışında Amerika’nın Vazifesi”, **Son Posta**, 14 Nisan 1946, s.1.

diyerek kuvvetli bir devlet olmanın Amerika Birleşik Devletleri'ne önemli sorumluluklar yüklediğini belirtmiştir.¹¹²

Başkan Truman'ın bu konuşmasının Türkiye'de en çok dikkat çeken kısmı, Boğazlar ve Ortadoğu'nun durumu ile ilgili olanıdır. Boğazlar Meselesi ile ilgili olarak Truman bundan böyle A.B.D.'nin milletlerarası deniz ulaşımındaki yapma engellerin kaldırılması ve hiçbir devletin coğrafi durumunun elverişsizliği yüzünden milletlerarası liman ve suyollarına çıkmaktan mahrum kalmaması için gayret sarf edeceğini söylemiştir.¹¹³ Adını açıkça söylememekle beraber Başkan Truman bu sözlerle Türk Boğazları'nı ve Sovyetler Birliği'nin Boğazlar karşısındaki durumunu anlatmak istemiştir.¹¹⁴

Ortadoğu'nun durumu ile ilgili olarak ise şunları belirtmiştir:

“Nazarlarımızı yakın ve orta doğuya çevirdiğimiz zaman, bu bölgenin vahim meseleler arz ettiğini görüyoruz. Bu bölgede muazzam tabii kaynaklar vardır ve en işlek kara, hava ve deniz yolları bu bölgeden geçmektedir. Binnetice bu bölgenin büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır ve bu bölgeyi teşkil eden milletler ne teker teker ne de hep birlikte kâfi derecede kuvvetli değildirler.

Bu nedenle Yakın ve Ortadoğu'nun, bu bölge dışı büyük devletler arasında kuvvetli bir rekabet sahnesi teşkil ettiğini ve bu rekabetin birdenbire bir çatışma doğurabileceğini kestirmek kolaydır. Yakın ve Ortadoğu'daki meşru menfaatlerinin Birleşmiş Milletler vasıtasıyla diğer milletlerin, menfaatleri ile uzlaşamayacağı, büyük veya küçük hiçbir memleket mevcut değildir. Birleşmiş Milletlerin, Yakın ve Ortadoğu memleketlerinin hükümler ve toprak bütünlüklerinin tazyik veyahut sızma yolu ile tehlikeye konmaması üzerinde ısrar etmek hakkı vardır” demiştir.¹¹⁵

Başkan Truman bu konuşmasında Yakın ve Ortadoğu durumunun önemi ve ciddiliğini kabul etmekle beraber bu bölgede barışın korunması için hala A.B.D.'nin doğrudan doğruya müdahalesinden çok Birleşmiş Milletler Teşkilatından faydalanmak istemektedir. Bununla beraber bu sözler Sovyetler Birliğine yöneltilmiş

¹¹² “Truman Mühim Bir Nutuk Söyledi”, **Son Posta**, 7 Nisan 1946, s.1,7.

¹¹³ **Ayın Tarihi**, No:149, Nisan 1946, s.224.

¹¹⁴ Ülman, **a.g.e.**, s.75.

¹¹⁵ **Ayın Tarihi**, No:149, Nisan 1946, s.223.

açık bir ihtar olarak nitelendirilmiştir. Bu bakımdan Türk basını Başkan Truman'ın bu konuşmasını büyük bir memnuniyetle karşılamıştır.¹¹⁶

Missouri'nin Türkiye'ye ziyareti sadece Türk ve Amerikan basınında değil Rus basınında da büyük ilgi uyandırmıştır. Sovyet "İzvestiya" Gazetesinde Vasilev adlı bir yazar bu ziyaretle ilgili şunları yazmıştır:

"Türk basını Missouri adlı Amerikan zırhlısının Akdenize yaptığı ziyareti Amerika tarafından Sovyet Rusya'ya karşı girişilmiş gayri dostane bir hareket olarak göstermeye çalışmaktadır. Aynı zamanda Türk gazeteleri bu ziyareti fırsat bilerek Sovyetler Birliğine hücum ettiler. Rusya Türkiye'yi istila ile tehdit ediyor diye bağırıldılar.

Mamafih, Missouri'nin ziyaretinin Sovyet- Türk münasebetlerinde Amerika'nın Türkiye tarafını tutacağı manasını taşımadığına dair Amiral Hewitt'in yapmış olduğu beyanat, Sovyet aleyhtarı çevrelerde hayal sukutu yaratmıştır." Vasilev yazısını şöyle tamamlamıştır: "Herkes bilir ki dünya güvenliği, Orta ve Yakındoğu'nun güvenliği de dâhil olmak üzere, Birleşmiş Milletlerin ve bilhassa büyük devletlerin kuvvetli bağlarla birbirlerine bağlanmalarıyla sağlanabilir. Buna rağmen Türk basını sistemli bir şekilde hürriyetsever milletlerin birleşmelerine mani olmağa çalışmaktadır" demiştir.¹¹⁷

Bir Amerikan Dergisinde ise muhabir Malcolm Burr Rus talepleri karşısında Türklerin kararlı tavır aldıklarını söyleyerek Türkiye'nin dış siyasetinde barış prensibinin(uzlaşmanın) hâkim olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Mr.Burr, Türkiye'nin eskiden kendisine ait olan topraklar üzerinde emeller beslemediğini, bütün memleketlerle özellikle Sovyetler Birliği ile dostane münasebetler kurmaya çalıştığını ifade etmiştir.¹¹⁸

Sonuç olarak Missouri'nin ziyareti Ankara'da büyük memnuniyet yaratmıştı ama İnönü Amerikalıların tavrından emin olmak istiyordu. Bu nedenle Ankara'ya yeni atanan İngiliz elçisi David Kelly'yi kabulünde ABD'nin niyetleri hakkında sorular sorarak emin olmaya çalıştı. Elçi Kelly; "Amerikan karakteri değişikliğe müsaitse de bu sefer kararlı olduklarından eminim" diyerek Amerikan desteği konusunda İnönü'ye güvence verdi.¹¹⁹ Ayrıca Amerika'nın gerek sonraki Sovyet

¹¹⁶ Ülman, a.g.e., s.76.

¹¹⁷ "İzvestiya'ya Göre Türk Basını", **Son Posta**, 28 Nisan 1946, s.1,7.

¹¹⁸ "Türk Siyaseti", **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1946, s.1,3.

¹¹⁹ Akalın, a.g.e., s.108.

notalarında¹²⁰ ve gerekse notalar dönemi sonrasında Türkiye'ye birçok defa güvence vermesiyle İnönü'nün Amerikan tutumuna ilişkin kaygıları son buldu. Amerika'nın Sovyetler Birliği'nin 8 Ağustos 1946 yılında Türkiye'ye yolladığı notaya 19 Ağustosta cevap vermesi Türkiye'nin kaygılarının sona ermesini sağladı. Türkiye ve Amerika'nın II. Dünya Savaşı sonrası gelişen dostlukları sonraki yıllarda mali ve askeri yardıma dönüşerek daha da ilerlemiştir. Truman Doktrini ve Marshall Yardımı adı altında verilen bu yardımlar Türk- Amerikan ilişkilerini pekiştirirken diğer taraftan bir yanıla Türkiye'yi ABD'ye bağımlı hale getirecek süreci başlatmıştır.

III. TRUMAN DOKTRİNİ'NİN İLANI VE TÜRK KAMUOYUNDA DOĞURDUĞU TEPKİLER

A. Truman Doktrini'nin İlanına Giden Süreç

Sovyetler Birliği, Boğazlar üzerindeki talepleri reddedildikten sonra da Türkiye üzerinde baskı yapmaya ve bu tutumuyla Türkiye için endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Bu durumun Türkiye açısından en önemli sonucu II. Dünya Savaşı sona ermiş olmasına rağmen ordusunu hala savaşa hazır durumda bulundurmak zorunda kalması olmuştur. Türkiye iktisadi güçlükler pahasına ordusunu savaşa hazır bulundurmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin 1947 yılına girerken karşılaştığı en ciddi sorun buydu. Amerika'nın Ankara Büyükelçisi 1946 yılı sonlarında Washington'a yolladığı bir raporda, Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında sonuna kadar savunma durumunda kalamayacağını, bu durumun doğurduğu yüklerin Türkiye ekonomisi için çok fazla olduğunu belirtmiştir.¹²¹ Ekonomik gücü büyük bir orduyu uzun süre silahaltında tutmaya yeterli olmayan Türkiye için, dış yardım alabilmek dönemin siyasal iktidarı tarafından çıkar yol olarak görülmüştür.

A.B.D'nin Türkiye'nin ekonomik durumunu düzeltmeye yardım etmek için attığı ilk adım iki devlet arasında 7 Mayıs 1946 tarihinde yapılan "Türkiye'nin, Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunundan Doğan Bütün Borçlarının Silinmesine Ait

¹²⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Kamuran Gürün, **Türk- Sovyet İlişkileri (1920- 1953)**, TTK, Ankara, 1991, s.305-308.

¹²¹ Armaoğlu, **a.g.e.** , s.89.

Türk- Amerikan Anlaşması"dır. Anlaşma 20 Mayıs 1946 tarihinde onanmıştır.¹²² Missouri'nin İstanbul'a gelmesinden bir süre sonra, Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Türk hükümetine müracaat ederek Türkiye'nin 4,5 milyon dolar ödemesi halinde Amerikan Hükümeti'nin "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'ndan" doğan bütün borçları silmeğe hazır olduğunu bildirmiştir. Bu antlaşma ile Amerika borcumuzun yüz milyon dolarını geri almayacaktı.¹²³ Türk Hükümeti kendisi için çok olumlu bulduğu bu teklifi hiçbir pazarlığa girişmeksizin kabul etmiştir. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu 8 Mayıs 1946 günü T.B.M.M.'de yaptığı konuşmasında bu gelişmeyi bildirmiştir.¹²⁴ Başbakan bu konuşmasında maddi borcumuz dışında ABD'ye bir de manevi borcumuz olduğunu vurgulamış, bu borcumuzu da hürriyet, adalet, istiklal ve insanlık davalarında Amerika'nın bulunduğu saflarda yer alarak ödemeye çalışacağımızı söylemiştir. Şükrü Saraçoğlu "Türk gibi kuvvetli tabirinin yanında Türk gibi dürüst ve şefkatli" sözünün de artık dünyada yaygınlaşacağını belirtmiştir.¹²⁵ Başbakan'ın bu konuşması mecliste sürekli alkışlarla kesilerek dinlenmiştir.¹²⁶ T.B.M.M.'de bu görüşmeler yapıldığı sırada ABD'nin Ankara Büyükelçisi Mr. Ewin Wilson da diplomatlar locasında bulunmuş ve müzakereyi büyük bir ilgiyle izlemiştir.¹²⁷

Türk kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanan bu anlaşma gereğince Türkiye anlaşmanın yürürlüğe girmesini takip eden 30 gün içinde ABD'ye 4,5 milyon dolar ödeyecek, buna karşılık "Ödünç Verme Ve Kiralama Kanunu" gereğince gönderilen malzemenin Türkiye'nin mülkiyetine geçmesi kararlaştırılmıştır. Böylece, Amerikan yönetiminin Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altına girmekten kurtarmak için Türkiye'ye sadece siyasi değil, aynı zamanda ekonomik ve askeri yardım yapılması gerektiğini anlaması 1946 yılının sonlarına doğru gerçekleşmiştir.

¹²² 7 Mayıs 1946 tarihli Anlaşma Türkiye'nin Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'ndan doğan borçların silinmesine dairedir. II. Dünya Savaşı'ndan harap ve bitik vaziyette çıkan ve yardımlardan yararlanan devletler, bu yardımdan doğan borçlarını ödeyemeyeceğini açıkça ifade etmişlerdir. Ancak birkaç küçük devlet bu borcunu ödemiştir. Sovyet Rusya 1 milyar doları bulan borcunu ödemeyi açıkça reddetmiştir. Bu durum karşısında Amerika, yaptığı anlaşmalarla bu borçların üzerinden sünger geçirmek zorunda kalmıştır. Armaoğlu, Belgelerle Amerikan İlişkileri, s. 143., Anlaşma'nın tam metni için bkz: **Düstur**, Üçüncü Tertip, C: 27, No: 4899, s. 1135-1138.

¹²³ "Dün Amerika ile Mali Bir Anlaşma İmza Ettik", **Cumhuriyet**, 8 Mayıs 1946, s.1.

¹²⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, C: 32, Dönem: VII, Toplantı: 3, 8 Mayıs 1946, s.23.

¹²⁵ "Amerika'ya Bütün Borcumuzu Ödüyoruz", **Son Posta**, 9 Mayıs 1946, s.1,3.

¹²⁶ "Amerika'ya Bütün Borcumuzu Ödüyoruz", **Son Posta**, 9 Mayıs 1946, s. 3., "Türk Amerikan Dostluğu İçin Mecliste Tezahürat", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1946, s. 1,3.

¹²⁷ "Türk Amerikan Dostluğu İçin Mecliste Tezahürat", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1946, s.3.

II. Dünya Savaşı sonrasında elde ettiği siyasi başarılar ile Sovyetler Birliği savaş sonrasında uzun zamandan beri devam ettirdiği yayılma politikasını üç ana yönde hızlandırmıştır. Sovyetler'in hedefleri; İran üzerinden "Ortadoğu petroleri ve Basra Körfezi ile Hint Okyanusu'na", Türkiye Boğazları'nı kullanarak "Ege Denizi ve Doğu Akdeniz'e", Yunanistan üzerinden "Doğu Akdeniz'e" ulaşmaktı. Sovyetler Birliği'nin Dünya üzerindeki bu stratejik planları ile İngiltere'nin çıkarları çatışmaktaydı. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın İngiltere üzerinde yarattığı olumsuz etkiler artık İngiltere'nin bu bölgeleri korumak için Sovyetler Birliği'nin politikasına karşı tek başına hareket etmesini engellemekteydi. İngiltere yeniden canlandığı iddia edilen Rus emperyalizmi karşısında durabilecek tek kuvvet olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni görmekteydi. Bu nedenle İngiltere 1947 yılının Şubat ayında Amerikan Hükümeti'ne, biri Türkiye diğeri de Yunanistan Hükümeti ile ilgili olmak üzere iki muhtıra vermiştir. Bu muhtıralarda İngiltere Türkiye'nin Batı savunması için önemini belirterek, Türkiye'ye hem ekonomik hem de askeri yardım yapılması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca İngiltere bu yardımları kendisinin yapamayacağını, hatta Yunanistan'daki askerlerini dahi geri çekmek zorunda olduğunu ve bu nedenle bu bölgedeki sorumluluğun Amerika'ya düştüğünü belirtmiştir.¹²⁸

ABD İngiltere'den söz konusu muhtıraları aldıktan sonra, Amerikan yöneticileri önlerinde seçim yapmak zorunda kaldıkları üç seçenekle yüzleşmişlerdir. Bu seçenekler şöyle sıralanabilir;¹²⁹

- 1- Türkiye ve Yunanistan'ı Sovyetler Birliği ile baş başa bırakarak bu devletlerin durumu ile hiç ilgilenmemek.
- 2- Meseleyi Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na getirerek bu teşkilatın vereceği karara göre hareket etmek.
- 3- Bütün sorumluluğu yüklenerek, doğrudan doğruya, Türkiye ve Yunanistan'a Sovyet sızmasına engel olacak gerekli yardımı yapmak.

ABD idarecileri bu seçeneklerden üçüncüsünü tercih ederek Türkiye ve Yunanistan'a doğrudan doğruya yardım yapma kararını almışlardır. ABD Başkanı Truman Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları yetkilileri ile yaptığı uzun görüşmelerden sonra Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmek kararını almıştır. Bu amaçla Senato ve

¹²⁸ Armaoğlu, 20. yy. Siyasi Tarihi, s.441.

¹²⁹ Ülman, a.g.e., s.95.

Temsilciler Meclisi'nin 12 Mart 1947'de yaptığı ortak oturumda, daha sonra "Truman Doktrini"¹³⁰ olarak adlandırılan ünlü mesajını okumuştur. Başkan Truman bu konuşmasıyla tüm dünyayı etkileyecek yeni Amerikan politikasını açıklamıştır. Bu doktrin güçlü müttefiklere olduğu kadar güçlü düşmanlara da verilen bir işaret olmuştur. ABD I. Dünya Savaşı sonrası gibi Dünya'yı boş bırakmayacak, ona yeni bir düzen verecek ve bu düzenin temelinde de, ulusal bağımsızlık mücadeleleriyle Sovyetler Birliği'ne karşıtlığı yer alacaktır.¹³¹

Truman Doktrini'nin açıklanmasından sonra gazetecilere bir demeç veren Başbakan Recep Peker, İngiltere'nin sırtındaki yardım yüklerinin bir kısmını ABD'ye bırakmak istemesini anlayışla karşıladığını belirttikten sonra, ABD'nin Türkiye'ye yardımda bulunmayı kabul etmesinde yalnız Türkiye'nin kuvvetlenmesi fikrinin değil, dünya barışına hizmet etmek gibi asil bir anlayışın da payı olduğunu söylemiştir.¹³²

Truman Doktrini'nin ilanının nedenlerine ilişkin farklı görüşler de ileriye sürülmüştür. Yani, Amerika'nın Türkiye'ye yönelik yardımında Sovyet unsuru tek neden olarak görülmemektedir. Buna göre Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Truman Doktrini'nin en önemli nedeni Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin savunulması değildir. Gerçek neden Batı Avrupa'nın geleceği meselesidir. Truman için asıl önemli olan, Yunanistan'ın içinde bulunduğu iç savaştan kurtulması ve Avrupa'nın güvenliğinin sağlanabilmesiydi. İşte, ABD'yi Truman Doktrini'nin ilanına götüren esas neden olarak bu gerekçe de ileri sürülmüştür.¹³³

Henüz Truman Doktrini ilan edilmeden önce Amerikan yardımı meselesi Türk basınında tartışma konusu olarak yer almaya başlamıştır. Bu süreç içinde gazetelerde yer alan makalelerde Türkiye'nin de Yunanistan gibi sıkıntılı bir süreçten geçtiği anlatılmaktaydı. Örneğin Tanin Gazetesi'nde Hüseyin Cahit Yalçın Doktrin'in ilanından birkaç gün önce yazdığı makalesinde şöyle diyordu:

¹³⁰ **Ayın tarihi**, No:160, Mart 1947, s.141-142.

¹³¹ Metin Aydoğan, **Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye 20. Yüzyılın Sorgulanması**, C.2., Otopsi Yayınevi, 1999, s.488.

¹³² **Ayın Tarihi**, , No:161, Nisan 1947, s.9.

¹³³ Sander , **Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964** , s.11.

“Türkiye ile Yunanistan Amerika’nın ve İngiltere’nin en halis dostları ve en tabii müttefikleridirler. Hâlbuki Yunanistan büyük bir buhran içindedir. İtiraf edelim ki, Türkiye de büyük bir yük altındadır. Eğer Amerika’nın emniyet hudutları Türkiye ve Yunanistan topraklarına dayanacaksa ve Türkiye ile Yunanistan Garp medeniyetinin ilk cephe hattını teşkil edecekse bu hattı takviye etmeli ve her ihtimale karşı koyacak bir seviyeye sokmalıdır. Ümit ederiz ki Washington müzakereleri realitenin bu zaruretlerine uygun surette neticelenecektir... Düşünmeli ki Türk ordusu yedi seneden beri seferber haldedir. Bütün devletler ordularını az çok terhis imkânını buldukları halde Türkiye terhis şöyle dursun, bilakis daha çok hazırlanmak mecburiyetindedir. Bunun ne demek olduğunu, Türk milletinin çektiği sıkıntıyı yakından bilenler pekâlâ takdir ederler...”¹³⁴

Vakit Gazetesi’nde ise;

“Birkaç günden beri Amerika’nın Yunanistan yanında Türkiye’ye de yardımdan bahseden haberler birdenbire anlaşılmamıştı. İşin içinde bir ajans yanlışlığı bulunması ihtimali hatıra geliyordu... Harpten çok yorgun çıkmış olan İngiltere Yunanistan’a kendi başına daha uzun zaman yardımda devam edemeyeceğini Birleşik Amerika’ya bildirmiş, yenedünya sulhunun emniyetle kurulabilmesi için Yakın Doğu’nun bir kısmında Amerika’nın da kendine düşen vazifeyi üzerine almasını istemiştir. Amerika’nın siyasi çevreleri Yunanistan meselesi ile böylece meşgul olmaya başlamıştır. Amerika’nın Yunanistan’a yardım etme kararını vermesi tabii olarak kolay anlaşılır bir şeydir. Fakat Türkiye’nin ne kendisi, ne de müttefiki İngiltere tarafından Washington Hükümetine bir müracaat yapılmamış olduğu halde Yunanistan ile beraber Türkiye’ye de yardım edilmesi fikri nereden çıkmıştır? Bu fikrin Amerika Dışişleri Bakanı General Marshall’dan gelmiş olması mümkündür. Filhakika şimdi Moskova Konferansı’nda Molotof ile konuşmakta olan General Marshall Yakındoğu’da Yunanistan’ın büyük İslav bloğu karşısındaki vaziyeti ile Türkiye’nin vaziyeti arasında sıkı bir münasebet bulunduğunu biliyor...”¹³⁵

Dünya’nın soğuk savaşa doğru sürüklendiği bu yıllarda, ABD kendi ulusal çıkarlarını, dünyanın hangi coğrafyasında olursa olsun S.S.C.B. karşısında koruma anlayışı içindeydi. Truman Doktrini de bu anlayış doğrultusunda ilan edilmiştir. ABD’nin Truman Doktrini’yle ulaşmaya çalıştığı hedeflerden birincisi; Sovyetler’in yayılmacı politikasını Dünya’nın neresinde olursa olsun engellemek, ikincisi ise; Yunanistan ve Türkiye’nin Sovyet tehdidi karşısında askeri ve ekonomik olarak

¹³⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Türkiye’ye Yardım Meselesi”, **Tanin**, 10 Mart 1947, s.1.

¹³⁵ Asım Us, “ Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Meselesi”, **Vakit**, 11 Mart 1947, s.

güçlendirilmesi gerektiğini ileri sürerek bu iki ülkeye yardımlarda bulunmak olmuştur.

B. Truman Doktrini'nin İlanı

Türkiye Sovyet taleplerine başlangıçta tamamen kendi başına direnmek durumunda kalmıştır. 1947 yılının başından itibaren ABD ile S.S.C.B. arasında II. Dünya Savaşı sırasında kurulan işbirliği anlayışının yavaş yavaş ortadan kalkmasıyla, ABD Sovyet taleplerine karşı caydırıcı ve etkili olabilecek önlemler almaya başlamıştır. Amerikan kamuoyunu etkilemeye başlayan komünizmin dünyanın diğer ülkelerine yayılması korkusu, halkın ve Amerikan yöneticilerinin SSCB'ye yönelik düşüncelerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu değişimin en önemli göstergesi 12 Mart 1947 tarihinde ABD Başkanı Harry Truman'ın Kongre'de yaptığı konuşmada daha önce hiç söz edilmemiş olan Dünya'nın iki farklı düşünce sistemi nedeniyle ideolojik bölünmenin eşiğinde olduğu meselesini gündeme getirmiş olmasıdır.

Başkan Truman bu tarihi konuşmasına: “Dünya'nın karşı karşıya kaldığı durumun ağırlığının Kongre'nin birleşik oturumunda önce kendi görüşlerini açıklamasını gerekli kıldığını” belirterek başlamıştır. Başkan Truman, daha sonra “Truman Doktrini” olarak anılacak olan bu ünlü konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'nin içinde buldukları duruma değineceğini belirterek:

“ABD'nin Yunanistan Hükümeti'nden acil bir mali ve iktisadi yardım başvurusu aldığını, Yunanistan'daki Amerikan Ekonomik Misyonu ve ABD Büyükelçisi raporlarından Yunanistan'ın özgür bir ülke olarak yaşayabilmesi için söz konusu yardımın gerekli olduğunu” ifade etmiştir.

Yunanistan'ın zengin bir ülke olmadığını belirten Truman aynı zamanda yeterli doğal kaynaklarının da bulunmadığını belirtmiştir. Konuşmasının büyük bir bölümünde Yunanistan'ın II. Dünya Savaşı'nda uğradığı yıkıma ve savaş sonrasında karşılaştığı iç savaş ortamının Yunanistan'a ve Batı dünyasına verdiği zarara değinen Truman, Amerikan halkının ve Amerikan Kongresi'nin Yunan isteklerine karşı duyarsız kalmayacağına inandığını belirtmiştir. Konuşmasının devamında:

“... Yunanistan’ın varlığının komünistlerce yönetilen birkaç bin silahlı kişi tarafından tehdit edildiğini, Yunanistan Hükümeti’nin mevcut durumla baş edemediğini. Yunan ordusunun küçük ve zayıf olması nedeniyle Yunanistan’ın kendi kendine yeten ve kendisine saygısı olan bir demokrasi olabilmesi için Yunanistan’a yardım yapılması gerektiğini” belirtmiştir.

Yunanistan’ın yalnızca askeri alanda değil, finansal olarak da Amerikan yardımını istediğini vurgulayan Başkan Truman Yunanistan’la ilgili cümlelerini tamamladıktan sonra Türkiye’ye ilişkin konuşmasına başlamıştır.

“Yunanistan’ın komşusu olan Türkiye’nin de ABD’nin dikkatini hak ettiğini...” belirten Başkan Truman’a göre: “Bağımsız ve iktisadi açıdan istikrarlı bir devlet olarak Türkiye’nin geleceği Dünya’nın özgürlük sever halkları için, Yunanistan’ın geleceğinden daha az önem taşımamaktadır...”. Ayrıca Türkiye’nin içinde bulunduğu şartların Yunanistan’inkinden farklı olduğuna ve savaş sırasında ABD ve İngiltere’nin Türkiye’ye malzeme yardımında bulunduğunu belirtmiştir. Truman yine de Türkiye’nin ABD’nin desteğine ihtiyaç duyduğunu ifade ederek konuşmasını şöyle sürdürmüştür:

“... Savaş boyunca Türkiye ulusal bütünlüğünün sağlanması için gerçekleştirilmesi gerekli olan modernizasyonu oluşturmak amacıyla ABD ve İngiltere’den ek yardımlar istemiştir. Bu bütünlük, Orta Doğu’da düzenin korunması için gereklidir. İngiltere Hükümeti içinde bulunduğu güç durum nedeniyle Türkiye’ye daha fazla finansal ve ekonomik yardım yapamayacağını bize bildirmiştir. Yunanistan gibi Türkiye’ye de ihtiyaç duyduğu yardım sağlanmalıdır. Bu yardımı sağlayacak tek ülke biziz...” demiştir. Truman bu konuşmasıyla Kongre’yi Türkiye’ye yardım yapılması konusunda ikna etmeye çalışmıştır.

Artık ABD’nin ne pahasına olursa olsun Türkiye ve Yunanistan’ı desteklemeye karar verdiğine şüphe yoktur. Başkan Truman’ın endi adı ile tarihe geçen 12 Mart 1947 tarihli kongre konuşmasında verdiği mesaj kısaca şöyledir:

“Amerikan dış politikasının, kendilerini boyunduruk altına almak için silahlı azınlıklar tarafından harcanan çabalar ve dış baskılara karşı koymaya çalışan hür milletleri desteklemek amacına yönelmesi gerektiği kanaatindeyim.”¹³⁶

¹³⁶ Yusuf Sarımay, **Türkiye’nin Batı İttifakı’na Yönelişi ve NATO’ya Girişi (1939- 1952)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.49.

Truman bu açıklamalarından sonra Kongre'den üç istekte bulunmuştur.

Bunlar:

- 1- Yunanistan ve Türkiye'ye, 30 Haziran 1948'de sona erecek bir dönem için toplam 400.000.000 dolarlık yardımda bulunulması. Bu miktardan Yunanistan'a verilecek payın 350.000.000 doları geçmemesi.
- 2- Ayrıca, Yunanistan ve Türkiye'de bulunan Amerikan sivil ve askeri personeline, bu iki ülkenin istemeleri halinde yeniden inşa faaliyetlerinde, verilecek mali ve aynı yardımın kullanımının denetlenmesinde ve bu ülkenin personelinin eğitiminde görevlendirilmeleri için yetki verilmesi.
- 3- Son olarak, İhtiyaç duyulan malzemenin en hızlı ve en etkin bir biçimde ulaştırılmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması için gerekli iznin verilmesi.

Truman bu istekleri ifade ettikten sonra; "ABD II. Dünya Savaşı'nı kazanmak için 341 milyar dolar harcamıştır. Bu Dünya'nın özgürlüğü ve barışı için bir yatırımdır" diyerek, Yunanistan ve Türkiye için istenilen miktarın bunun binde birini biraz geçtiğini vurgulamıştır. Daha sonra konuşmasını şu sözlerle noktalamıştır:

"... Dünya'nın özgür halkları onların özgürlüklerini sağlamalarını desteklememizi bekliyorlar. Eğer liderlik görevimizi yerine getirmekte tereddüt edersek, dünya barışını ve kendi ulusumuzun refahını tehlikeye atarız. Olayın gelişimi bize büyük sorumluluklar yüklemiştir. Kongre'nin bu sorumluluğun gereğini hakkıyla yerine getireceğine eminim" diyerek sözlerini tamamlamıştır.¹³⁷

Truman Doktrini, esas itibarıyla Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardımı öngörmüştür. Çünkü bu iki ülkenin Sovyetler'in doğrudan doğruya baskısı ve tehdidi altında bulunduğu iddiası yaygın bir biçimde gündemde bulunmaktaydı. Akşam Gazetesi'nde Necmettin Sadak yardım meselesinde Amerika'nın doğrudan doğruya komünist Rusya tehlikesini ortaya atmış olduğunu vurgulamıştır.¹³⁸

¹³⁷ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan İlişkileri**, s.152-157.

¹³⁸ Necmettin Sadak, "Amerika'nın Gördüğü Tehlike ve Gösterdiği Acelenin Sebepleri Ne Olabilir?", **Ayın Tarihi**, No:160, Mart 1947, s.159-160.

Başkan Truman'ın bu tarihi nutkuyla Yunanistan ve Türkiye'ye yardım meselesi ABD Kongresi'nin gündemine girerken, aynı zamanda Dünya'da ortaya çıkacak olan iki kutuplu sistemin de ilk adımları atılmış oluyordu. Türkiye ise ikiye bölünen Dünya'da yerini Batı Bloğu olarak tespit etmiştir.¹³⁹

C. Truman Doktrini'nin Kabulü Konusunda Türk ve Amerikan Kamuoyundaki Eleştiriler

Truman Doktrini'nin ilan edilmesi Türk basınında büyük bir yankı uyandırmış ve bütün gazetelerin başsayfalarında yer almıştır. Çoğunlukla Truman Doktrini'nin ve bu fikir doğrultusunda yapılacak yardımın Türkiye'de sevinçle karşılandığını yazmışlardır. Doktrin'in ilanı diğer bütün gazetelerde olduğu gibi "Gece Postası'nda" manşetten "Dünya iki muarız kısma ayrılıyor!" başlığıyla duyurulmuştur. Cumhuriyet Gazetesi'nde ise Nadir Nadi bir başmakalesinde "Bir Dönüm Noktası" başlığı altında bunun Türkiye'ye sağlayacağı yararlar üzerinde durmuştur.¹⁴⁰

Sovyet basınında ise Truman'ın Moskova'da bomba tesiri yapan tarihi nutkuna karşı Sovyetler Birliği derhal karşı hücumla başlamıştır. Moskova ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardımda bulunma kararını tehlikeli bir meydan okuma olarak değerlendirmiştir.¹⁴¹ Ayrıca Güvenlik Konseyi'nde bulunan Rus temsilcisi Gromyko Amerika'nın Türkiye'ye yardım etmesi için hiçbir sebep bulunmadığını anlattıktan sonra Türkiye'nin savaş sırasında Müttefiklere katılmamasının yanında üstelik Hitler'e de yardımda bulunduğunu iddia etmiştir.¹⁴²

Cumhuriyet Gazetesi'nde "Truman'ın Tarihi Nutku" başlığı ile verilen bir haberde ABD Başkanı'nın ilan ettiği Doktrin'le Türkiye'nin milli bütünlüğünün Orta Doğu nizamı için şart olduğunu vurguladığı belirtilmiştir. Truman Doktrini'yle Türkiye ve Yunanistan'a verilecek 400 milyon dolarlık yardımın yanı sıra Türk ve Yunan askeri personellerinin yetiştirilmesi için her iki memlekete de müşavirler gönderileceği bildirilmiştir.¹⁴³

¹³⁹ Sarınoy, **a.g.e.**, s.66.

¹⁴⁰ Nadir Nadi, "Bir Dönüm Noktası", **Cumhuriyet**, 14 Mart 1947, s.1,3.

¹⁴¹ "Dünya İki Muarız Kısma Ayrılıyor", **Gece Postası**, 14 Mart 1947, s.1.

¹⁴² "Amerikan Yardımı İçin Rusya'nın Noktai Nazarı", **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1947, s.1,3.

¹⁴³ "Truman'ın Tarihi Nutku", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1947, s.1,3.

Ulus Gazetesi'nde yazan Nihat Erim ise köşesinde şu yorumları yapmıştır:

“Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Mr. Truman bütün dünyanın derin ilgi ile beklediği mesajını kongreye sunmuştur... Amerikan Kongresi'nden esaslı meseleler hakkında karar almasını isteyen Mr. Truman'ın nutkunda temas ettiği noktaları üç müşahede etrafında toplayabiliriz:

- 1- Dünya pek tehlikeli ve buhranlı anlar yaşamaktadır.
- 2- Birleşmiş Milletler prensiplerine ve ülküsüne tamamen aykırı bazı hareketler ve muameleler yapılmakta yahut yapılmak istenilmektedir.
- 3- Türkiye ve Yunanistan, dünya barış ve güvenliği için birinci derecede önemi olan memleketlerdir...

Türkiye'nin durumu Yunanistan'ın durumuna benzememektedir. Zira Türkiye iç bünyesi bakımından sıhhatli bir haldedir. Kuvvetli bir rejimi ve hükümeti vardır... Fakat bu güzel ve cidden parlak iç güvene mukabil, iki yıldır ağır bir dış baskı devam edip gitmektedir. Boğazlarda müşterek müdafaa adı altında üs istenmiştir. Hiçbir ciddi hak ve esasa dayanmayan, mevcut anlaşmaları hiçe sayarak doğu illerinde toprak koparma tehdidi öne sürülmüştür... Şimdi, Mr. Truman'ın ağzından, dünyanın en kuvvetli cumhuriyetinin bizim yanımızda yer aldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu vaziyet alış, bizim için bir sürpriz olmamıştır. Amerika halk efkârının hangi istikamette gelişmekte olduğunu biliyorduk. Ve nihayet şerefli milletlerin verdikleri sözü her ne pahasına olursa olsun tutacağından zerrece şüphemiz yoktur.”¹⁴⁴

Akşam Gazetesi'nde ise Necmettin Sadak:

“Yunanistan'la Türkiye'ye mali yardım olan bu mesaj, gerçekte, hem dünyanın harp sonu devresi siyasetinde, hem de bizzat Amerika'nın dış politikasında bir dönüm noktasıdır. Başkan Truman'ın İki Amerikan Meclisi'nde de alkışlarla karşılanan sözleri Amerika dış siyasetinde bir dönüm noktasıdır. Çünkü resmi çevrelerin belirttikleri gibi, yüz yıl önce Amerika'nın meşhur infirat mesleğini ilan eden Başkan Monroe'den beri, hiçbir devirde Amerika, dünya işlerine, bilhassa Avrupa doğusuna bu derece yakından alaka göstermemiştir. Başkan Truman bu mesajıyla, Avrupa'nın bu kısmında Amerika'ya büyük mesuliyetler yüklemiş oluyor”¹⁴⁵ diyerek meseleye ilişkin görüşlerini ifade etmiştir.

¹⁴⁴ Nihat Erim, “Başkan Truman'ın Mesajı”, **Ulus**, 14 Mart 1947, s.1.

¹⁴⁵ Necmettin Sadak, “Dünya Siyasetinde Yüzyılın En Ehemmiyetli Dönüm Noktası”, **Akşam**, 14 Mart 1947, s.1.

Genel olarak bakıldığında Türk basınında Amerika barışçı ve barışın koruyucusu olan bir devlet olarak algılanmaktaydı. Hürriyet ve hukuk temelleri üzerine dayanan bir Dünya nizamı isteyen bir devlet olarak görülen Amerika'nın savaşta veya herhangi bir durumda menfaat aramayan bir ülke olduğu da basında sıkça vurgulanmıştır.¹⁴⁶

Başkan Truman mesajını Kongre'ye okuduktan sadece birkaç gün sonra 18 Mart 1947'de Senato ile Temsilciler Meclisi'ne aynı zamanda sunulan bir kanun teklifi ile bir takım isteklerde bulunmuştur. Buna göre:

a-) Başkan'a Türkiye ve Yunanistan'a iki devletin ordularını eğitecek askeri uzmanlar yollama yetkisinin verilmesi

b-) Bu iki ülkeye yardım yapılabilmesi için Başkan'ın emrine 400 milyon dolarlık bir tahsisat ayrılmasını istemiştir.

Bu kanun teklifi, Amerikan yasama kurallarına uygun olarak, önce Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi ile Senato'nun Dış Münasebetler Meclisi'nde görüşülmüş, sonra da sırasıyla Senato'da ve Temsilciler Meclisi'nde tartışılmıştır.¹⁴⁷ Bu görüşmelerde Truman Doktrini'ne yapılan genel eleştiriler dışında Türkiye'ye ilişkin olarak ileri sürülen bir takım özel eleştiriler de yöneltmiştir. Türkiye'ye yönelik ileri sürülen bu eleştiriler Amerikan kamuoyunun Türkiye hakkındaki düşüncelerini yansıtmaları bakımından oldukça ilgi çekici bulunmuştur.

Türkiye'ye yönelik eleştiriler öncelikle Türkiye'nin de Yunanistan gibi insan hak ve hürriyetlerine önem vermeyen otokratik bir rejimle idare edildiği konusu üzerinde odaklanmıştır. Eğer ABD otokratik anlayışla idare edilen bu iki ülkeye yardım ederse bu idareleri güçlendirmiş olacaktı. Bunun yanı sıra bazı Amerikalılar da Türkiye'nin bir süreden beri demokrasi yolunda ilerlediğini kabul etmekle beraber, yapılacak askeri yardımın mevcut idare tarafından muhalefetin susturulması için kullanılmasından endişe etmekteydi. Ayrıca eleştiriler arasında Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalmış olması, hatta Nazilere sevgi göstermiş ve yardım etmiş olduğu iddiaları da yer almaktaydı. Amerika'nın demokratik ilkeleri benimsemeyen bir devlete yardımda bulunmasının Birleşmiş

¹⁴⁶ Falih Rıfkı Atay, "Barış Kurucu Amerika", **Ulus**, 15 Mart 1947, s.1.

¹⁴⁷ Ülman, **a.g.e.**, s.101-102.

Milletler davasına ihanet etmek anlamına geleceği görüşü ortaya atılmaktaydı. Bazı Amerikalılar ise, Ermeni meselesini öne sürerek Türkiye'ye yardım yapılmaması isteğinde bulunmuşlardır.¹⁴⁸ Amerika'da Türkiye'ye yardım tasarıları'nın görüşüldüğü sırada 1100 Ermeni'nin katıldığı ve 12 ülkeden delegelerin bulunduğu geniş çaplı bir Ermeni Kongresi düzenlenmiştir. Bu toplantıda Türkiye aleyhine birçok iddia ileri sürülmüştür. Bir Amerikan senatörü ise Kongre'de Dünya Ermenileri fahri senatörlüğüne seçilmiştir. Kongrenin açılışında Ermeni Milli Komitesi Başkanı Şahinyan heyecanlı bir nutuk söylemiştir. Şahinyan bu konuşmasında türlü iddialarla Türkiye Cumhuriyeti Devletini Amerikalılar gözünde karalamaya çalışmıştır. Ermeni Kongresi'nde Türkiye'ye yardım aleyhinde açıklamalarda bulunan senatör Charles Tobey yaptığı konuşmasında Ermenilerin dostu olduğunu söyleyerek ABD'nin Ermeni meselesi ile ilgilenmek zorunda olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁹

Amerikan kamuoyunda Türkiye'ye yönelik yapılan eleştiriler içinde kamuoyunu en fazla meşgul eden Türkiye'deki idarenin demokratik olmadığı iddiası nedeniyle Türkiye'nin Truman Doktrini'nin dışında bırakılmasını savunan görüşler olmuştur. Bazıları da yapılacak yardımın Türk idare sisteminin demokratlaştırılması koşuluna bağlanmasını istemişlerdir. Yardımı savunan Amerikan idarecileri bu eleştirilere; Türkiye'nin artık çok partili siyasi hayata geçmiş olduğunu ve Türkiye'de tam anlamıyla basın serbestliğinin sağlandığını ayrıca Amerikan Hükümeti'nin Türkiye'yi şu ya da bu hükümet şeklini kabule zorlayamayacağını belirterek karşılık vermişlerdir.¹⁵⁰ Amerikan Senatosu üyelerinden cumhuriyetçi John Cooper, Başkan'ın yardım talebini desteklemekte olduğunu belirterek şunları söylemiştir:

“Benim kanaatime göre bu Rusya ile olan münasebetleri takviye edecek, Birleşmiş Milletler Teşkilatını kuvvetlendirecektir.” Yardım talebi aleyhinde konuşan demokrat C. Johnson ise:

“Benim kanaatimce, Başkan'ın teklifi herhangi gündelik bir iş değildir. Bu teklif bizim için yeni bir siyaset derpiş etmektedir ve bu siyaset dünyanın neresinde olursa olsun bir dâhili harbe müdahale etmek ve bu suretle tek başımıza, uzun zaman dünya polisi vazife

¹⁴⁸ Ülman, a.g.e., s.103.

¹⁴⁹ “Amerika'daki Ermeni Kongresi”, *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1947, s.1,3.

¹⁵⁰ Ülman, a.g.e., s.104.

ve sorumlunu üzerimize almak siyasetidir” açıklamasında bulunmuştur. Ayrıca Türkiye’nin Amerikan İhracat ve İthalat Bankası’ndan ve diğer taraftan milletlerarası Banka’dan yardım alabileceğini söylemiştir.¹⁵¹

Amerikan Kongre üyeleri arasında, Truman Doktrini’ni Amerika’nın geleneksel dış politikasından sapmanın bir örneği olarak gören ve ağır bir biçimde eleştirenler de bulunmaktaydı. Bu görüşleri savunanlar ABD’nin, Doktrin yoluyla İngiltere’nin Orta Doğu’daki mirasçısı haline geleceğini ve elle tutulur hiçbir çıkarı bulunmazken Yunanistan ve Türkiye’nin savunmasını üstlendiğini söylemişlerdir. Bu arada, Yunanistan’a yapılacak yardımı doğru bulup, Türkiye’ye yardım yapılmasını engellemeye çalışanlar da bulunmaktaydı. Tüm tartışmalar sonucunda ise Kongre üyelerinin isteği üzerine, yapılan yardımın amacına uygun kullanılıp kullanılmadığının denetlenmesi ve yardım meselesine ilişkin haber alıp-verme konusunda basın kuruluşlarının özgür olacağı yönünde bir maddenin eklenmesi koşuluyla yardımın yapılması kararı alınabilmiştir.¹⁵²

Türkiye’ye yardım konusunda Amerikan kamuoyunu olumsuz yönde etkilemek için Amerikan basınında da birtakım yazılar yayınlanmıştır. New-York Times Gazetesi’nde yayımlanan Raymond Daniel imzasıyla gönderilen bir telgrafta yardım tasarısına muhalif bir milletvekili’nin hükümeti eleştiren bir açıklamasına yer vermelerinden dolayı İstanbul’da yayınlanmakta olan iki gazetenin hükümet tarafından kapatıldığı ileri sürülmüştür. Ayrıca Türkiye’de seçimlerin her ne kadar serbest olduğu söylene de seçimlerde oyların sayılmasında muhalefet temsilcilerine izin verilmediği ve sayımın hükümet memurları tarafından yapıldığı bildirilmiştir.¹⁵³

Amerikan kamuoyunda gündemi oldukça meşgul eden yardım projesi konusunda halk oylaması dahi düzenlenmiştir. Halk oylamasının sonucuna göre oylamaya katılanların %49’u yardımın özellikle Türkiye’ye yapılmasını istemişlerdir. Bunun yanı sıra oylamaya katılanların %56’sı yardım projesini desteklemiş, %36’sı yardımı askeri olmamak koşuluyla onaylamış, % 15 ise çekimser kalmıştır.¹⁵⁴

¹⁵¹ “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1947, s.1,3.

¹⁵² Oran, **a.g.e.**, s.531.

¹⁵³ “Amerikan Basınında Bize Dair Çıkan Haberler”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1947, s.1,3.

¹⁵⁴ “Yardım Projesi, Ayan Umumi Heyetine Verildi”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1947, s.1,3.

Truman Doktrini ile ilgili olarak Amerikan Dışişleri Bakanlığı Yakınoğu BÜrosu MÜdÜrÜ Henderson basına verdiği bir demeçte Şu açıklamayı yapmıştır:

“Teklif edilen tedbirlerin esas gayesi Yunanistan ve T¼rkiye’de demokrasiyi teşvik etmektir... T¼rkiye’ye Amerikan yardımı bu memleketin bağımsızlığını muhafaza için beslediğimiz samimi alaka hususunda T¼rk milletine kanaat verecek ve onların h¼r bir memleket olarak kalma yolundaki azimlerini kuvvetlendirecektir. T¼rkiye’ye bu kadar muhtaç olduğu bir Şeyi yapmamamız b¼yle bir tehdit altında bulunan bir milleti derin bir cesaret kırıklığına sevk edebilir.”¹⁵⁵

ABD’nin T¼rkiye ve Yunanistan’a yardım tasarısının Amerikan Senatosu’nda m¼zakerelerinin yapıldığı sırada Senato üyesi Wandenberđ söz alarak yardım tasarısı ile ilgili olarak Şu tespitlerde bulunmuştur: “Yardım Planı’nı reddettiğimiz takdirde tecav¼ze her taraftan serbest geçiş açmış olacağız” diyerek D¼nya’yı tehdit eden tehlikenin ciddi boyutlara ulaŐabileceđi uyarısında bulunmuştur. Yardım Planı’nın Birleşmiş Milletler Kurulu’nun yetkisine tecav¼z anlamı olmadığını, tam tersi bu kurula bağlılığı ifade ettiğini ve bir üç¼nc¼ d¼nya harbini önlemek için en etkili çarelerden biri olduğunu s¼ylemiŐtir. Wandenberđ daha sonra yardım planının g¼zettiđi hedefleri Şöyle açıklamıştır:

- “1- Plan emperyalist içerik taşımamaktadır ve b¼t¼n hedefi tecav¼z¼ önlemektir.
- 2- Amerika, Britanya İmparatorluğu’nun ayağını kaydırmayı d¼Őünmemektedir.
- 3- SSCB’ye karşı herhangi bir tecav¼z¼ hareket tasarlanmamaktadır. Amaç Sovyetler’in Amerika’yı kom¼nizmle emberlemesine karşı gelmektir.”¹⁵⁶

ABD’nin eski Ticaret Bakanı ve eski Başbakan Yardımcısı Henry Wallace’ın Truman Doktrini’ne ilişkin s¼yledikleri ise oldukça ilginç ve dikkat çekici açıklamalardır. Wallace İngiliz ve yabancı basın mensuplarına verdiği demecinde Şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Yakınoğu’ya kredi açmak suretiyle Sovyet geniŐlemesini durdurmak gayesini g¼den Truman Doktrini gelecek 3 ay zarfında önlenilmezse, harbe yol açabilecek mahiyettedir”.¹⁵⁷

¹⁵⁵ “Yardım Projesi”, **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1947, s.1, 3.

¹⁵⁶ “Yardım Projesi”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1947, s.1, 3.

Wallace'nin bu sözleri İngiliz ve Amerikan kamuoyunda büyük tepkiyle karşılanmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin belirsiz bir düşmana karşı büyük bir ordu bulundurduğu konusundaki eleştirileri şöyle cevaplandırılmıştır:

“Türkler tecavüz değil, müdafaa için elde silah bekliyorlar”.¹⁵⁸ Senato'nun Dışişleri Komisyonu Başkanı olan Wandenbergh, Wallace'ın İngiltere'de yaptığı açıklamaları “Bir Amerikan vatandaşının yabancı bir memlekete giderek kendi hükümetini tenkit etmesinin insanı isyan ettirici bir durum” olarak nitelendirmiştir.¹⁵⁹

Senatör Connally ise Senato'da yardımın hedefinin Rus ilerlemesinin önlenmesi olduğunu bildirirken “Eğer Türkiye ve Yunanistan düşerse, İtalya'da bu tecavüz sistemine kurban gidecek, ondan sonra hedef Fransa olacaktır” diyerek durumun ne kadar ciddi boyutlara varabileceğini bir defa daha vurgulamıştır. Amerikan Senatosu'nda Florida Senatörü olan Claude Pepper ise Yunan- Türk yardım programının yeni bir savaş doğurabileceğinden korktuğunu belirterek yardım tasarısına ilişkin çekincesini oraya koymuştur. Ayrıca Pepper, Başkan Truman programının Amerikan milletini medeniyeti tahrip edecek bir harp tehlikesine maruz bıraktığını, bu programın Birleşmiş Milletleri baltaladığını ve Rusya ile uzlaşma ümidini yok ettiğini açıklamıştır.¹⁶⁰

Truman Doktrini'ni büyük bir sevinçle karşılayan ve Doktrin'in yararlarını anlatan haber ve köşe yazılarıyla dolan Türk basınında da Truman Doktrini'ne yönelik az da olsa tereddütlerini ortaya koyan bazı görüşler yer almaktaydı. Bu tereddütlerin en önemli nedeni, Başkan Truman'ın Türkiye ile Yunanistan'a yardımın gereğini Amerikan Kongresi'ne açıklarken yapılacak yardımların amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek için gerekli önlemlerin alınacağını söylemesi olmuştur. Sol görüşlü bazı yazarlar bu tedbirlerin içeriği hakkında şüphe duyarak Amerikan yardımının Türkiye'nin başına yeni bir “Düyunu Umumiye” olabileceğini söylemişlerdir.¹⁶¹ Bunlar arasında Doç. Dr. Mehmet Ali

¹⁵⁷ “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1947, s.1,3.

¹⁵⁸ “Wallace'ın Türkiye'ye Dair Sözlerine Cevap”, **Cumhuriyet**, 14 Nisan 1947, s.1,3.

¹⁵⁹ “Wallace Dün de Bir Nutuk Söyledi”, **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1947, s.1,3.

¹⁶⁰ “Amerikan Yardımı'nın Gayesi İfşa Edildi”, **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1947, s.1,3.

¹⁶¹ Ülman, **a.g.e.**, s. 100-101.

Aybar önemli isimlerden biridir. Aybar Truman Doktrini ilan edilir edilmez Zincirli Hürriyet'te 5 Nisan 1947'de "Her Şeyden Evvel Ve Her Şeyin Üstünde İstiklal" başlıklı yazısı ile bu dış yardımın ne anlama geleceğini açık bir dille ifade etmiştir. Aybar söz konusu makalesinde şöyle yazmıştır:

"Tarihimizin en kritik anlarından birini yaşıyoruz: İstiklalimiz tehlikededir. Ve işin korkunç tarafı şudur ki, istiklalimize kastedenler bu sefer ordularla değil de, bir yardım teklifinin yıldızlı paravanası arkasına gizlenerek üzerimize yürüdükleri için, Türk milleti kuşkulandırmıyor. Ve mahirane, mahir olduğu kadar hainane bir propaganda bu kuşkusuzluğu arttırmaya, hatta istiklalimize kastedenleri bir kurtarıcı gibi göstermeye çalışıyor. Bu gibi hallerde hakikati gören namuslu her Türk'e mukaddes bir vazife düşer: Her ne pahasına olursa olsun hakikatleri haykırmak..."

Bilmeliyiz ki Amerikan yardımı söylendiği gibi bir altın halka değildir. O bedelini er geç kanımızla ödeyeceğimiz bir esaret zinciridir. Amerika yüz elli milyon dolar mukabilinde biliyor musunuz bizden ne istiyor? Üçüncü Dünya Savaşı'nda Polonya'nın bu savaşta rolünü oynamamızı ve bunun için de şimdiden Amerika'ya teslim olmamızı..."¹⁶²

Bu tartışmaların hem Amerikan hem de Türk kamuoyunu yoğun bir şekilde meşgul ettiği günlerde on Amerikan milletvekili'nin Ankara'ya gerçekleştirmiş oldukları bir ziyaret dikkat çekici olarak değerlendirilebilir. Bu ziyaretin aslında bir anlamda Amerikan yardımını Türk kamuoyuna anlatmak amacını taşıdığı da söylenebilir. Basın mensupları Amerikan milletvekilleri ile yaptıkları görüşmelerde Amerika'nın böyle bir yardımla emperyalist emeller gütmekte olduğu söylentileri gündeme getirilmiş ve bu söylentiler hakkında milletvekillilerinin ne düşündükleri sorulmuştur. Demokrat Partisinden Hatch şu yanıtı vermiştir:

"Son iki harbe Amerika 400 milyar dolar masraf etmiş ve hesapsız insan kaybına uğramıştır. Buna mukabil ne bir santimetre toprak aldık, ne de bir dolarlık tazminat. Hiçbir memlekete tahakküm etmek aklımızdan bile geçmez. Esasen bunun en ufak delili Amerika tarihidir" demiştir.¹⁶³

İstanbul basını mensuplarının Amerikan Senato üyeleri ile yaptığı görüşme sırasında Amerikan Senatosu'ndan Mr. Brewster, Türkiye'nin demokrasi açısından

¹⁶² Yetkin, a.g.e., s.359-360. Gazete'nin ilgili sayısına ulaşamadım.

¹⁶³ "On Amerikan Saylavı Dün Ankara'ya Geldi", **Cumhuriyet**, 13 Nisan 1947, s.1,3.

yaptığı büyük inkılâbın takdirle karşılandığını, bu şekilde bir inkılâbın tek ve benzersiz olduğunu söyledikten sonra şöyle demiştir:

“Türkiye son çeyrek asır içinde, demokratik görüş ve anlayış yolunda attığı adımlar ve demokratik müesseselerinin gelişmesi bakımından bütün dünyada başlı başına örnek bir memleket olarak tanınmaktadır. Türkiye’deki rejimin demokrat olması, etrafındaki totaliter rejimlerin yerine demokratik cereyanların yerleşmesi bakımından faydalı olacaktır.”

Mr. Brewster’ın bu düşünceleri hakkında Cumhuriyet Gazetesi’nin “Hem Nalına Hem Mıhına” başlıklı köşesinde şu yorumlar yapılmıştır:

“Türkiye’de demokrasi olmadığını iddia eden Mr. Wallace Yoldaş ile aynı düşünceleri ileri sürenlere karşı susturucu bir cevaptır. Hoş zaten memleketimizde demokratik bir idare olmasaydı, Amerikan milleti, bize yardım etmeğe kalkışmazdı. Amerikan Parlamentosu azalarıyla görüşmemizde mühim bir noktaya temas edildi ki o da Amerikan yardımı münasebetiyle ortaya çıkan kontrol sözüdür. “Sütten ağzı yanan yağurdu üfleyerek yer.” Biz de kapitülasyon ve Düyun-u Umumiye belalarından o kadar yandık ki kontrol sözünü duyunca pek tabii ve pek haklı olarak hemen kuşkuluyoruz. Mr. Barkley, bu hususta gayet açık konuşarak yapılacak yardım dolayısıyla Türkiye’nin iç işlerine müdahale şeklinde bir kontrolün asla düşünülmemiş olduğunu söyledi. Türkiye’ye gelecek ve Amerikan Büyükelçisi ile beraber çalışacak olan teknisyenlerin birer müşahit bile değil, müşavir olacağı, yapacakları işin bir kontrol değil, Türkiye Hükümetiyle bir fikir mübadelesi olacağını sarahatle ifade ederek çok hassas olduğumuz bu kontrol bahsindeki endişemizi izale ve bizleri tatmin etti... Yardım Kanunu tasarısı etrafında şimdiye kadar gelen haberlere göre, Amerika’nın riayet edilmesini isteyeceği şartların bizim istiklal ve serbestliğimize, hükümlerimize dokunur tarafı yoktur. Mesela bize verilecek silahların başka bir devlete devredilmemesini istiyorlar ki bunda haklıdır. Biz de bu gibi incelikleri pekiyi takdir ederiz. Milli müdafaamız ve iktisadi kalkınmamız bakından maddeten –hatta daha ziyade manen kıymetli bulduğumuz yardımın Türk- Amerikan dostluğunu pek ziyade kuvvetlendireceğine şüphe yoktur. Türkiye Amerikan milletinin kendisinden beklediğini ve istediğini yerine getirecek, Dünya’nın bu köşesinde demokrasinin kalesi olmak vazifesini şerefle ifaya devam edecektir.”¹⁶⁴

¹⁶⁴ “Amerika Yardımına Dair”, **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1947, s.2.

D. Yardım Tasarısı'nın Görüşülmesi Süreci ve Truman Doktrini'nin Kabul Edilmesi

Başkan Truman'ın 400 milyon dolarlık Yunan ve Türk yardım kanun tasarısı 6 Nisan 1947 günü öncelikle Birleşik Amerika Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu'nda onaylanmıştır. Komisyon Başkanı Charles A. Eaton 12 Komisyon üyesinin lehte, diğer üç üyenin sadece "mevcut oyu" verdiklerini ve 10 üyenin de toplantıya katılmadığını bildirmiştir.¹⁶⁵

Bir komisyon tarafından kontrol edilmesi teklifi Güvenlik Konseyi'nde reddedildikten sonra 18 Nisan 1947 günü Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak 400 milyon dolarlık yardım projesinin Senato'da müzakerelerine başlanmıştır. Basında bu müzakerelerin 8 gün süreceği bildirilmiştir.¹⁶⁶ Oturumun başlangıcında söz alan Batı Virginia senatörü Cumhuriyetçi Chapman Revercomb Yardım Tasarısına muhalif bir tavır sergilemiştir. Birleşik Amerika'nın Yunanistan ve Türkiye'ye askeri ve mali yardımda bulunmakla, bir Rus istilasını önlemekten ziyade belki de davet ettiğini ileri sürmüştür.¹⁶⁷

18 Nisan 1947 günü Amerikan Senatosu'nda başlayan müzakereler karşı çıkışlar olsa da 22 Nisan 1947 günü Yardım Tasarısı'nın kabul edilmesiyle noktalanmıştır. Tasarı 23'e karşı 67 oyla, yani çoğunlukla kabul edilmiştir.¹⁶⁸ Senato'da alınan bu karara değinen Abidin Daver şu yorumları yapmıştır:

"...Tasarı için lehte ve aleyhte verilen reylerin neticesi Ayan Meclisi'nde büyük bir ekseriyetin yardım taraftarı olduğunu gösteriyor ki bundan çıkan mana, Birleşik Amerika'da, Türkiye ve Yunanistan'ı bir Bolşevik taarruzuna karşı korumak ve desteklemek fikrinin kuvvetli olduğudur... Görüşmeler sırasında Cumhuriyetçi Mr. Ferguson'un söyledikleri mühimdir. Bu zat Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı açtığı sinir harbine son verecek yegâne çarenin Rusya'nın Türk hudutlarının emniyeti hakkında teminat vermesi ile iki memleket arasında bir anlaşmaya varmak olduğunu söylemiştir. Bu fikir doğrudur ama Sovyet Rusya'nın Amerika ile böyle bir anlaşmaya varacağını kim ümit edebilir?"¹⁶⁹

¹⁶⁵ "Amerikan Yardımı", **Cumhuriyet**, 17 Nisan 1947, s.1,3.

¹⁶⁶ "Amerikan Yardımı", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1947, s.1,3.

¹⁶⁷ "Amerikan Yardımı", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1947, s.1.

¹⁶⁸ "Amerikan Ayanı Yardımı Kabul Etti", **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1947, s.1.

¹⁶⁹ Abidin Daver, "Amerikan Yardımı Tasarısının İlk Merhalesi", **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1947, s.1,3.

Yardım Tasarısı 28 Nisan 1947 günü Senato üyesi Mr. Eton tarafından Temsilciler Meclisi'ne sunulmuştur. Mr. Eton bu münasebetle söylediği bir nutukta:

“Amerika iki milyonluk bir ordu ile karşılaşmak istemiyorsa bu iktisadi yardım projesini kabul etmelidir. Çünkü Türkiye ile Yunanistan'ın yıkılmaları, İran'ın ve bütün Orta Doğu devletleri'nin, Afganistan ve Hindistan'ın ve Çin'in yıkılmaları demektir. Bu yıkılış ise, Amerika'nın iki milyonla karşılaşmasını gerçekleştirir. Buna karşı gelmek mütecaviz komünizmin her tarafa saldırmasına mani olmak için bu projeyi kabul etmek icap eder” demiştir.¹⁷⁰

6 Mayıs 1947 günü Amerikan Temsilciler Meclisi'nde müzakerelerine başlanan Yardım Projesi konusunda General Marshall'ın göndermiş olduğu bir mektup okunmuştur. General Marshall Temsilciler Meclisi'nde okunan mektubunda: “Tasarı barış menfaatlerine uygundur” yorumunu yapmıştır.¹⁷¹

Bir yandan Yardım Tasarısı görüşmelerinin kamuoyunu meşgul ettiği günlerde Türkiye'ye Amerikan Filosu tarafından Missouri'den sonra en az Missouri'nin ziyareti kadar önemli olarak nitelenen bir ziyaret daha gerçekleştirilmiştir.¹⁷² 2 Mayıs 1947 günü Amerikan filusunun Türkiye'ye üçüncü kez gerçekleştirdiği bu ziyaretle ilgili olarak Nadir Nadi şöyle yazmıştı:

“... Türkiye ile Amerika arasında öteden beri var olan yakınlık münasebetleri, son zamanlarda ileriye doğru daha hızlı bir gelişme gösteriyorsa bunda Amerikan denizcilerinin büyük bir payı olduğunu inkâr edemeyiz. Missouri İstanbul'u ziyaret ettiği zaman, hadise yalnız şehrimizde ve memleketimizde sevinç uyandırmakla kalmamış, hemen bütün dünyada yakın bir alaka toplamıştı. Geçen yılın sonbaharında İzmir'e uğrayan filo da aynı ehemmiyette bir hadise teşkil etmişti. Dost Amerikan Donanması'nın Türk sularına yaptığı bu üçüncü ziyaret, öncekilere nazaran belki daha da ehemmiyetlidir. Çünkü aradan geçen bir yıl içinde Yakın Doğuyu ve Dünya'yı ilgilendiren davalar, müphem ve belirsiz bulutlardan yavaş yavaş sıyrılmış, kesin ve açık bir hal almaya başlamıştır...”¹⁷³

Uzun görüşmelerden sonra yardım tasarısı 9 Mayıs Cuma günü geç saate kadar devam eden tartışmalar sonucunda Amerikan Temsilciler Meclisi'nde 107 ret

¹⁷⁰ “Yardım İşi Amerikan Temsilciler Meclisi'nde”, **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1947, s.1.

¹⁷¹ “Yardım Projesi'nin Dün Müzakeresine Başlandı”, **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 1947, s.1,3.

¹⁷² “Dost Amerikan Filosu İstanbul'da”, **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 1947, s.1.

¹⁷³ Nadir Nadi, “Hoş Geldiniz”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1947, s.1,3.

oyuna karşı 287 kabul oyuyla onaylanmıştır. Görüşmeler sırasında bir meclis üyesi Sovyetler'in tepkisinin ne olacağı konusundaki eleştiriler karşısında: “Rusya yardım tasarısını bir harp ilanı telakki ediyorsa, dilediği gibi hareket etsin” demiştir.¹⁷⁴

Amerikan Temsilciler Meclisi'nde Truman Doktrini'nin uzun süren tartışmalardan sonra onaylanması kararı Türk Kamuoyu'nda büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Temsilciler Meclisi'nde alınan bu karara ilişkin Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi köşesinde şu yorumlara yer vermiştir:

“Dört gün kadar süren oldukça hararetli tartışmalardan sonra, Birleşik Amerika Temsilciler Meclisi de, Ayan Meclisine uyararak büyük bir çoğunlukla Truman Projesini tasdik etti. Yunanistan'a ve Türkiye'ye yapılması istenen yardım böylece gerçekler alanına girmiş bulunuyor. Hadiseyi Türkiye bakımından ve Dünya Barışı bakımından olmak üzere iki cephesiyle ele alabiliriz. Türkiye bakımından düşündüğümüz zaman, yapılacak yardımın maddi ağırlığı üzerinde durmaya hiç yer yoktur. Hangi sahayı göz önüne alırsak alalım ihtiyaçlarımız sonsuzdur. Dışarıdan gönderilen bir çek defteri ile bunları karşılamaya imkân olmadığı gibi, biz de yaşamak için bu usullere bel bağlayacak milletlerden değilizdir. Türkiye hesabına Amerikan Yardımı'nın manası şudur: Herhangi bir emperyalist tecavüze uğradığımız zaman yalnız kalmayacağız. Birleşik Amerika'nın maddi ve manevi alakasını yanımızda bulacağız... Truman Projesini tasdik etmekle, Amerikan Milleti, hakkımızdaki Rus isteklerinin haksızlığını da açıkça tasdik etmiş demektir. Türkiye bakımından hadisenin en mühim tarafı budur...”¹⁷⁵

Ayrıca yine Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Abidin Daver baş sayfada “Truman Doktrinini Selamlıyoruz” başlığıyla bir makale yayımlayarak Amerikan Yardımı'na olan desteğini açıkça belirtmiştir.¹⁷⁶

Temsilciler Meclisi'nde alınan karardan sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yardımın hangi sahalarda kullanılacağı konusunda bir açıklamada bulunmuştur. İnönü British United Press muhabirine verdiği demeçte: “Amerikan yardımının askeri alanda yapılacak harcamalar için kullanılacağını” söylemiştir. Ayrıca Askeri alan dışında memleketin imar ve kalkınması için de Uluslararası Kalkınma ve Gelişme Bankasına müracaat edileceğini açıklamıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁴ “Yardım Projesi Dün Kabul Edildi”, **Cumhuriyet**, 10 Mayıs 1947, s.1.

¹⁷⁵ Nadir Nadi, “Bir Kararın Manası”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1947, s.1,3.

¹⁷⁶ Abidin Daver, “Truman Doktrinini Selamlıyoruz”, **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1947, s.1,3.

¹⁷⁷ “Cumhurbaşkanı İnönü'nün Beyanatı”, **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1947, s.1.

Yardım Tasarısı'nın Amerikan Temsilciler Meclisi'nde onaylanmasından sonra, Amerikan yardımı hakkında yapılacak anlaşmanın görüşmelerine başlanmasına karar verildiği bildirilmiştir. Görüşmelerin Türkiye Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile Amerikan Büyükelçisi Wilson arasında yapılması kararlaştırılmıştır. Burada dikkat çeken nokta Türk Dışişleri Bakanı'nın Amerikan Dışişleri Bakanı ile değil de Büyükelçisiyle görüşmeleri sürdürmüş olmasıdır. Ayrıca Amerika'dan Türkiye'ye gelip Büyükelçi ile birlikte yardımın harcanacağı yerleri kararlaştıracak olan heyetin¹⁷⁸ çalışması için Ankara'da özel bir bina hazırlanması bu konuya verilen önemin göstergelerinden sadece bir tanesi olarak değerlendirilebilir.¹⁷⁹ Alınacak olan Amerikan yardımının anlamının ne olduğu konusunda Dr. Feridun Ergin yazdığı uzun makalesinde kısaca şunu ifade etmiştir:

“... Amerika'nın gösterdiği alaka ne menfaat duygusundan azade bir idealizme ve ne de kelimenin dar manasıyla bir istismar zihniyetine dayanmaktadır. Hakiki maksat, Orta şark istikrarının ihtiyaç gösterdiği şartları temin etmek, yeni kalkınan memleketlere yardım ederek onların istihlak kabiliyetini yükseltmek ve bu sayede Amerikan sermayesine, tekniğine ve ihracatına mahreç temin etmektir. Amerika'nın harici iktisat siyaseti, ana hatları itibarıyla bizim de menfaatlerimize uygun düşmektedir...”¹⁸⁰

Nihayet yoğun ve uzun süren tartışmalardan sonra Kongre'de “Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası” adıyla kabul edilip yasalaşan Truman Doktrini 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman'ın imzasıyla yürürlüğe girmiştir. Aynı gün Ankara'ya gelen Amerikan askeri heyeti ile yardımın nasıl harcanacağı konusundaki görüşmelere de başlanmıştır. Heyetin Başkanı olan General Oliver yaptığı açıklamada; “Alakalı Türk makamları ile iyi bir işbirliği yapacağımızdan eminim” demiştir.¹⁸¹ Heyetin diğer üyeleri Amerikan Dışişleri, Savunma ve Donanma Bakanlıkları'nın temsilcileriydiler. “Oliver Heyeti” olarak adlandırılan heyetin üyeleri Türkiye'de kaldıkları 6 hafta boyunca Türk yetkililerle yaptıkları görüşmelerde, verilecek yardımın hangi alanlarda kullanılması gerektiği konusundaki görüşlerini açıklamışlardır. Amerikalılara göre Türkiye silâh altında tuttuğu askerlerin bir kısmını terhis etmeli, silahlarını modernleştirmeli, verilecek 100.000.000 doları da bu

¹⁷⁸ “Amerikan Askeri Heyeti Geliyor”, *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1947, s.1.

¹⁷⁹ “Amerikan Yardımı Hakkındaki Anlaşma”, *Cumhuriyet*, 14 Mayıs 1947, s.1,3.

¹⁸⁰ Feridun Ergin, “Amerikan Yardımının Hakiki Manası”, *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1947, s.2.

¹⁸¹ “Truman Yardım Kanununu İmza Etti”, *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1947, s.1,3.

modernleştirme için kullanmalıydı. Heyettekiler, önerilerinin dikkate alınması halinde Türkiye'nin ilerleyen yıllarda kendisini kolayca savunabilecek duruma geleceğini söylemişlerdir.¹⁸²

Oliver Heyeti ziyaret süresince Türkiye'nin büyük bir bölümünü gezmiştir. Ankara, İzmir, Adana, İskenderun, Sivas, Van, Erzurum ve Diyarbakır ziyaret ettiği şehirlerden birkaç tanesidir. Amerikan askeri heyeti ülkenin her yerinde olduğu gibi Diyarbakır'da da kalabalık bir halk kütlesi tarafından karşılanmıştır.¹⁸³ Erzurum'da ise Erzurum Halkevi'nde ağırlanan General Oliver Erzurum Belediye Başkanı'nın hoş geldiniz konuşmasına karşılık yaptığı konuşmasında şunları söylemiştir:

“Bize karşı gösterilen çok sıcak kabule bilhassa teşekkür etmek isterim. Türkiye'nin ve bilhassa Erzurum'un bize karşı gösterdiği misafirperverlik her şeyin üstündedir. Üç hafta gibi kısa süren bir devrede köylerde, kasabalarda halkla konuştuk. Bu halkı çok dost, dürüst olarak tanıdık ve gördük. Sizin halkınızın da bizim halkımız gibi şerefli, bağımsız ve her türlü tesirden uzak yaşama azminde olduğunu ve hiçbir tesir altında kalmaksızın yaşadığını gördük. Seyahat ettiğimiz yollar, sizin de bildiğiniz gibi müsait değildir. Geliştirilmeye muhtaçtır. Köylülerinizin ekinlerini elleriyle, oraklarıyla biçtiğini gördük. Keza köylü çocuklarının toplandıkları yerleri, yaşadıkları hayatı, okudukları mektepleri gördük. Birçok yerde Halkevleri gördük. Parklar gördük. Buralarda günün meseleleri hakkında konuşmalar yapıldığına şahit olduk. Keza şuna da şahit olduk ki memleketiniz 25 senelik kısa bir zamanda çok kuvvetli hamleler yapmıştır ve daha büyük hamleler yapmağa muktedirler”.¹⁸⁴

Amerikan askeri heyeti başkanı General Oliver seyahatlerinin bir bölümünü tamamladıktan sonra basına verdiği beyanatta Türk ordusu ile ilgili olarak; “İnsan unsuru bakımından çok üstün olan Türk ordusunun her sahada her türlü malzemeye ihtiyacı var” demiştir. Ayrıca modern silahlarla donatılmış bir Türk tümenine komuta etmekten daha büyük bir zevk olamayacağını da sözlerine ekleyerek Türk askerini övmüştür.¹⁸⁵ Oliver Heyeti Türkiye'deki incelemeleri sırasında Cumhurbaşkanı İnönü tarafından Çankaya'da da ağırlanmışlardır. Bu ziyaret sırasında İnönü heyet üyeleriyle ayrı ayrı görüşmeler yapmıştır.¹⁸⁶

¹⁸² Oran, **a.g.e.**, s. 532.

¹⁸³ “Amerikan Askeri Heyeti Diyarbakır'da”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1947, s.1.

¹⁸⁴ “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1947, s.1,4.

¹⁸⁵ “Amerikan Heyeti Başkanı Basına İzahat Verdi”, **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1947, s.1,4.

¹⁸⁶ “İsmet İnönü Dün Amerikan Generallerini Kabul Ettiler”, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1947, s.1.

ABD Başkanı Truman'ın imzalamasıyla Yardım Kanunu'nun yürürlüğe girmesi Türk kamuoyunda sevinçle karşılanmıştır. Nadir Nadi baş sayfada “Hayırlı Olsun” başlığını attığı makalesinde duyduğu memnuniyeti belirtmiştir.¹⁸⁷ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Amerikan milletine verdiği mesajda; “Amerikan yardımı cihan sulhunun devam ve teyidi uğrunda kendisine düşen azim rolü tamamıyla benimsediğini gösteren ümitlerle dolu bir işarettir” açıklamasında bulunmuştur.¹⁸⁸ General Oliver Heyeti'nin Türk- Amerikan askeri görüşmeleri sona erdikten sonra heyet yurt içindeki inceleme seyahatlerine başlamıştır.¹⁸⁹ Bu incelemeler sırasında Adana'ya giden heyet üyelerinden iktisatçı Dr. Mac Westen Thornburg: “Türkiye iktisadi kalkınmasını behemehal ve hızla yapacaktır. Bu sahada gayretlerimizi esirgemeyeceğiz” demiştir. Ayrıca “Amerika'nın hiçbir siyasi maksat gütmeyen tamamen insani düşüncelerle hareket ederek, insan Türk milletine yardım elini uzattığını” söylemiştir.¹⁹⁰

Amerikan Dışişleri, Savunma ve Donanma Bakanlıkları'nın temsilcilerinden oluşturulan ve başkanlığını General Lunsford Oliver'in yaptığı kurul Türk yetkililerle altı hafta süren görüşmelerden sonra bir rapor hazırlayarak ABD Hükümeti'ne iletmiştir. Yardım Kurulu'ndan bir yetkili: “Türkiye'ye her şeyden, her türlü kalkınma planından önce yol ve liman lazım olduğuna inanmak gerekir” demiştir.¹⁹¹

Yardımanın uygulanması amacıyla Türkiye'de bir Amerikan hava heyeti de bulunmaktaydı. Türkiye'nin doğu bölgelerini ziyaret eden heyetin başkanı Tümgeneral Hall seyahat sonrasında Türk ve Amerikan gazetecilerine seyahat sırasında edindiği düşünceleri anlatmıştır. General konuşmasında:

“Tecrübeler bize öğretti ki harp bir defa başlayınca ilk kazanılması gereken muharebe hava muharebesidir. Bunun içindir ki hava heyetimiz büyük bir mesuliyet hissetmekte ve dostumuz Türk milletine yardım fırsatını bulduğundan dolayı büyük gurur duymaktadır” demiştir.¹⁹²

Truman Doktrini'nin hedefi basında: “Demokrasiyi korumak ve kurtarmak, demokrat milletlerin içine fesat salarak bu milletleri yıkmayı yahut azgın ve zorba

¹⁸⁷ Nadir Nadi, “Hayırlı Olsun”, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1947, s.1.

¹⁸⁸ “İnönü'nün Amerikan Milletine Mesajı”, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1947, s.1,3.

¹⁸⁹ “Amerikan Heyeti Tetkik Seyahatlerine Başlıyor”, **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1947, s.1,3.

¹⁹⁰ “Ankara'daki Amerikan Heyeti'nin Tetkikleri”, **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1947, s.1,3.

¹⁹¹ **Cumhuriyet**, 15 Haziran 1947, s.1.

¹⁹² “Amerikan Hava Heyeti Dün Şarktan Döndü”, **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1947, s.1,3.

azınlıkların elinde tutmayı gözeten amilleri bertaraf etmektir...” şeklinde yorumlanmaktaydı.¹⁹³

Yardım Tasarısı'nın yürürlüğe girmesinin ardından Amerikan basınında New York Associated Press diplomatik muhabiri Dewitt Mackenzie bir Amerikan Heyeti'nin Türkiye'ye gideceği haberini şöyle yazmıştır:

“Başkan Truman'ın tarihi Yunan- Türk yardım tasarısını imzalayıp kanun haline getirmesiyle birlikte, Türk ordusunu muhtemel herhangi bir komünist tecavüzüne karşı koyacak şekilde teçhiz için Türklere yardım edecek bir Amerikan Askeri Heyeti Ankara'ya gitmiştir...”¹⁹⁴

E. 12 Temmuz 1947 Tarihli Türk- Amerikan Yardım Anlaşması

Amerikan Yardımı'nın Türkiye'ye nasıl verileceğinin belirlenmesi amacıyla Ankara'da yapılan müzakereler 23 Haziran 1947 günü bitirilmiştir.¹⁹⁵ Ve Türk- Amerikan Yardım Anlaşması 9 Temmuz 1947 Çarşamba günü Bakanlar Kurulu'nda onaylanmıştır.¹⁹⁶ 12 Temmuz 1947'de ABD ve Türkiye arasında imzalanan bir yardım anlaşmasıyla, Türkiye Truman Doktrini yoluyla Amerika'dan yardım almayı kabul etmiştir.¹⁹⁷ Bu anlaşma 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini çerçevesinde, Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımın gerektirdiği yetkiyi Amerika Cumhurbaşkanı'na veren 22 Mayıs 1947 tarihli “Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Yapılmasına Dair Kanun” çerçevesinde Türk ve Amerikan Hükümetleri arasında imzalanmıştır. Ankara'da, Dışişleri Bakanlığı'nda düzenlenen ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD Büyükelçisi Wilson'ın birer konuşma yaptıkları imza töreninde imzalanan yardım anlaşması yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁸ Yardım Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra General Oliver 18 Temmuz 1947 günü yurdumuzdan ayrılmıştır.

¹⁹³ “Demokrasi Yolunda İki Taraflı Savaş”, **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1947, s.1,3.

¹⁹⁴ “Türkiye'ye Yardım Hakkında Bir Amerikan Yazarının Mütalaaları”, **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1947, s.1,3.

¹⁹⁵ “Amerikan Yardımı İçin Ankara'da Müzakere Bitti”, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1947, s.1,3.

¹⁹⁶ “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1947, s.1,3.

¹⁹⁷ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.162-164.

¹⁹⁸ “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1947, s.1., “Amerikan Yardımı Anlaşması İmzalandı”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1947, s.1,4., “Yardım Anlaşması Dün İmzalandı”, **Son Posta**, 13 Temmuz 1947, s.1,7.

General ayrılmadan önce: “Temeli atılmış olan Türk- Amerikan dostluğu gün geçtikçe gelişecek ve ebediyen devam edecektir” demiştir.¹⁹⁹

12 Temmuz 1947 tarihli yardım anlaşması²⁰⁰, T.B.M.M tarafından 1 Eylül 1947 tarihinde 5123 sayılı kanunla onaylanmış ve 5 Eylül 1947 tarih ve 6699 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. Anlaşma imza edildiği tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir.²⁰¹ Amerikan yardım tasarısı T.B.M.M.’de iki parti tarafından da ittifakla kabul edilmiştir. Yardım anlaşmasıyla ilgili olarak Hasan Saka:

“Ne Amerika bağımsızlığa aykırı teklifte bulunur, ne de T.B.M.M. hükümetleri böyle bir teklifi kabul eder” açıklamasında bulunmuştur.

Demokrat Parti adına ise Enis Akaygen:

“Demokrat Parti Amerika’nın Türkiye’ye yardımını şükranla karşılamış ve yardıma dair olan anlaşmanın tasdikini derpiş eden tasarımı tamamıyla tasvip etmiştir” açıklamasını yapmıştır.²⁰²

Sekiz maddeden oluşan anlaşmanın başlangıç kısmında anlaşmadan ne gibi bir gaye beklendiği şöyle belirtilmiştir:

“Türkiye Hükümeti; Türkiye’nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomik istikrarını muhafazaya devam maksadıyla, Birleşik Devletler Hükümeti’nin yardımını istediğinden...”²⁰³

Bu anlaşma’nın ikinci maddesinde; “...Yardımanın kayıt ve şartları Birleşik Devletler Başkanı tarafından bu maksatla tayin edilen Türkiye Misyonu Şefi Türkiye Hükümeti temsilcilerine danışarak belirlenecektir...” denilmiştir. Ayrıca aynı maddenin ikinci paragrafında, Türkiye’nin kendisine verilen bu yardımı amaçları

¹⁹⁹ “Amerikan Heyeti Dün Yurdumuzdan Ayrıldı”, **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1947, s.1,3.

²⁰⁰ “Anlaşmanın Metni”, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1947, s.1.

²⁰¹ **Düster**, Üçüncü Tertip, C:28, No:5123, s.1486-1488.

²⁰² “Meclis Amerika Yardım Tasarısını İki Partinin İttifakıyla Kabul Etti”, **Son Posta**, 2 Eylül 1947, s.1,7.

²⁰³ Hasan Refiğ Ertuğ, “Türk- Amerikan Mali Yardım Anlaşması”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, S:196, (Temmuz 1947), s.146.

dışında kullanamayacağı ve yardımın kullanımının Amerikalı görevlilerin denetimine açık olduğu şu şekilde düzenlenmişti:

“Türkiye Hükümeti yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır. Sorumluluklarının icrası sırasında görevini serbestçe yapabilmesini mümkün kılmak için bu Hükümet, Misyon Şefine ve temsilcilerine, yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malumat ve müşahede şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır”.²⁰⁴ Bu anlaşmayla, ABD Kongresi’nin Yunanistan ve Türkiye’ye yardım konusu görüşülürken üzerinde ısrarla durduğu, yardımın akıbetinin takip edilmesi konusu da çözümlenmiştir. Anlaşma’nın üçüncü maddesinde yapılan düzenleme; “... Taraflar yapılan yardım konusunda tam bir bilgi temini için işbirliği yapacaklardır” denilmiştir. Ayrıca üçüncü maddenin devamında “Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine, bu yardımın kullanımını serbestçe müşahede etmelerine ve bu müşahedelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir ve Türkiye Hükümeti’nin bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında tam ve devamlı yayın yapması” kararlaştırılmıştır. Bu maddeden de anlaşıldığı gibi, Türkiye ABD’den gelen tüm basın mensuplarına bilgi verme yükümlülüğü altına girmekteydi. Fakat Türk basın mensuplarına aynı hak tanınmamıştır.²⁰⁵ Ancak Türk basınına baktığımızda 12 Temmuz 1947 tarihli bu anlaşma’nın söz konusu maddeleri hakkında olumsuz veya eleştirel yorumlara pek yer verildiğini görmemekteyiz.

Anlaşma’nın üzerinde durulması gereken bir diğer önemli maddesi de dördüncü maddesidir. Bu maddeyle; “Türkiye Hükümeti ABD Hükümeti’nin izin ve onayı olmadan yardım olarak aldığı hiçbir malzeme ve bilginin mülkiyet ve zilyetliğini devredemeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümeti’nin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklamasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir” kuralı hükmüne bağlanmıştır.²⁰⁶ Bu maddeyle getirilen düzenleme doğrultusunda, Türkiye’nin

²⁰⁴ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.163.

²⁰⁵ Oran, **a.g.e.**, s.533-534.

²⁰⁶ Armaoğlu, **Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri**, s.163.

ABD'den aldığı silahları kendi topraklarına yönelik bir saldırı durumu dışında kullanabilmesi olanağı ortadan kaldırılmıştır. Başlangıcından beri ABD ile yapılan antlaşmalarda üzerinde durulmayan bu konu, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri bir müdahalede bulunmasının söz konusu olduğu dönemde ABD tarafından gündeme getirilecek ve Amerikan silahlarının Türkiye tarafından Kıbrıs'a karşı kullanılması engellenecektir. Ayrıca, Anlaşma'nın dördüncü maddesi sadece Truman Doktrini çerçevesinde verilen 100.000.000 dolar tutarındaki askeri yardımı kapsamamaktaydı. 1947'den sonra yapılan her türlü askeri yardım bu şartın kapsamında yer almıştır.²⁰⁷

Amerikan Yardımı Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle ilgili olarak Nadir Nadi:

“Ankara’da Dış İşleri Bakanı Hasan Saka ile Büyükelçi Wilson arasında imzalanan Amerikan- Türk yardım anlaşması, yalnız memleketimizde değil bütün barışsever dünyada derin akisler uyandırdı. Çünkü içinde bulunduğumuz şartlar altında bu anlaşma, iki milletin karşılıklı münasebetlerini ilgilendiren tek başına bir hadise olmaktan ziyade dünya çapında bir prensibin yürürlüğe girdiğini gösteren hayırlı bir işarettir...” yorumunda bulunmuştur.²⁰⁸

Yine bu anlaşma Türk ve Amerikan milletleri arasında doğan yüksek anlayış ve barışın kaleme alınmış bir ifadesi olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, barışsever milletlerin bu anlaşmayı barış yolunda kazanılmış büyük bir başarı olarak gördükleri belirtilmiştir.²⁰⁹

Amerikan Yardımı'nın kanunlaşması konusu Sovyet basınında da geniş yer almıştır. Pravda Gazetesi'nde yayımlanan Sovyet yorumcusu Vershini Türkiye'ye açılacak olan Amerikan kredisi hakkında yazdığı bir makalesinde:

“Birleşik Amerika Türkiye'ye kredi açarken, bu memleketin egemenliğini nazarı itibara almamıştır. Türk umum efkârının itirazları, Türkiye'nin yeni muhafızlarını hiçbir surette ilgilendirmemektedir. Truman Yardım Planı yalnız askeri sahada müdahaleye inhisar

²⁰⁷ Oran, **a.g.e.**, s.534.

²⁰⁸ Nadir Nadi, “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1947, s.1,3.

²⁰⁹ Ertuğ, **a.g.m.**, s.148.

etmemekte, fakat aynı zamanda Amerikan sermayesi geniş ölçüde memleketin iktisadiyatına nüfuz etmektedir” demiştir.²¹⁰

Sovyet basınında çıkan bu yorumlar Türk gazetelerinde saçmalık olarak nitelendirilmiştir. Yine diğer bir Sovyet Gazetesi İzvestia’da Amerikan Yardımına ilişkin şu yorumlar yapılmıştır:

“Amerikan yardımını ancak, Yunanistan gibi, Amerika’nın her dediğine itaat eden ve bunu ispata muvaffak olan memleketler elde edebilir”. Amerikan ve Türk Yardım Anlaşmasını ise şöyle değerlendirmiştir; “Anlaşmaya göre iktisadi ve mali yardımın miktar ve mahiyetini sadece Amerikan Cumhurbaşkanı tespit edebilecektir. Bu ise Türkiye’nin iktisadi ihtiyaçlarını tayin hakkından vazgeçmesi demektir. Binaenaleyh, Türk iktisadiyatı Türk milletinin menfaatlerine göre değil, Amerika’nın dış siyaset planlarına göre inkişaf edecektir”.²¹¹

Türk dış politikasında yeni bir dönem başlatan Truman Doktrini Türkiye açısından önemli bir ABD desteğini sağlamıştır. İç politikada ise demokratik özgürlüklerin gelişmesi süreci Truman Doktrini’nin uygulanması süreciyle paralellik göstermektedir. Ayrıca ABD’den alınan yardımlar Türk Silahlı Kuvvetleri’nin elindeki askeri teçhizatın teknolojik olarak önemli ölçüde modernleşmesine ve iyileştirilmesine katkı sağlamıştır. Ancak Truman Doktrini’yle başlayan ve daha sonraki yıllarda artarak devam eden Amerikan yardımları gelecekte Türk ekonomisinin dışa bağımlı hale gelmesinin ilk adımları olmuştur diyebiliriz. ABD açısından ise son derece yararlı bir girişim olan Truman Doktrini, başta NATO ve Marshall Planı olmak üzere hemen tüm uluslararası anlaşmaların öncüsü olmuştur. Başkan Truman’ın da belirttiği gibi “Truman Doktrini ile Marshall Planı her zaman için, bir cevizin iki yarısı” olmuştur.²¹²

²¹⁰ “Amerikan Yardımı Hakkında Pravda’nın Saçmaları”, **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1947, s.1.

²¹¹ “Amerikan Yardımı ve Sovyetler”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1947, s.1,3.

²¹² Metin Aydoğan, **Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye**, C.2., Otopsi Yayınevi, 1999, s.490.

IV. MARSHALL YARDIMI PLANI'NIN İLANI VE TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

A. Marshall Planı'nın İlan Edilmesi

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Türkiye'nin yalnız Sovyet tehdidiyle değil, aynı zamanda ekonomik sıkıntılarla da karşı karşıya kalması Türk dış politikası üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır diyebiliriz. Savaş nedeniyle yükselen ihraç malları fiyatlarını savaşın sona ermesi ile birlikte olağan seviyeye indirmek zorunda kalan ve endüstrisini geliştirerek yeni çalışma alanları açmak isteyen Türk Hükümeti daha 1945 yılı sonlarında ABD'den iktisadi yardım talebinde bulunmuştur.

Daha sonra 1947 yılında ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde başlattığı askeri yardımlar Türk ekonomisi üzerinde pek ferahlatıcı bir etki göstermemiştir. Aksine, Türk ekonomisinde yaşanan sıkıntılar daha da artmıştır. Türkiye, ABD'den gönderilmiş olan malzeme için bir bedel ödememiş olmasına rağmen, bu malzemenin bakımı için yılda 400 milyon TL ayırmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, bütçedeki askeri masraflarda büyük bir kısıntı yapması da mümkün olmamıştır. Bunun yanı sıra ABD'den gönderilen malzemenin yedek parçaları da sadece bu ülkeden sağlanabildiğinden Türk ekonomisi bir de dolar sıkıntısı yaşamaya başlamıştır.²¹³ Türk ekonomisinde yaşanan bu sıkıntılar ABD ile Türkiye arasında ticari ilişkiler yoğunlaştıkça daha da artmıştır. Ve bu süreçte Türk yöneticileri ABD'den ekonomik yardım almak konusundaki girişimlerine aralıksız olarak devam etmişlerdir.

Truman Doktrini'nin ilanından kısa bir süre sonra gündeme gelen Marshall Planı fikrinin çıkış noktasında şöyle bir düşünce yatmaktaydı; Amerikalılara göre, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yıkım Avrupa'da bir kargaşa ortamı doğurmuş, böylece komünistler ve dolayısıyla S.S.C.B. yükselişe geçmiştir. Bu nedenle, S.S.C.B. yayılması karşısında Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. Avrupa ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasal olarak da bağımsızlığını koruyabilirdi. ABD bu noktada İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasal ve ekonomik işbirliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istiyordu. Alım gücü sıfırlanan Avrupa, ABD üretimini ve ekonomisini de olumsuz

²¹³ Esmer- Sander, a.g.e., s.220.

etkilemekteydi. ABD ekonomisinin güçlendirilmesi için Amerikan mallarının alıcı bulabilmesi ve en önemlisi Avrupa'nın ekonomik olarak kalkındırılması gerekmekteydi.²¹⁴

II. Dünya Savaşı'ndan ekonomik ve sosyal bakımdan bitkin bir durumda çıkan Avrupa Devletleri'nin kalkınmasını sağlamak için, ABD 1948 yılında dört yıl süreli bir "İktisadi İşbirliği Kanunu" (Economic Co-Operation Act) kabul etmiştir. Bu kanunun öncülüğünü dönemin ABD Dışişleri Bakanı General Marshall yapmıştır. 1947 yılının ikinci yarısında Avrupa Devletleri'nin ciddi bir ekonomik sıkıntı içinde bulunduğunu, bu sıkıntılı ortamın komünist partilerini her ülkede iktidara doğru götürdüğünü söyleyen Amerikan Dışişleri Bakanlığı, ekonomik sıkıntıların neden olacağı bu sonucu önlemek amacıyla Avrupa'ya geniş ölçüde bir iktisadi yardım yapılması kararını vermiştir.²¹⁵ Avrupa'yı ekonomik olarak ayakları üzerinde durabilir hale getirmek için düşünülen Marshall Planı, 1944'te I.M.F.'in kuruluşuna yol açan liberal bir ekonomik anlayışa dayandırılmıştır.²¹⁶

Dışişleri Bakanı General Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada Avrupa Devletleri'nin iktisadi kalkınmalarını planlamak için biraraya gelmelerini istemiştir. Ortak bir planın hazırlanması koşuluyla ABD'nin yardımlarını esirgemeyeceğini açıklamıştır. George Marshall Harvard Üniversitesinde yaptığı bu konuşmasında şunları söylemiştir;

"Amerika Hükümeti, durumu düzeltmek ve Avrupa dünyasının kalkınmaya başlamasına yardım etmek hususunda daha fazla ileri gitmeden evvel, Amerika'nın taahhütlerinin verimli olması için, Avrupa memleketleri arasında, kendilerine düşecek vazifelere dair, muayyen bir anlaşma olmalıdır. Zira Amerika Hükümeti'nin Avrupa'yı iktisaden kalkındırmak maksadıyla, tek taraflı bir program yapması ne yerinde ne de yetkili bir teşebbüs olur. Bu Avrupalıların işidir ve teşebbüs Avrupa'dan gelmelidir. Amerika'ya gelince, onun rolü, bir Avrupa Planı tazmininde daha sonra böyle bir planın desteklenmesinde samimi bir yardımdan ibaret olmalıdır. Tanzim edilecek programın da bütün Avrupa memleketleri tarafından olmasa bile bir kısmı tarafından tasvip edilmesi lazımdır" demiştir.²¹⁷

²¹⁴ Oran, **a.g.e.**, s.538.

²¹⁵ Esmer- Sander, **a.g.e.**, s.220.

²¹⁶ Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye- 1**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.128.

²¹⁷ Naci Serez, "Marshall Planının Gayesi", **Siyasi İlimler Mecmuası**, C:17, S:200, (Kasım 1947), s.394-398.

Amerikan Dışışleri Bakanı Marshall, Avrupa ülkeleri ile ilgili görüşlerini şöyle belirtmiştir:

“Avrupa ülkelerinin yakılıp yıkılması gerçeğinden başka, ekonomileri alt üst olmuştur ve bu durum tehlikeler yaratabilir. Ekonomik dengenin yeniden kurulabilmesi uzun zaman alacaktır. Kalkınma sürecinin hızlı ve sağlıklı olabilmesi için, Amerika Birleşik Devletleri'nin buna yardımı gerekmektedir. Ancak Avrupa ülkelerinin daha önce kendi aralarında toplu bir işbirliğine yönelmeleri zorunludur” demiştir.

Daha sonra konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“ABD'nin dünyada yeniden düzgün ekonomik dengenin kurulması için elinden gelen her yardımı yapması – ki bu denge kurulmadan siyasal birlik ve sağlam bir barış gerçekleşemez- sağduyulu bir davranış olur. Amerikan politikası herhangi bir ülkeye ya da doktrine karşı değil, yalnızca açlık, yoksulluk, ümitsizlik ve kargaşaya karşıdır. Amacımız Dünya'da ekonomik yaşamın canlandırılması, böylelikle özgür kurumların oluşmasına yararlı siyasal ve sosyal koşulların ortaya çıkmasına yol açmak olmalıdır. Bu gibi yardımların, çeşitli bunalımlar ortaya çıktıkça, parça parça yapılmasının doğru olmadığına inanıyorum. Hükümetimizin ileride yapabileceği yardım, geçiştirici yerine çözüm getirici nitelikte olmalıdır. Kalkınma çabasına yardımcı olmaya istekli devletler ABD Hükümeti'nin tam işbirliğine güvenebilirler. Ülkelerin kalkınmasını engelleyici davranışlarda bulunan Hükümetler ise bizden yardım beklememelidir. Hele insanların yoksulluğunu sürdürecektir siyasal ya da başka türlü çıkar sağlamaya çalışan hükümetler, siyasal partiler ya da gruplar ABD'nin direnciyle karşılaşacaklardır.

Avrupa'nın ekonomik kalkınması için bir program ortaya konulması işinin Amerikan Hükümetince üstlenilmesi ne uygun ne de etkin olur. Bu Avrupalıların kendi işidir. ABD'nin rolü, böyle bir programın hazırlanmasında Avrupalılara dostça yardımda bulunmak, ondan sonra da bizim için olanaklı ölçüde, bu programı desteklemek olmalıdır. Avrupa ülkelerinin hepsi değilse bile bir bölümü program üzerinde anlaşmalıdır. ABD bakımından en önemli nokta, sorunun ve çözüm yolunun Amerikan halkınca anlaşılmasına çalışmaktır. Siyasal tutku ve önyargılara yer verilmemelidir. Tarihin açıkça ülkemize yüklediği bu büyük sorumluluğu halkımızın ileri görüş ve istekle karşılaması durumunda, yukarıda özetlemiş olduğum güçlüklerin üstesinden gelinebilir”²¹⁸ diyerek General Marshall Harvard Üniversitesi'ndeki konuşmasını tamamlamıştır.

²¹⁸ Soysal, a.g.e., s.286-287.

Bu açıklamayı büyük bir memnuniyetle karşılayan İngiliz Dışişleri Bakanı derhal Paris'e gidip Fransız Dışişleri Bakanı ile görüştüğünden sonra S.S.C.B.'yi de görüşmelere davet etmişlerdir. Paris'te gerçekleştirilen bu toplantılarda yardım planı etrafında konuşulmuştur. Toplantı'nın başlangıcında ılımlı bir tavır sergileyen Sovyetler daha sonra sert ve uzlaşmaz bir tavır takınmışlardır. Bunun sonucunda Sovyet temsilciler toplantıların başlamasından 5 gün sonra Paris'i terk etmişlerdir. Sovyetler'in konferansı terk etmelerinin nedeni yardımın İngiliz ve Fransızlarca tasarlanan şeklini kabul etmemeleriydi. Böylece ABD'nin Dışişleri Bakanı Marshall tarafından ortaya atılan ve Marshall Planı adını alan teklifi görüşmek üzere 27 Haziran 1947'de Paris'te başlayan toplantılara katılan Sovyetler 2 Temmuzda konferansı terk etmişlerdir. George Marshall bu planına Sovyetlerle uydularını da dâhil ettiği için, Paris Konferansı'na katılan Sovyetler'in yapıcı bir katkıda bulunmak için değil toplantıları sabote etmek için katıldığı görüşü de ileri sürülmektedir. Paris'teki toplantıların yapılmasındaki amaç yardımda bulunmaya hazır olan ABD'nin yapacağı yardım miktarını toptan görmek istemesi olmuştur. Paris Konferansı'na kadar Avrupa'nın siyasi parçalanmasının önüne geçebilmek amacıyla II. Dünya Savaşı'ndan sonra birçok konferans kurulmuştur. Ancak bu konferanslarda yalnızca siyasi meseleler konuşulmuş, ekonomik koşullar gözardı edilmiştir. Bu bağlamda Paris Konferansı Avrupa'nın içinde bulunduğu ekonomik parçalanmanın önüne geçebilmek için kurulan ilk konferans olması bakımından önem taşımaktadır. Paris Konferansı'nda sadece ekonomi, ekonomik plan ve iktisadi bilânço konuları tartışılmıştır. Ayrıca bu tartışmalar sırasında Almanya'nın ekonomik problemleri tartışmaların esasını oluşturmuştur. Ancak Almanya üzerine yapılan bu tartışmalardan dolayı konferans asıl hedefini şaşırılmış ve farklı bir sonuca varmıştır. Konferansta ulaşılan sonuç; Avrupa'nın ekonomik açıdan parçalanmasının önüne geçebilmenin mümkün olmadığı gerçeği olmuştur.²¹⁹

Avrupa ve Amerika'da Marshall Planı ile ilgili çalışmalar devam ederken, Amerikan Hükümeti liderleri de planın gerçek amacını Amerikan milletine açıklamanın zamanı geldiğini düşünmüşlerdir. Bu amaçla Başkan Truman tarafından kurulan üç komiteden birinin başkanı Ticaret Bakanı Averall Harriman, 19 Ağustos günü verdiği bir demeçte:

²¹⁹ Nizamettin Ali Sav, "Amerikan Yardımı", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1947, s.2.

“Amerikalılar artık şunu anlamışlardır ki, nerede komünizm veya faşizm kisvesine bürünmüş bir diktatörlük varsa, orası hür insanların terakki ve güvenliği için bir tehlikedir. Fakat insanlığın hürriyetini tehdit eden bu totaliter kuvvetlere karşı, demokrasi saflarında olan hürriyet sever milletlerin yardımı ile varlığımızı muhafaza edeceğimize güvenim vardır” demiştir. Bu veya buna benzer açıklamalarla Amerikan milleti ikna olmuş ve Marshall Planı’nı onaylamıştır. Marshall Planı’nın asıl amacı konusunda Amerikan kamuoyundaki ortak kanaat ise şöyledir; “Marshall Planı’nın esas amacı, komünizmin batıya yayılmasını önlemektir”.²²⁰

Böylece “Avrupa Kalkınma Projesi’nin” ilk hazırlığı 12 Temmuz 1947’de Paris’te toplanan 16’lar Konferansı çalışmaları ile başlatılmıştır. “Avrupa Ekonomik İşbirliği Komitesi” halinde çalışan konferans, çalışma programı ve ABD’ye gönderilecek genel raporun hazırlanmasına esas olacak bilgilerin derlenmesi için her devlete soru cetvelleri göndermiştir. Türk Hükümeti de istenilen bilgileri bir rapor halinde Komite’ye vermiştir. Bu arada Türkiye savaş sonunda hazırladığı ekonomik kalkınma programını gerçekleştirmek için 615 milyon dolar tutarında dış yardım talebinde bulunmuştur.²²¹ Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye’nin sunduğu raporun içeriği hakkında Meclis’e bilgi verirken yaptığı konuşmada kısaca şunları söylemiştir:

“Bu bilgilere göre, memleketimizin gerek ziraat, gerek madenler gibi iptidai maddeler istihsalatını Avrupa’ya müessir bir şekilde faydalı olabilecek bir dereceye çıkarmak için, planın yürürlük süresince, 1 Temmuz 1947 fiyatlarına göre 615 milyon dolarlık malzemeye ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Marshall Planı’nda para yardımı veya açık kredi asla bahis mevzu değildir. Bahis mevzu olan program, evvela 16 devletin kendi gayretleri ile kalkınmaya çalışmaları, birbirlerine yardım etmeleridir. Bu gayretler harcandıktan sonra noksan kalan kısımları Amerika tamamlayacaktır. Yani bu 16 devletten her birinin Amerika’dan satın alacakları makine ve levazımı dolar mevcudu olmayan memleketlere Amerika kredi ile verecektir.”²²²

²²⁰ Serez, **a.g.m**, s.397-398.

²²¹ Ülman, **a.g.e.**, s.117.

²²² **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, C:10, Dönem: VIII, Toplantı:2, 2 Ağustos 1948, s.5.

B. Amerikalı Uzmanların Türkiye'yi Marshall Planı'na Dâhil Etmeme Kararı

Paris Toplantısı'nda yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanan raporu inceleyen ve 16 Avrupa Devleti'nin²²³ iktisadi durumları konusunda tek tek incelemeler yapan Amerikalı uzmanlar başlangıçta Türkiye'ye ekonomik yardım yapılması konusunda pek fazla istekli görünmemişlerdir. Amerikalı uzmanların Türkiye hakkında hazırladıkları raporda, Türkiye tarım ve maden bakımından Avrupa kalkınmasına yardım edebilecek bir ülke olarak değerlendirilmiş, altın ve döviz stokları ilk 15 ay içinde yeterli görüldüğünden makinelerin satın alınmasında kendisine yalnız "rüçhan" hakkı tanınmıştır. Türkiye'ye iktisadi yardım yapmak gerekmediğini söyleyen Amerikalı uzmanlar ayrıca Marshall Planı'nın ulusal bir ekonomiyi geliştirme planı değil, savaştan yıkık çıkmış Avrupa'nın yeniden kurulması planı olduğunu belirterek, Türkiye'nin savaşın yıkıcılığını yaşamadığını ve Avrupa ülkelerinin çoğunun karşılaştığı ekonomik kalkınma sorunlarıyla kıyaslanacak sorunlarla karşılaşmadığını anlamışlardır. Raporda ayrıca, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmesi için 12 Temmuz 1947 Anlaşması'nın ana amacına uygun olarak asker sayısını azaltması gerektiği üzerinde durulmuştur.²²⁴

Paris Konferansı'nda Türkiye'yi Büyükelçi Numan Menemencioğlu ile daha önce Adalet Bakanı olarak görev yapmış olan Ali Rıza Türel temsil etmişlerdir. Konferansta ikinci delege olarak görev yapan Ali Rıza Türel Marshall Planına dair Konferansta alınan kararın yanlışlığını muhalefetten farklı nedenlere dayandırmıştır. Ali Rıza Türel'e göre, Amerika'nın Türkiye'ye yardıma muhtaç ülkeler arasında yer vermemesi Paris Konferansı'nda alınan bir karar değildir. Bu sonuç daha önce Amerika'da alınan bir karara dayanmaktadır. Ve ona göre bu kararın sebebi de belli değildir.²²⁵

Amerikalı uzmanların Türkiye'ye ilişkin aldığı bu karar Türk kamuoyunda geniş bir yankı uyandırmıştır.²²⁶ Dönemin Zonguldak Milletvekili Emin Erişilgil tarafından Türkiye'yi ekonomik bakımdan yalnız bırakan ABD'nin gelecekte politik açıdan da yalnız bırakabileceği endişesi ortaya konulmuştur.²²⁷ Öte yandan muhalefet çevreleri Amerikalı uzmanların Türkiye'ye yönelik aldığı kararın

²²³ Söz konusu 16 Devlet: İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç.

²²⁴ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, C:10, Dönem: VIII, Toplantı:2, 2 Ağustos 1948, s.5.

²²⁵ "Amerika'nın Bize Dair Verdiği Yanlış Karar", **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1948, s.1,4.

²²⁶ "Marshall Planı'na Türkiye'nin İtirazları", **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1948, s.1,4.

²²⁷ **T.B.M.M Tutanak Dergisi**, C:10, Dönem VIII, Toplantı 2, 2 Ağustos 1948, s.9.

sorumluluğunu iktidara yüklemişlerdir. Onlara göre, Marshall Planı esasları içinde Avrupa milletlerine ait ihtiyaç listesini hazırlamak üzere Paris'te toplanan Konferans'a Türkiye yeterli derecede hazırlık yapmadan gitmiştir. Bu nedenle Türkiye Konferans'ta içinde bulunduğu durumu gerektiği gibi ifade edememiş ve isteklerini savunamamıştır. Eleştiriler Türkiye'nin Paris Konferansı'nda gerektiği gibi temsil edilebilseydi Amerikan kredisinden faydalanabileceği düşüncesi etrafında birleşmekteydi. Muhalefete göre Türkiye için büyük bir fırsat olan Amerikan kredisi alabilme hakkı iktidarın yanlış tutumu nedeniyle kaçırılmıştır.²²⁸ Muhalefet partisi'nin lideri Celal Bayar ise bu sonucu hükümetin yanlış politikaları nedeniyle ülkenin içinde bulunduğu ticari ve ekonomik istikrarsızlıklara bağlamıştır.²²⁹ Basında ise Amerikalı uzmanların Marshall Planı gereğince Türkiye'ye peşin para karşılığında malzeme verebilecekleri belirtilmiştir. Bunun dışında bağışlama veya kredi esasına dayanan Marshall Planı'na uyarak herhangi bir yardımda bulunmama kararı almalarını ekonomik durumumuzun Amerika tarafından yanlış algılanmasına bağlanmıştır.²³⁰ Bu arada, Ankara'daki ABD Büyükelçiliği, Washington'a bir rapor yollayarak, Türkiye'nin ekonomik durumu dolayısıyla yardım verilecek ülkeler listesine alınması gerektiğini belirtmiştir.²³¹

Bir başka gazetede ise Amerikalı uzmanlar tarafından alınan kararın nedenlerine ilişkin şu yorumlar yapılmıştır:

“Amerika'nın bir takım devletlere yardım planının dışında kalıyormuşuz. Neden? Çünkü biz yardıma pek o kadar muhtaç değilmiz. Bizden daha muhtaçları varmış.

Böyle yanlış bir hüküm ve kanaat nereden geliyor? Uzun uzadıya araştırmaya lüzum yok. Ben de yabancı olsam, en ufak bir memurun geçimine İngiliz lordlarının gıpta ettiklerini, Başbakan'ın ağzından dinlediğim bir milletin muhtaç olduğuna inanırım.

İşte her işimiz böyle. Hep bizi idare edenlerin demagojisine kurban oluyoruz. Aynı zamanda başkalarının itimadını kaybediyoruz.

İktisadiyatımız çorbaya dönmüştür. Ne yaptığımızı bilmiyoruz, ne de yapacağımızdan haberimiz var. Lüks eşyaya, lüzumsuz seyahatlere döviz yetiştireceğiz diye kendi kursağımızdan kısarak dışarıya sattığımız binlerce ton buğdayı satın alanlar bizde

²²⁸ Nadir Nadi, “Marshall Planı ve Biz”, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1948. s.1,3.

²²⁹ “Muhalefetin Fikri”, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1948, s.1,3.

²³⁰ “Marshall Planında Türkiye Tediye Muvazenesi Hatalıdır.”, **Son Posta**, 22 Ocak 1948, s.1.

²³¹ Ülman, **a.g.e.**, s. 118.

bolluk olduğunu nasıl sanmasınlar? Bilmezler ki bir iki ay sonra bugün mızıklanarak yediğiniz tek tip ekmeği de bulamamak tehlikesinin tehdidi altındayız.”²³²

Amerika'nın Türkiye'ye yönelik aldığı kararı hükümetin yanlış politikalarına dayandırıp eleştiren görüşler bir başka makalede şöyle ifade edilmiştir:

“Cumhurbaşkanlığı sarayına otuz iki otomobil tahsis eden bir millet, müteaddit hizmet otomobillerinden başka Başvekilin altına 29 bin liralık bir hususi araba da çeken bir devlet, her biri on, on beş liralık lüks otomobilleri, hizmet otomobili olarak şunun bunun emrine vermekte mahzur görmeyen bir idare. Amerikalının düşüncesine göre elbette, peşin para ile nakil vasıtası tedarik etmeye kabiliyetlidir.

Marshall Planı'na müteallik rapor vesilesiyle, Amerikan gözüyle Türkiye'nin nasıl görülmekte olduğu ortaya çıkmıştır:

Anlaşıyor ki, Amerikalılar bizim gıda bolluğu içinde yüzdüğümüze inanmışlar ve bu bol gıdadan pek mühim bir miktarını Avrupa'ya ihraç etmemiz lazım geldiğini bize hatırlatmışlardır. 400 bin tonluk bir hububat ihracatı bizi tek tip ekmek usulünü kabule mecbur etmiştir... Beri yanda halk cidden büyük bir zaruret içindedir. Hayat şartları pek ağırdır...”²³³

Amerikan askeri heyetine mensup Dışişleri Bakanlığı İktisat müşavirleri Mac Ciure ve Herbert Commings Türkiye'de yaptıkları incelemeler sonucunda 1948 yılının Şubat ayında hazırladıkları raporda Türkiye'nin iktisadi politikasının kararsızlık içinde olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca şu tespitlerde bulunmuşlardır:

“Türk iktisat politikasında açık bir şekilde otarşi fikri hâkimdir. Bu kadar fakir ve inkişaf etmemiş bir memlekette bu sistem halkı fakirleştirmekten başka bir işe yaramadığı gibi, milli savunmaya da faydalı olamaz”.²³⁴

Amerika'nın Türkiye'yi Marshall Planı'nın dışında tutma kararına yönelik yapılan eleştirilerde hem Amerikalı uzmanlar hem de Türk kamuoyu hükümetin izlediği hatalı ekonomi politikasına işaret etmiştir.

²³² “Buyurun Bakalım”, **Son Saat**, 25 Ocak 1948, s.1.

²³³ Bahadır Dülger, “Marshall Planı'nın Türkiye'de Tatbiki”, **Son Saat**, 21 Ocak 1948, s.1,5.

²³⁴ “Türkiye Hakkında Amerikan Raporu”, **Yeni Gazete**, 4 Şubat 1948, s.1,2.

Bu süreç içinde ABD Dışişleri Bakanı Marshall verdiği bir demecde Türkiye'ye yönelik yeni bir yardımın yapılmasına ilişkin sorulan bir soruya "Türkiye'nin ihtiyaçları tetkik edilecektir" diyerek yanıt vermiştir.²³⁵ Marshall'ın bu demeci Türk kamuoyunda Türkiye'nin yardım planına dâhil edileceğine dair olumlu bir sinyal olarak değerlendirilmiştir.

Türk kamuoyunda ve muhalefette ortaya çıkan bu tepkiler karşısında Türk Hükümeti doğrudan doğruya Washington Hükümeti'ne bir başvuruda bulunmuştur. Bu başvurusunda Türkiye Washington Hükümeti'ne şu görüşlerini bildirmiştir: Öncelikle Türkiye siyasi ve coğrafi bakımdan çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Türkiye'nin bu siyasi ve coğrafi konumu ister istemez birtakım ekonomik güçlükler yaratmıştır. Ve bir ülkenin uluslararası alanda kuvvetli olmasının en önemli şartının ekonomik kalkınma olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını sağlaması için tek yolun dış yardım olduğunu belirten Türk Hükümeti, Amerikan Hükümeti'nin Türkiye'ye ekonomik yardım konusundaki tutumunu bir kez daha gözden geçirmesini istemiştir.²³⁶ Türkiye bu başvurusunda, ekonomik durumla askeri ve siyasal istikrar arasındaki sıkı ilişkiyi vurgulamıştır.

ABD, Türkiye'nin yardım planı içine alınabilmesi için hazırlamış olduğu kalkınma planında, Marshall Planı'nın ruhuna uygun bir takım değişiklikler yapmasını istemiştir. Amerika Türkiye'ye verilecek olan yardımın tarımsal üretimin arttırılması, tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi için kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye kalkınma planını bu şekilde değiştirirse Avrupa'nın Yeniden İmarı Programına katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelebilecektir. Ayrıca sanayi alanında değerli madenlerin özellikle ABD savunması için büyük önem taşıyan kromun çıkarılmasına önem verilmeliydi.²³⁷

Bu sırada Eylül 1947'de Ankara'da bir hükümet değişikliği gerçekleştirilmiştir. Halk Partisi'nin eski ve genel anlamıyla "devletçi- bürokratik" kadrosundan gelen Recep Peker'in yerine Hasan Saka Başbakanlığa getirilmiştir. Yeni hükümet, kuruluşundan birkaç gün sonra, yürütülmekte olan kalkınma planını "incelenerek gerekiyorsa yeniden teklifte bulunulması" isteğiyle Ekonomi Bakanlığı'na geri vermiştir. Her ne kadar ABD'li uzmanların önerileriyle devletçilik

²³⁵ "Türkiye'ye Yardıma Dair Marshall'ın Demeci", **Son Posta**, 5 Şubat 1948, s.1,3.

²³⁶ "Dün Mecliste Dışişleri Bakanı Marshall Planı Hakkında İzahat Verdi", **Son Posta**, 3 Şubat 1948, s.1,7.

²³⁷ Oran, **a.g.e.**, s.540.

bir iktisat politikası tercihi olarak ikinci plana itilmek istense de Türkiye'deki devlet sanayi sektörü dinamik bir varlık kazanmıştır. 1946 yılı İvedili Sanayi Planı'ndaki birçok proje için milyonlarca liralık harcama yapılmıştır. 1946 Kalkınma planındaki projelerin çoğu, bazılarında plandaki hedefler de aşılarak, uygulanmaktaydı.²³⁸ Ancak Türk Hükümeti Amerika'nın istekleri ve ABD'li uzmanların önerilerini göz önüne alarak Türkiye'nin 1946 ivedili Sanayi Planını terk ederek yerine Marshall Planı'nın ruhuna uygun olan "1947 Kalkınma Planı'nı" benimsemiştir.²³⁹ Hazırlanan yeni kalkınma planı 1930'lardan itibaren sürdürülen "plan" çalışmalarından çok farklı iktisadi siyasi tercihleri yansıtmaktaydı. Plana göre sanayi değil 1948- 1952 yılları arasındaki beş yıllık devrede zirai kalkınma ön planda tutulacaktır. Ulaştırma olanaklarının geliştirilmesi tarımdaki gelişmenin ön koşulu olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca özel girişimcinin faaliyet göstermek isteyecekleri alanlarda tam bir serbesti ve emniyet sağlanması esas alınmıştır.²⁴⁰

Türkiye'nin Avrupa Kalkınma Programı'na katılmasının söz konusu olduğu aylarda, Thornburg'un başkanlığında bir Amerikan uzmanlar grubu Türkiye'ye gelerek ülkenin iktisadi durumu ve hükümetin iktisat politikası üzerine incelemeler yapmıştır. Ankara'da siyasi çevrelerin memnun etmek için çırpındıkları Thornburg, Türk Hükümeti'nin devletçi politikasına karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. Uygulanmaya çalışılan sanayi planının "devlet sosyalizminin aşırı bir ifadesi olduğunu" belirtmiştir. Thornburg başkanlığındaki Amerikan Heyeti'nin hazırlamış olduğu bu rapora Türk basınında da geniş yer verilmiştir. Raporda Türk hükümetine sunulan eleştiriler hakkında Son Posta Gazetesi başyazarı Selim Ragıp Emeç şöyle bir makale yazmıştır:

"Amerika'nın memleketimize yardım kararı vermesi, birtakım heyetlerin buraya kadar gelip muhtelif yönden tetkikler yapmalarına vesile verdi. Bu tetkiklerin neticesidir ki, yapılacak yardımın şeklini de tayin edecek. Bu heyetlerin hemen hepsi resmidir. İçlerinden yalnız bir tanesi hususi Amerikan sermayesinin temsilcisidir ve "Yirminci Asır Vakfı" adını taşıyan bir teşekkül hesabına hareket etmektedir. İşini bitirmiştir. Bu heyetin başkanı M. Weston Thornburg, şimdiye kadar ki incelemelerinin neticesini ifade etmek için dün bazı arkadaşlarla görüşmüş ve bu münasebetle hazırlanan muhtırayı kendilerine sunmuş. O

²³⁸ Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.bsk., İstanbul, 2002, s.324.

²³⁹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. İlhan Tekeli- Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1981.

²⁴⁰ Tezel, a.g.e., s.327-328.

toplantıda ben şahsen bulunmadım. Fakat gazetemize de verilen bu muhtırayı okudum. Ve ne yalan söyleyeyim; müteessir olmadığımı iddia edemem. Teessürüm, raporun yanlış ve aleyhte olmasından değil, bazı kısımlarının doğruluğunun bizce de malum olup tashih edilememiş bulunmasındandır... Muhtıranın mütalaasıyla bilhassa göze çarpan şey, siyasi bir davayı iktisadi bir işbirliğine bağlamak istemekteki isabetsizliktir. Nitekim Birleşik Amerika gibi geniş ferdiyetçi bir memleketin siyasi ve askeri müzaheretine lüzum gösterirken, onunla, iktisadi sahada da anlaşabileceğimiz gibi bir hayale kapılmamızdır ki bizi lüzumsuz bazı inkisarlara götüreceğe benzer...”²⁴¹

Thornburg yaptığı incelemelerle ilgili bir konuşmasında; “...Sadece şahsımıza ait bir fikir olarak şunu da söylemek isterim ki birkaç aydan beri yapmakta olduğum tetkik ve müşahedelerim neticesinde, Amerika’da bizim “hususî teşebbüsler” dediğimiz teşebbüs faaliyetlerinin burada terakki etmesini Türkiye’nin istediğine dair ortada deliller göremedim... Hükümet, hususî teşebbüse, prensip itibarıyla muhaliftir, demek istemiyorum. Sadece, daha evvel de söylediğim gibi, hükümetin hususî teşebbüsü Türkiye’nin iktisadi istihalesinin mühim bir amili olarak inkişaf ettirmek arzu ve niyetinde olduğunu gösteren delilleri göremediğimi anlatmak istemekteyim ve bu gibi delillerin mevcut olmayışını manidar bulmaktayım...” Emeç yazısının devamında Amerikan özel sermayesini temsil eden heyet tarafından hazırlanan bu raporun özel sermayenin bir incelemesi olduğu değerlendirilmesini yaparak, bu nedenle raporun her cümlesinin veya her kelimesinin kabul edilmeyeceğini belirtmiştir. Bu düşüncesini de “Biz, hala devletçilik hududu ile ferdi teşebbüs sahasını birbirinden esasi olarak ayırt etmek istemiyoruz” diyerek ifade etmiştir.²⁴²

C. Marshall Planı Doğrultusunda Türkiye’ye Yapılacak Yardımlara İlişkin Türk Kamuoyunda Yer Alan Yorumlar

Türk kamuoyunda geniş yer bulan Marshall Planı basında genel olarak şu şekilde tanımlanmıştır: “General Marshall’ın Planı, Avrupa’nın Amerikan

²⁴¹ Selim Ragıp Emeç, “Bizim Devletçiliğimizle Amerika’nın Ferdiyetçiliği”, **Son Posta**, 8 Temmuz 1947, s.1.

²⁴² Emeç, **a.g.m.**, s.7.

yardımından faydalanmak için elbirliği yapması ve Amerikan yardımını istemesidir”.²⁴³

Marshall Planı dâhilinde Türkiye'nin dışlanması konusunda kamuoyunun düşüncesini yansıtan bir başka makale de şöyledir:

“Birleşik Amerika'nın büyük komünist tehlikesi karşısında bütün melekâtını bir araya toplamasından çok daha evvel ve onun yardımını göz önüne koymadan biz, kararımızı, mukavemet ve müdafaa formülü şeklinde vermiş bulunuyorduk. Marshall Planı'nın doğmadaki ana sebebi çok iyi bilmiyoruz. Avrupa'nın harpten sonra, maddeten ve manen her gün bir parça daha çökme istidadı gösteren halinden teessür duyan Amerika bu duruma iki bakımdan alaka göstermek lüzumunu duymuştu:

Bir ileri mevkiin daha kaybolmasıyla komünist tehlikesinin kendine doğru bir parça daha yaklaşması ve yeni dünya medeniyetinin beşiği sayılan Avrupa'nın, bu suretle ve kurtarıma imkânları bulunmasına rağmen, göz göre göre, kaybına rıza göstermek.

Birleşik Amerika adına Dışişleri Bakanı Marshall nutku işte bu çifte duygu tesiri altında Harvard Üniversitesi'nde irad edildiği zaman ifade ettiği tema şundan ibaretti:

Amerika'nın Avrupa'ya yardım edebilmesi için; Avrupa'nın evvela kendi kendisine yardım etmekle işe başlaması lazımdır... Birleşik Amerika'nın askeri yardımı, ani bir komünist emrivaki tehlikesine karşı alelacele kendini göstermeye başlamıştı. Umumi kalkınma için de esaslı bir plana lüzum görülmekte idi. Her millet bu husustaki istek ve düşüncelerini Paris'te toplanan on altılar konferansına işte bu şartlar içinde bildirdiler... Bu projede biz, iktisadi kalkınma bakımından dördüncü gruba dâhil edilmiş bulunmaktayız. Beraberimizdeki İsviçre ve Portekiz devletleri ile birlikte kalkınmamız için satın almayı faydalı göreceğimiz her nevi eşyanın parasını peşin verebilecek bir iktisadi ve mali durumda olduğumuza da işaret edilmektedir. Doğrusu bizim için iftihar edilecek bir vaziyet!

Marshall Planı'nın tatbiki bakımından Birleşik Amerika'nın ifade eylediği bu ruh hali önünde teessür duymadığımızı söylersek yalan olur...²⁴⁴

Son Saat Gazetesi'nin bir diğer başyazarı Bahadır Dülger ise Marshall Planı yardımları konusunda Türkiye'ye yönelik alınan kararın nedenlerine ilişkin şu yorumları yapmıştır:

²⁴³ Ömer Rıza Doğrul, “General Marshall'ın Planı Üzerinde”, **Cumhuriyet**, 19 Haziran 1947, s.3.

²⁴⁴ Selim Ragıp Emeç, “Marshall Planı ve Milli Parolamız”, **Son Saat**, 28 Ocak 1948, s.1,5.

“Marshall Planı’nın Türkiye hakkındaki hükümleri, bizim için en önemli mesele olmakta hala devam ediyor. Bugüne kadar yapılan neşriyattan kısaca çıkarılan netice hükümetin hakikatleri gizlemek politikası içinde Türkiye’nin hakiki iktisadi ve mali durumunu Amerikalılardan gizlediği, fazla olarak durumumuzla mütenasip olmayan israflarıyla bize yardım etme durumunda olan kimselere aşırı bir bolluk ve zenginlik içinde yaşadığımız hissini vermiştir.”²⁴⁵

Marshall Planı’nın ne olduğuna, Türkiye’ye ne gibi yararlar sağlayacağı konusuna değinen bir makalede İktisadi İşbirliği İdaresi’nin Türkiye Heyeti Başkanı olan Mister Russel H. Dorr’un açıklamalarına yer verilmiştir. Mister Russel H. Dorr İstanbul Tüccar Derneği’nin daveti üzerine 3 Mayıs 1949 günü İstanbul’a gelmiştir. İstanbul Liman Lokantası’nda verdiği konferansta planın amaçları ve uygulanması hakkında bilgiler vermiş ve kendisine yöneltilen soruları yanıtlamıştır.²⁴⁶ Dorr konuşmasında Marshall Planı’nı hiç kuşkusuz yirminci yüzyılın en anlamlı hareketi olarak nitelendirmiştir. Daha sonra konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“... Amerika’nın harbe iştiraki bir defa daha mütecavizin mağlubiyetini sağlamaya yetti. Fakat kazanılan zaferin dünyada yarattığı vaziyet hiç de yirmi sene evvelkine benzemiyordu. Geçen defa da Almanya yere serilmişti. Fakat şarktaki büyük hükümet, iç ihtilaller yüzünden bu çöküntüden istifade edebilecek vaziyette değildi... Bereket versin ki, bu defa Amerika geçen harp sonrasındaki ihmalin verdiği derslerden mütenebbih olmuş... Amerika harpten iktisadiyatı bozuk çıkan Batı Avrupa Devletlerini yokluk içinde kendi hallerine bırakmanın doğru olmayacağını anladı. Tarihte şimdiye kadar emsali görülmemiş bir cömertlikle yenedünya hazinelerini Avrupalıların imdadına koşmak için akıtmağa başladı... Amerikalılar bu hareketi “hayırseverlik” yapmak yahut Batı Avrupa devletleri’nin siyasi müzaheretini satın almak gayesiyle yapmamışlardır... Bu devletlerin siyasi gayretleri satılık değildir. Öyle ise tek gaye, umumun müşterek menfaatlerini temindir...”²⁴⁷

Amerikan yardımlarına ilişkin Sinop milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek Bursa’da verdiği bir konferansta: “Amerika Orta Şarkta istikrar istiyorsa askeri yardımdan fazla iktisadi yardıma önem vermelidir” demiştir.²⁴⁸ Ayrıca konuşmasında Türkiye’nin devletçilik politikasıyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır; “Bizim bugünkü

²⁴⁵ Bahadır, Dülger, “Politika Ticareti”, **Son Saat**, 29 Ocak 1948, s.1,5.

²⁴⁶ “Marshall Yardımı ve Hususi Sermaye”, **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 1949, s.1,4.

²⁴⁷ Arif Çakır, “Marshall Planı Nedir, Türkiye’ye Ne Sağlayacaktır?”, **Türkiye İktisat Mecmuası**, (Haziran 1949), s.17-18.

²⁴⁸ “İktisadi Kalkınma Yardımına Muhtacız”, **Son Posta**, 20 Eylül 1947, s.1,7.

devletçilik güdümünden vazgeçmemiz, Amerika'nın da bize iktisadımızı kalkındırmak için yardım etmesi şarttır.”²⁴⁹ Son Posta Gazetesi yazarı Selim Ragıp Emeç “Hergün” köşesinde yazdığı makalesinde Yusuf Kemal Tengirşek'in görüşlerinde tamamen haklı olduğunu belirtmiş ve II. Dünya Savaşı'nda savaşı asker milletlerin kazanmasına karşı asker olmadığı bilinen ve özellikle askerlikle hiç ilgisi olmayan Amerika'nın kazanmasını örnek olarak vermiştir.²⁵⁰ Marshall Planı'nın uygulanmasındaki amaç genel olarak Türk basınında Amerika'nın Dünya'nın geleceğini düşünerek almış olduğu bir karar olarak değerlendirilmiştir.

Amerika Truman Doktrini'ne dayanarak verdiği yardımlarda olduğu gibi Marshall Yardım Planı uygulamasında da yaptığı yardımların nereye ve nasıl kullanılacağı konusunda hem bilgi sahibi olmak, hem de söz söylemek istiyordu.²⁵¹

Marshall Yardım Planı'nın gündemde olduğu günlerde Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak'ın başkanlığındaki 14 kişilik bir askeri heyet Amerika'ya gitmişlerdir.²⁵² Basında bu ziyaret konusuna önemle değinilmiş ve Türk heyetinin Amerika'da büyük bir titizlikle karşılandığı vurgulanmıştır. Salih Omurtak Amerika'da Başkan Truman'la ve General Eisenhower'la görüşmeler yapmıştır.²⁵³ 6 Ekim 1947 günü Türk Genelkurmay Başkanı General Salih Omurtak, Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardım neticesinde silah altında bulunan büyük bir kısım Türk askerinin terhisine imkân bulacağını bildirmiştir. Verdiği demecin devamında, bu yardımdan ayrılacak olan 100 milyon doların Türk ordusunu modernleştirmeye yeterli olmayacağını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir:

“Günün birinde muhtemel düşmanlarımızın kudretlerini nazarı dikkate almaklığımız gerekecektir. Bununla beraber Amerikan yardımı olsun veya olmasın Türk ordusu bütün hücumları taretmeye hazır bulunmaktadır.”²⁵⁴

Salih Omurtak Amerika'ya gerçekleştirdiği ziyaret süresince Türkiye'ye yapılan askeri yardımın Türk ekonomisinde beklenen rahatlamayı yaratmadığını anlatmaya ve Türk-Amerikan dostluğunu daha da kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

²⁴⁹ “Türkiye Amerika'nın En Emin Kuvvetli Dostudur”, **Son Posta**, 21 Eylül 1947, s.1,7.

²⁵⁰ Selim Ragıp Emeç, “Amerikan Kongresi'nde Haklı Bir Hitap”, **Son Posta**, 23 Eylül 1947, s.1,7.

²⁵¹ “Amerika Meclisi Tahsisat Komisyonu Reisi Ankara'ya Geldi”, **Son Posta**, 22 Eylül 1947, s.1,2.

²⁵² “Genelkurmay Heyetimiz Dün Uçakla Amerika'ya Gitti”, **Son Posta**, 6 Ekim 1947, s. 1,7.

²⁵³ “Omurtak Truman'la Görüştü”, **Son Posta**, 9 Ekim 1947, s. 1,3. “Omurtak Truman'la Görüştü”, **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1947, s.1,3.

²⁵⁴ **Ayın Tarihi**, No:167, Ekim 1947, s.221-222.

12 Temmuz 1947’de İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç’in katılmasıyla toplanan 16’lar konferansı 22 Eylül 1947’de Amerika’ya sunulmak üzere bir Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı hazırlamıştır.²⁵⁵ Bu program üzerine Amerika 3 Nisan 1948’de “Dış Yardım Kanunu’nu” çıkarmıştır. Bu kanun 3 Nisan 1948’de Başkan Truman’ın imzalamasıyla yürürlüğe girmiştir. Amerika bu kanuna dayanarak yardım planının daha ilk yılında 16’lara 6 milyar 98 milyon dolarlık bir ekonomik yardım yapmıştır. Bu yardımlar daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bu ilk yardımdan Türkiye’ye ayrılan miktar ise 50 milyon dolar tutarında olmuştur.²⁵⁶

D. Türkiye ve Amerika Arasında Türkiye’nin Marshall Planı’na Dâhil Edilmesi Konusunda Yapılan Anlaşma (4Temmuz 1948)

Amerika Dışişleri Bakanı George Marshall’ın 5 Haziran 1947 tarihinde yaptığı konuşması üzerine, Avrupa’nın, Türkiye de dâhil, 16 ülkesi, Marshall Planı’nın öngördüğü Avrupa Kalkınma Planı’nı hazırlamak üzere, 1947 Temmuzundan itibaren Paris’te çalışmalarına başlamışlar ve hazırlanan kalkınma planını Eylül ayında Amerika’ya vermişlerdir. Amerikan Kongresi, bu ortak planı finanse etmek üzere 3 Nisan 1948’de Ekonomik İşbirliği Kanunu’nu kabul etmiştir. Diğer ülkeler gibi Türkiye de bu kanundan yararlanabilmek için ABD ile Avrupa İktisadi ve İşbirliği Anlaşması’nın imzalanmasından yaklaşık 3 ay sonra 4 Temmuz 1948 tarihinde Ankara’da bir anlaşma imzalayarak ekonomik yardım almaya başlamıştır.²⁵⁷ 4 Temmuz 1948 tarihli Anlaşma T.B.M.M. tarafından 8 Temmuz 1948 tarihinde 5253 sayılı kanun olarak kabul edilmiştir. Anlaşma 13 Temmuz’da Resmi Gazetede yayımlanmıştır.²⁵⁸

Antlaşma’nın giriş bölümünde:

²⁵⁵ **Ayın Tarihi**, No:166, Eylül 1947, s. 122-127.

²⁵⁶ “Truman Yardım Kanununu Dün İmza Etti”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1948, s.1,3.

²⁵⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.168.

²⁵⁸ **Düster**, Üçüncü Tertip, C:29, No:5253, 8 Temmuz 1948, s.1278-1291. “Türkiye-Amerika İşbirliği Anlaşması Tasdik Edildi”, **Son Posta**, 9 Temmuz 1948, s. 1,7. “Türkiye-Amerika İşbirliği Anlaşması Mecliste Tasdik Edildi”, **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1948, s.1,3.

“Avrupa ülkelerinde bireysel özgürlük ilkelerini, özgür kurumları ve gerçek bağımsızlığı devam ettirmenin, sağlam iktisadi koşullar oluşturmaya, istikrarlı uluslararası iktisadi ilişkilere geniş ölçüde bağlı bulunduğu ...” ifade edilmekteydi. Ayrıca anlaşmanın, Türkiye’nin 16 Nisan 1948’de Paris’te imzaladığı Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi’ne dayandığı belirtilmiştir. Söz konusu anlaşmanın birinci maddesinde, “ABD Hükümeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin veya Türkiye Cumhuriyet Hükümetince gösterilen herhangi bir kişinin, kurumun veya teşekkülün emrine, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından istenebilen ve ABD Hükümeti tarafından uygun bulunan yardımı vermek suretiyle, Türkiye Cumhuriyetine yardım etmeyi kabul eder” denilerek yardımın ne şekilde verileceği açıklanmıştır. Buna göre ABD Türkiye’den, yardımın amaçlarına uygun kullanılmasının sağlanmasını, kaynakların ne şekilde kullanıldığının Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü tarafından takip edilmesine yardımcı olunmasını istemiştir. Ayrıca Truman Doktrini sonrasında imzalanan 12 Temmuz 1947 tarihli anlaşmaya benzer şekilde bu anlaşmanın da yedinci maddesinde bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre; Türkiye ve ABD’nin yapılan yardımın amaçları ve ulaşılan başarılar konusunda “geniş yayın yapmanın karşılıklı çıkarların gereği olduğu” belirtilerek “Türkiye’nin bu tür yayınların yapılması için her türlü pratik önlemi alacağı” ifadesine yer verilmiştir.²⁵⁹

11 maddeden oluşan bu anlaşmanın sekizinci, maddesinde ise Türkiye, ABD’den gelip anlaşma hükümlerinin yerine getirilmesini denetleyecek özel bir Ekonomik İşbirliği Misyonusunu kabul edeceğini, bu misyonun ABD büyükelçiliğinin bir parçası sayılarak diplomatik ayrıcalık ve bağımsızlıklardan yararlandırılacağını kabul etmiştir. Bu maddeyle ABD’den gelecek yardımların hangi alanlara ve ne şekilde harcanacağı tamamen Amerikalı uzmanların görüşlerine bağlı hale getirilmiştir. Cumhuriyet, Son Posta gibi kamuoyunun önde gelen gazetelerinde anlaşmanın söz konusu hükümleri pek fazla eleştiri konusu yapılmamış ve gündeme getirilmemiştir.

4 Temmuz 1948 Anlaşması genel olarak Türk basınında takdir ve sevinçle ilan edilirken, bazı yayın organlarında tepkiyle karşılanmıştır. Az sayıda aydın bu anlaşmanın Osmanlı döneminde yapılan kapitülasyonları hatırlattığını ve ABD’ye tam bir teslimiyet içerdiğini yazmıştır. 1960’larda Türkiye İşçi Partisi(TİP) genel

²⁵⁹ Oran, a.g.e., s.541.

başkanlığı yapacak olan sosyalist M. Ali Aybar ABD'nin Türkiye'yi sömürgeleştirmek istediğini yazarken, sağı Yeni Sabah Gazetesi'nde de benzer yorumlar yapılmıştır.²⁶⁰

Anlaşma'nın imzalanması Son Posta gazetesinde manşetten verilmiştir. Anlaşma'nın Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye yapılacak yardımın genel hükümlerini içerdiği belirtilmiştir. Ayrıca anlaşmanın imzalanmasıyla üç aylık bir süre için 10 milyar dolar tahsis edilmesi de sevinçle duyurulmuştur. Alınan bu yardımın ziraat ve maden alanında kullanılacağı bu amaçla da Amerika'dan ziraat araçları, demir ve kömür madenlerimizi işletmek için modern tesisat alınacağı bildirilmiştir.²⁶¹

Bir başka yayın organında anlaşma ile ilgili olarak şu değerlendirmeler yapılmıştır:

“Amerika ile hükümetimiz arasında yeni bir anlaşma imzalanıyor. Büyük Millet Meclisi yaz tatiline karar vermezden evvel bu anlaşma tasdik edilerek yürürlüğe girecektir. Anlaşma'nın mevzuu Marshall Planı çerçevesi içinde Avrupa kalkınması için Amerika tarafından açılacak kredilerden bu sene Türkiye'nin hissesine düşen on milyon doların kullanılması şartlarını tayin etmektedir. Marshall Planına göre Türkiye'nin alacağı kredinin altı milyonu zirai istihsalimizin artırılması için muhtaç olduğumuz muhtelif cinsten ziraat aletlerine ve makinelere tahsis edilmiştir. Geriye kalan dört milyonu da Zonguldak kömür havzasındaki istihsalin makineleştirilmesi ve bu suretle istihsal randımanının artırılması maksadına sarfedilecektir.

Marshall Planı harpte hasara uğramış olan Avrupa memleketlerinin 1939 senesindeki istihsal seviyelerine tekrar gelebilmeleri için dört senelik bir kredi, yardımına muhtaç olduğu esasına göre hesaplanmıştır. Bu sebeple her memleketin alacağı kredi de dört parçaya ayrılacaktır. Her sene alınacak kredi istihsal maksadına sarfedildikçe gelecek seneler için yeni krediler alınacaktır. Şu halde Türkiye'nin Marshall Planı'ndan alacağı on milyon dolara münhasır kalmayacak, 1952 senesine kadar yeni krediler alabilecektir ve bu krediler zirai ve madeni istihsalerimizi arttırmak gayesine sarfolunacaktır.

Türkiye harbe girerek hasara uğramış memleketlerden olmadığı için Amerikan teknisyenleri Marshall Planı çerçevesi içinde Avrupa kalkınmasına tahsil edilen kredilerden bizim faydalanmamıza iptida müsait görünmediler. Hükümet tarafından yapılan teşebbüsler üzerine Birleşik Amerika Türkiye'nin zirai ve madeni istihsal sahasında Marshall Planı'ndan

²⁶⁰ Oran, a.g.e., s.541-542. Yeni Sabah Gazetesi'nin ilgili tarihlerdeki gazetelerine ulaşılammıştır.

²⁶¹ “Türkiye- Amerika İktisadi Anlaşması İmzalandı”, **Son Posta**, 5 Temmuz 1948, s.1.7.

kredi yardımı görmesindeki ihtiyacını kabul etmiş ve diğer Avrupa memleketlerine nispetle daha az bir miktarda olmakla beraber bir kredi hissesi ayırmıştır.

Memleketimizin zirai ve madeni istihsalini arttırmak için bu sene alacağımız on milyon dolarlık kredi Amerika'dan gelecek muhtelif neviden aletler, makineler ve malzemedir. Bu alet, makine ve malzemenin kullanılması için devlet bütçesinden de ayrıca birçok milyonlar ilave olunacaktır. Bu itibarla devlet bütçesinden ilave edilecek milyonlar da dikkate alınacak olursa zirai ve madeni istihsal faslından tahsis edilen yardımların yekûnu bir hayli yükselmiş görülür. Fakat mühim olan mesele bu husustaki kredilerin miktarı değil, alete verilen bu paraların gerçekten faydalı şekilde kullanılmasıdır. Boşa sarfedilen paralardan gelecek sene zirai ve madeni istihsal sahasında rakamlarla ifade olunabilecek bir artışın gerçekleştiğinin görülebilmesidir.

Zira Amerika kredisinden yardım isteyen memleketlere ancak bir şartla kredi vermektedir. Bu şartta kredi olarak yapılan yardımın yerinde sarfedilip edilmediğini kontrol etmektir. Şu halde Türkiye hükümeti Amerika'dan on milyon dolarlık bir kredi alırken bu para ile ne gibi makineler aldığı ve bu makineleri nerelerde kullandığı ve bu tarzda kullanıştan ne gibi istihsal neticeleri aldığı hakkında hesap vermek taahhüdüne de girmiş oluyor. Gelecek senelerde yeni krediler isteyebilmek için bu hesabın inandırıcı olması lazım geleceğine göre hükümetin bu kredileri kullanmak bahsinde yüklendiği mesuliyet büyüktür.”²⁶²

Sovyet basınında ise Pravda Gazetesi Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımları ile ilgili olarak şu yorumları yapmıştır:

“Hakkında bu kadar reklâm yapılan Amerikan yardımı Türk milletinin sıkıntısını hiçbir suretle hafifletmemiştir. Tam tersi memleketin esasen müşkül olan durumunu daha da kötüleştirmiştir. Türkiye Amerikalıların yayılma planlarına uymuş ve yarım milyon mevcutlu bir orduyu silah altında tutmaya devam etmiştir. Bunun neticesinde Türk köyleri yüz binlerce lüzumlu işçiden mahrum kalmıştır. Amerikalıların başlıca ilgisi Türkiye'de askeri üsler kurmaktır. Türkiye'nin askeri ve iktisadi esaretini intaç eden Amerikan yardımı, memleketi siyasi bağımsızlığından da mahrum etmiştir.

Amerikalılar Yakın Doğu'daki siyasetleri için Türkiye'yi alet olarak kullanmaktadırlar. Türkiye'yi hâkimiyetleri altına alan Amerikalılar bu memleketi felaket yoluna sürüklemektedirler.”²⁶³

²⁶² Asım Us, “Amerika'dan Alacağımız On Milyon Dolar”, **Yeni Gazete**, 5 Temmuz 1948, s.1,2.

²⁶³ “Amerika Türkiye'yi Felaket Yoluna Sürüklüyormuş”, **Son Posta**, 29 Temmuz 1948, s.3.

Sovyet basınında yapılan eleştirilere karşı Türk basınında Son Saat Gazetesi'nde yer alan bir makalede şu yorumlar yapılmıştır:

“Marshall Planı esaslarına dayanarak Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımlar bizim için hakikaten kıymetlidir. Onlardan iki suretle istifade ediyoruz: Bize karşı açılmış olan beyaz harp sebebiyle ve her ihtimale karşı hazır bulundurmakta olduğumuz ordumuzu teçhiz ediyoruz. Diğer taraftan da pek ziyade muhtaç olduğumuz bir takım makine ve vasıtaları elde etmek suretiyle milli iktisat sahasında ciddi ilerlemelere vesile verecek imkânlar kavuşmuş oluyoruz. Bu faydalar o kadar açıktır ki bunlar üzerinde münakaşa etmeye ve tereddüde düşmeye lüzum yoktur.

Türk- Amerikan münasebetlerini bozmaya gayret eden ve bizi kendisiyle baş başa bırakmak isteyen Sovyetler Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımları yalnız bu zaviyeden görmekte ve bunların karşılıksız yapılmış yardımlar olmadığını ileri sürerek bilhassa Türklerin bunların karşılığında istiklallerinden ve tamamiyet mülkiyelerinden fedakârlık etmek mecburiyetinde kaldıklarını söylemektedirler. Hadiselerin künhüne vakıf olmayan kimseler üzerinde bu propagandaların menfi bir tesir yapmakta olduğu muhakkaktır. Bu menfi tesirleri önlemek için Amerika'nın Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımların karşılıksız olmadığı meselesini burada ele almak ve münakaşa etmek istiyoruz. Ta ki hâsıl olan tereddütler tamamıyla zail olsun ve menfi Rus propagandasının bozguncu maksadı tüm çıplaklığıyla ortaya çıksın.

Birleşik Amerika harp sonrasında doğurduğu zaruretlere karşısında Dünya'daki demokrat milletler cephesinin lideri ve muhafızı durumuna gelmiştir. Bugüne kadar girişmiş olduğu mücadeleler, almış olduğu tedbirler, yapmış olduğu maddi fedakârlıklar bu büyük milletin de bu liderliği ve muhafızlığı kabullenmiş olduğunu ortaya koymuştur. O halde bu vaziyet ona demokrat milletlerin yayılmış olduğu sahayı kızıl istiladan korumak ve sulh ile beraber demokrat milletler birliğini tesis etmek vazifesini de yüklemiş oluyor... Yarım milyonluk bir ordu Amerika Birleşik Devletleri hazinesine 2 milyar dolarlık bir külfet yükleyecektir. Türkiye senelerden beri seferber halinde tuttuğu milli ordusuyla, öz memleketini korumak maksadına hizmet etmekle beraber demokrat milletlerin hepsi için müşterek olan bir gayeye de fiilen müzaheret ve yardım göstermektedir. Bir yardım ki eğer Türkiye bunu yapmayacak bir durumda olsaydı, bugün onun omuzlamış olduğu ağır fedakârlık mesuliyetlere, beynelmilel siyasetin en tabii bir icabı olarak Birleşik Amerika omuzlamak mecburiyetinde kalacaktı. Bu halde asgari bir hesapta, yarım milyonu bulan bir Türk ordusunun Amerika Birleşik Devletleri'ne senede kazandırdığı miktar 2 milyar doları bulmaktadır. Bunun karşılığında Türkiye'ye yapılan yardım 100 milyon dolardır. Yani bir senelik kazancın yüzde beşidir. Görülüyor ki, Amerika'nın Türkiye'ye yapmakta olduğu yardımın büyük bir karşılığı vardır. İvazsız değildir.”

Yazar bu durumu Sovyetler'in olumsuz propagandasının ne kadar akılsızca olduğunu ortaya koyan bir kanıt olarak değerlendirmiş ayrıca bu tür eleştirilere kulak verilmemesini belirterek Amerika karşısında asla küçük bir duruma düşüldüğü düşüncesine kapılmamak gerektiğini vurgulamıştır.²⁶⁴

4 Temmuz 1948 tarihli Anlaşma Cumhuriyet Gazetesi'nde Türk- Amerikan dostluğunu kuvvetlendiren önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Gazetede başyazı olarak yer alan makalenin devamı şöyledir:

“... Marshall Planı çerçevesi içinde yapılmış olan bu ekonomik işbirliği anlaşması ile Amerika Hükümeti, Türkiye'ye ilk üç ay için 10 milyon dolar tahsis etmiştir. Hatırlarda olsa gerekir ki bidayette, Amerika, Türkiye'yi ekonomik yardıma muhtaç devletler arasında telakki etmemiş ve ancak peşin para ile muhtaç olduğumuz malzemeyi Amerika'dan satın alabileceğimiz kanaatine varmıştı. Bu yanlış bir telakki idi ve memleketimizde haklı bir teessürle karşılanmıştı. Çünkü birçok Avrupa memleketleri gibi biz de ekonomik kalkınmamızı, Amerika'dan göreceğimiz kredi ile gerçekleştirebileceğimizi düşünüyor ve umuyorduk. Amerika'nın ilk kararı Türkiye'de büyük bir hayal inkisarnı mucip olmuş; bu ümit kırıklığı, matbuatımızda bilhassa Hükümetimiz aleyhinde şiddetli yazılarla kendini göstermişti. Bundan sonra, Hükümet Amerika'ya müracaat ederek memleketimizin hakiki vaziyetini anlatmış, altın stoklarımızın ve dolar imkânlarımızın, mübalağalı bir şekilde hesaplandığını ve bizim de kredi yardımına ihtiyacımız bulunduğunu rakamlarla ispat etmiştir. Bunun üzerine Amerika Hükümeti, gayet dostane bir anlayışla Türkiye'yi, kredi ile yardım görecektir memleketler arasına sokmuştur. İşte ilk üç ay için, bize tahsis edilen kredi bu dostane anlayışın ilk eseridir. Bu on milyon dolarla Amerika bize ziraat, maden ve kömür istihallerimizi arttıracak aletleri, cihazları ve makineleri verecektir...”²⁶⁵

Cumhuriyet Gazetesi'nde Amerikan askeri yardımlarına ilişkin yazılan bir başka makalede ise şu eleştiriler yapılmıştır:

“...Amerikalı dostlarımız kendi hava kuvvetlerindeki avcı birliklerine son sistem ve yıldırım hızlı tepkili uçaklar veriyorlar; modası geçmiş motorlu av uçaklarını da bize gönderiyorlar. Hatta bu av uçakları arasında İkinci Dünya Harbi'nin son zamanlarında yapılan isimlerini hatırlayamadığım modern gece avcıları bile henüz yoktur... Amerikalı

²⁶⁴ Bahadır Dülger, “Amerika Yardımı İvazsız Değildir”, **Son Saat**, 29 Mayıs 1948, s.1,5.

²⁶⁵ “Türk –Amerikan Dostluğunu Kuvvetlendiren Anlaşma”, **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1948, s.1,3.

dostlarımız bize neden modası geçmiş veya geçmek üzere bulunmuş olduğunu kendilerinin de kabul ettikleri av uçaklarını verip duruyorlar? Gerçi “bahşiş atın dişine bakılmaz” diye bir söz vardır ve Amerika bize bu uçakları satmıyor; hediye ediyor ama nihayet bir yıl ömürleri kalmış olan bu dişsiz atlar ve ihtiyar kartallarla hava ordumuzu doldurmakta mana ne? Türk hava ordusu emekliye ayrılmış eski uçaklar müzesi olacak değil ya!”²⁶⁶

Marshall Planı’nın uygulamaya konmasından sonra 3 ay içinde Türkiye açısından ne gibi gelişmelerin yaşandığına değinilen makalede Marshall Planı hakkında şunlar yazılmıştır:

“... Marshall Planı’nın meydana gelmesine sebep olan durum şudur; Avrupa milletleri, bugünkü halde, nüfuslarını kâfi derecede besleyebilmek ve endüstrilerini tam kapasite işletebilmek için lazım gelen gıda ve hammaddeleri icap eden miktarda istihsal edememekte veya umumi ihracatlarının düşüklüğü dolayısıyla, bu maddeleri, deniz aşırı memleketlerden kâfi miktarlarda temin edememektedirler. İşte, Marshall Planı, Avrupalıların asgari gıda ve hammadde ihtiyaçlarından, ödeyecek durumda olmadıkları kısmını, hibe ve istikraz yolu ile karşılmasını sağlamaktadır... Bu kalkınma programı içinde Türkiye’nin rolü ne olacaktır? ... 1948 senesinde Amerikan tahminlerine göre, Türkiye’nin Marshall yardımına dâhil memleketlere ihraç edebilecek durumda olacağı başlıca maddelerin kıymetleri şöyledir;

Ekmeklik hububat	35 milyon dolar
Diğer hububat	8,7 milyon dolar
Yağlar	2,0 milyon dolar
Et	6,6 milyon dolar
Kuru yemiş	20 milyon dolar
Tütün	22 milyon dolar
Kömür	0,2 milyon dolar

Marshall Planı hazırlık senesinde (1947) yapılan bu Amerikan tahminlerine göre, yukarıda yazılı maddeleri gittikçe artan bir miktarda ihraç edebilecek duruma gelmemiz, bir miktar ziraat ve maden teçhizatının Türkiye’ye ithalini lüzumlu kılacaktır...”²⁶⁷

Bu verilerden de anlaşılacağı gibi Marshall Planı’nda Türkiye’ye biçilen rol Avrupa’nın besin ihtiyacını karşılaması bir anlamda ambarı olmasıydı. Ayrıca

²⁶⁶ “Amerikalı Dostlarımız Darılmasınlar Amma...”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1948, s.2.

²⁶⁷ Osman Okyar, “Marshall Planı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1948, s.2.

Marshall Planı ile ilgili olarak değinilen önemli bir nokta da Marshall Planı'nın ruhu gereği bu Plan'a katılan devletlerin rolü yalnız Amerika'dan kredi almaktan ibaret değildir. Marshall Planı karşılıklı bir yardım planıdır.²⁶⁸

Türkiye ve Amerika arasında gittikçe yoğunlaşan askeri ve ekonomik ilişkiler Türkiye'nin ABD'nin ileri karakolu olduğu yolunda bir takım eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur. Bu konuya değinen Abidin Daver makalesinde Türkiye'nin bir ileri karakol değil kilit mevzii olduğunu söyleyerek şunları ifade etmiştir:

“Türkiye ileri bir karakol değil, bir kilit mevziidir. Türkiye Ortaşark'ın kilit taşıdır. Onun içindir ki dost Amerika Devleti'nin, bu kilit taşı veya kilit mevzii askerlik strateji ve iktisat bakımlarından tam ve tüm olarak kuvvetlendirmesini istiyoruz. Her işte olduğu gibi ve bilhassa müdafaada, yarım tedbirler verimsiz ve zararlı, yalnız tam tedbirler verimli ve faydalıdır... Türkiye'ye terk edilebilecek bir ileri karakol gibi bakmak yanlıştır ve Türkiye'ye verilmekte olan Amerikan askeri yardımı munzam tahsisatının daha mantıki ve makul tarzda kullanılmasını istemiştir. Bu yeni tahsisatın başlıca Türk hava kuvvetleriyle donanmasına ve deniz- hava kuvveti ihdasına tahsisini talep ederek eğer Türkiye esas müdafa hattı olarak hakiki kıymetini alacaksa bu tahsisatın verilmesi lazımdır”.²⁶⁹

Bir Amerikan yorumcusu Edward Puroow Türkiye ile ilgili olarak: “Türkiye Amerika için Çin'den çok daha büyük önem kesbetmektedir. Türkiye bütün Ortadoğu'nun kilitlerini elinde tutmaktadır” yorumunda bulunmuştur.²⁷⁰

Amerikan yardımlarının Türk ekonomisi üzerinde ne gibi sonuçlar doğurduğu konusunda Yeni Sabah Gazetesi'nde şöyle bir değerlendirme yapılmıştır:

“Maliye Bakanlığı'nın geçenlerde açıkladığına göre 1949 yılı bütçesinin 1.350.000.000lirayı bulduğu ve bütçe açığının da yüz milyonu geçtiği görülmüştür. Bu her iki rakam, imparatorluk devrinden bugüne kadar Türk maliyesinde tesadüf edilmemiş ve edilemeyecek kadar büyük ve dehşet vericidir...”²⁷¹

Marshall Yardım Planı çerçevesinde Türkiye'ye 1948- 1952 yılları arasında toplam 352.000.000 dolar tutarında yardım yapılmıştır. Yardımların 175.000.000

²⁶⁸ Osman Okyar, “Marshall Planı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1948, s.2.

²⁶⁹ Abidin Daver, “Türkiye Bir Kilit Taşı Olduğuna Göre”, **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1948, s.1,3.

²⁷⁰ “Bir Amerikan Tefsircisi Diyor ki”, **Akşam**, 12 Aralık 1948, s.1.

²⁷¹ Cemal Yener, “Türkiye'de Bütçe ve İstikrazlar”, **Yeni Sabah**, 27 Ekim 1948, s.2.

dolarlık kısmı, Amerikan piyasalarından mal satın alınması için verilen doğrudan yardımlardır. Geriye kalan 177.000.000 dolarlık bölümse OECD ülkelerinden mal satın alınması için verilen dolaylı yardımlardır. Türkiye'nin almış olduğu yardım, tüm Marshall yardımlarının sadece binde 36'sını oluşturuyordu. Bu yardımlar, aynı dönemde verilen 687.000.000 dolar tutarındaki Amerikan askeri yardımının gerisinde kalmıştır. Ve Türkiye'ye yapılan bu yardımların yüzde 60'ı Amerikalı uzmanların görüşleri çerçevesinde tarım alanında kullanılmıştır. Bunun sonucunda 1953 yılına gelindiğinde Türkiye Dünya'nın en önde gelen üreticileri arasına girmiştir. Ancak Marshall Yardım Planıyla Türkiye'ye beklediğinden daha az yardım gönderilmiştir. Bu yardımların kullanım alanlarının ve genel olarak Türk ekonomisinin temel hedeflerinin Amerikalılarca belirlenmesi sonucunda, Truman Doktrini'yle gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da 1950'lerin başlangıcından itibaren Türkiye'nin her alanda dışa bağımlı hale gelmesine doğru giden yolda önemli bir kilometre taşı olmuştur.²⁷²

²⁷² Oran, **a.g.e.**, s.542.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKAN YARDIMLARININ TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ, DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ VE TÜRKİYE'NİN NATO'YA ÜYELİĞİ SÜRECİNDE GELİŞEN OLAYLAR

I. Amerikan Yardımlarının Türkiye Üzerindeki Etkileri

A. Amerikalı Uzmanların Hazırladıkları Raporlar ve Bu Raporların Türk Ekonomisi ve Türk Tarımı Üzerindeki Yönlendirici Etkileri

II. Dünya Savaşı sonrası, özellikle 1950'ler, ülke genelinde olduğu gibi kırsal yapıda da önemli değişimlerin başladığı yıllar olmuştur. Türkiye savaş sonrası döneme toprak mülkiyeti üzerine tartışmalarla girmiştir. Bununla birlikte, dönem süresince toprak mülkiyetine ilişkin yasa tartışmaları giderek etkisini yitirmiş, topraksız ve az topraklı köylüye toprak sağlanmasında önemli bir yol alınamamıştır. Ancak, kredi olanaklarının genişlemesi, traktör sayısının hızla artması, karayolu ulaşımının geliştirilmesi ve tarım ürünleri fiyatlarının önceki yıllara göre daha yaygın ve etkin desteklenmesi sonucu, tarımda değişim süreci hızlanmıştır.¹

1950'lerde kapitalist sistem kendini “modern dünya” diye tanımlamakta ve az gelişmiş ülkelerin kalkınmasının da modern dünya ile gelişen ilişkileri sayesinde gerçekleşeceğini savunmaktaydı. Burada ilişkiden kastedilen, az gelişmiş ülkelerin dış ticaret ve yabancı sermaye girişini serbestleştirilmesi, bu alandaki engelleri kaldırmasıydı.² Savaşı izleyen yıllarda Türk Hükümeti Amerika Birleşik Devletleri ile yoğun siyasi ve iktisadi ilişkilerin simgelediği yeni bir döneme girmiştir. Ve savaş sonrasındaki siyasi gelişmeler Türk Hükümeti'nin iktisat politikasını büyük ölçüde etkilemiştir.³

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, A.B.D. ve Dünya Bankası, az gelişmiş ülkelerin önce tarım sektörünü “modernleştirmeleri”, yani traktör ve diğer modern girdileri kullanmaları gerektiğini, daha sonra da tarım ürünleri ihracatına öncelik tanıyarak

¹ Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 11.bsk., 2000, s.105.

² Oya Köymen, “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999, s.13.

³ Tezel, **a.g.e.**, s.323.

kalkınabileceklerini ileri sürmüşlerdir. 1950'lerde A.B.D.'nin yardımı, kalkınma kredileri, A.B.D. sermayesi, A.B.D.'nin siyasal ve kültürel değerleri ile kimi kurumlarının az gelişmişler dünyasına girmesiyle, önce bazı sektörlerin “modernleşeceği” ve bunlarda, ekonominin diğer alanlarına doğru yayılan, kendiliğinden ve kendi kendini besleyen, aşama aşama bir kalkınmanın gerçekleşeceği öngörülmüştür.⁴

Bu süre içinde Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanlardan oluşan heyetlerin hazırladıkları raporlar ve sundukları öneriler Türkiye'deki tarım politikaları üzerinde doğrudan belirleyici rol oynamıştır. Türkiye'nin halk arasında Marshall Planı olarak bilinen Avrupa Kalkınma Programı'na katılmasının söz konusu olduğu aylarda⁵, daha önce de belirtildiği gibi Thornburg'un başkanlığında bir Amerikan uzmanlar grubu Türkiye'ye gelerek ülkenin iktisadi durumu ve hükümetin iktisat politikası üzerine incelemelerde bulunmuştur. A.B.D.'nin Türkiye'ye yardım yapıp yapmama kararını almak için Türkiye'ye gönderdiği, Amerika'da Türkiye'nin İktisadi Tetkiki Bürosu Müdürü ve Yirminci Asır Fonu Mümessili olan Max Weston Thornburg yaklaşık üç buçuk ay memleketimizde bulunup incelemeler yapmıştır. Ankara'daki siyasi çevrelerin memnun etmek için çırpındıkları Thornburg, Türk Hükümetinin devletçi politikasına karşı sert bir tavır almıştır. O dönemde uygulanmaya çalışılan sanayi planının “devlet politikasının aşırı bir ifadesi” olduğunu öne sürerek karşı görüş bildirmiştir.

Thornburg incelemeleri sonucunda düzenlenen bir toplantıda Türkiye ile ilgili öğrenmek istediği bazı konuları dile getirmiş ve birkaç soru yöneltmiştir. Thornburg yaptığı konuşmasında:

“Türkiye'de niçin yol bulunmadığını sormuş ve bu durumun Türkiye'nin ekonomik ilerleyişindeki en büyük engellerden biri olduğuna dair yaptığı tespit üzerinde durmuştur. Ayrıca Türkiye'de neden sulama tertibatının bulunmadığı, Türkiye'nin dünyanın en iyi sebze ve meyve yetiştiren bir memleketi olabileceği halde neden hiç konserve fabrikasının kurulmadığı ve Türkiye'de özel teşebbüsün olmamasının sebepleri” Thornburg'un yöneltmiş olduğu sorular arasında yer almıştır.⁶

⁴ Köymen, **a.g.m.**, s.13.

⁵ Akalın, **a.g.e.**, s.232.

⁶ “Amerikan Heyeti'nin Türkiye Ekonomisi Hakkındaki Görüşleri”, **Türk Ekonomisi Dergisi**, S:50, (Ağustos 1947), s.257.

M.W.Thornburg'un incelemeleri sonucunda hazırladığı rapor 1949 yılında yayımlanmıştır.⁷ Rapor: "Türkiye: Bir İktisadi Değerlendirme" başlığını taşımaktaydı. Amerikan iş çevreleri ile yakın ilişkileri olan bir vakfı Türkiye konusunda incelemeler yapmaya sevkeden nedenler raporun başına konulmuş bir önsözde vakfın müdürü tarafından açıklanmıştır. Buna göre; "Coğrafi olarak, Türkiye komünist yayımlara karşı anahtar bir mevkide yer almaktadır" ve "pilot proje" olarak kabul edilen bir rapor "gerek Amerikan hükümetinin gerekse Amerikan özel teşebbüsünün daha etkili bir dış iktisat siyaseti yürütebilmeleri için gerekli entelektüel hammaddeyi sağlayacaktır." denilmiştir.⁸ Görüldüğü gibi Thornburg raporu Türkiye ile ilgili teorik ve tarafsız bir inceleme değildir. Daha sunuş yazısından anlaşıldığı üzere, Amerikan resmi ve özel çevrelerinin ortak siyasetlerine yardımcı olmak amaçındadır. Bunun için de Türkiye'ye ayrıntılı bir iktisat siyaseti tavsiye etmiştir.⁹

Bu raporda; Türkiye'de devletçiliğin terk edilmesinin yanı sıra, Karabük Demir-Çelik Fabrikası'nın satılması, lokomotifli bırakıp çelik sapan ve el aletleri yapılması, yapay gübre fabrikası dahi kurulmaması tavsiye edilmiştir. Thornburg'a göre Türk Hükümeti'nin yapacağı en iyi iş, yabancı sermayeye yerli sermaye ile eşit haklar tanıyan bir yabancı sermayeyi teşvik yasası çıkarmaktır. Bunun kapitülasyonları hatırlatmaması gerekirdi, çünkü yabancı sermaye ayrıcalık değil eşitlik istemekteydi. Ayrıca raporunda Türkiye'ye Amerikan kitap ve dergilerinin getirilmesinin çok yararlı olacağını da belirtmiştir.¹⁰ Türk basınında raporun yazarı Thornburg'dan "Büyük Türk Dostu" olarak söz edilmekteydi. Thornburg Türkiye'de bulunduğu süre içinde yaptığı incelemeler sonucu edindiği bu düşüncelerini verdiği bir konferansta dile getirmişti.¹¹ Bunların yanı sıra Thornburg'un bilinmesi gereken bir özelliği de Amerikan petrol şirketlerine yakınlığı ile tanınmış zengin bir işadamı olmasıydı.¹²

⁷ "Amerika'da Neşredilen Bir rapor", **Tan**, 5 Temmuz 1949, s.1,5.

⁸ "Amerikan Heyeti'nin Türkiye Ekonomisi Hakkındaki Görüşleri", **Türk Ekonomisi Dergisi**, S:50, (Ağustos 1947), s.257.

⁹ Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.71-72.

¹⁰ M. W. Thoarnburg , "Amerikalı Gözüyle Türkiye, Türkiye'nin Başlıca Dört Davası", **Türkiye İktisat Mecmuası**, (Mayıs 1948), s.12-13.

¹¹ Hüsamettin Polat, "Amerikalı Uzmanların Tenkidleri ve Sanayiciler", **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1947, s.4.

¹² Oran, **a.g.e.**, s.488.

Thornburg'un raporunda yer alan görüşlere benzer görüşler,1950'de Türkiye'ye gelen Dünya Bankası Heyeti'nin hazırladığı ve heyet başkanı Barker'in adıyla anılan raporda da tekrarlanmıştır. Dünya Bankası uzmanlarından Barker başkanlığındaki 14 kişilik bu heyet çalışmalarına 1949 yılında başlamış ve incelemesini Demokrat Parti iktidara geçtikten sonra tamamlamıştır. Amerikalı İktisatçı James Barker yurdumuza beraberinde eşi ve tarım uzmanı Laurence E. Kirk ile birlikte gelmiştir. Çeşitli incelemelerde bulunarak başkanlığını yürüttüğü heyetin çalışma alanlarını kısa başlıklarla ifade etmiştir. Türkiye'de, tarım alanında gerçekleştirilen çalışmaların inceleneceği, tarımda verimliliği arttırmanın yolları ile ilgili tekliflerde bulunulacağını bildirmiştir. Türkiye, buna göre sanayileşme hedefinden vazgeçmeyecektir; ama tarıma öncelik vererek, devletçiliği tasfiye etmeli ve yabancı sermayeyi de teşvik etmeliydi. Bunların yanı sıra yerli ve yabancı sermayenin en iyi ne şekilde kullanılabileceği hakkında tavsiyelerde bulunmak, tarımsal ve endüstriyel üretimi arttırmak için izlenecek metodlar hakkında teklifler sunmak, ayrıca ekonomik gelişmeyi kolaylaştırmak ve teşvik etmek amacıyla raporlar hazırlamak heyetin görevleri arasında yer almıştır.¹³ Barker raporunda:

“Türkiye'nin bir gaye olarak endüstrileşmeyi terk etmesi gerektiğini telkin etmek istemiyoruz –denmektedir.- İfade etmek istediğimiz husus, bu gayeye varan en kestirme yolun zirai kalkınmaya daha ziyade ehemmiyet verilmek suretiyle elde edilebileceği keyfiyetidir”.

Daha sonra da Türkiye'de geliştirilmesi gereken sanayi dalları şu şekilde sıralanmıştır: 1) Tarımsal ürünleri işleyen endüstri dalları ve pamuk çırçırılama makineleri, 2) küçük dökümhaneler, kalıp ve kaplama makineleri, soba imalatı, basit tulumbarlar, saban, çekiç, testere vb., 3) çimento, tuğla, kiremit, cam, vb., 4) deri işleri, kundura, 5) möble, kaplama, tahta sanayi, 6) hafif kimya (aşı ve serum, sabun, haşarat öldürücü), 7) seramik eşya, çömlekçilik, 8) köy el sanatları. Buna karşılık yurdumuzda “inkişaf ettirilmemesi gereken” sanayi dalları da şunlardır: 1) her çeşit lüks eşya, 2) ağır makine ve madeni eşya, 3) ağır kimya, 4) selüloz ve kağıt. Görüldüğü gibi, Barker raporu da, Thornburg raporu gibi Türkiye'ye tarıma öncelik

¹³ “Amerikalı İktisatçı Barker Dün Geldi”, **Son Posta**, 19 Haziran 1950, s.7.

veren bir kalkınma stratejisi önermiş ve bunun da özel teşebbüsün öncülüğü ile gerçekleşebileceği fikrini ileri sürmüştür.¹⁴

Sonuçta; Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanların incelemeleri ve bu incelemelere dayanarak hazırladıkları raporlar çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımların %60'ı tarım sektörünün geliştirilmesi için kullanılmıştır. 1948'de başlayan ve 1960'ların sonunda bu dönemi tahlil ederken çok kullanılan bir deyişle Türkiye'nin "Avrupa'nın Manavı" olmasını tavsiye eden Marshall Planı uygulaması, aynen bu raporların önerdiği yönde gelişmiştir.¹⁵ Avrupa'nın kalkınmasında Türkiye'ye biçilen rol bu olmuştur. Avrupa'nın kalkınması için Türkiye tarımsal üretimini çeşitlendirmeli ve verimliliğini arttırmalıydı. Bu anlayış çerçevesinde Türk köylerinde gerçek büyük değişiklik, savaştan sonra gelen yeni bir iktisadi gelişme dalgasıyla yaşanmıştır. Birkaç yıl içinde Türkiye'ye binlerce traktör girmiştir. Traktör Türk tarımını değiştirdiği gibi, onunla yaşayan köy toplumunda da devrim yaratmış ve hatta bu değişiklikleri yansıtan Türk edebiyatını bile etkilemiştir. O dönemde traktör yalnız bir servet kaynağı değildir; aynı zamanda, sahibine itibar ve statü sağlayan, sürücüsüne güç ve asalet duygusu veren, akla hayale gelmeyecek bin bir yolla köy toplumuna hizmet eden bir araç olmuştur.¹⁶

Bu doğrultuda; Marshall Planı ile gelen krediler kullanılarak tarıma büyük yatırım yapılmıştır. Tarıma dayalı gelişmeyi gerçekleştirebilmek ve Türkiye'nin özellikle o dönemde gıda maddesi ve hammadde ihtiyacı olan Batı Avrupa'ya ihracatını arttırmak üzere, 1949 yılından itibaren Marshall Yardımı programından traktör ithali başlatılmıştır. Aynı zamanda, Türkiye'nin tarımsal gelişmesini tamamlamak üzere karayolları yapımı, Amerikalı uzmanların yardımıyla ve kurulan Karayolları Müdürlüğü'nce gündeme getirilmiş, demiryolu yapımı ise gündemden düşürülmüştür.¹⁷

Karayolları yapımıyla ilgili, Türkiye'deki karayollarının durumunu yansıtan, A.B.D. Devlet Yolları İdaresi Heyeti'nin başkanı H.E.Hilts başkanlığında hazırlanan ve Hilts'in adını taşıyan bir rapor da ortaya konmuştur. Türkiye Bayındırlık Bakanlığı'na sunulan rapor, Türkiye karayollarını iyi bir incelemeden geçirdikten sonra hazırlanmıştır. Türkiye karayollarının durumunu araştırdıktan sonra ziraat

¹⁴ Timur, **a.g.e.**, s.73.

¹⁵ Oran, **a.g.e.**, s.488.

¹⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 9.bsk., Ankara, TTK, 2004, s.472.

¹⁷ Gülten Kazgan, **Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Altın Kitaplar, 1999, s.98.

uzmanları tarafından hazırlanan Hilts Raporu'nda; "Türkiye buğday istihsalinin hiç olmazsa %10'unun nakil kolaylıklarının olmaması yüzünden çürüdüğü tahmin edildiği" belirtilmiştir. Rapor; Türkiye'de ulaşım ağı gelişmiş, iyi düzeyde karayollarının bulunması halinde zirai üretimin de artacağı fikrine dayanmaktaydı. Böylece, yeni yolların yapılması ve karayollarının yaygınlaştırılması köyü toprağın altından çıkarıp yükseltecek önemli bir adım olacaktı. Yolların yapımı tamamen bittiğinde, köyler şehirlere bağlanabilecek ve bu sayede memleketimiz değişip, gelişebilecekti.¹⁸ Hilts'in raporunda belirtildiği gibi karayolları programının uzun vadeli gayesi, mevcut karayolları sisteminde %75'lik bir artış sağlayabilmektir.¹⁹

Basında da, köylerimize karayollarının ulaştırılacak olması sevinçle karşılanan bir gelişme olmuştur. Türk basınında Karayolları'nın yapılmasıyla bundan sonra Türk köylerinde "saadet devrinin" yaşanacağı belirtilmekteydi. Köyde başlayacak olan "saadet devrinin" en önemli göstergesi olarak ise görülen şuydu; Türkiye'de 1952 yılında yapılan yol miktarı, 1950 yılında yapılan yolun üç misliydi. Bunun anlamı yolların tamamen bitmesiyle köy-şehir bağlantısının sağlanması ve suyun dağıtımının kolaylaşması gerçekleştirilmiş olacaktı. Ancak, tüm bunların gerçekleşmesinden sonra memleketimizin gerçek anlamda değişip, geliştiği görülebilecekti.²⁰ Dönemin basınına baktığımızda görülen; Amerika'dan gelen yardımlarla gerçekleşen tarımda makineleşme ve genişleyen karayolları şebekesi sayesinde köylerdeki büyük değişimin yaşanacağına dair inancın oldukça kuvvetli olduğudur.

Tarımsal üretimi doğrudan etkileyen, karayolları yapımındaki gelişmeler büyük ölçüde 1948 yılında Marshall yardımından yararlanılarak makineli yol yapım inşaatına başlanmasıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece Türkiye önemli bir karayolları, il ve köy yolları şebekesine kavuşmuştur. Karayollarının yapımıyla hızlanan mal akımı daha çok ve pazar için üretimi özendirilen bir öge olmuştur.²¹

Traktörün tarıma büyük sayılarda girerek teknolojinin organik enerjiden mekanik enerjiye geçmesi de II. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamaya konan Marshall Yardımı programı ile başlamıştır. Bu dönemde Marshall Planı'nın kredileri kullanılarak tarıma büyük yatırım yapılmıştır. Marshall Yardım Planı gereğince

¹⁸ Robert W. Kerwin, "Türkiye'de Karayollarının İnkişafı ", Çev. Süphan F. Antiç, **Türkiye İktisat Mecmuası**, C:10, S:4,(Mayıs 1948), s.166.

¹⁹ Kerwin, **a.g.m.**, s.168.

²⁰ Midhat Cemal Kuntay, "Türk Köyü Mesut", **Son Posta**, 14 Temmuz 1952, s.7.

²¹ Güven- Yiğit Gülöksüz, , "Türkiye Kırının Analizinde Nesnel Ölçütler ", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.5., İstanbul, İletişim Yayınları, s.1248-1249.

Türkiye'ye gelen ilk tarım aletlerinin limanımıza çıkarılması törenler eşliğinde olmuştur. 1949 Mayıs'ında gerçekleşen törende Tarım Bakanı Cavit Oral, Vali, Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar, Marshall Planı'nın Türkiye temsilcisi Mr. Dorr ve eşi, Amerikan Büyükelçisi Mr. Wordworth bulunmuşlardır.²² Amerikan Hükümeti'nin desteklediği tarımsal makineleşme programı çerçevesinde Türkiye'ye her yıl binlerce traktör ithal edilmeye başlanmış ve traktör sayısı kısa bir sürede oldukça artarak 10.000'in üstüne çıkmıştır. Örneğin 1947 yılında ülkede yalnızca bin tane traktör varken, tarımda kullanılan azotlu gübre miktarının tamamı bin tonun biraz üzerindeydi, toplam asfalt yol uzunluğu 12 bin kilometreydi ve bütün ülkede kullanılan yolcu otobüsü sayısı iki bin civarındaydı. 1955 yılına kadar geçen kısa süre içinde bu rakamlar katlanarak yükselmiş: 40 bin traktör, 10 bin ton azotlu gübre, 29 kilometre asfalt yol ve 7 bin otobüs'e ulaşmıştır.²³

Tarımda makineleşme veya traktör sayısındaki artışın sağlanmasındaki en önemli neden; "Marshall Yardımı" ile Türkiye'nin Avrupa'dan daha ucuz ve uzun vadeli krediler kullanarak alım yapabildiği olmasıdır. 1948'den itibaren Türkiye'de traktör kullanımı yaygınlaşmış ve traktörle işlenen arazi miktarı da önemli ölçüde genişlemiştir. 1948'de 1.756 olan traktör sayısı 1949'da 9.170'e, 1950 yılında ise 16.585'e yükselmiştir.²⁴ Tarımsal üretimde kullanılan traktör sayısının hızlı artışıyla ilgili olarak basına yansıyan eleştiriler de yok değildi. Bu konuyla ilgili CHP bucak kongresinde Türkiye'nin yakında traktör mezarlığına döneceğine dair eleştiriler yapılmıştır. 29 Kasım 1949 Cumartesi günü Malatya'da düzenlenen CHP bucak kongresinde bir partili; "Türkiye yakında bir traktör mezarlığı haline gelecektir. Bunları biz yapmıyorsak ithal etmemiz faydalı olmaz" diyerek açıkça eleştirisini ifade etmiştir. Partinin dile getirdiği bu yorumlar haberi yapan yayın organı tarafından hiç de samimi bulunmamış, ayrıca "insafsızca" eleştiriler olarak değerlendirilmiştir.²⁵ Ancak, Amerikan yanlısı politikaların ve Amerikan hayranlığının doruk noktasına çıktığı, hem iktidarın hem de muhalefetin Amerikancı politikaları savunduğu bir süreçte, basına yansıyan bu değerlendirmeleri beklenmedik bulmamak gerekir.

²² "Yardım Planı'na Dâhil İlk Traktörler Geldi", **Tan**, 5 Mayıs 1949, s.1,5.

²³ Ahmet İçduygu- İbrahim Sirkeci, "Bir Ülke, Bir Aile ve Bir Çok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği", **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999, s.269.

²⁴ Mehmet Kayıran, **Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923-1950)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1995, s.197.

²⁵ "Türkiye Yakında Traktör Mezarlığı Haline Gelecekmiş", **Son Posta**, 2 Aralık 1952, s.7.

Gerçekten bu yıllarda tarımda bir “traktör ateşinden” söz edilebilir. Yabancı özel sermaye ortaklığıyla hükümetin öncülüğünde kurulan ilk sınaî girişimlerden birinin yerli traktör yapımı olması, bu anlayışın önemli bir göstergesidir. Ancak, bu dönemde traktör kullanımı konusunda yeterli teknik hazırlık yapılmadığı, gerek sürücüler, gerek traktör bakım ve onarımı konularında gerekli yan hizmetlerin sağlanmadığı da belirtilmelidir.²⁶ Bu durum hem traktörden sağlanabilecek birim başına verimliliği azaltıyor hem de köylerde traktör kullanımında bilgisizlikten kaynaklanan kazalar yaşanmasına yol açıyordu. Köylü makine kullanma bilgisine de sahip değildi. Köylerdeki traktör sayısının müthiş bir hızla artması, traktör kullanma konusunda gerekli bilgiden yoksun olan köylülerin ciddi sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. Zaman zaman bu gibi olaylara dönemin yayın organlarında da rastlanmaktaydı. Örneğin Son Posta Gazetesi’nde “Traktör mü yoksa Şimendifer mi” başlığı ile yapılan haber böyle bir olayı anlatmıştır. Turhal’ın bir köyünde, kadınlı erkekli 100 kişinin bindiği bir traktörün devrilmesi sonucu 18 kişi yaralanmıştır. Çünkü birçok köylü traktörü bir tarım aracı olarak değil, nakil vasıtası olarak görüyor ve bu amaçla kullanıyordu.²⁷

Tabii ki kırsal alanda yaşanan bu dönüşüm süreci beraberinde bir takım ciddi sorunlar getirmiştir. Toplumsal açıdan, kırsal alanlara traktör sokularak, buradaki nüfusun yatay hareketliliği özendirilmiş ve hızlandırılmıştır. Bu nüfusun kentlere akını sağlanarak, “gecekondu” adı altında yeni bir fiziksel yerleşim ve “gecekondu halkı” diye anılan yeni bir toplumsal katman yaratılmıştır.²⁸ 1950’ler öncesinde bölgeler arasındaki farklılıklara rağmen, bölgeler içindeki kırsal yapılar oldukça homojen bir yapıda iken, 1950’ler sonrasında para ve pazar ekonomisinin açılış süreçlerindeki hızlanma ile kırsal alan genelinde, çeşitli dönüşümlerle farklılaşan, karmaşıklaşan bir yapı göze çarpar hale gelmiştir.²⁹ Bu dönemde tarım kesimi, yalnız işlenen toprak alanı ya da traktör sayısının artışıyla değil, ürün dokusu ve üretim tekniğinde görüldüğü gibi niteliksel olarak da köklü bir değişime uğramıştır.³⁰

²⁶ Kepenek ve Yentürk, **a.g.e.**, s.106.

²⁷ Midhat Cemal Kuntay, “Traktör mü? Şimendifer mi?”, **Son Posta**, 2 Ağustos 1952, s.7.

²⁸ Emre Kongar, **21.Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi,18.bsk., 1999, s.151.

²⁹ Güven- Yiğit Gülöksüz, **a.g.m.**, s.1240.

³⁰ **a.g.m.**,s.1249.

Amerika ile tarıma dayalı ticari ilişkilerimizde Türkiye'ye önemli kazançlar sağlayan, ihracatımızda birinci sırayı alan tarım ürünümüz "tütün" olmuştur. Amerikalıların Türk tütününe gösterdikleri rağbet azımsanmayacak düzeydeydi. Zaman zaman Amerikalılar Ege tütün piyasasında en iyi tütünleri alabilmek için hükümet fiyatlarının üzerine çıkarak daha yüksek fiyatlar vermektense kaçınmamışlardır.³¹ Hatta Amerikalılar kendi ülkelerinde Türk tütünü yetiştirebilmek için önemli çalışmalar, araştırmalar da gerçekleştirmişlerdir. Dönemin gazetelerinde bu konuyla ilgili yazılar yazılıp, haberler yapılmıştır.

Bu arada Amerika'da Türk tipi tütün yetiştirebilmek amacıyla çok çaba sarfedilmiş olduğu da Türk tarımı ile ilgili olarak ayrıca değinilmesi gereken önemli bir konudur. Türk tütünü yetiştirme konusunda başarılı olanları, Amerikan hükümetinin teşvik etmesi, desteklemesi bu meselenin üzerinde durulmaya değer bir konu olduğunu göstermiştir. Bilindiğine göre Amerika'da şark tütünü yetiştirmek gayretleri oldukça eski bir tarihte başlamıştır. Daha mütareke devresinde Türk tütünü tohumlarından Amerika'ya götürülmüş, ancak iklim şartları uygun olmadığından olumlu sonuç alınamamıştır. Amerika ile ticaretimizde özellikle tütüne önemli bir yer ayrılmış ve harp sonrası için bu ürünün ihracatına büyük ümitler bağlanmıştır. Ayrıca, Türkiye ihracat gelirlerinin büyük bir bölümünü tütünden elde etmekteydi. Amerikalıları Türk tütünlerine alıştırmak için gösterilen gayretlerin neticede Türk tütününün Amerika'da üretilebilir hale gelmesi beklenmeyen bir durumdu. Bu girişim Türk tarımı ve ihracatı açısından oldukça olumsuz bir gelişmeydi ve basında da endişeyle karşılanmıştır.³²

Amerika ve Türkiye arasında yaşanan tütün meselesi ile ilgili en dikkat çekici makale ise 28 Mayıs 1948 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin üçüncü sayfasında yer alan Günün Mevzuları köşesindeki "Marshall Planı ve Tütün Davamız" başlıklı makedir. Amerikan dostluğunu zedelememek adına daha makalenin ilk paragrafında Amerikan dostluğuna ve Amerika'nın insan haklarına olan saygısına duyulan sonsuz güven belirtilmiştir. Yazıdaki tüm eleştiriler de, Amerikalı dostlarımızı incitmemek adına "Dost acı söyler" deyişine sığınılarak yapılmıştır. Yazıda belirtilenler şöyledir:

³¹ "Ege Tütün Piyasası", **Son Posta**, 16 Ocak 1945, s.4.

³² "Türk Tipi Amerikan Tütünü", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 1946, s.2.

“Tütün Türkiye’nin ihracatının yarısını oluşturan ve bundan dolayı hayati önemi olan bir ihraç maddesidir. Ancak çıkış noktası dünyayı iktisaden kalkındırmak olan Marshall Planı’ndan sonra Türkiye hazin bir manzara ile karşı karşıya kalmıştır. Bu tütüncülüğümüzün dolayısıyla ekonomimizin altından kalkmasına imkân olmayan bir buhrana doğru süratle gitmesidir. Bu buhranın nedeni ise; Amerika’nın Marshall Planı adı altında Avrupa’ya bedava Virginia tütününü vererek ve Türk tütününün Almanya’ya girmesini yasaklayarak, Türk tütününü dünya piyasalarından uzaklaştırmasıdır. Almanya öteden beri Türkiye’nin tütün ihracatında eski bir müşterisi ve geniş bir ihraç sahasıydı. Amerikan işgal bölgesindeki Almanya’ya yapılacak tütün ihracatı için Frankfurt’ta yapılan müzakerelerin durması haberi de endişe vericidir. Ayrıca Frankfurt müzakerelerinde tütünlerimize Yunan tütünlerinin üçte biri oranında fiyat teklifi hayretle ve üzüntüyle karşılanmıştır. Türkiye’nin en büyük ihraç metası olan ve ihracat toplamının üçte birini oluşturan tütün dış piyasada Amerika tarafından zor bir duruma sokulmuştur.”³³

Ancak tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen Amerika’nın bu tavrının Amerikan düşmanları gibi “İşte Amerikanın yeni bir emperyalizmi” diye tanımlanmasının imkânı olamayacağı da Cumhuriyet Gazetesi’ndeki yazıda üzerinde önemle durulan bir nokta olmuştur. Tabii ki Amerika’nın bu tavrının gerçekçi bir şekilde algılanabilmesi Amerikan hayranlığının en üst noktaya ulaştığı bu dönemde çok zordu. Çünkü dönemin koşullarında Amerika’nın Türkiye’nin en büyük ve tek dostu olduğuna dair şüpheye yer yoktur. Amerika’nın bu uygulamasının arkasında muhakkak geçerli bir neden olmalıydı çünkü dost Amerika’nın Türkiye’nin çıkarlarına aykırı olan bir uygulamanın arkasında olması düşünülemezdi. Oysa az sayıda da olsa var olan Amerikan karşıtları Marshall Planı’nı bir yardım planı olarak değil, Amerikan ekonomisinin bir nevi kan alma projesi olarak tanımlıyorlardı. Kafalarda oluşan soru şuydu; Amerika Türkiye’yi gerçekten kalkındırmak istiyor mu istemiyor mu? Bir yandan Türkiye’ye yardım yapılırken, diğer yandan Türk tarımına ağır bir darbe indirecek böyle bir kararın alınması Amerika’nın yardımlarında pek samimi olmadığı gerçeğini ortaya koymuştur.

Yukarıda yer alan makalede; “Açlıktan nefesi kokan bir adamın eline en modern silahı vermek neye yarar?” sorusu sorularak Amerika’nın sadece askeri ve teknik yardımlar yapıp, üretimimizi dolayısıyla ekonomimizi baltalayacak kararlar almasının Türkiye’yi sefaletle sürüklemekten başka bir sonuç doğurmayacağı ifade

³³ “Amerika Tütün İhracatımızı Baltalıyor”, **Son Posta**, 17 Mart 1948, s.4.

edilmiştir. Ancak, her şeye rağmen Amerikalı dostlarımızı incitmemek adına yazının başında olduğu gibi “Dost acı söyler” deyişiyle, Türk- Amerikan dostluğunun bozulmasının mümkün olmadığı vurgulanarak satırlara son verilmiştir.³⁴

Büyük ölçüde Amerika’dan alınan krediler kullanılarak tarıma yönlendirilen yatırımlar ile uzun vadede Türk tarımının hedeflenen noktaya ulaştırılabildiğini söylemek mümkün değildir. Tarımsal alandaki gelişme köylerdeki yaşam koşulları iyileştirebildiği ölçüde gerçekleştirilmiş demektir. Günümüzde ise köylerimizin içinde bulunduğu yaşam koşullarını, sağlık ve sosyal imkânlarını göz önüne aldığımızda, A.B.D. kredileri kullanılarak gerçek anlamda ve uzun vadede bir tarımsal gelişmenin ve dönüşümün sağlanabildiğini söyleyemeyiz. Kırsal kesimde sosyal alanda gerekli altyapı oluşturulmadan tek başına tarımda makineleşme veya karayolları ulaşım ağının genişlemesi köylerimizdeki sosyal gelişmeyi sağlamada yeterli olamamıştır. Kısa sürede köylerde, Amerikalı uzmanları önerileri doğrultusunda hızla artan traktör kullanımı, ürün artışına doğrudan etki etmiş olsa da köylerimizde ihtiyaç duyduğumuz kültürel devrimin gerçekleşmesine katkı sağlayamamıştır.

B. Amerika ve Türkiye Arasında Gelişen İlişkilerin Türk Siyasal Yaşamı Üzerindeki Etkisi ve 14 Mayıs 1950 Seçim Sonuçlarının Türk-Amerikan İlişkilerine Yansıması

Türkiye’nin çok partili demokrasiye geçişi hem iç hem de dış gelişmelerin sonucunda gerçekleşmiş olan bir süreçtir. Türk siyasi hayatında Kemalist ideolojinin niteliğinden doğan demokratikleşme zorunluluğu aynı zamanda ek üç faktör tarafından da desteklenmekteydi. Burada birinci faktör Batı dünyasının etkisi olmuştur. Batı –ABD ve Avrupa- Türkiye’yi kendi içine kabul etmek için, düzenini demokratikleştirmeye zorlamıştır. İkinci öge halkın tek parti düzenine karşı gösterdiği olumsuz tepki olmuştur. Üçüncü öge ise gerek o zamana dek izlenmiş olan devletçi uygulamaların, gerekse savaş ekonomisinin sonucu olarak, kapitalist bir sınıfın belirginleşmiş olmasıdır.³⁵ İşte bu etkenlerin tümü bir araya gelerek Demokrat Parti’yi doğurmuştur diyebiliriz. Ayrıca Türkiye’nin dış ilişkilerinde gerçekleşen Amerikan yanlısı değişiklikler, güç kazanmış olan yerli varlıklı sınıfların içeride de

³⁴ “Marshall Planı ve Tütün Davamız”, *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1948, s.2.

³⁵ Kongar, *a.g.e.*, s.144-145.

bazı siyasal değişiklikler yapılmasını sağlamalarını kolaylaştırmıştır. Demokrat Parti'nin 1946 yılında kuruluşu, çok partili seçimler ve seçim sisteminde değişiklikler bu ortamda gerçekleşmiştir.³⁶

Demokrat Parti'nin ekirdeği, Büyük Millet Meclisi'nde toprak reformu tartışılırken ortaya çıkmıştır. T.B.M.M.'de toprak reformu yasası görüşülürken Demokrat Parti'nin gelecekteki önderleri şiddetle bir karşı görüş savunmasında bulunmuşlardır. Bir süre sonra, 12 Haziran 1945 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin dört milletvekili, sonraları "dörtlü takrir" adıyla bilinen önergeyi partinin meclis grubuna vermişlerdir. Önergeyi imzalayanlar Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan olmuştur. nerge siyasal düzenin artık demokratlaşması gerektiğini savunmuştur.³⁷ Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde önergeyi imzalayan dört CHP'li milletvekili tarafından kurulmuştur. Parti'nin Genel Başkanlığı'na ise Celal Bayar getirilmiştir.³⁸

Türkiye'de çok partili hayata geçişte sadece i nedenler değil, bir takım dış nedenler de etkili olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda Mihver glerin yenilgisi kendi içinde demokratik değerlerin bir zaferi idi. oğulcu kapitalist bir demokrasi olan Amerika Birleşik Devletleri savaştan egemen dünya gücü olarak çıkmış ve onun rneği bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de birçoklarını etkilemiştir. Türkiye Nisan 1945'te San Francisco Konferansı'na kurucu ye olarak katılarak ve B.M. Anlaşması'nı imzalayarak bir anlamda demokratik idealler için kesin söz vermiş oldu.³⁹

Demokrat Parti'nin ilk defa katıldığı milletvekili seçimleri 21 Temmuz 1946 günü yapılmıştır. Seçimlere CHP, DP, MKP ile diğer bazı yeni kurulmuş partiler katılmıştır. Seçimler sonucunda 465 sandalyeden CHP 395, DP 66 ve Bağımsızlar da 4 üyelik kazanmışlardır. Ancak seçim sonuçlarının ilanıyla birlikte, DP, CHP'yi ve yönetimi seçimlere hile karıştırmakla suçlamışlardır.⁴⁰

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimler Türk siyasal yaşamında ve Türk demokrasi tarihinde bir dönüm noktasıdır. 14 Mayıs günü yapılan genel seçim sonucunda Türkiye'de Cumhuriyet kurulduğundan beri iktidarda olan CHP hükümeti

³⁶ Tezel **a.g.e.**,s.222.

³⁷ Kongar, **a.g.e.**, s.145.

³⁸ Cemil Koçak, "**Siyasal Tarih (1923- 1950)**", ağdaş Türkiye 1908- 1980, İstanbül, Cem Yayınevi, 1989, s.141.

³⁹ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 17.bsk., İstanbül, İletişim Yayınları, 2004, s. 302.

⁴⁰ Koçak, **a.g.e.**, s.143.

kurma görevini D.P.'ye bırakmıştır. Türkiye'de yaşanan bu önemli süreç Amerikan kamuoyunda büyük ilgiyle takip edilmiş ve takdirle karşılanmıştır.

Uzun yıllar Amerika'da Büyükelçi olarak görev yapan Feridun Cemal Erkin 14 Mayıs 1950 seçimlerinin ve Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin Amerika'da nasıl karşılandığı konusunda şu bilgileri vermiştir:

“14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti ezici bir çoğunlukla iktidara geldi. Bu suretle 27 yıllık Halk Partisi rejimi nihayet buluyor ve yeni siyasi felsefe ve görüşlerle Demokratlar iktidarı ele alıyorlardı.

Seçimlerin sakin ve olgun bir hava içinde cereyanı milletimizin demokrasi prensiplerini benimsemek ve hür iradesini belirtmek hususunda gösterdiği başarı Amerika'da her tarafta derin hayranlık uyandırdı.

En mühim gazeteler başyazılarında, bu seçimlerin yalnız Türkiye için değil, bütün dünya ve demokrasi bakımından, övülmeye değer bir zafer olarak kabul etmekteydiler. Halk Partisi'nin iktidarı kaybetmesine rağmen seçimin İnönü için bir zafer olduğu ileri sürüldü. Rastladığım, gördüğüm siyasiler aynı görüşleri sıcak duygularla belirttiler ve Türkiye ile övündüklerini söylediler.

Dışişleri Bakanlığı'nın ajanslarla yayınladığı resmi bildiri, seçim münasebetiyle, hiçbir memleket için işitilmemiş hayranlık duygularını dile getirdi. Türk dış politikasında değişiklik olmayacağı ve vatanını savunmaya ahdetmiş olan Türk milletinin Batı demokrasileri safında yer almaya devam edeceği, Demokrat Parti liderlerinin sözlerine dayanılarak, belirtildi.

19 Mayıs akşamı, Senatör Fulbright'e davetli idim. Bütün hazır bulunanlarla konuşulan konu seçimlerimiz idi. O gece bayram anları yaşadım. Bir aralık, eski Senatörlerden La Follette bana hitaben:

“Büyükelçi, şu anda senatör olmamaktan ne kadar üzgünüm. Eğer Senatoda olsaydım, söz alır ve memleketinizi, bütün kamu huzurunda över ve kutlardım. Türkiye'nin bütün dünya'ya ders verdiğini açıklardım” dedi.

Bu vazifeyi Senatoda Demokrat Fullbright ve Cumhuriyetçi Karl Mundt üzerlerine aldılar ve bu görevi en sıcak ifadelerle yerine getirdiler...⁴¹

Demokrat Parti'nin yönetime geçtiği 1950 yılının ilk aylarında Türk-Amerikan ilişkilerinde oldukça ilginç gelişmeler yaşanmıştır. 1 Ocak 1950'de bir

⁴¹ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, C:II, Ankara, TTK, 1992, s.147-148.

konuşma yapan Marshall Planı Türkiye temsilcisi Mr. Russell Dorr: “Marshall Yardımı dolayısıyla Türkiye'nin nurlu ufuklara doğru gittiğini” belirtmiştir. Bundan sonra Türk siyasi hayatına da “nurlu ufuklar” deyimini yerleşmiştir. Russell Dorr'un bu açıklamasından sonra Amerika'nın Türkiye'de bulunan elçisi “Türkiye'nin askeri ve ekonomik yardımdan azami şekilde faydalandığını” açıklayarak sözlerini şöyle bitirmiştir: “Türkiye dayandıkça Yakın-Doğu emniyettedir.”⁴² Bu açıklamalar Türkiye'nin Dünya üzerindeki öneminin ne kadar büyük olduğunu vurgulaması bakımından önemlidir. 15 Ocak 1950 tarihinde de iki Amerikan savaş gemisi Dolmabahçe açıklarında demirlemiş ve aynı günlerde Ortaşark'taki Amerikan askeri ataşeleri İstanbul'da düzenlenen bir toplantıda bir araya gelmişlerdir.⁴³

14 Mayıs 1950 seçimlerinin Amerikan kamuoyunda uyandırdığı yankılara Türk basınında da geniş yer verilmiştir. 16 Mayıs günü yayınlanan Son Posta Gazetesi'nde Türkiye'deki genel seçimlerin sonuçlarının ABD Dışişleri Bakanlığı resmi çevreleri tarafından demokrasinin Yakın Şark'taki sağlıklı gelişiminin bir işareti olarak değerlendirilmiş olduğu bildirilmiştir.⁴⁴ Ayrıca Amerikan Dışişleri Bakanlığı resmi çevreleri seçim sonuçlarını hangi parti kazanırsa kazansın askeri ve iktisadi yardımın devam edeceği açıklamasında bulunmuşlardır.⁴⁵

Londra'da yayımlanan “Glasgow Herald” Gazetesi'nde seçimlerle ilgili olarak yer alan bir yazıda şöyle denilmiştir:

“Zelzelelere alışık bir memlekette seçim heyelanı oldu. Seçimlerin neticesi bütün demokrasi âlemine cesaret vermiştir. Türkiye'deki diktatörlüğe hiçbir vakit fena bir diktatörlük denilemezdi. Fakat bu seçimler, modern insanın diktatörlüğün hiçbir şekline taraftar olmadığını ispat etmiştir.”

“Korkusuz Türkiye” başlığını atan Washington Post Gazetesi'nin başmakalesinde ise:

“Rusya'nın tehdidi altında bulunan devletler arasında, Türkiye'nin dövüşçü kalbinin bir eşine rastlanması imkânsızdır. Harbdenberi Türkler Rusya tarafından açılmış olan ve hiçbir zaman hafiflemeyen bir sinir harbinin içinde kalmışlardır. Buna rağmen silahların

⁴² Namık Behramoğlu, **Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, Yar Yayınları., İstanbul, 1973, s.7.

⁴³ “Amerikan Gemileri Komutanı Dün Gazetecilerle Görüştü”, **Son Posta**, 17 Ocak 1950, s.2.

⁴⁴ “Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın Görüşü”, **Son Posta**, 16 Mayıs 1950, s.1,2.

⁴⁵ “Seçimlerin Neticesi ve Türkiye ile Amerika”, **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1950, s.1,3.

altında, en ufak bir zafiyet emaresi dahi göstermemişlerdir. Rusya'nın Baltık komşusu Finler gibi, onlar da tamamen korkusuzdurlar" yorumları yapılmıştır.⁴⁶

Marshall Planı basın şefi ise Türkiye'deki seçimlerin sonucu ile ilgili verdiği bir demeçte "Türkiye'deki seçimin bütün Dünya'da takdirle karşılandığını" belirtmiştir. Ayrıca bundan sonra Türkiye'ye daha fazla yardım yapılacağını sözlerine eklemiştir.⁴⁷ Ayrıca Amerikan resmi çevreleri 14 Mayıs seçimleri ile Türkiye'nin çok başarılı bir demokrasi sınavı verdiklerini belirterek iktidarın Demokrat Parti'ye sessizlik ve düzen içinde devredilmesini Türkiye'nin demokrat prensiplere çok sıkı bağlandığının açık bir delili olarak nitelendirmişlerdir.⁴⁸

ABD Başkanı Truman Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesi dolayısıyla gönderdiği tebrik mesajında Türkiye'de yapılan bu seçimin ülkenin iç istikrarının ne kadar sağlam olduğunun bir delili olduğunu belirterek şu mesajı göndermiştir:

"Ekselans Celal Bayar

Türkiye Cumhurbaşkanı

Ankara

Türkiye Cumhuriyeti Başkanı olarak seçilmeniz vesilesiyle ekselansların samimi tebriklerimi ifade etmek istiyorum.

Millet Meclisi'ndeki yeniden seçilen temsilcileri vasıtasıyla Türk milletini size tefviz eylemiş bulunduğu bu en büyük şeref payesi, memleketinizdeki demokratik inkişaf davasının ileri gitmesi yolunda uzun zamandır oynamış bulunduğunuz rolün gerçek mükâfatıdır. Türkiye, cihana gerek bu davaya olan bağlılığının, gerekse kendisine demokratik milletler ailesi içinde bu derece hürmet besleyen bir mevki kazandıran iç kudretini ve temel istikrarının bir delilini daha vermiştir. İki memleketin halkı ve hükümetleri arasında halen mevcut çok dostane ve yakın münasebetlerin devamına itimatla ümit besliyorum.

Truman"⁴⁹

⁴⁶ "Türkiye'de Seçim Heyelanı", **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1950, s.1,3.

⁴⁷ "Marshall Planı Basın Şefi'nin Demeci", **Son Posta**, 18 Mayıs 1950, s.1,7.

⁴⁸ "Türkler Fevkalade Bir Demokrasi İmtihanı Verdiler", **Son Posta**, 26 Mayıs 1950, s.1,7.

⁴⁹ "Truman Bayar'ı Tebrik Mesajında Diyor ki", **Son Posta**, 27 Mayıs 1950, s.1,7.

14 Mayıs 1950 seçimlerinin önemi, Atatürk sonrası Türkiye'nin demokratik gelişiminde belki en önemli tek olgu ve 1950 Mayıs'ında muhalefetin iktidara karşı ezici bir zaferiyle sonuçlanan gerçekten serbest ve dürüst seçimin yapılması olarak ifade edilmiştir.⁵⁰ Türk siyasal yaşamında değişim sürecinin başlangıcı olan 14 Mayıs 1950 seçimleri Amerikan resmi çevrelerinde ve Amerikan basınında büyük ilgi uyandırmış ve takdir görmüştür. Türk siyasal yaşamının önemli bir dönüm noktası olan 14 Mayıs 1950 seçimlerinin Türk- Amerikan ilişkilerinde oldukça olumlu etkileri olmuştur. İktidarı devralan D.P. döneminde Amerika ile yoğun siyasi ve ekonomik ilişkiler sürdürülerek ekonomik kalkınmada dış borçlanma artarak devam ettirilmiştir. D.P. iktidarında devletçilik zihniyet olarak terk edilmiş onun yerini her mahallede bir milyoner yaratmak, küçük Amerika olmak hayalleri doldürmüştür.⁵¹

C. Türk- Amerikan İlişkilerinin Sosyal ve Kültürel Boyutu

II. Dünya Savaşı ve sonrasında gelişen olaylar ABD'yi uluslararası kapitalist sistemin egemen gücü olarak ortaya çıkarmıştır. Savaş sonrasında ABD, Truman Doktrini ve Marshall Yardımıyla, yıkık Avrupa'nın ekonomik ve siyasi olarak yeniden inşasını himaye etmiştir. ABD'nin II. Dünya Savaşı süreci içinde bir dünya gücü olarak yükselişinin Türkiye'den gözlemlenişinde Amerika'nın modern uygarlık açısından eşsiz konumuna dikkat çekilmiştir.⁵²

ABD'ye 1947'den sonraki yaklaşık on yıllık dönemde Türkiye'de olağanüstü bir ilgi duyulmuştur. Bu dönemde Türk basınının önde gelen yayın organlarında Amerika ile ilgili cemiyet ve politika haberleri ile Türk- Amerikan dostluğunun ne kadar sağlam olduğunu vurgulayan haberler geniş yer almıştır. Amerikalıların Türkler hakkındaki duygu ve düşünceleri bu dönemde çok fazla önemsenmiştir. Bu bakış açısı yalnızca siyasi veya ekonomik alanla sınırlı kalmamıştır. Örneğin Amerika'nın ünlü moda mecmualarında modelistlik yapan Tena Leser'ın Türkiye'ye ziyareti sırasında basın mensupları ile bir röportaj yapılmıştır. Röportaj sırasında Türk kadınlarının giyim tarzını beğendiğini söyleyen Bayan Leser konuşmanın

⁵⁰ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Mehmet Kıratlı, 8.bsk., T.T.K., Ankara, 2000, s.302.

⁵¹ Özel, **Atatürk ve Atatürkçülük**, s.308.

⁵² Tanıl Bora, "Türkiye'de Siyasal İdeolojilerde ABD/ Amerika İmgesi: Amerika: "En Batı ve "Başka" Batı", **Modernleşme ve Batıcılık**, C.3, İletişim Yayınları, 1.bsk., İstanbul, 2002, s.147-170.

devamında düşüncelerini şöyle ifade etmiştir; Kendisine yöneltilen “Giyinişimizi nasıl buluyorsunuz?” sorusuna; “Sokak giyinişleriniz herkes gibi... Hatta daha ziyade Amerikalılar’a benziyorsunuz. Toplantılarda kadınlarınız fazla mücevher takıyorlar...” diyerek Türk kadınının giyim tarzını abartılı bulduğunu ifade etmiştir.⁵³ Dönemin koşullarında Amerikalı bir modelistin bile görüşleri Türk kamuoyu tarafından çok önemseniyor ve ciddiye alınıyordu.

Aynı yıllarda Amerikan kültür endüstrisi, özellikle sinema yoluyla, kuşkusuz cazibeli “Amerikan hayat tarzı” imgesinin çok güçlü bir yayıcısı olmuştur. 1950’lerin ortalarında yaygın bir biçimde dağıtılan bir plaktaki Celal İnce’nin seslendirdiği şarkı sözleri “Türk- Amerikan dostluğunun” popüler dildeki yansıması olarak nitelendirilebilir. Şarkının sözleri kısaca; “Amerika, Amerika/ Türkler dünya durdukça beraberdir seninle/ hürriyet savaşında...”⁵⁴ gibi Türk milletinin Amerikan milletine duyduğu sadakat ve güveni ifade eden sözlerden oluşmaktaydı.

Medeniyetin, modernliğin yeni ve yüksek tecellisi olarak “Amerikan hayat tarzı” referansı, DP iktidarında, politik söylemin yerleşik bir unsuru haline gelmiştir. DP’nin kurucu lideri olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Türkiye’yi ABD’nin kalkınma devrine benzeten ve geleceğin küçük Amerika’sı olarak tasvir eden sözleri, bu referansın popüler siyasal deyim haline gelmiş bir timsalidir.⁵⁵

Bu süreçte gelişen Türk Amerikan dostluğuna bir katkı olarak Haziran 1949’da kurulan “Türk – Amerikan Dostluk Cemiyeti” önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Cemiyet resmi ve özel kişiler ve kurumlar tarafından kurulmuştur. Cemiyetin kuruluş amacının Türkiye ile Amerika arasında daha geniş karşılıklı anlaşmanın sağlanması olduğu bildirilmiştir. Ayrıca ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı George Allen gönderdiği bir mesajda cemiyetin kuruluşundan duyduğu memnuniyeti şu sözlerle ifade etmiştir: “Bu kuruluş, insan haklarıyla hürriyetleri korumak için olanca gayretlerini sarfeden milletler arasındaki müşterek menfaat bağlarının tezahürüdür.”

Her iki ülke tarafından da kuruluşu memnuniyetle karşılanan bu cemiyete Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin’le ABD’nin eski Ankara Büyükelçilerinden Joseph C. View fahri başkan olarak seçilmişlerdir. Türkiye’nin Birleşmiş Milletler baş delegesi Selim Sarper’le Wilson Türk Amerikan

⁵³ “Amerikalı Bir Moda Kraliçesiyle Mülakat”, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1949, s.1,4.

⁵⁴ Bora, *a.g.m.*, s.152.

⁵⁵ Bora, *a.g.m.*,s.153.

Cemiyeti'nin başkanları olmuşlardır. Konuyla ilgili olarak da Türkiye Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak gönderdiği bir mesajda şu açıklamaları yapmıştır; “İki memleket arasında daha iyi anlaşma ve karşılıklı takdir neticesinde, mevcut dostluğumuzun daha derin kökleşeceği ve böylece sulhu idame gayesiyle girişmiş bulunduğumuz verimli işbirliğini geliştirmeye hizmet edeceğinde şüphe yoktur.”⁵⁶ Türk Amerikan Dostluk Cemiyeti'nin kuruluşu dolayısıyla New-York'taki meşhur Waldorf Astoria otelinde ayrıca güzel bir tören yapılmıştır.⁵⁷

1949 yılının Kasım ayında ise Türk- Amerikan ilişkilerinin kültürel yaklaşma boyutunda önemli bir adım daha atılmıştır. Son Posta Gazetesi'nde verilen haberde Amerikan Columbia Üniversitesi'nde “Türk Kültür Şubesi” açılacağı bildirilmiştir. Büyükelçi Feridun Cemal Erkin Türkiye Hükümeti'nin bu girişime gerekli maddi yardımı temin edeceğini, ayrıca İstanbul ve Ankara Üniversiteleri'nden profesör ve öğrenci gönderileceğini açıklamıştır. Türk Kültür Şubesi'nin kurulmasıyla Türk tarihi, Türk coğrafyası, Türk felsefesi ve diğer konuların Amerika'da öğrenilmesi sağlanacaktır. Bu girişimlerin yapıldığı sırada Amerika'da eğitimine devam eden Türk öğrenci sayısı 675 olarak bildirilmiştir.⁵⁸

1949 yılının son günlerinde Türk- Amerikan kültürel ilişkileri konusunda önemli bir gelişme yaşanmıştır. 27 Aralık 1949'da Türkiye ve Amerika arasında bir “Kültür Anlaşması” imzalanmıştır. Anlaşma gereğince, Türkiye Amerika'ya borçlu olduğu yarım milyon doları Türkiye'de bazı kültürel faaliyetlere sarfedecektir. Anlaşmayı Türkiye adına Dışişleri Bakanlığı Umumi Kâtibi Büyükelçi Faik Zihni Akdur, Amerika adına da büyükelçi George Wadsworth imzalamıştır.⁵⁹ Amerika Büyükelçisi her iki devletin dostça ve gönüllü bir işbirliği yapacaklarını belirtmiştir. İmzalar atıldıktan sonra Faik Zihni Akdur söz alarak şunları söylemiştir:

“Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında günden güne mesut bir surette inkişaf etmekte olan dostluk münasebetlerini şu anda imzalamış olduğumuz kültür anlaşmasının kuvvetlendireceğine hiçbir şüphe yoktur. Dost ve barışsever olan iki memleketi yekdiğerine yakınlaştırmak için kültür bağlarından daha iyi bir vasıta tasavvur olunamaz. Türk ve Amerikan gençliğini birbirine daha iyi tanıtacak ve Türk Amerikan kültürlerinin

⁵⁶ “Türk- Amerikan Dostluk Cemiyeti Kuruldu”, **Son Posta**, 8 Haziran 1949, s.3.

⁵⁷ “Türk Amerikan Cemiyeti'nin Açılış Töreni”, **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1949, s.1.

⁵⁸ “Amerika- Türkiye Arasında Mühim Bir Kültür Bağı”, **Son Posta**, 2 Kasım 1949, s.3.

⁵⁹ “Amerika İle Kültür Anlaşması İmzalandı”, **Cumhuriyet**, 28 Aralık 1949, s.1,4.

karşılıklı olarak daha iyi anlaşılmasını mümkün kılacak olan bu anlaşmanın iki memleket münasebetleri üzerinde en hayırlı neticeleri tevhit edeceğine eminim.”

Amerikan Büyükelçi ise anlaşmayla ilgili olarak şu demeci vermiştir; “Türk- Amerikan eğitimini, ilmi ve kültürel bağlılığımı takviye ve genişletme hedefini güden bu anlaşmanın akdi 1950 senesi için çok memnuniyet verici bir başlangıçtır.”⁶⁰

Amerika Türkiye’de kültür emperyalizmini kurmak için ilk önemli tavizi bu anlaşmayla elde etmiştir. Bu antlaşma ile ABD Türkiye’de “Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu” adı altında yeni bir organ kurmuştur. Bu komisyonun sekiz üyesinden dördü Amerikalı, dördü de Türk olacaktır. Amerika’nın Türkiye Büyükelçisi bu komisyonun fahri başkanı olarak seçilmiştir. Oyların eşit olduğu hallerde, başkan oyunu kullanarak anlaşmazlığı çözümlenecekti. Komisyon her türlü davranışında ABD Dışişleri Başkanlığı’na karşı sorumlu olacak, bütçesini orası vize edecek ve isterse, komisyonun her husustaki kararlarını gözden geçirerek değiştirebilecektir. Anlaşma’nın birinci maddesi’nde Türkiye’den ABD’ne gönderilecek Türk öğrenci, öğretim üyesi ve kamu görevlileri ile ABD’nden Türkiye’ye gönderilecek Amerikalı uzman, araştırmacı ve eğitimcilerin statüleri belirlenmekteydi.⁶¹ 1949 yılında imzalanan “Türkiye ve ABD Hükümetleri Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkındaki Anlaşma” Türk Milli Eğitimi’ni ABD denetimine bırakan süreci başlatmıştır.⁶² Bu anlaşma çerçevesinde de ABD’nin verdiği ve vereceği yardımların ABD politikalarına uygun kullanılmasını denetlemek amacıyla bir komisyon kurulmuştur. Bu işbirliğinin bir sonucu olarak 1949 Milli Eğitim Şurası’nda “Demokratik Eğitim” konusu ısrarla savunulan bir görüş olmuştur.⁶³

1950 yılının başlarında Türk ve Amerikan kadınlarının birbirlerini tanımalarını sağlayacak aralarındaki dostluğu kuvvetlendirecek bir adım atılarak Ankara’da “Türk- Amerikan Kadınlar Derneği” kurulmuştur. Derneğin amacı, Türk ve Amerikan kadınları arasındaki ilişkiyi arttırmak, Amerikalı kadınlara Türkiye’yi tanıtmak olarak belirlenmiştir. Derneğin kurucu üyeleri arasında Perihan Banguoğlu,

⁶⁰ “Türk- Amerikan Kültür Anlaşması İmzalandı”, *Son Posta*, 28 Aralık 1949, s.1,7.

⁶¹ Tunçkanat, *a.g.e.*, s.31-36.

⁶² Aydoğan, *Bitmeyen Oyun*, s.97.

⁶³ Erhan Kanbolat, “*Hazırlanışı ve Uygulanışı Açısından Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İlköğretim Programları (1913- 1968)*”, İ.Ü. Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s.166.

Emine Barlas, Nermin Abadan, Alageyik Lostar, Vasfiye Erdelhun, Nezihe, Turegün, Zekiye Dıramas, Leman Yolaç, Günseli Tilef, Nazife Aral yer almıştır. Amerikalı üyeler arasında Marshall Planı Türkiye temsilcisi Russel Dorr'un eşi Madam Dorr da bulunmaktaydı. Dernekte özellikle arkeoloji, sosyal yardım, Türk aile hayatı, Türk mutfağı hakkında konferanslar verilmesi kararlaştırılmıştır. Madam Dorr dernek hakkında şunları söylemiştir:

“Kültürlü kadınlar arasında işbirliği yapmak, karşılıklı bilgilerden istifade etmek, sosyal mevzuları birlikte ele almak istiyoruz. Bu işin muvaffakiyetle yürüyeceğine zerre kadar şüphe yoktur”.

Ayrıca Bayan Dorr Türk kadınları hakkında şu yorumları yapmıştır:

“Bizler kadar samimi değiller. Mesela tanıştığım Türk hanımları içinden geldiği zaman evime gelip bir sandviç yiyelim diyemiyor. Sizler daha çekingen, daha resmisiniz. Belki bu da hürriyete bizden daha geç sahip olmanızın bir ifadesidir...”⁶⁴

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'yle ekonomik, siyasi ve kültürel alanda yakınlaşan ilişkiler Türk eğitim politikaları üzerinde de Amerikan etkisinin görülmesine neden olmuştur. Özellikle Amerika'ya öğrenci gönderilmesi, bu öğrencilerin orada yüksek lisans ve doktora yaparak dönmeleri sonucunda Türkiye'de yeni yönelimler ve gelişmeler görülmüştür. Çeşitli alanlarda iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesiyle Amerikan eğitim anlayışı Türkiye'de daha fazla yaygınlaşmıştır.⁶⁵

1952 yılının Ekim ayında Birleşik Amerika Kongresi'nin büyük kütüphane binasında açılan “Eski ve Yeni Türkiye” adını taşıyan sergi Amerikan kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. Bütün Amerikan gazeteleri sergiden ve serginin kazandığı başarıdan övgüyle söz etmişlerdir. Evening Star gazetesi bu olaya gazetenin başyazısında yer vererek şöyle demiştir: “Kongre Kütüphanesi'nde açılan sergi, Türkiye ile Birleşik Amerika arasındaki dostluğun bir remzi olup sosyal alanda olduğu kadar siyasi bakımdan da önemlidir.” Washington Post'ta ise Marie Mc. Nair

⁶⁴ “Türk- Amerikan Kadınlar Derneği Kuruldu”, *Son Posta*, 4 Ocak 1950, s.1,7.

⁶⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 7.bsk., İstanbul, Alfa Yayınları, 1999, s.357.

serginin açılış töreni için: “Günün en mühim içtimai olayı” demiştir. Star’ın başmakalesinde ise sergi ile ilgili olarak şunlar yazılmıştır:

“Sergide mevcut klasik eserler, Osmanlılar saltanatının en iyi devrelerini aksettirmektedir. Bununla beraber serginin en mühim kısmını, çeşit bakımından çok zengin modern eserler teşkil etmektedir.

Türkiye bugün müstevli komünizme karşı faal bir müttefikimizdir. Fakat modern Türkiye Cumhuriyetini sadece ve yalnız bir müttefik sıfatıyla tanımak kâfi değildir. Türkiye, demokrasinin asli kıymetlerinin tam manasıyla faaliyette bulunduğu, canlı bir kuvvet olduğu bir devlettir.”⁶⁶

II. NATO’NUN KURULUŞU VE TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞ SÜRECİ

A. NATO’nun Kuruluşu ve Niteliği

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi Avrupa’nın barış ve güvenliğe kavuşmasına yeterli olmamış zaman zaman ortaya çıkan huzursuzluklar Batı ile Doğu arasında gittikçe daha çok artan bir gerginliğin belirtilerini vermeye başlamıştır.⁶⁷ Sovyetler Birliği Doğu Avrupa’da sınırlarını genişletmekten başka, Almanya’nın doğusunu, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan gibi ülkeleri işgal etmiş ve bu ülkelerde komünist rejimin yerleşmesine öncülük etmiştir. Bu süreçte Ayrıca Türkiye ve Yunanistan’a karşı da bir tehdit unsuru oluşturmuştur.⁶⁸ 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı Sovyetler’in bu faaliyetlerini önleyebilecek ve Dünya’da güvenliği sağlayabilecek bir etkinliğe sahip olamamıştır.

Bu koşullar altında Batılı Devletler Sovyetler Birliği’ne karşı bir savunma sistemi kurarak kendi güvenliklerini korumak amacıyla teşkilatlanma kararı almışlardır. İşte bu amaçla 17 Mart 1948’de beş Batı Avrupa devleti: İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında “Brüksel Anlaşması” imzalanmıştır. Bu anlaşma ile taraflar hem ortak savunma hem de askeri, siyasi ve ekonomik işbirliği kurmuşlardır. Askeri, siyasi ve ekonomik ittifakı sağlayan bu

⁶⁶ “Amerika’daki Eski ve Yeni Türkiye Sergisi”, *Son Posta*, 1 Ekim 1952, s.1.

⁶⁷ Feridun Cemal Erkin, “Batı Avrupa Birliği ve NATO’nun Doğuşu, Türkiye’nin NATO’ya Girişi”, *Türkiye ve NATO*, Türk Atlantik Anlaşma Derneği Yayınları, No:1, Ankara, s. 11-12.

⁶⁸ İsmail Soysal, *Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945- 1990)*, C:II T.T.K., Ankara, 1991, s.391.

anlaşma'nın süresi 50 yıl olarak belirlenmiştir.⁶⁹ Brüksel Anlaşması Batı dünyasının ortak savunulması yolunda atılan ilk adım olmuştur. Ancak, o sırada Batı'nın en büyük askeri kuvveti olan Birleşik Amerika'yı içine almadığı için, eksik bir adım olarak kalmıştır.

Gerçekten eğer Avrupa bir Sovyet saldırısı karşısında kalsaydı, Brüksel Anlaşması'nı imzalayan beş Avrupa Devleti'nin bu saldırıyı karşılayabilecek kuvveti yoktu. Sovyetler'in askeri kuvveti karşısında, kuvvet dengesinin Batı devletleri'nin lehine dönmesi, ancak Birleşik Amerika'nın da Batılıların yanında yer almasıyla mümkün olabilirdi. İşte Kuzey Atlantik Anlaşması, 4 Nisan 1949 günü, bu gerçeğin anlaşılması üzerine imzalanmıştır.⁷⁰

ABD, Kanada ve Batı Avrupa Birliği'nin beş üyesi ile İtalya, Danimarka, Norveç, Portekiz ve İzlanda olmak üzere toplam 12 devlet tarafından Washington'da kısa adı NATO (North Atlantic Treaty Organization) olan Kuzey Atlantik Savunma İttifakı imzalanmıştır. Anlaşma gereken onay işlemi tamamlandıktan sonra 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girmiştir.⁷¹ Atlantik Paketi'nin imzalanmasında genel kanaat bu tarihi anlaşma'nın yeni bir savaşın çıkmasına engel olacağı yönünde olmuştur.⁷²

Kuzey Atlantik Anlaşması'nın giriş kısmında; imzacı devletlerin B.M.'nin amaçlarına ve ilkelerine bağlı oldukları, dünyada barış istedikleri, demokrasiye, kişi özgürlüğüne ve hukukun üstünlüğüne dayanan bağımsızlıklarını, ortak varlıklarını ve uygarlıklarını korumaya kararlı oldukları ifade edilmiş, Kuzey Atlantik bölgesinde sağlam bir düzen ve gönencin gelişmesine çalıştıkları, ortak savunmaları ve barış ve güvenliğin korunması için birlikte çaba göstermek istedikleri belirtilmiştir.

Anlaşma'nın 1. maddesinde: Tarafların uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yoldan çözmeyi istedikleri, tehditten uzak durarak zora başvurmak istemedikleri, 2. maddede: NATO'nun yalnız askeri amaç gütmeyeceği belirtildikten sonra, üyelerin uluslararası her alanda işbirliği ve anlayışın egemen olmasına ve ekonomik politikalarında uyum sağlamaya çalışacakları, 3. maddede: Tarafların silahlı bir saldırıya karşı direnme güçlerini arttırmak üzere çaba gösterecekleri ve yardımlaşma içine girecekleri, 4. maddede: İçlerinden birinin ülke bütünlüğü, siyasal bağımsızlığı

⁶⁹ “Sovyet Rusya’ya Karşı Beşler İttifakı Dün İmzalandı”, **Cumhuriyet**, 18 Mart 1948, s.1,3.

⁷⁰ Gönübol vd., **a.g.e.** s.224.

⁷¹ Soysal, **a.g.e.**, s.392.

⁷² “Atlantik Paketi Bugün Washington’da İmzalanıyor”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1949, s.1,3.

ya da güvenliği tehdit edildiği zaman, birbirleriyle danışmalarda bulunacakları açıklanmıştır.

Anlaşma'nın en önemli hükmü 5. madde de yer almıştır. Buna göre; tarafların birine yöneltilmiş bir saldırı hepsine yöneltilmiş sayılacak, bu durumda B.M. yasasının 51. maddesinde öngörülen bireysel ya da ortak savunma hakkı kullanılarak, taraflar güvenliği yeniden kurmak amacıyla, silahlı güç kullanmayı da kapsamak üzere, gerekli göreceklere harekete, tek başına ya da öbür taraflarla birlikte geçeceklerdir. Durum B.M. Güvenlik Konseyi'ne de bildirilecektir.

6. madde savunulması gereken Atlantik bölgesiyle ilgili olarak düzenlenmiştir. 1949'da anlaşma imzalanırken tarafların Avrupa'daki ülkeleri, Kuzey Amerika (ABD, Kanada) Fransa'nın Cezayir eyaleti, üyelerin kimilerinin egemenliğinde bulunan belirli adalar öngörülmüştür. Daha sonra 1952'de Türkiye ile Yunanistan NATO'ya girerken imzalanan protokolün 2. maddesiyle, savunma alanı onların tüm sınırlarını koruyucu biçimde genişletilmiş, arkasından 1962'de Cezayir bağımsızlığına kavuşunca bu ülke Atlantik bölgesinden çıkarılmış ve 1982'de İspanya NATO'ya katılınca da onun sınırları savunma bölgesi içine girmiştir.

7. madde NATO Anlaşması'nın tarafların B.M. yasası çerçevesindeki hak ve yükümlülüklerini bozmadığını açıklamaktadır. 9. madde anlaşmanın uygulanmasıyla görevli konseyle ilgilidir. Konsey gerekli organları, özellikle bir Savunma Komitesi kurmakla görevlendirilmiştir. Bu madde çerçevesinde bir de sekreterlik kurulmuştur.

10, 11, 12, 13, 14 (son) maddeler, NATO'ya katılma, anlaşma'nın onaylanması, gerektiğinde metinde değişiklik yapılması, 20 yıllık süresi sonunda ona son verilmedikçe, yürürlükte kalması, İngilizce ve Fransızca metinlerin geçerli sayılması ve imzalı metinlerin ABD'de saklanması vb. işleri düzenlemiştir.⁷³

B. Türkiye'nin Batı'ya Yönelmesi ve NATO'ya Üye Olma Yolunda Gösterdiği Çabalar

II. Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin izlediği yayılmacı politika sonucu Boğazlar ve Doğu Anadolu'daki isteklerini açığa vurması Türk- Sovyet ilişkilerini oldukça gergin bir duruma getirmiştir. Bu durum Türkiye'yi güçlü müttefik bulma ve silahlı kuvvetlerini güçlendirme çabalarına yöneltmiştir. 1947

⁷³ Soysal, a.e., s. 393- 394. Ayrıca Atlantik Paketi'nin Maddeleri için Bkz. A.g.e., s.417-434.

Mart'ında ilan edilen Truman Doktrini, Sovyetler'in karşısında ABD'nin Türkiye'yi kendi haline bırakmayacağını göstermiştir. Tabii ki ABD'nin bu tavrının arkasındaki esas amacı; Türkiye'nin geleceğini düşünmek değil, uluslararası alanda sahip olduğu gücü Sovyetler'e kaptırmamaktı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra temel dış politika tercihini Batı doğrultusunda yapan Türkiye için ana dış politika amacı, Batı dünyası içindeki tüm örgütlenmelere üye olmak şeklinde ortaya çıkmıştır. NATO girilmesi zorunluluk olarak kabul edilen örgütlenmelerin başında gelmiştir.⁷⁴

Batılı devletlerin muhtemel bir Sovyet tecavüzüne karşı Brüksel Anlaşması'nı imzalamaları, Sovyetler'in Türkiye üzerindeki emellerinden endişe duyan ve 1947 yılından beri Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım almakta olan Türkiye'de de yoğun ilgi uyandırmıştır.⁷⁵ Bu nedenle mevcut iktidar yoğun diplomatik çabalar harcadıysa da bir sonuç elde edememiştir. Türkiye'nin başlangıçta NATO'nun dışında tutulması Türk kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır diyebiliriz. Konuyla ilgili olarak tepkiler basında da geniş yer almıştır. Bu eleştirilerin birinde şöyle denilmektedir:

“Atlantik Paketi'nin şimdilik belli bir devletler zümresine inhisar ettirilmiş olmasının tepkileri devam etmektedir. Atlantik Paketine esasen iştirakimiz bahis mevzuu değilken, sonradan; hangi sebep ve saik bizim bu pakt dışında bırakılmış olduğumuz kanaatini uyandırmıştır? Bunu da anlamak bir parça güçtür. Fakat Avrupa'da bir Rus ve komünist istilası takdirinde patlayacak bir harbin; böyle bir istila tamam olduktan sonra, en az, on beş, yirmi senelik bir mücadele yapılmadan evvel kazanılamayacağını söyleyerek Amerika'nın Avrupa'da bir zaruret sevkiyle kalmakta olduğunu beyan edenler, Türk umumi efkârının bugünkü şartlardan ve hadiselerin inkişaf seyrinden endişe duymasını haklı görmeli ve anlamalıdırlar ...”⁷⁶

Türkiye'nin neden Atlantik Paketi'nin dışında bırakıldığı konusunda Güney Afrika Dominyonu eski Başbakan Mareşal Smuts'un:

⁷⁴ Haluk Gerger, “NATO”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:6, İstanbul, İletişim Yayınları, s.1545.

⁷⁵ Gönübol v.d.,**a.g.e.**, s.224.

⁷⁶ “Ne İyimser, Ne De Kötümser!”, **Son Posta**, 11 Nisan 1949, s.3.

“Orta Doğu’nun emniyeti düşünülüyorsa, Türkiye ile Yunanistan Şimal Atlantik Pakti’na alınmalıdır. Afrika kıtası da er geç bu pakta dâhil edilmelidir” açıklaması basında geniş olarak yer almıştır.⁷⁷

Ertesi günkü başyazısında yine bu konuya değinen Abidin Daver Türkiye ve Yunanistan’ın Atlantik Pakti’na neden alınmadığına ilişkin şöyle bir ihtimale değinmiştir:

“Türkiye, Yunanistan ve İan’ın kızıl cephe tarafından yapılacak bir taarruza uzun müddet dayanamayacakları düşünülerek demokrasi cephesinin sadece birer ileri karakol farz edilmeleri ve az çok kısa bir zamanda elden çıkacağı tahmin edilen bu ileri karakollar için, otomatik olarak harbe girmemenin daha doğru olacağı yolundaki stratejik mülahazaların galip gelmiş olması ihtimalidir” yorumunu yapmıştır.⁷⁸

1949 yılı Şubat ayında Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı’na katılmak üzere Londra ve Paris’e hareket etmeden önce Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak verdiği bir demeçte, sınırlı coğrafi alan nedeniyle, Türkiye’nin söz konusu Atlantik Pakti’na katılması mümkün olamayacaksa da Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere’yi içine alan bir Akdeniz güvenlik sisteminin kurulmasından yana olduğunu belirtmiştir.⁷⁹ Sadak İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanları ile görüşükten sonra basına verdiği bir demeçte Avrupa’da barışın yalnız Kıta’da korunamayacağını ve bu nedenle Atlantik Savunma sisteminin Akdeniz’de kurulacak olan başka bir savunma sistemi ile tamamlanması gerektiğini belirtmiştir. Bunu da “Avrupa’da barışı temin edebilmek için Akdeniz Pakti elzemdir” sözleriyle ifade etmiştir.⁸⁰

Bu dönemde Türkiye’nin NATO dışında kalmaktan duyduğu endişe başlıca iki nokta üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan birincisi Sovyet tehdidi karşısında Türkiye’nin güvenliğinin korunması sorunu, diğeri ise; Atlantik Pakti’na üye devletlere yapılan ABD yardımının Türkiye’ye yapılan yardımı azaltacağı yönünde duyulan endişe olmuştur. Atlantik Pakti’nin imzalanmasından sonraki günlerde

⁷⁷ Abidin Daver, “Demokrasiler İhtiyar Mareşal’in Sözüünü Dinleyiniz!”, **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1949, s.1,3.

⁷⁸ Abidin Daver, “Batının Bir Kalesi Olduğumuz Kabul Edilmelidir”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1949, s. 1,3.

⁷⁹ Oral Sander, “**Türk- Amerikan İlişkileri (1947-1964)**”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1979, s.68.

⁸⁰ “Atlantik Pakti Barışı Sağlamaz”, **Son Posta**, 15 Nisan 1949, s.1,3.

basında sık sık ABD yardımları ile ilgili haberler yer almıştır. Türkiye'ye yapılan ABD yardımlarında herhangi bir azalmanın söz konusu olmayacağı vurgulanmıştır.⁸¹

Kuzey Atlantik Paktı metninin 1949 Şubat'ında yayınlanması ve İtalya ile Fransa'nın üç Cezayir bölgesinin Anlaşmanın kapsamı içine alındığının açıklanması, Türkiye'nin ittifaka girmesini engelleyen "sınırlı coğrafi alan" savını ortadan kaldırmış oluyordu.⁸² Bu durumda Türk Hükümeti'nin ittifaka davet edilmemesine basındaki tepki daha da artmıştır. Hükümeti temsil eden Ulus Gazetesi'nde konuyla ilgili olarak Peyami Safa'nın sert eleştiriler içeren bir yazısı yer almıştır. Peyami Safa yazısında şu değerlendirmeyi yapmıştır; "Bizi hesaba katmayan bir müşterek emniyet sistemini bizim de hesaba katmamıza lüzum kalmamıştır. Bu bizim dış politikamızı komşularımızın göstereceği anlayışa göre ayarlayabileceğimiz bir serbestliğe kavuşturur."⁸³

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ise T.B.M.M.'de yaptığı konuşmada Atlantik Paktı ile ilgili söz konusu gelişmelerden sonra şunları söylemiştir:

"... Atlantik Paktı'na dair hükümetimizin görüşü ise yüksek malumlarınızdır. Bu görüşü Büyük Millet Meclisi'nde 16 Mart 1949 tarihindeki beyanatımda aynen şöyle izah etmişim; Şimal Atlantik Paktı adı verilen ve mahdut bir coğrafya bölgesine inhisar edeceği, kurucuları tarafından bize sarıh surette ifade edilmiş olan bu karşılıklı askeri yardım anlaşmasına, Atlantik kıyılarında bulunmayan Türkiye'nin girmesi bahis mevzuu değildir. Bununla beraber, sulha ve emniyete hizmet eden her anlaşmanın gerçekleşmesini Türkiye memnuniyetle karşılar. Amerika'yı tarihinde ilk defa olarak Avrupa'da sulh ve emniyetin müdafaasına iştirake ahden bağlayan bu büyük hadiseyi, Avrupa milletlerine huzur vermesi ve her türlü tecavüzü önleyerek harbe engel olması bakımından biz de çok hayırlı saymaktayız."⁸⁴

Bu konular, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın Birleşmiş Milletler genel Kurulu'nda, Türk delegasyonuna başkanlık etmek üzere ABD'ye yaptığı ilk ziyaret sırasında Amerikan yetkilileri ile yaptığı konuşmalarda ele alınmıştır. Necmettin Sadak Amerika'da Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Kurulu Baş Murahhası Selim Sarper ve New-York Başkonsolosu Fikret Belez tarafından karşılanmıştır. Sadak

⁸¹ Milton Berliner, "Atlantik Anlaşması ve Marshall Planı Karşısında Türkiye", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1949, s.2.

⁸² Sander, **a.g.e.**, s.68.

⁸³ Peyami Safa, "Atlantik Paktı ve Biz", **Ulus**, 26 Mart 1949, s.1.

⁸⁴ "Sadak Dün Meclis'te Amerika'daki Temaslarını İzah Etti", **Son Posta**, 12 Mayıs 1949, s.1,7.

burada gazetecilere verdiği bir demeçte ilginç açıklamalar yapmıştır. Sadak konuşmasında kısaca Atlantik Paktı ile ilgili olarak şöyle demiştir:

“Dikkate en çok değer nokta, Türkiye ile Amerika arasında hiçbir yazılı ittifak bulunmamasıdır. Çünkü şerefli milletlerin, şerefli fertler gibi, birbirlerinin ellerini sıkmaları kâfidir. Çünkü mesele hukuki taahhütler meselesi değildir. Belki beynelmilel münasebetlerde daha fazla güvenilmeğe değer mahiyette olan şey samimiyet ruhudur. Türkler pakt manyağı değildirler. Onun için biz kendimizi emniyet altına almak için, resmi anlaşmalar üzerinde ısrar etmiyoruz. Fakat şunu da itiraf etmek icap eder ki Türk halkı, Batı kolektif sistemine katılmadığı için hoşnutsuzluk içindedir.”⁸⁵

Türkiye'nin Atlantik Paktı'na alınması konusunda genel olarak Amerikan kamuoyunda olumlu bir tavrın hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Amerikalı Senatör Carl Mundt Türkiye'nin Atlantik Paktı'na alınması konusunda verdiği bir demeçte şu açıklamaları yapmıştır;

“Türkiye Atlantik Paktı'na alınmağa layık bir memleketdir. Şuna kesin olarak eminim ki, mantığın icabı olarak Türkiye hürriyeti korumak amacıyla Atlantik Paktnı imza etmiş olan milletler safında yer almağa layık bir memleketdir. Atlantik Paktı'na Türkiye'nin de alınmış olduğunu görmekten haz duyarım. Kanaatimce, Türkiye demokrasinin ve serbest teşebbüsün garp anlayışına doğru emin adımlarla ve memnuniyet verici bir şekilde ilerlemektedir...”⁸⁶

NATO'nun resmen kurulması ve bir Akdeniz devleti olan İtalya'nın Atlantik Paktı'na dâhil edilmesinin Türk dış politikası açısından en önemli sonucu Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölgesinde bir savunma sisteminin kurulması çabalarına hız vermesi olmuştur. Bu konuda Türkiye'nin ileri sürdüğü tez Batı Avrupa'da NATO kurulduktan sonra Sovyetler'in, Batı devletlerinin boş bırakmış olduğu Doğu Akdeniz bölgesine inebilmek için en kısa yol olarak Türkiye ve Yunanistan'ı tehdit etmesi tehlikesi olmuştur. Bu konuda yazılan bir makalede şöyle denilmiştir:

“Bugünkü şartlar altında, bir Bolşevik tecavüzü göz önüne alındığı takdirde, en mühim stratejik istikametlerden biri ve belki birincisinin, Türkiye ve Yunanistan üzerinden

⁸⁵ “Biz Pakt Delisi Değiliz Yalnız Şu Var Ki...”, **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1949, s.1,3.

⁸⁶ “Türkiye ve Kuzey Atlantik Paktı”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1949, s.1,3.

geçerek Akdeniz'e inen yol olduğuna şüphe yoktur. Batılı müttefikler, tedafüi bir ittifak anlaşmasıyla Kuzey ve Batı Avrupa taarruz istikametini kapadıkları, fakat Akdeniz yolunu açık bıraktıkları takdirde, Sovyet Rusya'nın bu açık yolu tercih ve bilhassa Türkiye'yi daha ziyade tazyik ve tehdit etmesi gayet tabiidir. Buna karşı alınacak tedbir ya Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin iştirak edecekleri bir Akdeniz savunma paktı vücuda getirmek yahut da bir beyanname ile Türkiye ve Yunanistan'ın istikallerini garanti etmektir...»⁸⁷

Batı Avrupa Devletleri bir taraftan Sovyetler Birliği karşısında güvenliklerini sağlayabilmek amacıyla ABD ile Kuzey Atlantik Anlaşması çerçevesinde savunma güçlerini birleştirirken, diğer taraftan kendi aralarında da siyasal birleşme yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla Brüksel Anlaşması'nı imzalayan beş devlet aralarında beş Avrupa devletini daha alarak – Danimarka, İrlanda, İtalya, Norveç ve İsveç- 5 Mayıs 1949'da “Avrupa Konseyi”ni kuran anlaşmayı imzalamışlardır.⁸⁸

Türkiye'nin bu defa yalnızca Avrupa devletleri arasında kurulan ve askeri bir niteliği olmayan bu kuruluşa da alınmaması Türkiye'de yine tepkiyle karşılanmıştır. Ulus Gazetesi'nde yer alan bir başyazıda bu konuda şu değerlendirme yapılmıştır:

“... Tabii bulmadığımız hayret ve esfle karşıladığımız nokta Türkiye'nin Avrupa Konseyine davet edilmemiş olmasıdır. Acaba böyle bir teklif oldu da Türkiye onu ret mi etti? Dışişleri Bakanlığımızın bu hususta ne düşündüğünü bilmiyoruz. İttifak muahedeleri ile bağlı bulunduğu dost büyük devletlerin bu hususta dikkatini çekip çekmemiş olduğundan da haberimiz yoktur. Fakat biz kendi hesabımıza, memleketimize karşı bir ihmal ve istihfaf manasına gelen bu unutkanlıktan duyduğumuz infiali alenen ifadeden kendimizi alamıyoruz...”⁸⁹

Bu gelişmelerden sonra Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 8 Ağustos 1949'da Strasburg'da yaptığı toplantıda, Yunanistan ve İzlanda ile beraber Türkiye'nin de teşkilata davet edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar Türkiye'de memnunluk uyandırmakla beraber bazı muhalif eleştiriciler bunu NATO'ya alınmamanın tesellisi olarak yorumlamışlardır.⁹⁰

⁸⁷ “Atlantik Paktı'nın Tekâmülüne Doğru”, **Cumhuriyet**, 11 Mart 1949, s.1,3.

⁸⁸ Gönübol v.d. **a.g.e.**, s.226.

⁸⁹ **Ulus**, 8 Mayıs 1949, s.1.

⁹⁰ Gönübol v.d., **a.g.e.**, s.226-227.

1. Türk- İtalyan Dostluk Anlaşması ve Türkiye'nin NATO'ya Yaptığı Müracaatlar

Türkiye'nin NATO'ya girme çabaları sürecinde ısrarla Akdeniz Savunma Paketi meselesi üzerinde durmasının en önemli nedeni Batılı devletlerin dikkatini NATO'yu kurmakla boş bıraktıkları bölgeye çekmekti. NATO'ya üye devlet olan İtalya ile yapmış olduğu Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nın arkasında da bu amaç yatmaktaydı. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak 23 Mart 1950'de İtalyan devlet adamlarıyla görüşmek üzere Roma'ya giderken yaptığı bir konuşmada içinde ABD, İngiltere ve Fransa'yla beraber Türkiye'nin de bulunduğu bir Akdeniz Paketi kurulması gereğini bir kere daha tekrarlamıştır.⁹¹ Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın Roma'da yaptığı görüşmeler sonrasında 24 Mart 1950'de Türkiye ile İtalya arasında bir dostluk ve hakemlik anlaşması imzalanmıştır.⁹² Türkiye Necmettin Sadak'ın İtalya'ya gerçekleştirmiş olduğu bu ziyaretten kısa bir süre sonra NATO'ya girmek için ilk resmi müracaatını yapmıştır.

Türkiye NATO'ya katılmak için ilk başvurusunu 1950 Mayıs'ında yapmıştır. 1950 Mayıs'ına gelindiğinde C.H.P. yönetimi, NATO'ya bir köşesinden bağlanabilmek için benimsediği Doğu Akdeniz Paketi'nin olanaksızlığını artık batılı devletlere duyurmuş ve tek çıkar yolun Türkiye'nin NATO'ya alınması olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bunun sonucu olarak 11 Mayıs 1950'de NATO'ya girmek için müracaat etmiştir. Bu müracaatta Arap Devletleri ile İsrail arasındaki geçimsizlik devam ettiği ve Mısır ile İngiltere arasındaki 1936 Anlaşması'nın yerine geçecek yeni bir anlaşma yapılmadığı sürece bir Akdeniz Savunma Paketi'nin kurulamayacağı belirtilmiş ve bu bakımdan Türkiye'nin Batı savunması için çok önemli olan güvenliğinin NATO içinde sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Türkiye'nin bu müracaatı İtalya dışında başka bir devlet tarafından desteklenmemiştir.⁹³

Türkiye'nin NATO'ya müracaatının geri çevrilmesinden sonra bazı Amerikan Kongre üyeleri Türkiye'nin Atlantik Paketi'ne alınmasını tekrar istemişlerdir. Amerikan Kongre üyelerinden Harry Cain Türkiye ve İspanya'nın Kuzey Atlantik

⁹¹ **Ayın Tarihi**, No:197, Nisan 1950, s.28.

⁹² Anlaşmanın metni için bkz. **Düştur**, Üçüncü Tertip, C:31, No:5679,14 Temmuz 1950, s.2228.

⁹³ Gönübol v.d., **a.g.e.**, s.227-228.

Paktı'na kabul edilmeleri meselesine ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un gösterdiği ilgisizliğin kendisini endişeye sevkettiğini belirtmiştir.⁹⁴

Türkiye NATO'ya katılmak için ilk müracaatını yaptığı sırada iktidarda Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti bulunuyordu. Ancak 14 Mayıs 1950 genel seçimleri sonunda iktidar Demokrat Parti'ye geçmiştir. Muhalefette yer aldığı sırada Türkiye'nin NATO'ya üyeliğini savunan Demokrat Parti, iktidara geldikten sonra da bu yönde çalışmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca D.P.'nin iktidara geçmesinden kısa bir süre sonra, 25 Haziran 1950'de, Kore Savaşı çıkmıştır. Komünist Kore kuvvetleri savaş ilan ederek Güney Kore topraklarına girmiştir.⁹⁵

2. Türk Hükümeti'nin Kore'ye Asker Gönderme Kararı ve Bu Karara Türk Kamuoyunun Tepkisi

25 Haziran 1950 tarihinde Kore Savaşı patlak verdikten sonra Güvenlik Konseyi 27 Haziran'da Birleşmiş Milletler üyelerini Kore Cumhuriyeti'ne yapılan saldırıyı karşılamaya ve bu bölgedeki uluslararası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırmıştır. Türkiye Güvenlik Konseyi'nin bu konuda aldığı kararı destekleyeceğini açıklamıştır.⁹⁶

Güvenlik Konseyi'nin bu kararı 30 Haziran 1950'de T.B.M.M.'de görüşülmüştür. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü konuşmasında şunları söylemiştir:

“...Birleşik Amerika ile çok sıkı ve samimi işbirliğimiz, İngiltere ve Fransa ile mevcut ittifakımız bu esaslar dairesinde yeryüzünde sulhun istikrarına hizmet eden bu açık, sarıh, dürüst siyasetimizin icabıdır... Dünya sulhunu muhafaza konusunda derhal fiili harekete geçen Birleşik Amerika Hükümeti'nin hareketini büyük bir memnuniyetle karşılamak, sulhsever bütün milletlerin vazifesidir: tecavüzün tamamen hukuk dışı olduğuna inanan bütün demokrat milletlerin vazifesidir.”⁹⁷

Daha sonra Fuat Köprülü sözlerine B.M. Genel Konseyi'nin çağrısına verilen cevabı okuyarak devam etmiştir. Konsey'in çağrısına verilen cevap şöyledir:

⁹⁴ “Atlantik Paktı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1950, s.1,3.

⁹⁵ “Kore'de Dün Sabah Harp Başladı”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1950, s.1,3.

⁹⁶ “Türkiye Konsey Kararını Destekleyecek”, **Son Posta**, 28 Haziran 1950, s.7.

⁹⁷ **Ayn Tarihi**, No:199, Haziran 1950, s.124-125., “Konsey'in Kore'ye Dair Kararını Destekliyoruz”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1950, s.1

“... Türkiye Cumhuriyeti'nin B.M.'nin kuruluşunda bir üye olmak sıfatıyla deruhte etmiş bulunduğu taahhütleri anlaşma hükümleri dâhilinde ve azami samimiyetle yerine getirmeye amade olduğunu bildiririm... Birleşmiş Milletler şartına bütün kuvvet ve samimiyetle iştirak bizim için sarsılmaz bir esas teşkil eder”⁹⁸

Konsey kararına ilişkin olarak Abidin Daver Cumhuriyet Gazetesi'ndeki baş makalesinde kısaca şu değerlendirmeyi yapmıştır: “... Tabiidir ki her devlet gibi Türkiye de Kore hükümetine kendi şartları ve imkânları dâhilinde yardım edecektir...”⁹⁹

Kore Harbi meselesi ile ilgili basında çıkan makalelerde Amerika'nın izlemiş olduğu hatalı politikanın etkisinden de söz edilmiştir. Son Posta Gazetesi'nin “Siyasi İcmal” Köşesinde konu ile ilgili şu yorumlar yapılmıştır:

“... Kore hadisesinin Amerika için bir ders olması şayanı temennidir. Nitekim o da, bu hakikati şimdi anlamış olduğu, yardımını isteyen iptidai memleketlere yalnız askeri malzeme yollamakla iktifa etmekteki isabet hakkında eski noktai nazarını gözden geçirmek kararını vermiş olmasından anlaşılmaktadır...”¹⁰⁰

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün T.B.M.M.'de yaptığı konuşmadan Türkiye'nin bu konuda gereken yardımı yapacağı anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda 25 Temmuz 1950 tarihinde Ankara'da Celal Bayar başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nda alınan karara göre Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü şu açıklamayı yapmıştır:

“B.M. Paktı'ndan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi'nin kararlarına uymayı vacibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kore hakkında yardım talebini içeren 15 Temmuz tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve dikkatle tetkik etmiştir.

Cumhuriyet Hükümeti bu inceleme sonucunda bu kararları dünyanın şimdiki şartları içinde genel barış hizmetinde etkili şekilde uygulamaya koymadaki gerek ve önemin bilinci

⁹⁸ “Konsey'in Kore'ye Dair Kararını Destekliyoruz”, **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1950, s.1-3., **Ayın Tarihi**, No: 199, Haziran 1950, s.125.

⁹⁹ Abidin Daver, “Konsey Kararı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1950, s.1,3

¹⁰⁰ “Kore Harbi”, **Son Posta**, 7 Temmuz 1950, s.3.

içinde Kore’de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu silahlı bir Türk Savaş birliğini B.M.’nin emrine vermeye karar vermiştir.”¹⁰¹

Bu açıklamayla Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie tarafından Kore’ye silahlı yardım yapılması konusunda B.M.’ler üyesi devletlere gönderilen telgrafa Türk Hükümeti tarafından yanıt verilmiş oldu.

Türk Hükümeti’nin almış olduğu bu kararlar Türkiye Cumhuriyeti Devleti, A.B.D.’den sonra Kore’ye asker gönderen ikinci devlet olmuştur. Ancak hükümetin bu kararı T.B.M.M.’de değil de Bakanlar Kurulu’nda almış olması muhalefet tarafından ve bazı yayın organlarında tepkiyle karşılanmıştır. Esasında tepki Türkiye’nin asker gönderme kararı almış olmasına değil kararın meclisten geçirilmeden verilmiş olmasındadır.¹⁰² Ancak hükümet Bakanlar Kurulu’nda alınan bu kararın herhangi bir harbe katılma kararı değil Birleşmiş Milletler Pakti’nden doğan taahhütlere riayet olduğunu belirtmiştir.¹⁰³ Aynı şekilde Başbakan da Kore’ye asker göndermenin savaşa girmek olmadığını ve bu nedenle meclise danışmaya gerek görülmediğini belirtmiştir.¹⁰⁴

Türk Hükümeti’nin almış olduğu Kore’ye silahlı yardımda bulunma kararı Türkiye’de olduğu gibi Dünya’da da büyük heyecan ve ilgi uyandırmıştır. Türkiye’de iktidarın meclise danışmaya gerek duymadan asker gönderme kararına muhalefetten yükselen itirazlar iktidar tarafından haklı bulunmamış ve önemsenmemiştir. Muhalefet böyle bir hayati kararın ancak meclis tarafından ve muhalefetin görüşü alınarak verilmesi gerektiğini savunurken, iktidar ise bu kararın pakta uyularak alındığını ve bu paktın da Halk Partisi meclis çoğunluğu tarafından zaten kabul edilmiş olduğu ileri sürmüştür. Ayrıca iktidar elinde bulunan kanunun hükümlerine dayanarak böyle bir karar aldığını savunmuştur.¹⁰⁵

Halk Partisi Genel İdare Heyeti’nin Hükümetin Kore’ye asker göndermesine ilişkin almış olduğu kararlar ilgili olarak kanaatini C.H.P Genel Sekreteri Kasım Gülek şöyle açıklamıştır:

¹⁰¹ “Kore’de Hizmet Etmek Üzere Birleşmiş Milletler Emrine Asker Veriyoruz”, **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1950, s.1,3. , “Hükümet Dünya Çapında Ehemmiyet Taşıyan Bir Karar Aldı”, **Son Posta**, 26 Temmuz 1950, s.1,7.

¹⁰² Nihat Erim, “Hükümetin Son Kararı”, **Ulus**, 27 Temmuz 1950, s.1.

¹⁰³ **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1950, s. 1,3.

¹⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C:III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968, s. 309.

¹⁰⁵ “Türkiye’nin Dış Siyasette Attığı Mühim Adım”, **Son Posta**, 27 Temmuz 1950, s.1.

“Birleşmiş Milletlere karşı olan vazifelerimizi tanıyoruz. Dünyada sulhun ancak Birleşmiş Milletlerin korunma cephesiyle temin edilebileceğine inanıyoruz. Aza devletler birine olan taarruzu samimi olarak hepsine tevcih olunmuş bilerek derhal harekete geçerse sulh müdafaa olunabilir.

Birleşmiş Milletlerin bizim takdirimize bırakarak istediği yardımı emsalimiz olan birçok devletler gibi vaziyetimize göre ve maddi imkânlarımız nispetinde tayin edebilirdik. Ancak silahlı kuvvet göndererek yardım etmek hiç şüphesiz imkânı bulunanlar için en tesirli vasıttır. Bu hususta bizim fikrimiz şudur:

Birleşmiş Milletler uğrayabilecek bütün cephelerin mesuliyetini üzerine alarak her aza devletin yapacağı yardımı tayin eder. Müşterek cephe mesuliyeti bu suretle temin olunabilir ve ancak bu usul bütün aza devletlere güvenlik verebilir. Hudutlarımızda son zamanlarda yapılmakta olan hazırlıkların ve vatanımızın karşısında bulunduğu ihtimallerin bugünkü manzarasını bilmiyoruz.

Bugünkü durumda Birleşmiş Milletlere karşı olan vecibelerin nasıl yerine getirileceğini hükümet Büyük Millet Meclisi’nde müzakere edilmeden ve partimizle istişare etmeden yalnız başına takdir etmiştir.

Parti Genel Başkanı İnönü’nün veya yetki sahibi herhangi bir CHP’li şahsiyetin bu karar hakkında hiçbir suretle fikir ve mütalaası alınmamıştır. Hâlbuki büyük memleket meselelerinde hususiyle memleket müdafaa ve harp ihtimallerinde hükümetin muhalefet partisi ile fikir mutabakatı temininin tecrübe etmesi büyük mücadelelerde memleket birliğini sağlamak için esas tedbirdir. İktidarın bu ihtiyacı takdir etmesi ve ati için muhalefetin memlekette bertaraf edilecek bir mani değil, memleket hayrına yapıcı olarak işbirliği temin etmek için en tesirli vasıta olduğunu anlamış olmasını temenni ederiz” demiştir.¹⁰⁶

Yine Son Posta Gazetesi’nde Nihat Erim’in karar ile ilgili yorumlarına yer verilmiştir. Nihat Erim kısaca şu değerlendirmeleri yapmıştır:

“Hükümetin verdiği karar şu bakımlardan izaha muhtaçtır:

- 1- Neticeleri iyi veya kötü her ne olursa olsun her halde çok mühimdir. Memleket ve milletin hayati bir mesele üzerinde bulunduğu kimsenin şüphesi yoktur. Böyle bir kararı almadan önce D.P. iktidarı muhalefetin mütalaasını sormak ihtiyaç ve vazifesinden kendini müstağni saymıştır. 4500 Türk evladı vatan topraklarından binlerce kilometre uzaktaki bir cephede harp hareketlerine iştirak ettirilirken üç milyondan fazla vatandaşın reyine dayanan muhalefetle istişareye lüzum

¹⁰⁶ a.g.m., s.7.

görülmemiş olması acıdır. Öyle zannediyoruz ki böyle bir hareketin başka bir demokrat memlekette misali bulunamaz.

- 2- Hükümetin bundan da ağır hatası, Büyük Millet Meclisi'nden karar almamış olmasıdır. 4500 askerimizin yurt dışında bir çarpışmaya velev Birleşmiş Milletler adına da olsa katılmasına hükümet yalnız başına karar verebilir mi? Mesele Anayasa ve kanunlar bakımından inceden inceye tetkik ve tahlile muhtaçtır. Şahsi kanaatimizce Anayasa ve kanunlar bakımından meclis kararı şarttır. İş sadece siyasi icaplar bakımından mütalaa etmek dahi Büyük Meclisin kararını almak lazımdır. Düşünmeli bir kere: Askerlik hizmeti için silahaltına alınan gençler (doğrudan doğruya Türkiye sınırlarının korunması) ile mükelleftirler. Onlara bunun yanında veya dışında başka bir vazife yükleyebilmek için Büyük Millet Meclisi'nden kanun veya karar çıkmalıdır. Böyle olmasa bile memlekete mukadderatı üzerinde derin tesirler yapması pek muhtemel bir kararı hükümet meclise danışmadan nasıl verebilir? Bu derece ağır bir mesuliyetin altına ne cesaretle girmiştir? Bu suallere cevap verebilmekten cidden aciz kaldık.

Muhalefet yurdumuz etrafında son bir iki aydır ne gibi hazırlıklar yapıldığından habersizdir. Hükümet muhalefete bu hususta hiçbir malumat vermemiştir. Karşısında bulunduğumuz tehlike nedir? Şu anda takatimizin derecesi nedir? Ordumuzun bugünkü durumda imkânları ne ölçüdedir?

Bunlar muhalefetçe tamamen meçhuldür. Durum bu olunca hükümetin kararı yerinde midir, değil midir? Yapılacak en iyi yardım 4500 asker göndermek midir, yoksa birçok devletlerin yaptığı gibi, mesela Yunanistan gibi bir miktar askeri nakliye uçağı göndermek midir? Hem Birleşmiş Milletlere hem de Türkiye'nin kendi emniyetine daha faydalı olurdu. Bu suallere muhalefet elbet de ezberden cevap vermeyecektir. Eğer hükümet muhalefet partisi ile istişare etseydi, onu aydınlatsa idi, o zaman muhalefet vuzuha kavuşur ve ona göre mütalaa söylerdi...¹⁰⁷

Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur:

“Millet Partisi herkes gibi meseleyi sızan haberlerden ve gazete neşriyatından öğrenmiştir. Parti bu iş için öbür devletlerle yapılmış olan müzakereler ve alınmış olması zaruri teminat hakkında ayrıca hiçbir bilgisi olmadığından esas mesele üzerinde bunun fayda ve zararlarını tartarak bir mütalaa yürütebilecek durumda değildir. Ancak şunları müşahede etmek mecburiyetindeyiz: Cumhuriyet devrinde ilk defa olarak Türk askeri fiilen savaşa

¹⁰⁷ a.y.

gönderilirken hükümet bu hususta Büyük Millet Meclisi'ni toplayıp keyfiyeti ona arz etmek lüzumunu duymamıştır. Keza muhalefete haber vermek ne ondan mütalaa sormak yoluna girmiş ne de hiçbir suretle halk efkârını buna hazırlamak ihtiyacını hissetmiştir. Şurası da unutulmamalıdır ki Birleşmiş Milletler kararı üzerine asker sevki keyfiyeti bütün dünyada birinci defa olarak yapılıyor. Bunun erkânını Büyük Millet Meclisi birlikte tekevvün ettirmek herhalde zaruri idi.

Yapılması gereken ikinci müşahede şudur: Kore savaşının çıkması ve Birleşmiş Milletlerde üye olan devletlerden yardım istenilmesi Haziran sonunda yani Büyük Millet Meclisi toplu iken vaki olmuştur. Hükümet bu keyfiyeti Meclis'e götürmeyi düşünmediği gibi Meclis tatil devresine girdikten on gün sonra asker sevketmek kararını almak zorunda kalabileceğini tahmin dahi edemeyerek Meclis'i toplu tutmak lüzumunu takdir eyleyememiştir. Bizce hükümet derhal Meclisi davetle oradan bir karar almaya mecburdur. Bu düşünceler her türlü partililik duygusu üstünde kalarak ileri sürülmektedir. Biz şu düşüncededeyiz ki, Türk askeri her sefer olduğu gibi bu sefer de vazifesini kahramanca yapacaktır. Esas amillerini bilmediğimiz hükümetin Kore'ye Amerika'dan sora ilk kara kuvveti gönderen devlet olmak kararından memleket için hayırlı neticeler çıkmasını dileriz" yorumunu yapmıştır.¹⁰⁸

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler emrine askeri birlik vermek kararı Amerika'da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. New York radyosundaki haberde Türkiye'nin almış olduğu bu kararın diğer devletlere de örnek olacağı belirtilmiştir. Ve Türkiye'nin kararını takiben İngiltere de Kore'ye kara birlikleri gönderme kararı almıştır. ABD Kongre üyesi Silahlı Servisler Komitesi Başkanı Senatör Millard Tydings gazetecilere şunları söylemiştir:

"Türkiye ile Büyük Britanya'nın kararı şunu ispat etmektedir; Dünya'nın büyük hür devlet ve milletleri, Kore'deki istila hareketinin dünya sulhu için arz ettiği meydan okuma ve tehlikeye karşı tedricen bir araya toplanmağa başlamışlardır".¹⁰⁹

Yine ABD'de tanınmış bir yorumcu olan Fulton New-York Wor radyosunda Türkiye'nin yardımı hakkında şöyle demiştir:

"Bilhassa Türkiye'nin askeri yardım teklifi çok manalıdır. Çünkü bu memleket, Dünya harbinin hitamından beri Sovyet namlusunun ağzında oturmakta, Rusya'nın ve

¹⁰⁸ a.y.

¹⁰⁹ "Türkiye'nin Yardımına Dair Hariçte Yorumlar", *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1950, s.1,3.

peykerin daimi tazyiki altında bulunmaktadır. Komünistler, Yunanistan'la birlikte Türkiye'ye de hâkim olmaya çalıştıkları zaman, biz Türkiye'ye silahlı yardımda bulunmuştuk. Doğu Avrupa'daki komünist tehdidini hakikaten Amerika önlemişti. Fakat dünyanın diğer kısımları ile olan münasebetlerimizde, yapılan yardımdan dolayı takdir görmek ender tesadüf edilen bir vakıa olduğundan, bugünkü durumda ve bilhassa bu şartlar içinde Türkiye'nin yardım teklifi son derece ferahlatıcıdır.”¹¹⁰

Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi hükümetin kararıyla ilgili şu yorumları yapmıştır:

“... Hükümet Birleşmiş Milletler Teşkilatı emrine -sayıca az da olsa- silahlı kuvvetlerimizden bir kısmını ayırmağa karar verdiyse, bunu şüphesiz sırf hürriyet ve barış dünyasına karşı beslediği bağıllık duyguları uğruna yapıyordur. Tecavüz politikası önünde yazık ki hürriyetçi milletler şimdiye kadar tesirli bir cephe kuramadılar. Bütün iyi niyetli teşebbüsler nazari ve platonik bir teşkilat doğurmaktan başka bir netice vermedi. Milletler Cemiyeti'nin hazin akıbetini hatırladıkça şimdiki Birleşmiş Milletlerin de istikbaline şüphe ile bakılıyordu... Türk Hükümeti'nin kararı, şu meseleyi kesin olarak çözmeye yarayacaktır: Birleşmiş Milletler diye canlı bir teşkilat var mıdır, yok mudur? Varsa, bizim misalimiz bu teşkilatı kavlen değil, fiilen harekete getirmeye yarayacak, bütün hürriyetsever devletler bize uyararak tecavüze uğrayan hesabına ellerinden gelen yardımı esirgemeyeceklerdir...”¹¹¹

Son Posta başyazarı Selim Ragıp Emeç ise D.P. Hükümeti'nin kararını alış şekli de olmak üzere tamamen desteklemiştir. 28 Temmuz tarihli makalesinde görüşlerini şöyle belirtmiştir:

“ Kore için Birleşmiş Milletler teşkilatı umumi kâtipliği tarafından istenmiş olan yardımın Adnan Menderes hükümetince gördüğü müspet mukabele mahdud bazı gazetelerimizin itirazını davet etmiştir. Bu arada muhalefet adına konuşan bazı sözcüler de, kendi partilerine danışılmadığı beyanıyla mızıkçılığa sapıyorlar. Bereket versin ki davanın esasına itiraz etmiyorlar. Bu arada tuhaf bazı iddiada bulunanlar da var. Bunların mütalaası da şöyle hülasa edilebilir:

Biz, esasen tehlikeli bir kapının bekçiliğini yapmaktayız, kudretimiz de mahduttur. Uzak Doğu'ya tek bir asker göndermek dahi bu kudreti zaafa uğratar. Bu sebeple, Birleşmiş Milletler teşkilatına daha sembolik mesela; Allah muvaffakiyet verir inşallah, falan şekilde

¹¹⁰ “Hariçteki Akisler”, **Son Posta**, 4 Ağustos 1950, s.1,7.

¹¹¹ Nadir Nadi, “Hükümetin Kararı”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1950, s.1,3.

bir cevap vermekle iktifa edebilir ve bu badireyi de böylece atlaşmış olurduk; demek ister gibi şeyler söylüyorlar... Birleşmiş Milletler Umumi Kâtipliği'nin müracaatını Büyük Millet Meclisi'nden geçirmek mecburiyeti olup olmadığı sualine Dışişleri Bakanı cevap vermiştir. Fuat Köprülü'nün bu bahiste ileri sürdüğü mütalaa Büyük Millet Meclisi tarafından evvelce tasvip edilmiş olan Birleşmiş Milletler Anayasası gereğince girişilmiş taahhütlerin hükümetçe yerine getirilebileceği; bu hususta ayrıca Meclis'ten karar almaya ihtiyaç olmadığı merkezindedir.

Fuat Köprülü'nün mütalaası bir nas olmamakla beraber hukuki olan bir vaziyeti ifade ettiği için doğrudur.

C.H.P.'si Meclisi çoğunluğu tarafından evvelce tasvip edilmiş olan Birleşmiş Milletler Anayasası'nın ahkâmı sarihtir. Bu hükümler, bir memleketçe kabul edildikten sonra, onu her yeni hadisede tekrar tekrar bahis mevzuu etmeye kalkmak iyi niyet sahibi olmamanın ve taahhütten kaçınmak istemenin açık bir delilidir... Adnan Menderes hükümetini, aldığı karardan dolayı; muaheze değil takdir etmek icap eder.

Bu hükümetin; göz göre göre, bir takım Türk çocuklarını Uzak Doğu'ya yollamanın ne demek olduğunu anlayamayacak kadar tecrübesiz ve takdirsiz olduğunu sanmamız kadar hatalı bir şey yoktur. Bu hükümet de en az bizim kadar bunları bilir. Fakat durumun nezaketi ve milletlerarası dayanışma mecburiyetinin sarahati, onu böyle bir karar almaya sevkemişse, bunun böyle olması lazım geldiğini anlamamız icap eder..." demiştir.¹¹²

Hürriyet Gazetesi'nde ise Türkiye Marshall Yardım Planı'ndan yararlandığı için Birleşmiş Milletler'in yardım çağrısına uymasının bir anlamda Türkiye açısından zorunluluk olduğu ve Türkiye'nin yapacağı yardımın Marshall Planı'ndan aldığı yardım oranında olması gerektiğini ifade etmiştir. Hürriyet Gazetesi'ne göre:

"... Bizden istenilen yardım sembolik bir yardımdır, çünkü bizim Asya'nın öbür ucuna asker göndermemiz mevzuu bahis olamaz. Bu sene bereketli olduğu söylenen mahsulümüzden yerli ilaçlarımızdan, tütün gibi diğer mahsullerimizden elbette Korelileri de istifade ettirmek isteriz" denilmiştir.¹¹³

Cumhuriyet Gazetesi'nde ise bu görüş Abidin Daver tarafından eleştirilmiştir. Daver'e göre bizden yardım isteyen Amerika değil üyesi olduğumuz Birleşmiş Milletler Kuruluydu. Eğer biz sembolik yardım yapmak ile yetinirsek Türkiye'nin bir

¹¹² Selim Ragıp Emeç, "Kore Kararı Yerindedir", **Son Posta**, 28 Temmuz 1950, s.1,7.

¹¹³ "Amerika'ya Türk Yardımı", **Hürriyet**, 2 Temmuz 1950, s.1.

taarruza uğraması durumunda da bize sembolik yardım yapılmasının kapısı açılmış olacaktı.¹¹⁴

Türk Milli Talebe Federasyonu Genel Başkanlığı, Kore Kararı ile ilgili olarak Başbakan Adnan Menderes'e çektiği bir telgrafta şunları söylemiştir:

“Kore mücadelesi ile korkunç bir şekilde ihlal edilen insan haklarının müdafiliğini Birleşmiş Milletler Teşkilatı kararına olan sadakati ile benimseyen hükümet kararını Türk Milli talebe Federasyonu şükranla karşılar. Hak ve hürriyet yolunda girişilmiş olan bütün taahhütleri yerine getirmeyi kendisine vazife addeden bir milletin evlatları olmaktan duyduğumuz gurur sonsuzdur. Türk gençliği, dünya sulhunun tahakkuku için yapılmış hamlenin neticesini ümitle beklerken; kendisine verilecek her türlü vazifeyi başarmağa hazırdır.”¹¹⁵

İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği de ayrıca komünizme karşı bir toplantı düzenlemiş ve toplantıya D.P. yetkilileri de katılmıştır.¹¹⁶ Talebe Birliği Başkanı Babür Arun'un, Başbakan'a çektiği bir telgrafta şöyle denilmiştir:

“Türk Milletinin mevcudiyetini tehdit eden tehlikeye karşı müdafaada yer farkı yoktur. Medeniyet cephesindeki müdafî Kars ve Boğazlar müdafaasının bir aynını yapmaktadır. Bu bakımdan kararınızı şükranla karşılıyoruz”. Türk gençleri bu telgrafta Kore'de savaşmanın vatan toprağında savaşmakla aynı olduğunu söylemişlerdir.¹¹⁷

Türk Barışseverler Cemiyeti ise hükümetin kararını protesto eden bildirimleri İstanbul'da halka dağıtmıştır. Aynı bildirimler telgrafla Meclis Başkanlığına da gönderilmiştir. Barışseverler Cemiyeti Başkanı Behice Boran ve Genel Sekreter Adnan Cemgil imzalı açıklamada hükümetin aldığı kararlar ile ilgili olarak şunlar belirtilmiştir:

“Hükümetin almış olduğu karar Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na ve Birleşmiş Milletler Anayasası'na aykırıdır. Asker gönderme kararı ile Türkiye hükümeti harp kararı

¹¹⁴ Abidin Daver, “Konsey'in Kararı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1950, s.1,3.

¹¹⁵ “Milli Talebe Federasyonu'nun Asker Gönderme Kararına Tepkileri”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1950, s.1,4.

¹¹⁶ a.y.

¹¹⁷ **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1950, s.3.

vermiştir. Bu bakımdan hükümet Anayasa'ya aykırı hareket etmiştir. Türkiye'nin Kore'deki silahlı savaşa askeri birlikle katılması yerine Hindistan Hükümeti'nin yaptığı gibi barış yolunda yapılacak çalışmalara katılması ve dünya barışının sağlanması için savaşın durdurulması çalışmalarına katılması istenilmiştir. Son olarak da çıkarlarımıza ve Birleşmiş Milletler Anayasa'sına aykırı olan kararın bir an önce iptal edilmesi için T.B.M.M.'nin olağanüstü toplantıya çağırılması" isteğinde bulunulmuştur.¹¹⁸

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Barışseverler Cemiyeti'nin açıklaması ile ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır:

"Bu tamamen komünizm propagandası ve komünist matbuatın lisanıdır. Maksatları milletlerin mukavemet kudretlerini içinden yıkmak ve böylece kolaylıkla yabancı ideolojilerin elinde esir olmalarını temenni etmektedir. Haddi zatında hükümetin verdiği karar sulh ihtimallerini kuvvetlendirecek olan bir karardır.

Cemiyetin Başkanı Behice Boran'dır. Bu Bayan Ankara Tarih ve Dil Fakültesi'nde talebelere solcu fikirler aşılacak suçundan dolayı mahkeme edilen doçent olduğuna göre, bu cemiyeti ne gibi bir maksatla kurduğu meydandadır..."¹¹⁹

"Milli menfaatlere zarar vererek ve bu suretle milli mukavemeti sarsacak mahiyette neşriyat yaptıkları" iddiası ile Barış Severler Cemiyeti'nin Başkanı Doçent Behice Boran, Cemiyet Genel Sekreteri Adnan Cemgil, Vahdettin Barut ve beyannameyi basan matbaacı Cemil Anıl sorgulandıktan sonra tutuklanmışlardır.¹²⁰

29 Temmuz 1950 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin baş makalesinde Nadir Nadi:

"...Tenkitlerin şekle ait kısımlarını biz de kabul ediyoruz. Güvenlik Konseyi emrine silahlı kuvvetler göndermek gibi –Cumhuriyet tarihinde ilk defa vaki olan- son derece mühim bir karara varmadan önce, Hükümet muhalefet partilerine danışmalı, onları ikna etmeye çalışmalı, hatta basın ileri gelenlerini aydınlatarak efkârı hazırlamanın yolunu aramalı idi..." değerlendirmesini yapmıştır.¹²¹

¹¹⁸ Telgrafın tam metni için Bkz: **Zafer**, 29 Temmuz 1950.

¹¹⁹ "Fuat Köprülü'nün Açıklaması", **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1950, s. 1,3.

¹²⁰ "Barışseverler Cemiyeti Üyeleri Tutuklanıyor", **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1950, s.1,3.

¹²¹ Nadir Nadi, "Haklı ve Haksız", **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1950, s.1,3.

Kamuoyunda ve muhalefette Kore Kararına ilişkin eleştiriler karşısında Adnan Menderes açıklamada bulunarak hükümet kararının bir savaş kararı gibi gösterilmekte olduğunu ancak bunun bir barış kararı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Halk Partisi'nin eleştirilerinde meselenin esasını bir tarafa bırakıp teferruatıyla uğraştığını söylemiştir.¹²² Bunun yanı sıra Menderes Meclis'ten geçirilmeden alınan Kore'ye asker gönderme kararını eleştirmeyi suç ilan edip konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır:

“Kore'ye asker gönderilmesine karşı yapılacak propaganda, hiçbir bakımdan iyi niyetli sayılamaz. Bu gibi hareketler, Ceza Kanunumuzla suç sayılmıştır ve ağır cezalarla karşılanmıştır.”¹²³

ABD Dışişleri Bakanı Acheson tarafından verilen bir demeçte Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paketi'ne iştirakini Birleşik Amerika'nın memnuniyetle karşılayacağı bildirilmiş, fakat bunun ittifaka dâhil olan bütün devletlerin kararlaştırmaları gereken bir mesele olduğu açıklanmıştır.¹²⁴

Bu sırada Dış Politika konusunda bir demeç veren Başbakan Adnan Menderes Atlantik Paketi'ne girmemizin barışın korunması için bir zorunluluk olduğunu belirterek olası bir savaş durumunda Türkiye'nin durumu ile ilgili şu tespiti yapmıştır:

“Dünya'da öyle kilit noktaları vardır ki, bunlar zayıf ve teminatsız bırakılırsa tecavüz kolaylaştırılmış olur. Bu hakikatin dikkatle göz önünde bulundurulacağına inanıyoruz.”¹²⁵

Son Posta Gazetesi'nde halkın da D.P.'nin bu kararında tamamıyla yanında olduğu her fırsatta vurgulanmaktaydı. Örneğin Komutan Asım Eren'in Kore'ye gideceğini eşi haber alınca sevincinden içi içine sığmadığını söylemiş ve “Keşke ben de gönüllü hastabakıcı olarak gidebilseydim” demiştir. Bu haber “Muhalefetin

¹²² “Başbakan Tenkitlere ve Tahrikçilere Cevap Verdi”, **Son Posta**, 29 Temmuz 1950, s.1,7.

¹²³ Avcioğlu, **a.g.e.**, s.1611.

¹²⁴ “Atlantik Paketi'ne Girmek İçin Teklifte Bulunduk”, **Son Posta**, 3 Ağustos 1950, s.1,7.

¹²⁵ “Dış Politika Mevzuunda Başbakan'ın Demeci”, **Cumhuriyet**, 7 Ağustos 1950, s.1., “Başbakan Dış Siyasetimizi Açıkladı”, **Son Posta**, 7 Ağustos 1950, s.1,7.

Kulakları Çınlasın” başlığı ile verilerek adeta muhalefete ve hükümeti eleştirenlere nispet yapılmaktaydı.¹²⁶

Milliyet Gazetesi’nin başyazarı Ali Naci Karacan ise şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“... Bu kararın bütün dünyada yaratacağı akislerin genişliği nispetinde tesirliği olacağında şüphe yoktur. Türkiye derhal verdiği kararla yalnız Birleşmiş Milletler idealinde olan bağlılığını değil, o ideali gerçekleştirmek için icabında yerine getirilmesi kabul edilen taahhütlere sadakatini de göstermiştir.”¹²⁷

Cumhuriyet Gazetesi genel olarak hükümetin kararına yönelik muhalefetin eleştirilerinin hissi olduğunu savunmuştur. Kararın Anayasa ve Birleşmiş Milletler Anayasası’nın konu ile ilgili maddelerine uygun olduğunu belirterek, hükümetin kararın alınışında şekil bakımından yapmış olduğu acemiliği, içinde bulunulan şartlar dolayısıyla maruz görülmesini istemiştir.¹²⁸

Vatan Gazetesi’nde ise Ahmet Emin Yalman başyazısında şu yorumları yapmıştır:

“Evladlarımızı ta Kore’ye kadar yollamaya karar verirken, heyecana kapılmamak ve ayrılığın acısını hep birden duymamak imkânsızdır. Fakat beka mücadelesi için fedakârlığa olan ihtiyacı bizim kadar iyi bilen ve yerinde olan vazifeleri bizim kadar vakar ve şerefle yerine getiren millet azdır. Müşterek emniyeti elbirliğiyle muhafaza bakımından dünya yüzünün bir tek cephe teşkil etmesine ve her insanın bu cephenin her yerinde dövüşü vazife saymasına biz üzülmeyiz, seviniriz; çünkü bu hal muhakkak diye kabul edilecek bir saldırış tehdidi karşısında bizim de yalnız kalmayacağımızın teminatıdır...”¹²⁹

Hükümetin kararını eleştiren bir başka gazete olan Hürriyet’in başmakalesinde:

¹²⁶ “Muhalefetin Kulakları Çınlasın”, **Son Posta**, 11 Ağustos 1950, s.1.

¹²⁷ Ali Naci Karacan, “Hükümet Kararında İsabetsizdir”, **Milliyet**, 27 Temmuz 1950, s.1.

¹²⁸ **Cumhuriyet**, 28 Temmuz 1950, s.1.

¹²⁹ Ahmet Emin Yalman, “Saldırıya Meydan Okuma”, **Vatan**, 26 Temmuz 1950, s.1.

“Demokrat Parti Hükümeti’nin içinde bulunduğu müşkül durumu anlıyoruz. Fakat anlamadığımız bir cihet varsa o da bir işte neden yalnız kalışımızdır. Atlantik Paktı’na dâhil bütün milletler dillerini yutmuş gibi ses çıkarmazken biz neden dolayı 4500 mevcutlu bir kıta ile Kore Harbine iştirak edeceğimizi ilan etmek mecburiyetinde kaldık? Cesaretin de, kahramanlığın da bir hududu vardır. Biz zannediyoruz ki bu hududu bu sefer biraz aşmış bulduk. Bunu Demokrat Parti’nin politikadaki acemiliğine mi yoksa talihsizliğine mi atfetmeli bilmiyoruz. İnşallah vukuat Demokrat idarecileri Türk milletinin huzurunda mahcup çıkmazlar.”¹³⁰

Muhalefetin ve kamuoyunun bir kesiminin itirazlarına rağmen hükümet Kore’ye asker gönderme kararından vazgeçmemiştir. Çünkü Menderes ve arkadaşları Kore’ye “hür dünya’nın diğer unsurlarıyla birlikte asker gönderilmesini” NATO üyeliği için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak görüyorlardı. Nitekim asker gönderme kararının alınmasının üzerinden bir hafta geçmeden, 1 Ağustos 1950’de, Türkiye NATO üyeliği için ikinci başvurusunu yapmıştır.¹³¹ Bu konuyla ilgili muhtıra, hükümetlerinin bu müracaatı desteklemeleri dileği ile Ankara’daki Amerikan, İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine de verilmiştir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından yapılan yeni teklifin Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından destekleneceği, ancak İskandinav ülkeleri ile Hollanda ve Belçika tarafından muhalefet edileceği söylenmekteydi.¹³²

Askeri Birliği ile Kore Savaşı’na katıldığı günlerde Türkiye’nin Atlantik Paktı’na yapmış olduğu ikinci başvurusu Amerikan basınında geniş bir şekilde desteklenmekteydi. Saint Louis Star Gazetesi’nde yayımlanan “Mühim bir müttefik” başlıklı makalede, Türkiye’nin mutlak surette Atlantik Paktı’na alınması gerektiği yazılarak bundan batı demokrasileri için büyük fayda doğacağı belirtilmiştir. Boston Globe ise Türkiye’nin Atlantik Paktı’na girmek üzere yaptığı müracaatında fazla bekletilmemesini isteyerek Türkiye’nin Atlantik Paktı ailesine alınması için her türlü sebebin mevcut olduğunu yazmıştır.¹³³ Aslında Demokrat Parti Hükümeti’nin Kore’ye asker gönderme kararının temelinde NATO’ya girme isteği yatmaktaydı. Kore’ye asker gönderildiği takdirde hem Türkiye’nin batılı özgürlükçü fikirlere bağlılığı ortaya çıkacak hem de Amerikan Kongresi etkilenip, ABD’nin Türkiye’nin

¹³⁰ “Demokrat Parti’nin Talihsizliği”, **Hürriyet**, 27 Temmuz 1950, s.1.

¹³¹ Oran, **a.g.e.**, s.545.

¹³² “Türkiye’de Atlantik Paktı’na İştirak Edecek”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1950, s.1.

¹³³ “Amerikan Basını Diyor ki”, **Son Posta**, 20 Ağustos 1950, s.1,6.

NATO'ya girmesinde ağırlığını koymasını sağlanacaktı.¹³⁴ Başbakan Menderes Ahmet Emin Yalman'la yaptığı bir görüşmede; Kore'ye asker göndermenin Türkiye'nin itibarını yükseltmek için çok iyi bir fırsat olduğunu ve Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinde köprü vazifesi göreceğini" belirtmiştir.¹³⁵ Ayrıca Amerikalı Senatör Cain'in İstanbul'da bulunduğu sırada "Türkiye'nin Kore Harbi'ne fiili surette yardımı Atlantik Paktı'na girmesini sağlayacaktır" şeklindeki konuşması bu düşünceyi doğrulamaktadır.¹³⁶

Sözü edilen süreçte Türkiye NATO'ya girebilmek için elinden gelen her şeyi yapmaktaydı. Birleşmiş Milletler nezdinde Türkiye baş temsilcisi olan Büyükelçi Selim Sarper Türkiye'nin Atlantik Paktı'na dâhil olması halinde Türkiye'nin 2 milyonluk bir ordu ile Paktı kuvvetlendireceğini bildirmiştir.¹³⁷ Türkiye'nin Amerikan Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin ise ABD Dışişleri Bakanı Acheson'a müracaat ederek Türkiye'nin Atlantik Paktı'na dâhil edilmesi talebini desteklemesini istemiştir.¹³⁸

Öte yandan, bu sırada Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi çalışmalarına katılmak üzere Strausbourg'da bulunan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de bir haber ajansına verdiği demeçte, Atlantik Paktı'nın Türkiye ve Yunanistan NATO'ya alınmadan tamamlanmış sayılmayacağını, Doğu Akdeniz gibi çok önemli bir stratejik alanın bir ortak savunma sisteminin dışında bırakılmayacağını söylemiştir. Ancak, Türkiye ve Yunanistan'ın yaptığı bu müracaat 1950 Eylül'ünde toplanan NATO Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmemiş, buna karşılık Konsey, Türkiye ve Yunanistan'ı Akdeniz'in savunulması için gerekli planlama işlemlerine katılmaya çağırma kararını vermiştir.¹³⁹ 4 Ekim 1950'de Washington, Ankara ve Atina'da aynı anda yayınlanan bir bildiriye, Türkiye ve Yunanistan'ın bu çağırma kabul ettikleri açıklanmıştır. Diğer yandan, ABD Dışişleri Bakanlığı'nda, aynı gün Kuzey Atlantik Konseyi adına hareket eden Amerikan Dışişleri Bakanı Dean Acheson NATO Konseyi'nin, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler ilkelerine bağlılığını ve Doğu Akdeniz bölgesinde istikrarın sağlanması için oynadığı rolü pekiyi bildiğini söylemiş.

¹³⁴ Sander, a.g.e., s.74.

¹³⁵ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945- 1970)**, C:IV, İstanbul, Rey Yayınları, 1971, s.227.

¹³⁶ **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 1950, s.1.

¹³⁷ "Atlantik Paktı'na Girmemiz Meselesi", **Son Posta**, 23 Ağustos 1950, s.1,7.

¹³⁸ "Atlantik Paktı'na Bir an Evvel Alınmamızı İstedik", **Son Posta**, 26 Ağustos 1950, s.1,3.

¹³⁹ "Kuzey Atlantik Paktı'na Alınmıyoruz", **Son Posta**, 15 Eylül 1950, s.1,6.

Türkiye'nin bu bölgenin savunulmasıyla ilgili planlama çalışmalarına sırası gelince katılmasının çok olumlu etkileri olacağını umduğunu belirtmiştir.¹⁴⁰

Türkiye'nin Atlantik Paktı'na ikinci kez yaptığı bu başvurunun coğrafi konumu nedeniyle geri çevrilmesi melesine Türk basınında geniş yer ayrılmıştır. Özellikle İtalya ve Portekiz gibi devletlerin ittifaka kabul edildiği halde Türkiye'nin ittifaka alınmamasının yanlış bir karar olduğu üzerinde durulmuştur. 7 Ağustos 1950 tarihli Zafer Gazetesi'nde bu konu üzerinde durularak şu yorumlar yapılmıştır:

“... Türkiye'nin evvelce bu pakttan dışarıda bırakılmasına sebep, paktın Şimali Atlantik sahasındaki devletlere inhisar ettirildiği bahanesine dayanıyordu. Fakat bu arada Portekiz pakta alınarak, Atlantik duvarı cenuba kadar indirildi. Hele İtalya'nın pakta dâhil olması, Atlantik ismini sembolik mahiyette bıraktı. Artık Türkiye'nin bir Akdeniz devleti olması onun Atlantik Paktı'ndan uzak kalmasını icap ettirecek bir sebep değildir...”¹⁴¹

Konuyla ilgili olarak Cumhuriyet Gazetesi'nin “Siyasi İcmal” köşesinde şu yorumlar yapılmıştır:

“Atlantik Paktı kurulduğu sırada, Türkiye'nin neden bu pakta alınmadığı sorulmuş ve yetkili Batılı çevreler şöyle bir cevap vermişlerdi. “Türkiye bir Atlantik memleketi değildir de ondan”. Fakat bu cevabı verenler Atlantik Paktı'na alınan ve mühim yardım gören İtalya'nın da bir Atlantik memleketi olmadığını unutuyorlardı. Onlar her şeyden önce Batıyı düşünüyor ve bu istikamette yapılması muhtemel bir Sovyet hücumunu durdurmak emeli peşinde koşuyorlardı...”¹⁴²

Türkiye'nin ittifaka alınmaması için çıkarılan bu engel özellikle Kuzey Avrupa Devletleri tarafından ortaya atılmış ve desteklenmiştir. Bu konuda Hüseyin Cahit Yalçın şöyle yazmıştır:

“... Türkiye'nin coğrafi bakımdan Atlantik devletleri arasında bulunmadığı için Atlantik misakına giremeyeceği, binaenaleyh, Türkiye böyle bir misaka girerse bunun Sovyetler Birliği'ne karşı bir tahrik teşkil edeceği yolundaki sözler ya artık mezara

¹⁴⁰ Gönlübol v.d., **a.g.e.**, s.229.

¹⁴¹ Mümtaz Faik Fenik, “Türk Gücü ve Barış İdeali”, **Zafer**, 7 Ağustos 1950,s.1.

¹⁴² Ömer Rıza Coşar, “Türkiye ve Atlantik Paktı”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1950, s.3.

gömülmüş, eski diplomasiden arta kalmış boş düşüncelere delalet eder. Ya da hakiki sebebi saklamak için ileri sürülmüş nazikâne bahaneleri ifade eyler...”¹⁴³

Atlantik Paktı’na alınmamamızın nedenini Son Posta Gazetesi’nin başyazarı Selim Ragıp Emeç ise şöyle yorumlamıştır:

“... Atlantik Paktı’na alınmak istenmememizin mucip sebabini bir malum olarak ifade ederken bunun nasıl bir şey olduğunu bir defa daha tekrarlamalıyız. Bu sebep; Sovyet Rusya’yı tahrik etmek istememek gibi bir arzudan ibarettir. Çünkü başta Amerika olmak üzere İngiltere, İsveç, Norveç, Danimarka, Belçika ve benzeri bazı devletler bizim bu pakta alınmamızı Sovyetler Birliğine harp ilanı ile muadil saymaktadırlar. Hâlbuki Sovyetler Birliği ile tecavüzü bir harbe tutuşmamak bu devletlerin başlıca gayesidir...”¹⁴⁴

Türkiye’nin Atlantik Paktı’na alınmaması yönünde verilen karar üzerine Washington Star Gazetesi’nde Constantin Brown şu yorumu yapmıştır:

“... Batı medeniyetini korumaktan başka gayesi olmayan ittihattan kudreti ne olursa olsun, hiçbir devlet çıkarılmamalıdır. Türkiye’nin üye sıfatını reddetmek bilhassa esef edilecek bir hadisedir.”¹⁴⁵ Bu yorumdan da anlıyoruz ki Türkiye’nin pakta üyeliğinin geri çevrilmesi kararı sadece Türk basınında değil yabancı basında da tepkiyle karşılanmıştır.

Eylül ayının sonlarına doğru ise basında Atlantik Paktı Konseyi’nin Türkiye’nin emniyetini garanti altına aldığı kararı açıklanmıştır. Atlantik Paktı imzalayan devletlerin Türkiye’ye üye devlet muamelesi yapma kararı alındığından ötürü Türkiye’nin pakta alınmasına gerek görülmediği ABD Dışişleri Bakanı Acheson tarafından Büyükelçimize bildirilmiştir.¹⁴⁶ Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü D.P. Meclis grubunda yapılan bir toplantıda “Amerika bizi yalnız bırakmayacaktır” diyerek hem Türkiye’nin Amerika’nın dostluğuna olan güvenini belirtmiş, hem de Türkiye’nin NATO’ya girme hedefinden vazgeçmeyeceğini vurgulamıştır.¹⁴⁷

¹⁴³ Hüseyin Cahit Yalçın, “Atlantik Misakında Türkiye”, **Ulus**, 9 Ağustos 1950, s.1.

¹⁴⁴ Selim Ragıp Emeç, “Yine Atlantik Paktı Hikâyesi”, **Son Posta**, 22 Eylül 1950, s.1,7.

¹⁴⁵ **Ayın Tarihi**, No:202, Ağustos 1950, s.80.

¹⁴⁶ “Acheson Washington Büyükelçimizle Görüştü”, **Son Posta**, 24 Eylül 1950, s.1,2.

¹⁴⁷ “D.P. Meclis Grubu Dün Toplandı”, **Son Posta**, 22 Kasım 1950, s.1,7.

Türk basınında Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda üzerinde durulan bir başka mesele ise Türkiye'nin Atlantik Paktı'na katılmasının Avrupa Devletleri'nin zararına değil tam tersine yararına olacağı meselesi olmuştur. Bu konuda Necmettin Sadak şu yorumları yapmıştır:

“... Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girip girmemesi meselesi yalnız Türkiye'nin değil, Avrupa'nın da emniyetiyle alakalıdır. Dava, Türkiye'nin şu veya bu pakta alınması değildir. Ahval ve hadiseler, Atlantik Paktı'nın ne kadar noksan, ne derece güç işler olduğunu göstermiştir. Hadiseler şimdiye kadar güdülen politikanın ve tutulan hesapların ne kadar yanlış olduğunu da ispat etmiştir. Bu şartlar içinde Türkiye emniyetinin, ahdi bakımdan bırakılması ne derece bir gedik teşkil ediyorsa Avrupa emniyet sisteminde Türkiye'nin mevkiinden ve kudretinden, Türk milletine inan verecek şekilde istifade etmemek o kadar anlaşılmaz bir gaflet ifade eder...”¹⁴⁸

Hürriyet Gazetesi'nde de Sedat Simavi Türkiye'siz Atlantik Paktı'nın savunmasız bir Avrupa anlamına geleceğini belirtmiştir.¹⁴⁹ Akşam Gazetesi'nde ise Necmettin Sadak kararın alınış şekline ilişkin şunları yazmıştır:

“... Bu kararın, Millet Meclisi'nin tasvibine sunulup sunulmaması mecburiyeti hukuki cepheden müspet veya menfi mütalaa edilebilir. Fakat, cumhuriyet tarihinde ilk defa görülen iç ve dış politika itibarıyla bu derece ehemmiyetli bir hadisenin muhalefetle konuşulması ve Meclis'e danışılması çok daha iyi olurdu. Nitekim Avrupa'da Türkiye'den gayri asker yardımı yapmağa karar veren tek devlet, İngiltere bu hususta Avam Kamarasında münakaşa açmış ve karar almıştır. Bununla beraber, hükümet şu veya bu şekilde bir kere karar verdikten sonra, münakaşanın devamını memleket adına hayırlı görmeyiz...”¹⁵⁰

Türkiye'nin NATO'ya girme çabalarının yoğun olduğu sırada Amerikan basınında sık sık Kore'deki Türk askerinin kahramanlığından, cesaretinden ve savaş kabiliyetinden övgüyle bahsedildiği Türk basınında yer almaktaydı.¹⁵¹ 1950 yılının son aylarına gelindiğinde ise dönemin Başbakanı Adnan Menderes, Amerika'nın 487 radyo istasyonu'ndan yayınlanan bir mesajında: “Türkiye'de demokrasinin kuruluşu Amerika'nın gayretleri sayesinde gerçekleştirilmiştir” diyerek, bunun en somut

¹⁴⁸ Necmettin Sadak, “Atlantik Paktı ve Türkiye”, **Akşam**, 15 Eylül 1950, s.1.

¹⁴⁹ Sedat Simavi, “Türkiyesiz Atlantik Paktı”, **Hürriyet**, 10 Şubat 1951, s.1.

¹⁵⁰ Necmettin Sadak, “Türkiye'nin Kore'ye Yardımı”, **Akşam**, 9 Ağustos 1950, s.1,2.

¹⁵¹ “Amerikan Basını'nın Takdirkâr Neşriyatı Devam Ediyor”, **Son Posta**, 4 Aralık 1950, s.1.

örneğin de “kendi partisinin iktidarda oluşu” olduğunu söylemiştir.¹⁵² Yine bu süreçte Kore Savaşı’nın gelişmesine paralel olarak Amerikan Askeri Uzmanları yurdumuzu daha sık olarak ziyaret etmeye başlamışlardır. 7 Kasım 1950 tarihinde Türkiye’de bulunan Amerikan Deniz Heyeti Başkanı Türk Deniz Kuvvetlerini överken mevcut ortamda Deniz Kuvvetlerine düşen görevi şöyle ifade etmiştir:

“Türk Deniz Kuvvetleri komünizme karşı bir kaledir ve bu devam etmelidir. Komünizmle mücadele etmek için Amerikan vatandaşları 252 milyar dolarlık bir borca girmiştir. Siz de elinizden geleni yapmaktasınız. Deniz kuvvetlerinizle iftihar edebilirsiniz.”¹⁵³

Türk- Amerikan ilişkileri bağlamında Kore Savaşı’na değinen Hüseyin Cahit Yalçın kısaca şunları yazmıştır:

“... Birleşik Amerika milletine karşı Türkiye’de muhabbetten, itimattan ve hayranlıktan başka bir his yoktur. Kore’de yan yana dövüşen ve lisan bilmedikleri halde birbiriyle kardeş gibi anlaşılan ve sevişen Türk ve Amerikan gençleri harp sahneleri içinde en samimi bir tesanüt hamlesi ile bir anlaşma misakı yazmışlar ve bunu kanlarıyla imzalamışlardır. Bu anlaşma ve tesanüt resmi bir mahiyet aldığı gün, Yakın Şark kalesinin medeniyetin müdafaası savaşında yıkılmaz bir kudret kesbedeceğine şüphe kalmaz...”¹⁵⁴

Yapılan tüm eleştiriler ve muhalefete rağmen Türkiye, Kore’ye asker gönderme konusunda kararlı davranmış ve ilk birlikler 18 Ekim 1950’de Pusan limanında Kore’ye ayak basmışlardır. Savaş boyunca Kore’de 25.000 kadar Türk askeri çarpışmış yüzde 10’un üzerinde kayıp verilmiştir. Bu durum Türkiye’ye NATO hükümetleri içinde çok fazla itibar kazandırmıştır.¹⁵⁵ Milli Mücadele’den beri savaş alanlarına girmemiş olan Türk askeri, gerçekten çok büyük kahramanlıklar göstermiştir. Kore’de akan Türk kanı ve Türk kahramanlığı, Türkiye’nin NATO’ya alınmasında çok etkili olmuştur. Türkiye’nin bunca çabasına ve sadakati doğrultusunda Kore’de “vatandan uzakta vatan için can verenler” olarak anılan Mehmetçiğin başarılarından sonra 1951 Şubat’ında Türkiye’nin Atlantik Pakti’na üyeliği müzakere edilmeye başlanmıştır.¹⁵⁶

¹⁵² Behramoğlu, **a.g.e.**, s.19-20.

¹⁵³ “Amerikan Yardım Heyeti Deniz Başkanı’nın Demeci”, **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1950, s.1,7.

¹⁵⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, “Türk- Amerikan Yakınlığı”, **Ulus**, 27 Ocak 1951, s.1.

¹⁵⁵ Zürcher, **a.g.e.**, s. 228.

¹⁵⁶ “Türkiye’nin Atlantik Pakti’na Alınması Müzakere Ediliyor”, **Son Posta**, 19 Şubat 1951, s.3.

C. Türkiye'nin NATO'ya Davet Edilmesi ve Basındaki Yansımaları

NATO Konseyi'nin 1950 Eylül'ünde almış olduğu karar Türkiye'nin kendini batı savunma düzenine bağlamak isteğini tamamen karşılamaktan çok uzaktı. Bu nedenle Türkiye NATO'ya girme isteği geri çevrildikten sonra 1951 yılının başlarında Birleşik Amerika'nın 1939 tarihli Türk- İngiliz- Fransız ittifak anlaşmasına katılması teklifinde bulunmuştur. Ancak ABD bu teklifi çok sınırlı bir uygulama alanını kapsadığını ileri sürerek reddetmiştir. Çünkü bu anlaşma hem Yunanistan'ı içine almıyordu hem de Rusya'ya karşı yapılmış bir anlaşma değildi. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmaları konusunda Amerikan politikası da değişmeye başlamıştı. Fakat ABD bazı NATO üyelerinin muhalefeti yüzünden bu sorun üzerinde gereği gibi durmuyordu.

Türkiye'nin uzayan NATO'ya giriş sürecinde basında da bir takım eleştiriler yer almaya başlamıştır. Bu konuda şu yorumlar yapılmıştır:

“... Türkiye ve Yunanistan'ın Atlantik Paketi'ne alınmalarının mümkün olmadığı her fırsatta söylenmektedir. Bu pakta girmenin Türkiye'ye hiçbir fayda temin etmeyeceği, aksine Türkiye'ye tek taraflı ağır külfetler yükleyeceği, iki senedir görülen hadise ve temayüllerden iyice anlaşılmıştır. Bunun peşini bırakmamız lazımdır. Hatta “istemiyoruz” diye bağırmanın çok iyi olacaktır.”¹⁵⁷

ABD'nin, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda politika değiştirmesinin nedeni ise şöyle açıklanabilir; Doğu Blokuna dâhil Balkan Devletleri bu sırada hızla silahlanıyorlar ve Kominform'un Yugoslavya'ya karşı yaptığı baskılar yüzünden General Eisenhower emrindeki kuvvetlerin Güneydoğu kanadının kuvvetlendirilmesini gerekli görüyordu. Ayrıca ABD'li hava uzmanları Türkiye'deki hava üslerinin kullanılmasının gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Çünkü herhangi bir Sovyet tehlikesi karşısında, eğer Türkiye NATO üyesi olursa bu ülkeden kalkan uçaklar Kafkaslar'daki petrol ve endüstri bölgelerini vurabilirdi.¹⁵⁸ Bu nedenler

¹⁵⁷ Necmettin Sadak, “İstemiyoruz Diye Bağırıp İlan Etmemiz Çok Yerde Olacaktır”, **Akşam**, 6 Nisan 1951, s.1.

¹⁵⁸ Gönlübol v.d., **a.g.e.**, s.229-230.

sonucunda ABD, 15 Mayıs 1951’de diğer NATO üyelerine Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya tam üye olarak alınmalarını resmen teklif etmiştir.¹⁵⁹

NATO’nun ABD dışındaki diğer üyeleri Türkiye ve Yunanistan’ın üyelikleri konusunda farklı görüşler taşımaktaydılar. Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda bu konuda ABD ile aynı fikirleri paylaşırken, İngiltere hala Türkiye’nin Ortadoğu’nun savunmasında görevlendirilmesini ve bu çerçevede bölgedeki İngiliz karargâhıyla ilişkilendirilmesini savunuyordu. İngiltere güçlü bir orduya sahip olan Türkiye’yi Ortadoğu’daki İngiliz çıkarlarının devamını sağlayacak bir araç olarak kullanmak niyetindeydi. Ancak ABD, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda’nın fikir birliği karşısında Türkiye ile Yunanistan’ın üyeliklerini engelleyemeyeceğini anlayan İngiltere, yeni üyelere kurucu üyelerden farklı bir statü verilmesini, B.M. Güvenlik Konseyi’nin daimi ve değişken üyeleri arasındakine benzer bir ilişkinin kurulmasını gündeme getirdi. Türkiye’nin şiddetli itirazları sonucunda, ABD’nin de girişimleriyle bu öneri gerçekleştirilemedi. Bunun üzerine İngiltere yeni üyelikler hakkında tutumunu yumuşatmıştır.¹⁶⁰

İngiltere’nin itirazı bu şekilde ortadan kalktıktan sonra NATO Bakanlar Konseyi 16- 20 Eylül tarihlerinde Ottawa’da yaptığı toplantının sonundaki özel bir oturumunda, Türkiye ile Yunanistan’ın NATO’ya üye olarak çağrılmalarına oy birliği ile karar vermiştir.¹⁶¹ Ancak burada Norveç ve Danimarka delegeleri Pakt’ın genişlemesi konusundaki çekincelerini devam ettirmişler talimat isteyeceklerini belirterek toplantıyı kesmişlerdir.¹⁶² Ancak bu kez ABD’nin desteğiyle Türkiye’nin NATO’ya üyeliği engellenememiştir. Birleşmiş Milletler’de Türkiye delegesi olarak görev yapan Büyükelçi Selim Sarper 21 Temmuz günü:

“Türkiye ve Yunanistan’ın Pakta girmesi tabiidir. Çünkü ortada korunması gereken bir bölge vardır” diyerek Amerika’nın ve diğer NATO kurucusu devletlerin koruyuculuğunu kabul ederek böylece NATO üyeliği konusunda beklenen müjdeyi vermiştir.¹⁶³

¹⁵⁹ “Kuzey Atlantik Pakti’na Alınmamız Katileşiyor”, **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1951, s.1., “Amerika İngiltere’den Pakta Alınmamızı Desteklemesini İstedi”, **Son Posta**, 16 Mayıs 1951, s.1,5.

¹⁶⁰ Oran, **a.g.e.**, s.550.

¹⁶¹ “Atlantik Pakti Konseyi Dün Ottawa’da Toplandı”, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1951, s.1,5.

¹⁶² “Atlantik Pakti’na Alınmamız İşinde Yine Pürüz Çıktı”, **Son Posta**, 19 Eylül 1951, s.1,3.

¹⁶³ “Atlantik Pakti’na İştirakimiz”, **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 1951, s.1.

Dönemin muhalefet lideri İnönü 23 Eylül 1951 tarihinde Hürriyet ve Vatan Gazetesi muhabirlerine Atlantik Paktı konusunda:

“Türkiye’nin Atlantik Paktı’na girmesi dünyada sulh ihtimalini arttıracak kıymetli bir unsur olabilir. Memleketimizin emniyeti milletlerarası büyük bir teşekkülün kader birliğine katılmış olmak bakımından siyaseten artmıştır, denebilir. Bu itibarla Birleşik Amerika’nın ve bütün üye devletlerin anlayışına müteşekkirimiz. Bundan sonra dünyada sulhu bakımından vazifelerimiz de artmış oluyor...” yorumunu yapmıştır.

Ottawa toplantısında alınan karara ve ondan sonraki görüşmelere rağmen, Türkiye’nin NATO’ya katılması sorunu bir süre çözülememiştir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi: Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya katıldıkları zaman hangi kumandanlığın içine alınacakları konusunda Ankara ile Londra arasında yaşanan anlaşmazlık, diğeri ise: Mısır Hükümeti’nin Ortadoğu kumandanlığı konusundaki tutumu olmuştur. Bu sorunlar çözümlenemediğinden 1952 yılının başlarına gelindiğinde Türkiye ve Yunanistan henüz NATO’ya tam üye olamamışlardır.

1952 yılının başlangıcında 3 Ocak 1952’de Atlantik Paktı Türkiye’nin durumunu, Pakt’ta alacağı yeri tartışmaktaydı. 10 Ocak 1952 tarihine gelindiğinde ise Amerikan Dışişleri Bakanlığı yaptığı bir açıklama ile “Türkiye ve Yunanistan Atlantik Paktı’na kayıtsız şartsız davet edileceklerdir” demiştir.¹⁶⁴

Tartışmalar sonucunda Daimi Grup Askeri Komitesi’nin Lizbon’daki Konsey toplantısından önce yaptığı çalışmalarda Fransa tarafından ortaya atılan bir orta yol üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu anlaşma gereğince Türk ve Yunan Kara Kuvvetleri, Güney Avrupa Kuvvetleri Kumandanlığı emri altında konulmuş, deniz kuvvetlerinin ise kurulması düşünülen Ortadoğu Kumandanlığına bağlanması kararlaştırılmıştır.

ABD Senatosu 29 Ocak 1952 tarihinde, Türkiye’nin Kuzey Atlantik Paktı’na kabulü hakkındaki anlaşmayı onaylamıştır. Bu protokolün kabulü üzerine ABD’nin Ankara Büyükelçisi Mc.Ghee şu beyanatta bulunmuştur:

“Birleşik Amerika Ayan Meclisi’nin Türkiye’nin Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı’na tam üye olmasını temin edecek milletlerarası anlaşmayı tasdik ettiğini

¹⁶⁴ “Amerikan Dışişleri Bakanlığı Açıkladı”, *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1952, s.1.

öğrenmekle çok memnunum. Anlaşma diğer üye memleket Parlamentoları tarafından da tasdik edildikten sonra Türkiye Paktın üyesi olacaktır. Anlaşmayı tasdik hareketi Amerikan ve Türk halkları arasındaki dostluğu ve Türkiye'nin hür dünyanın savunmasında işbirliği yapmaya hazır olduğunu şaşmaz bir şekilde belirtmektedir...¹⁶⁵

Türkiye, 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen girmiş¹⁶⁶ ve T.B.M.M. tarafından 19 Şubat 1952 tarih ve 5886 sayılı kanun ile Türkiye'nin NATO'ya üyeliği resmen onaylanmıştır.¹⁶⁷ Böylece Türkiye, Sovyet tehdidine karşı sadece ABD'nin değil, diğer 13 ülkenin de ittifakını elde ederek güvenliğini sağlamıştır. 21 Şubat 1952 günü ABD Başkanı Truman tarafından Amerika'ya davet edilen Celal Bayar¹⁶⁸ bu daveti 1954 yılının Ocak- Mart ayları arasında gerçekleştirmiştir.

Ayrıca ABD Başkanı Truman tarafından Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesi dolayısıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a bir mesaj gönderilmiştir. Truman'ın bu mesajı basında büyük bir memnunluk yaratmıştır. Truman'ın bu mesajıyla ilgili basında yapılan yorumlardan biri şöyledir:

“Başkan Truman bu mesajında Türkiye'nin Atlantik Paktı'na alınması hakkında verilen kararı hararetle övmekte ve bundan derin bir haz duyduğunu ifade etmektedir. Biz de bu vesile ile dünya barışının değerli yardımcısı Birleşik Amerika'yı herhangi bir mütecavize karşı müttefiklerimiz arasında görmekten dolayı büyük bir memnunluk duyduğumuzu belirtmek isteriz. Başkan Truman'ın mesajında kullandığı çok samimi sözler alelade ve protokole dayanan diplomatik nezaket hudutlarının da fevkinde çok dostça bir hissiyatın ifadesidir. Bu bakımdan ayrıca üzerinde ehemmiyetle durmaya değer sanırız...¹⁶⁹

Türkiye Kuzey Atlantik Paktı'na girinceye kadar bir takım sorunlarla karşılaşmışsa da NATO'ya girişimiz Türk kamuoyunda büyük bir sevinç yaratmıştır. Kuzey Atlantik Paktı'na kabulümüz dolayısıyla İngiltere Başbakanı Mr. Atlee tarafından Başbakan Adnan Menderes'e bir mesaj gönderilmiştir. Bu mesajda:

“Ottawa'da bulunan Mr. Morrison'dan, şimdi Atlantik Konseyi'nin, dün Milli Parlamentolar tarafından tasdiki kaydı ile Türkiye'nin Şimali Atlantik Muahedesine ilhaka

¹⁶⁵ **Ayın Tarihi**, No:218, Ocak 1952, s.39.

¹⁶⁶ “Meclis Atlantik Paktı'na Girmemizi Dün İttifakla Kabul Etti”, **Son Posta**, 19 Şubat 1952, s.1.

¹⁶⁷ **Düster**, Üçüncü Tertip, C. 33, No: 5886, 18 Şubat 1952, s.314-315.

¹⁶⁸ “Truman Bayar'ı Davet Etti”, **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1952, s.1.

¹⁶⁹ **Ayın Tarihi**, No:214, Eylül 1951, s.69-71.

davet olunmasını tavsiye etmeğe karar verdiği haberini aldım. Bu haberi hiç şüphesiz daha evvel, Konsey Başkanı'ndan ve Mr. Morrison'un Ottawa'da Dışişleri Bakanınıza göndermiş olduğu mesajdan öğrenmiş bulunuyorsunuz. Bu münasebetle Konseyce alınan bu isabetli karardan mütevellit büyük memnuniyetimi ifade etmek isterim. Müşterek güvenimiz, Türkiye'nin yapabileceği yardımlardan büyük bir kazanç sağlayacaktır." İngiltere Başkanı Mr. Atlee tarafından 26 Eylül 1951 tarihinde gönderilen bu mesaja dönemin Başbakanı Adnan Menderes şöyle cevap vermiştir; "Şimali Atlantik Paktı Konseyi'nin, Ottawa toplantısında Milli Parlamentolar tarafından tasdiki kaydıyla, Türkiye'nin bu anlaşmaya iltihaka davet edilmesini tavsiyeye karar vermiş olması münasebetiyle göndermek lütfünde bulunduğunuz mesajdan dolayı çok mütehasıs oldum. İsbetli olduğunu işaret buyurduğunuz bu karar neticesinde bize terettüp edecek vazifelerin ehemmiyetini tamamıyla takdir etmekte olduğumuzu tekrar eylemek isterim. Türkiye'nin Şimali Atlantik Paktı'na katılmasının büyük bir kazanç teşkil edeceği hususundaki takdirkâr sözlerinize bilhassa teşekkür etmekten derin bir zevk duymaktayım."¹⁷⁰

Türkiye'nin NATO'ya girmesi Türk basınında demokrasi yolunda büyük bir kazanım olarak ifade edilerek bu olayın Menderes Hükümeti'nin büyük bir başarısı olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin NATO'ya resmen girişinin sonrasında Nadir Nadi görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

"Büyük Millet Meclisi'nin dün aldığı tarihi kararlar, Türkiye Cumhuriyeti, Kuzey Atlantik Paktı devletleri topluluğuna resmen katılmıştır. Yıllardan beri özlediğimiz bu olayı bir milli zafer havası içinde kutlayan, Büyük Meclis şüphesiz bütün Türk vatandaşlarının samimi duygularını belirtmiş oluyor. Gerçekten İkinci Cihan Harbi sona erdiğinden beri hürriyet dünyasını gittikçe kavrayan tehlikeler karşısında Batılı demokrasilerle birleşmek bizim için tutulabilecek en doğru yoldu. Milletler arasındaki yerimiz zaten hürriyetçi safta idi. Fakat milli güvenliğimizi ahdi bir teminata bağlamadıkça milletimize ve yarınımıza karşı borçlu olduğumuz vazifeyi layıkıyla yerine getirmiş sayılamazdık... Adnan Menderes Hükümeti Pakta girmekle Türkiye'nin Batı dünyasına bir yük olmayacağını, tersine hürriyetçi milletlerin bizimle ancak daha kuvvetli bir savunma sistemine kavuşacaklarını anlattı. Vaktiyle Atatürk'ün lisanından ifadesini bulan ve bütün Cumhuriyet Hükümetleri tarafından samimi bir dikkatle yürütülmesine çalışan "güvenlik içinde barış" prensibi batıların zaten peşinden koştukları bir ülkü idi... Her büyük eser aynı zamanda bir başlangıçtır. Şerefleri yanında sorumlulukları da vardır. Pakta katılırken milli varlığımıza,

¹⁷⁰ **Ayın Tarihi**, No: 214, Eylül 1951, s.49-52.

istiklalimize ve hür insanlığa karşı yüklediğimiz vazifenin ağırlığını bir an unutmamak gerektir. Atlantik Paktı üyeliği milletimize kutlu olsun.”¹⁷¹

Abidin Daver ise gelişmeleri şöyle yorumlamıştır:

“Türkiye Cumhuriyeti’nin Atlantik Paktı camiasına eşit haklar ve vecibelerle katılması tahakkuk etmiş bulunuyor. Dış politikamızın bu büyük başarısı Demokrat Parti iktidarının ve Adnan Menderes kabinesinin inkâr edilemez bir zaferidir... Bu pakt, Sovyet Rusya’nın elebaşı olduğu kızıl bloğa karşı demokrasi devletleri’nin kurdukları tedafü bir ittifaktır ve Türkiye 14 devleti bir araya toplayan böyle bir ittifaka ilk olarak katılmış bulunuyor... Türkiye ve Yunanistan’ın iltihakı ile paktın şimdiye kadar açıkta bulunan sağ kanadı da bir tecavüze karşı kapanmış oluyor. Pakt devletleri doğu Akdeniz’de ve Ortadoğu’da iki güçlü müttefik kazandıkları gibi Türkiye ve Yunanistan’ın emniyet ve müdafaaları taahhüt edilmiş bulunuyor.

Devletimiz şimdiye kadar hiçbir zaman bu kadar büyük ve kuvvetli bir ittifak manzumesine girmiş değildi... Atlantik Paktı camiasına girişimiz dış siyasetimizin büyük bir zaferidir. Memleketimizin kudret ve kuvvetini maddeten ve manen arttıran, prestijimizi yükselten, emniyet müdafaamızı sağlayan bu tarihi zaferden dolayı Adnan Menderes Hükümeti her türlü takdir, teşekkür ve tebrike layıktır. Türkiye Rus tehdit ve tehlikesi karşısında artık yalnız değildir.”¹⁷²

Türkiye’nin NATO’ya girişi konusunda bir başka gazetede yer alan yorumda bu gelişme hem siyasi hem de askeri yönden kazanç olarak değerlendirilmiştir. Ulus Gazetesi’nde yer alan makalede şöyle bir değerlendirme yapılmıştır:

“Kuzey Atlantik Paktı üyelerinin menfaatleri Türkiye’nin menfaatleriyle onların hesapları Türkiye’nin hesaplarıyla tetabuk etmedikçe, hiçbir şey pakta girmeyi sağlamamıştır. Bugün Türkiye’nin Atlantik Paktı’na üye olarak katılmış bulunması hadisenin siyasi ehemmiyeti işte bu oluşadır. İlgili devletler Türkiye’ye karşı bir kadirşinaslık, bir vefa, bir dostluk borcu ödemek için değil, Türkiye’nin korunmasında ve Türk gücünün müşterek teşkilatta yer almasında “menfaat” gördüklerinden dolayı onu pakta çağırması ve almışlardır. Menfaat beraberliği devam eylediği müddetçe tecavüz tehlikesi karşısında yalnız

¹⁷¹ Nadir Nadi, “Kararın Manası”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1952, s.1.

¹⁷² Abidin Daver, “Hükümetimizin Kazandığı Zafer”, **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1952, s.1,3.

birakılmayacağımızı düşünerek Kuzey Atlantik Paktı'na girmiş olmayı siyasi bir kazanç saymalıyız...¹⁷³

Son Posta Gazetesi'nin başyazarı Selim Ragıp Emeç ise köşesinde Atlantik Paktı kararı ile ilgili şu yorumlarda bulunmuştur:

“Milletlerin hayatında bazı tarihlere “dönüm noktası” denir. Çünkü verilen bir karar, alınan şumulü bir tedbir, tarihi bir akışın seyrine tesir eder, onun istikametini değiştirir.

Büyük Millet Meclisi tarafından bugün Birleşik Amerika devletince Atlantik Paktı camiasına katılmamız hakkında yapılan daveti kabul etmek ve bu hususta Menderes Hükümeti'nin sunduğu kanun tasarısını ittifakla ve heyecanla tasvip eylemek; işte, Türk milletinin hayatında böyle bir dönemecin işareti olmuştur. Yani Cumhuriyet Türkiye'si barışın ve insan hak ve hürriyetlerini muhafaza davasında kesin olarak mevki ve mevziini tayin etmiş ve ileri demokrasilerin safında azimle yer almıştır...

Atlantik Paktı'na girmeğe davet edilişimizin siyasi büyük bir başarı teşkil ettiğini söylemeğe lüzum dahi yoktur... Hükümetin bu büyük başarısını, ona zaman zaman görüldüğü üzere, bu defa olsun bir miktar soğuk su katmak gibi bir hevesten kendini alıkoyabildiği için Halk Partisi muhalefetine de takdir ederiz. Sözcülerinin de işaret eylediği veçhile, Atlantik paktı'nın sağ uç kanadını teşkil etmemiz itibarıyla durumumuzun nezaketi meydandadır Sadece milli emniyetimizi ve onunla birlikte dünya barışını koruyucu bir unsur olarak katıldığımız pakt zümresi içindeki vazifemizin ağır olduğunu biliyoruz. Birleşmiş Milletler camiasının bir parçası olarak Kore'de üzerimize aldığımız hizmeti nasıl gözümüzü kırpmadan ifa ettik ve ediyorsak, yarın da, bir pakt üyesi olarak kabul etmekte olduğumuz taahhütleri aynı sadakat ve serinkanlılıkla yerine getireceğiz. Allah Türk milletinin yardımcısı, hükümetin zahiri olsun ve her ikisinin de yüzünü kara çıkarmasın.¹⁷⁴

Yine 19 Şubat 1952 tarihli Son Posta Gazetesi'nin “Bugün de Bu” başlıklı köşesinde Atlantik Paktı'na giriş sürecinde muhalefetin izlemiş olduğu siyaset eleştirilerek şöyle denilmiştir:

“Muhalefet hergün bir türlü laf etti; zihinleri karıştırmak, efkarı umumiyeyi şüpheye düşürmek için ne lazımsa yaptı; bize bile “Acaba?” dedirtecek kadar ileri gittikleri gün oldu. Meclis kürsüsünden Dışişleri Bakanı da, Başbakan da teminat üstüne teminat, izahat üstüne izahat verdiler; dillerinde tüy bitti.

¹⁷³ Nihat Erim, “Hadisenin Önemi”, **Ulus**, 20 Şubat 1952, s.1.

¹⁷⁴ Selim Ragıp Emeç, “Mühim Bir Dönemeç”, **Son Posta**, 19 Şubat 1952, s.1,7.

Günün birinde Millet Partisi'nin fikir naşiri bir gazete için içinde gizli şartlar var diyerekten ortaya bir laf attı. Yalanlandığı halde ısrar etti. Hâsılı ellerinden ne geldi ise, iktidarın aleyhinde kullandılar.

Lakin işte, eşit haklarla, Türkiye Devleti Atlantik Paktı'na nihayet kabul olundu. Bu hadise Demokrat Hükümetin münakaşa kabul etmez siyasi bir zaferidir. Bu zaferi de ona kazandıran, yabancı çevrelere telkin eylemiş olduğu itimat ve saygıdır...

Atlantik Paktı'na girmekle yalnız emniyetimizi bir kat daha sağlamış olmakla kalmıyoruz. Bu mühim hadisenin bir de manevi kıymeti vardır ki emniyet bahsinden hiç de aşağı kalmaz. O sayede dünya işlerinde bundan böyle rey sahibiyiz, çünkü dünya demokrasileri safında birinci derece yer almış bulunuyoruz.

Menderes ve arkadaşları için bundan güzel başarı mı olur?"¹⁷⁵

Akşam Gazetesi'nde Adnan Adıvar: "... Şüphe yok ki Atlantik Paktı'na girmemizi tahakkuk ettiren imzayı atan el ne bir partinin, ne bir zümrenin elidir; o el bütün milletin hür ve serbest seçimle iktidar mevkiine getirdiği kimselerin elinde tecessül eden milletin elidir" demiştir.¹⁷⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya üye olmaya hak kazanmasından sonra Türk basınının bu gelişmeyi olumlu bir adım olarak değerlendirdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca bu başarının Menderes Hükümeti sayesinde gerçekleştirildiğini ifade eden değerlendirmeler dönemin basınında ağırlıklı olarak yer almıştır.

Türkiye, NATO'ya girdikten sonra tüm güvenliğini "ortak savunma" adı altında bu örgüt içinde yapılan işbirliğine bağlamıştır. Ayrıca yine bu süreçte ABD ile çok yaygın ikili anlaşmalar ağı kurmuştur.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Ercüment E. Talu, "Atlantik Paktı ve Biz", **Son Posta**, 19 Şubat 1952, s.2.

¹⁷⁶ Adnan Adıvar, "Atlantik Paktındayız", **Akşam**, 22 Şubat 1952, s.1.

¹⁷⁷ Akalın, **a.g.e.**, s.300.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'na giden süreçte olası bir savaşta kendisini doğrudan savaşa çekebilecek düzenlemelerden kaçınmaya çalışan Türkiye, savaş süresince de üzerindeki artan baskılara rağmen savaş dışında kalma siyasetini başarıyla uygulayabilmiştir. Kararlılıkla izlenen bu politika sayesinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Türk halkı II. Dünya Savaşı'nın acı deneyimlerini yaşamaktan kurtulmuştur. Ancak genel olarak Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında izlediği dış politika stratejisinin tam bir tarafsızlık olmadığı söylenebilir. Türkiye bu savaş sırasında temelde savaşın dışında kalma amacına yönelik bir politika izlemiş, bu doğrultuda esas olarak tarafsızlık stratejisinden yararlanmakla beraber, gerektiğinde ittifaklar oluşturma stratejisini de kullanmıştır. Savaş boyunca Türk askeri tek bir kurşun bile sıklamamış, hiç insan kaybına uğramamıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın bir bedeli olarak Türkiye savaş sonrasında bir yandan uluslararası alanda kendisini büyük bir yalnızlık sorunu içinde bulurken, diğer yandan bir takım ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Savaş nedeniyle yükselen ihraç malları fiyatlarını savaşın sona ermesi ile birlikte olağan seviyeye indirmek zorunda kalan ve endüstrisini geliştirerek yeni çalışma alanları açmak isteyen Türk Hükümeti daha 1945 yılı sonlarında ABD'den iktisadi yardım talebinde bulunmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında SSCB ve ABD Dünya'nın iki süper güç adayı olarak ortaya çıkmışlardır. Savaş sonrasında Dünya sahnesinde bu iki ülkenin yükselmesi Dünya'yı iki kutuplu bir sisteme yöneltmiştir. Bu süreç beraberinde iki devlet arasında rekabeti ve çekişmeleri de getirmiştir. Sovyetler'in savaş sonrasında Doğu Bloğunu kurması ve Avrupa'ya kendi siyasi ve ekonomik sistemini ihraç etmeye çalışması bu coğrafyadaki gücünü kaybetmek istemeyen ABD'yi harekete geçirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda ABD II. Dünya Savaşı'ndan yıkık bir halde çıkan Avrupa'ya yardıma yönelmiştir.

Dönemin sıkıntılarını yaşayan Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan başarıyla çıkmış olan Sovyetler Birliği'nin Boğazlar'la ilgili olarak Montrö'nün yeniden düzenlenmesini istemesi ve Gürcü Profesörlerin Türkiye'nin Kuzeydoğu topraklarında hak iddia eden makalelerinin yayınlanmasıyla kendisini uluslararası ortamda daha da yalnız hissetmiştir. Gürcü Profesörlerin toprak talebinde bulunmaları genel olarak Sovyetler Birliği ile bağlantılı olarak değerlendirildiğinden Türkiye bu durumu ciddi bir Sovyet tehdidi olarak algılamış ve yansıtmıştır. Başlangıçta Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den bir takım taleplerde bulunması konusunda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman bu meselenin Türklerle Ruslar'ın kendi aralarında çözmeleri gereken bir mesele olduğunu söylemiştir. Ancak süreç içinde değişen koşullar Amerika'nın uluslararası alandaki gelişmeler karşısındaki tavrını değiştirmiştir.

II. Dünya Savaşı henüz bitmeden 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye ve ABD arasında "Türkiye- ABD Askeri Yardım Antlaşması" imzalanmıştır. Daha önce de değinildiği gibi, savaş boyunca Türkiye'nin yeterince silaha sahip olmadan, gerekli askeri teçhizatı edinmeden savaşa sokulmasını doğru bulmayan ABD bu antlaşmayla Türkiye'ye askeri yardım ile ilgili ilk somut adımını atmıştır. Bu antlaşma'nın ikinci maddesinde yer alan: "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, müsaade edebileceği bilgileri, hizmetleri, maddeleri ve kolaylıkları ABD'ye temin etmekle görevli olacaktır." biçimindeki ifadeyle Türk Hükümeti, ABD'nin Türkiye'de ihtiyaç duyduğu bilgi, hizmet, madde ve kolaylıkları sağlamakla görevli kılınmıştır. Bu antlaşma ABD'nin Türkiye'ye yönelik olan "kendine bağımlı hale getirme" eğiliminin bir başlangıcı olmuş ve bu eğilim bundan sonraki antlaşmalarda da devam ettirilmiştir.

1946 yılına gelindiğinde Sovyetler'e ve Dünya'ya karşı gücünü ve o coğrafyada söz sahibi olduğunu göstermek isteyen ABD fiili olarak harekete geçme kararı almıştır. ABD'nin Türk- Amerikan ilişkilerinde dönüm noktası olarak nitelenen Missouri Zirhlisi'nin Türkiye'yi ziyaret etmesi kararını 6 Mart 1946'da açıklanması Türkiye'de büyük heyecan uyandırmıştır. Bu olay Türk basınında geniş yer bulmuş ve günlerce gündemdeki yerini korumuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan başarıyla çıkan Sovyetler Birliği'nin kendi ideolojisini yaygınlaştırmaya çalışması ABD'nin dış politikadaki anlayış değişikliği üzerinde etkili olmuştur. ABD'nin dış politika anlayışında izleyeceği yeni yol 12 Mart 1947'de Başkan Truman'ın yaptığı bir konuşma ile ilan edilmiştir. Başkan Truman daha önce de değinilen bu ünlü konuşmasında Yunanistan ve Türkiye'nin konumları gereği önemlerine değinmiş ve bu iki ülkeye askeri ve iktisadi yardım yapılması gerektiğini açıklamıştır. Başkan Truman daha sonra "Truman Doktrini" olarak adlandırılan bu konuşmasında: "ABD II. Dünya Savaşı'nı kazanmak için 341 milyar dolar harcamıştır. Bu Dünya'nın özgürlüğü ve barışı için bir yatırımdır... Eğer liderlik görevimizi yerine getirmekte tereddüt edersek, Dünya barışını ve kendi ulusumuzun refahını tehlikeye atarız" diyerek, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardımın miktarının bunun binde birini biraz geçtiğini vurgulamıştır. Aslında Amerika'nın ne Türkiye'nin, ne de herhangi bir başka ülkenin Sovyet baskısı karşısında kalacağı zor durumu değil de, o coğrafyada kendi çıkarları aleyhine gerçekleşecek bir gelişmeyi düşünerek hareket ettiği açıktır. Ancak dönemin koşullarında Türkiye'nin bu gerçeği görebilmesi mümkün olmamıştır. Tersine Türk kamuoyunda ABD'nin, "Türkiye'nin tek dostu" olarak anılması ve barışsever ve demokrat bir ülke olarak örnek gösterilmesi yönündeki anlayış sürdürülmüştür. ABD'nin Avrupa'yı kalkındırma iddiasıyla yapacağı yardımların tek amacının demokratik milletleri güçlendirmek ve Dünya barışını sürdürebilmek olduğu basında egemen bir eğilime dönüşmüştür.

5 Haziran 1947 tarihine gelindiğinde ise dönemin ABD Dışişleri Bakanı Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada Avrupa Devletleri'nin iktisadi kalkınmalarını planlamak için bir araya gelmelerini istemiş ve ünlü Marshall Planı'nı açıklamıştır. Daha sonra Türkiye'nin de bu plana dâhil olmasıyla Amerika'dan Türkiye'ye yardımlar artarak gelmeye devam etmiştir. Marshall Planı'nda Türkiye'ye biçilen rol Avrupa'nın besin ihtiyacını karşılaması, bir anlamda Avrupa'nın manavı olmasıydı. Ayrıca Amerikan Heyetleri'nin Türkiye'ye ziyaretleri yoğunlaşmış ve bu heyetlerin hazırladıkları raporlarda Türkiye'nin kalkınmasında nasıl bir yol izlemesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece Türkiye Amerika'dan artarak gelen kredileri, yine Amerikalı uzmanların önerileri doğrultusunda yatırıma dönüştürebilmiştir. Bu süreç Türk ekonomisinde dış borçlanmayı bir iktisat politikası

geleneği haline getiren, dışa bağımlı bir ekonominin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur.

Daha önce de üzerinde durulduğu gibi 4 Temmuz 1948 tarihli Türkiye ve Amerika arasında Türkiye'nin Marshall Planı'na dâhil edilmesi konusunda yapılan, 11 maddeden oluşan Antlaşma'nın 8. maddesinde Türkiye, ABD'den gelip antlaşma hükümlerinin yerine getirilmesini denetleyecek özel bir Ekonomik İşbirliği Misyonunu kabul edeceğini, bu misyonun ABD Büyükelçiliği'nin bir parçası sayılarak diplomatik ayrıcalık ve bağımsızlıklardan yararlandırılacağını kabul etmiştir. Bu maddeyle ABD'den gelecek yardımların hangi alanlara ve ne şekilde harcanacağı tamamen Amerikalı uzmanların görüşlerine bağlı hale getirilmiştir. Cumhuriyet, Son Posta gibi kamuoyunun önde gelen gazetelerinde söz konusu anlaşma hükmü pek fazla gündeme getirilmezken sol kesimin önde gelen isimlerinden Mehmet Ali Aybar hükümlerin kapitülasyonları andırıldığını ve Türkiye için tam bir teslimiyet içerdiğini yazmıştır. Sağ görüşü temsil eden Yeni Sabah Gazetesi'nde de benzer yorumlar yapılmıştır.

Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımları ile ilgili olarak Sovyet Pravda Gazetesi'nde yapılan değerlendirme Sovyetler'in kendi çıkarlarından hareketle yapılmasına karşın ileriye görebilen değerlendirmeler olması açısından ilginçtir:

“Hakkında bu kadar reklâm yapılan Amerikan yardımı Türk milletinin sıkıntısını hiçbir surette hafifletmemiştir. Tam tersi memleketin esasen müşkül olan durumunu daha da kötüleştirmiştir... Amerikalıların başlıca ilgisi Türkiye'de askeri üsler kurmaktır. Türkiye'nin askeri ve iktisadi esaretini intaç eden Amerikan yardımı, memleketi siyasi bağımsızlığından da mahrum etmiştir...”

Belirtilen Amerikan yardımlarının Türk ekonomisine ne gibi katkılar sağladığı konusundaki göstergeler netleşmeye başladıkça bu konudaki gerçeklerin veya sonuçların beklentilerden çok uzakta olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ilerleyen süreçte basında birtakım rahatsızlıkların yer aldığını ve çekingen de olsa eleştirilerin yapılmaya başladığını da görmekteyiz. Daha önce değinildiği gibi bu konuyla ilgili olarak 8 Temmuz 1948 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanan Amerikan askeri yardımlarına ilişkin bir yazı gerçekleri yansıtmaması bir yana dönemin

basınında örneğine zor rastlanan eleştirel bir bakışı yansıtması açısından bir kez daha söz etmeye değer görülmektedir. Söz konusu yazıda Amerikan yardımlarının teknoloji olarak eskimiş ve modası geçmiş savaş uçaklarını içermesi nedeniyle anlamsız olduğu belirtilmiştir. ABD kendi hava kuvvetlerindeki avcı birliklerine son sistem ve yıldırım hızlı tepkili uçaklar verirken Türkiye'ye modası geçmiş motorlu av uçaklarını gönderdiği için eleştirilmiştir. Eğer Amerikan yardımları bu şekilde verilmeye devam edilirse Türk hava kuvvetlerinin emekliye ayrılmış eski uçaklar müzesi haline geleceği belirtilmiştir.

Öncelikle askeri alanda verilmeye başlanan ve daha sonra ekonomik alana da yayılan Amerikan yardımları Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanların incelemeleri ve bu incelemelere dayanarak hazırlanan raporlar çerçevesinde %60 tarım sektörünün geliştirilmesi için kullanılmıştır. Bu doğrultuda Marshall Planı ile gelen krediler kullanılarak tarıma büyük yatırım yapılmıştır. 1949 yılından itibaren Marshall Yardımı programından traktör ithali başlatılmıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin tarımsal gelişmesini tamamlamak üzere karayolları yapımı, Amerikalı uzmanların yardımıyla ve kurulan Karayolları Müdürlüğü'nce ön plana alınmış, demiryolu yapımı ise gündemden düşürülmüştür.

Ayrıca bu süreçte Türk- Amerikan ilişkilerindeki yakınlaşmayı iç politikadaki yön değişikliği de etkilemiştir. 1945 yılında alınan çok partili hayata geçiş kararı çerçevesinde kurulan D.P. 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelmiş, bu gelişme Amerikan kamuoyunda büyük yankı uyandırmış ve takdirle karşılanmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı Türkiye'deki 14 Mayıs 1950 genel seçimlerini demokrasinin Yakın Şark'taki sağlıklı gelişiminin bir işareti olarak değerlendirilmiştir. Liberal bir ekonomik anlayışı benimseyen Demokrat Parti CHP'nin ABD politikalarına ters düşen "devletçilik" anlayışını bir kenara iterek iç politika anlayışını ABD'nin politikalarıyla daha kolay ve hızlı bir şekilde uyumlaştırabilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra uluslararası alanda ortaya çıkan huzursuzluklar, Batı ve Doğu arasında gittikçe artan gerginlik "Soğuk Savaş" olarak tanımlanmıştır. Bu süreçte "yayılmacı" bir politika izlediği ileri sürülen Sovyetler karşısında ABD çevreleyici bir politikaya yönelmiştir. Dünya'da iki kutuplu düzenin hâkim olduğu yıllar olarak tanımlanan Soğuk Savaş döneminde Batılı Devletler

kendi güvenliklerini korumak amacıyla teşkilatlanma kararı almışlardır. Avrupa'yı askeri yönden güvence altına alan NATO bu amaçla kurulmuştur. Türkiye NATO'ya kuruluş aşamasında alınmamış, ancak 1952 yılında NATO'ya üye olabilmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üye olabilmesinde 1950 yılında çıkan Kore Savaşı'na asker gönderme kararını almış olmasının çok önemli etkisi olmuştur. Diğer taraftan hükümetin Kore'ye asker gönderme kararı basında önemli tartışmalara yol açmıştır. Bunun en önemli nedeni Hükümetin bu kadar önemli bir kararı T.B.M.M.'ye sunmadan sadece Bakanlar Kurulu'nda görüşerek almış olmasıdır. Ayrıca kimi yazarlar Hükümetin asker gönderme kararını almadan önce farklı şekillerde yardım etme yolunu denemesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

B.M. Genel Sekreteri'nden gelen yardım talebini Türk Hükümeti 25 Temmuz 1950'de 4500 kişilik bir askeri birliği Kore'ye gönderme kararı olarak karşılamıştır. Türkiye nihayet tüm çabalarının sonunda 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya resmen girmiştir. Böylece Türkiye hem ABD hem de diğer NATO üyesi 13 ülkenin ittifakını kazanarak uluslararası ortamda yalnızlıktan kurtulmuş ve güvenliğini sağlamıştır. Türk kamuoyunda büyük sevinçle karşılanan bu gelişme iktidarda bulunan Menderes Hükümeti'nin başarısı olarak değerlendirilmiştir.

Diğer deyişle Türk- Amerikan ilişkilerinde yakınlaşmanın yaşandığı 1945-1952 yılları arasındaki dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dış Politikada Atatürk Dönemi Dış Politikası çerçevesinde izlenmekte olan "ilişkilerde düşmanlıktan kaçınmak, dostluklara aşırı bel bağlamamak" biçimindeki temkinli politikayı bir kenara atmıştır. Bir anlamda Sovyet tehdidine ve savaş sonrası yaşanan bir takım ekonomik sıkıntılara dayanılarak Amerika Birleşik Devletleri'yle kurulan sıkı ilişkiler tek kurtuluş yolu olarak görülmüş ve yansıtılmıştır. Bu süreçte Amerika'yı öven, örnek gösteren, Amerika'nın Türkiye'nin tek dostu olduğunu ve kalkınma yolunda tek çıkar yolun ABD yanında yer almakla sağlanabileceğini belirten makalelere dönemin gazetelerinde sıkça rastlamak mümkündür. Bu nedenle ABD ile yapılan herhangi bir anlaşmanın, ekonomik veya siyasi bağımsızlığımızı zedeleyecek olmasına genel olarak ihtimal verilmemiştir. Amerika'nın hiçbir çıkarı olmadan dünya barışı ve demokrasisine hizmet için bu yardımları yaptığı, Türk basınında genel kabul gören bir görüş olmuştur. Gerek dönemin iktidarı tarafından, gerekse incelemiş olduğumuz gazetelerde Amerika'nın bu yardımları yaparken ne tür bir

ıkar gözettiği sorusu sorulmamış, yardımın arkasındaki nedenler sorgulanmamıştır. İşte bu anlayış çerçevesinde Türkiye’de siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel vs. her alanda Amerikanlaşma süreci başlamış, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin önüne “Küçük Amerika” olma hedefi konulmuştur.

KAYNAKÇA

RESMÎ YAYINLAR

TBMM. Tutanak Dergisi:

T.B.M.M. ZC, C:13, VII. Devre, İ:1, Ankara Tutanak Matbaası, 2 Ağustos 1944.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C: 15, Dönem: VII, Toplantı:2, Ankara Tutanak Matbaası, 6 Ocak 1945.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C:19, Dönem: VII, Toplantı:2, Ankara Tutanak Matbaası, 15 Ağustos 1945.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C: 32, Dönem: VII, Toplantı: 3, Ankara Tutanak Matbaası, 8 Mayıs 1946.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C: 10, Dönem: VIII, Toplantı:2, Ankara Tutanak Matbaası, 2 Ağustos 1948.

Düstur, Üçüncü Tertip, C:26, No:1452, 15 Ağustos 1945, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C:27, No: 4899, 20 Mayıs 1946, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C:28, No:5123, 1 Eylül 1947, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, C.29, No:5253, 8 Temmuz 1948, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt:31, No:5679,14 Temmuz 1950, Ankara Devlet Matbaası.

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt:33, No: 5886, 18 Şubat 1952, Ankara Devlet Matbaası.

II. KİTAPLAR

- ADIVAR, Halide Edip: **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul, Çan Yayınları, 1962.
- AKALIN, Cüneyt: **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye- 1 Olaylar Belgeler (1945 -1952)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003.
- AKYÜZ, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi**, ,7.bsk., İstanbul, Alfa Yayınları, 1999.
- ARMAOĞLU, Fahir: **Belgelerle Türk- Amerikan Münasebetleri**, Ankara, TTK, 1991.
- _____ **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Ankara, TTK, 1997.
- _____ **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1983.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal: **Nutuk**, C.I, Haz. Zeynep Korkmaz. Ankara, Başbakanlık Basımevi,1984.
- AVCIOĞLU, Doğan: **Milli Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**, C.4., 2.bsk., İstanbul, Tekin Yayınevi, 1976.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya: **İkinci Adam**, C. III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1968.
- AYDOĞAN, Metin: **Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler Bitmeyen Oyun**, 9.bsk., İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2002.
- _____ **Yeni Dünya Düzeni Kemalizm ve Türkiye**, C:2., [y.y.] Otopsi Yayınları, 1999.

- BANOĞLU, Niyazi Ahmed: **Nükte ve Fıkralarla Atatürk**, İstanbul, Garanti Matbaası, İstanbul, 1967.
- BEHRAMOĞLU, Namık: **Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)**, İstanbul, Yar Yayınları, 1973.
- BİLGİN, Deniz: **ABD’li Gözüyle Sivas Kongresi Amerikan Mandası ve Gazeteci L. E. Browne’ın Faaliyetleri**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2004.
- BİLMEZ, Bülent Can: **Demiryolundan Petrole Chester Projesi 1908- 1923**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- BÜLBÜL, İrfan: **Numan Menemencioğlu’nun Türk Dış Politikasındaki Rolü**, İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997.
- DERİNGİL, Selim: **II. Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, 3.bsk., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- EKİNCİ, Necdet
KÜMBÜL, Bengi
SARIHAN, Serap: **Zekeriya Sertel Amerikan Kültür Emperyalizminin ve Magazin Dergiciliğinin Öncüsü**, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2006.
- ERHAN, Çağrı: **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.
- ERKİN, Feridun Cemal: **Dışişlerinde 34 Yıl**, C: II, Ankara, TTK, 1992.
- EROL, Mine: **I. Dünya Savaşı Arifesinde Amerika’nın Türkiye’ye Karşı Tutumu**, Ankara, Bilgi Basımevi, 1976.

- ESMER, Ahmet Şükrü
Oral SANDER: **Olaylarla Türk Dış Politikası**, 9.bsk., Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996.
- EVANS, Laurance: **Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)**, 2.bsk., İstanbul, Örgün Yayınevi, 2004.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin: **Modernleşme Bağlamında Osmanlı Amerika İlişkileri**, İstanbul, Beyan Yayınları, 2002.
- GENCER, Ali İhsan
Sabahattin ÖZEL: **Türk İnkılâp Tarihi**, 9.bs., İstanbul, Der Yayınları, 2004.
- GRANADA, Cemal: **"Atatürk'ün Uşağı İdim"**, İstanbul, Hürriyet Yayınları, Kasım 1973
- GÜRÜN, Kamuran: **Türk- Sovyet İlişkileri (1920- 1953)**, Ankara, TTK, 1991.
- GREW, John: **İlk ABD Büyükelçisi'nin Türkiye Hatıraları Atatürk ve İnönü**, Çev., Muzaffer Aşkın, [y.y.], Çağdaş Matbaacılık, Şubat 2000.
- HALE, William: **Türk Dış Politikası 1774- 2000**, Çev. Petek Demir, İstanbul, Mozaik Kitabevi, 2003.
- HARRIS, G. S.: **The Troubled Allience**, Washington, American Enterprise Institute, 1972.
- İĞDEMİR, Uluğ: **Sivas Kongresi Tutanakları**, Ankara, TTK, 1969,

- KANBOLAT, Erhan: “Hazırlanışı ve Uygulanışı Açısından Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İlköğretim Programları (1913- 1968)”, **İ.Ü. Atatürk İlkeleri İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- KANSU, Mazhar Müfit: **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, C.I, Ankara, [y.y.],1966.
- KAYIRAN, Mehmet: “Türk Tarımında Modernleşme Çabaları (1923- 1950)”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995.
- KAZGAN, Gülten: **Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Altın Kitaplar, 1999.
- KEPENEK, Yakup
YENTÜRK, Nurhan: **Türkiye Ekonomisi**, 11.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.
- KIRAY, Atilla: “Tarihte Manda- Himaye Kavramsallaştırması ve Milli Mücadele’deki Yansımaları”, **İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur: **Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika 19. y.y. Osmanlı İmparatorluğundaki Amerikan Misyoner Okulları**, 3.bs., Ankara, İmge Yayınları, 2000.
- KONGAR, Emre: **21.Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, 18.bsk., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1999.
- KURAT, Akdes Nimet: **Türk Amerikan İlişkilerine Kısa Bir Bakış**, Ankara, Doğu Matbaası,1959.
- KUTAY, Cemal: **Türk Milli Mücadelesinde Amerika**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları,1979.

- KUNIHOLM, B. R.: **The Origins of the Cold War in the Near East**, Princeton University Press, 1980.
- LEWIS, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 9.bsk., Ankara, TTK, 2004
- MAZICI, Nurşen: **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu 1919- 1921**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2005.
- ORAN, Baskın: **Türk Dış Politikası**, C.I., 8.bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- ÖZEL, Sabahattin: **Milli Mücadelede İzmit- Adapazarı**, İstanbul, Derin Yayınları, 2005.
- _____ **Milli Mücadelede Trabzon**, Ankara, TTK, 1991.
- _____ **Büyük Millet'in Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük**", İstanbul, Der'in Yayınları, 2006.
- ÖZTOPRAK, İzzet: **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara, TTK, 1989.
- SANDER, Oral: **Türk- Amerikan İlişkileri (1947- 1964)**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1979.
- SARAY, Mehmet: **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin Nato'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.

- SARINAY, Yusuf: **Türkiye'nin Batı İttifakı'na Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939- 1952)**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- SANDER, Oral
FİŞEK, Kurthan: **ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk- ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı, 1829- 1929**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1977.
- SELEK, Sabahattin: **Anadolu İhtilali I**, 5.bs., İstanbul, Örgün Yayınları, 1981.
- SEMİZ, Yaşar: **Türk- Amerikan Münasebetlerinin ışığında Chester Demiryolu Projesi 1900- 1926**, Ankara, Yetkin Basımevi, 1995.
- SERTEL, Sabiha: **Roman Gibi**, 2.bsk., İstanbul, Belge Yayınları, 1987.
- SERTEL, Zekeriya: **Hatırladıklarım- Tarihin Tanıkları**, 3.bs., İstanbul, Gözlem Yayınları, 1977,s. 269.
- SONYEL, Salahi: **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II**, 2.bsk., Ankara, TTK, 1991.
- SOYSAL, İsmail: **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C:1, 2.bsk., Ankara, TTK, 1989.
- _____ **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, C:2, Ankara, TTK, 1991
- SÖNMEZOĞLU, Faruk: **“Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi”**, 2.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.
- _____ **Türk Dış Politikası'nın Analizi**, İstanbul, Der Yayınları, 1994.

- TACİBAYEV, Raşid: **Siyasette Kültürde Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri Kızıl Meydan'dan Taksim'e**, İstanbul, Truva Yayınları, 2004.
- TEKELİ, İlhan
İLKİN, Selim: **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, 1981.
- TEZEL, Yahya S.: **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, 5.bsk., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- TİMUR, Taner: **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
- TURAN, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi**, C.1,4, 1.b., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
- TUNÇKANAT, Haydar: **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, 3.bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001.
- ULUGAY, Osman: **Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı**, İstanbul, Yelken Matbaası, 1974.
- USLU, Nasuh: **Türk Amerikan İlişkileri**, Ankara, 21.yy Yayınları, 2000.
- ÜLMAN, Haluk: **Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939- 1947**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1961.
- ÜNLÜSOY, Süleyman: "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Gerginleşen Türkiye Sovyetler Birliği İlişkilerinin Türk Kamuoyundaki Tepkileri (1945- 1952)", **İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

YALMAN, Ahmet Emin:

Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945- 1970), C.IV, İstanbul, Rey Yayınları,1971.

YETKİN, Çetin:

Karşı Devrim 1945- 1950, 4.bs., Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Yayınları, 2006.

ZÜRCHER, Erik Jan:

Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 17.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

III. MAKALELER

ABADAN, Yavuz:

“Dünkü Tarihi Karar”, **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1945.

“Amerikanın Dünya Misyonu”, **Cumhuriyet**, 5 Mart 1945.

“Potsdam Kararları”, **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1945

“Boğazlar Meselesi”, **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1945.

“Boğazlar rejimi ve Amerika”, **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1945.

AKALIN, Cüneyt:

“Missouri'nin Ziyareti'nin Tarihsel Anlamı”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S:3, (2003), s. 1- 15.

“Amerikan Heyetinin Türkiye Ekonomisi Hakkındaki Görüşleri”, **Türk Ekonomisi Dergisi**, S:50, (Ağustos 1947), s.257-259.

AKKAYA, Ziya:

“Türkiye- Amerika Arasında ilk Muahede”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, C.XIX, S:219 (Haziran 1949), s. 124- 126.

ARMAOĞLU, Fahir:

“İkinci Dünya Harbinde Türkiye”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XIII, S:2, 1958. s.139- 179.

- ATAMER, Hamdi: “İlk Türk Amerikan Münasebetleri”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S: 2 (1967), 20- 25.
- ATAY, Falih Rıfkı: “Barış Kurucu Amerika”, **Ulus**, 15 Mart 1947.
- BERLINER, Milton: “Atlantik Anlaşması ve Marshall planı karşısında Türkiye”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1949.
- BORA, Tanıl: “Türkiye’de Siyasal İdeolojilerde ABD/ Amerika İmgesi: Amerika:“En Batı ve “Başka” Batı”, **Modernleşme ve Batıcılık**, C:3, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 147- 169.
- COŞAR, Ömer Rıza: “Türkiye ve Atlantik Paktı”, **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1950.
- COŞKUN, Nusret Safa: “Türkiye’yi tanıtmaya propagandası”, **Son Posta**, 10 Nisan 1946.
- ÇAKIR, Arif : “Marshall Planı Nedir, Türkiye’ye Ne Sağlayacaktır?”, **Türkiye İktisat Mecmuası**, (Haziran 1949), s.17-22.
- DAVER, Abidin: “Kararımızın Mucib Sebepleri”, **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945.
- _____ “Duyduğumuz Büyük Teessür”, **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1945.
- _____ “Missouri Dünyanın En kuvvetli Zırhlısıdır”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1946.
- _____ “Amerikan Yardımı Tasarısının İlk Merhalesi”, **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1947.
- _____ “Truman Doktrinini Selamlıyoruz”, **Cumhuriyet**,

12 Mayıs 1947.

“Türkiye Bir Kilit Taşı Olduğuna Göre”, **Cumhuriyet**,
26 Kasım 1948.

“Demokrasiler İhtiyar Mareşal’in Sözüünü Dinleyiniz!”,
Cumhuriyet, 4 Nisan 1949.

“Batının Bir Kalesi Olduğumuz Kabul Edilmelidir”,
Cumhuriyet, 5 Nisan 1949.

“Konsey Kararı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1950.

“Hükümetimizin Kazandığı Zafer”, **Cumhuriyet**,
18 Şubat 1952.

DOĞRUL, Ömer Rıza:

“Siyasi İcmal Neticeler ve Akisler”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat
1945.

“Devamlı Sulh Yolunda Kesin Adımlar”, **Cumhuriyet**,
6 Mart 1945.

“Siyasi İcmal”, **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1945.

“Üçler Toplantısının Sonu”, **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1945.

“General Marshall’ın Planı Üzerinde”, **Cumhuriyet**,
19 Haziran 1947.

DÜLGER, Bahadır:

“Marshall Planının Türkiye’de Tatbiki”, **Son Saat**, 21 Ocak
1948.

“Politika Ticareti”, **Son Saat**, 29 Ocak 1948.

- _____ “Amerika Yardımı İvazsız Değildir”, **Son Saat**, 29 Mayıs 1948.
- EMEÇ, Selim Ragıp: “Bizim Devletçiliğimizle Amerika’nın Ferdietçiliği”, **Son Posta**, 8 Temmuz 1947.
- _____ “Amerikan Kongresi’nde Haklı Bir Hitap”, **Son Posta**, 23 Eylül 1947.
- _____ “Marshall Planı Ve Milli Parolamız”, **Son Saat**, 28 Ocak 1948.
- _____ “Kore Kararı Yerindedir”, **Son Posta**, 28 Temmuz 1950.
- _____ “Yine Atlantik Paktı Hikâyesi”, **Son Posta**, 22 Eylül 1950.
- _____ “Mühim Bir Dönemeç”, **Son Posta**, 19 Şubat 1952.
- ERİM, Nihat: “Başkan Truman’ın Mesajı”, **Ulus**, 14 Mart 1947.
- _____ “Hükümetin Son Kararı”, **Ulus**, 27 Temmuz 1950.
- _____ “Hadisenin Önemi”, **Ulus**, 20 Şubat 1952.
- ERGİN, Feridun: “Amerikan Yardımının Hakiki Manası”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1947.
- ERTUĞ, Hasan Refiğ: “Türk- Amerikan Mali Yardım Anlaşması”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, S: 196 (Temmuz 1947), s.145- 148.
- EZGÜ, Fuat: “İstanbul’u İlk Ziyaret Eden Amerika Cumhur Reisi General Grant”, **Yeni Tarih Dünyası**, İstanbul, S:5 (Haziran 1950), s.207- 208,218.

-
- “Türklerin Amerika’ya Askeri Yardımı”, **Tarih Dünyası**, S:1 (Nisan 1950),35- 36.
- “Geçen Asırda İstanbul’a Gelen Amerikan Gemileri”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1947, s.2.
- “Geçen Asır Sonlarında Türk- Amerikan Dostluğu”, **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1947, s.2.
- FELEK, Burhan: “Gazeteler Arasında-Ben Missouri’liyim”, **Son Posta**, 7 Nisan 1946.
- FENİK, Mümtaz Faik: “Türk Gücü ve Barış İdeali”, **Zafer**, 7 Ağustos 1950.
- GERGER, Haluk: “NATO”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:6., İstanbul, İletişim Yayınları, s.1536- 1550.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve diğerleri: “İkinci Dünya Savaşı’ndan Sonra Türk Dış Politikası”, **Olaylara Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9.bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996,s.191- 269.
- GÜLÖKSÜZ, Güven- Yiğit: “Türkiye Kırının Analizinde Nesnel Ölçütler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C:5, İstanbul, İletişim Yayınları s.1240- 1253.
- İÇDUYGU, Ahmet
SİRKECİ İbrahim: “Bir Ülke, Bir Aile ve Bir Çok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği”, **75Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999, s.269- 276.

- KARACAN, Ali Naci: “Hükümet Kararında İsbet Etmıştır”, **Milliyet**, 27 Temmuz 1950.
- KERWIN, Robert W.: “Türkiye’de Karayollarının İnkişafı”, Çev. Süphan F. Antiç, **Türkiye İktisat Mecmuası**, C:10, S:4, (Mayıs 1948), s.166-168.
- KOÇAK, Cemil: “Siyasal Tarih (1923- 1950)”, **Çağdaş Türkiye 1908- 1980**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1989, s.85- 154.
- KÖPRÜLÜ, Orhan: “Tarihte Türk Amerikan Münasebetleri”, **Bellekten**, C:LI, S:200, (Ağustos 1987), s. 927- 945.
- KÖYMEN, Oya: “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1999, s.1-30.
- KUNTAY, Midhat Cemal: “Türk Köyü Mesut”, **Son Posta**, 14 Temmuz 1952.
- _____ : “Traktör mü? Şimendifer mi?”, **Son Posta**, 2 Ağustos 1952.
- KURAT, Akdes Nimet: “Sivas Kongresi ve Amerikalı Gazeteci Edgar Brown”, **BTTD**, S:62 (Kasım 1972), s. 13- 16.
- _____ : “Türkiye ile ABD Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Vesikaları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. V, S:8, (1967), s.287- 372.
- MENTEŞEOĞLU:
Feridun Osman: “Japonya ile Münasebatımızın Kesilmesindeki Sebepler”, **Son Posta**, 4 Ocak 1945.
- NADİ, Doğan: “Amerika’daki Ermeniler Rahat Duramıyor”, **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1945.

NADİ, Nadir:

“Kırım Tebliği”, **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1945.

“Türk Sovyet Dostluğunun Yarını”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1945.

“Üçler toplanırken”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1945.

“Potsdam’a Dair”, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1945.

“Truman’ın Güzel Nutku”, **Cumhuriyet**, 12 Ağustos 1945.

“Milletler Anayasasını Tasdik Ettik”, **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1945.

“Türk Rus Münasebetleri”, **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1945.

“Değerli Bir Misafir”, **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1945.

“Dost Amerika’nın Denizcilerini Karşılarken”, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 1946.

“Bir Dönüm Noktası”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1947.

“Hoş Geldiniz”, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1947.

“Bir Kararın Manası”, **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1947.

“Hayırlı Olsun”, **Cumhuriyet**, 24 Mayıs 1947.

“Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1947.

“Marshall Planı ve Biz”, **Cumhuriyet**, 24 Ocak 1948.

- _____ “Hükümetin Kararı”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1950.
- _____ “Haklı ve Haksız”, **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 1950.
- _____ “Kararın Manası”, **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1952.
- OKYAR, Osman: “Amerikan Yardımları ve Türkiye Ekonomisi”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, S: 261, s.380- 384.
- _____ “Marshall Planı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1948.
- _____ “Marshall Planı ve Türkiye”, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1948.
- PERİNÇEK, Mehmet Bora: “60 Yıllık Yalan: Stalin’in Türkiye’den Toprak Talebi İddiası”, **Teori**, S: 181, Şubat 2005, s.3-12.
- POLAT, Hüsametdin: “Amerikalı Uzmanların Tenkitleri ve Sanayiciler”, **Cumhuriyet**, 3 Eylül 1947.
- SADAK, Necmettin: “Anlaşılmayan Fakat Ehemmiyetli Bir Nokta”, **Akşam**, 20 Şubat 1945.
- _____ “Boğazlar Meselesi Hakkında Amerika’nın Yeni Projesi”, **Akşam**, 12 Ekim 1945.
- _____ “Boğazlar Meselesi Hakkında Amerika’nın Teklifi”, **Akşam**, 11 Kasım 1945.
- _____ “Amerika’nın Gördüğü Tehlike ve Gösterdiği Acelenin Sebepleri Ne Olabilir?”, **Ayn Tarihi**, No:160, Mart 1947, s. 159- 160.
- _____ “Dünya siyasetinde Yüzyılın En Ehemmiyetli Dönüm Noktası”, **Akşam**, 14 Mart 1947.

- _____ “Türkiye’nin Kore’ye Yardımı”, **Akşam**, 9 Ağustos 1950.
- _____ “Atlantik Paktı ve Türkiye”, **Akşam**, 15 Eylül 1950.
- _____ “İstemiyoruz Diye Bağırıp İlan etmemiz Çok Yerde Olacaktır”, **Akşam**, 6 Nisan 1951.
- SAFA, Peyami: “Atlantik Paktı ve Biz”, **Ulus**, 26 Mart 1949.
- SAV, Nizamettin Ali: “İktisadi Bahisler, Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1947.
- SEDES, Selami İzzet: “Türk- Amerika Bayrakları Kardeşdir”, **Son Posta**, 6 Nisan 1946.
- SEREZ, Naci: “Marshall Planının Gayesi”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, C:17, S:200, (Kasım 1947), s.394- 398.
- SERTEL, Zekeriya: “Gazeteler Arasında, Boğazlar Meselesinin Son Safhası”, **Son Posta**, 14 Kasım 1945.
- ŞAKİR, Ziya : “Dost Amerika İle Eski Münasebetlerimiz”, **Son Posta**, 7 Nisan 1946,s.3.
- SİMAVİ, Sedat: “Türkiyesiz Atlantik Paktı”, **Hürriyet**, 10 Şubat 1951.
- TALU, Ercüment E.: “Atlantik Paktı ve Biz”, **Son Posta**, 19 Şubat 1952.
- TEZEL Yahya Sezai: “Birinci Büyük Millet Meclisi Anti- Emperyalist miydi? Chester Projesi”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C:25, S:4, Aralık 1970, s.287-318.
- THOARNBURG, M. W.: “Amerikalı Gözüyle Türkiye, Türkiye’nin Başlıca Dört

Davası”, **Türkiye İktisat Mecmuası**, (Mayıs 1948), s.12-14.

US, Asım:

“Kırım Formülünün Sakatlığı”, **Vakit**, 28 Mart 1945.

“ Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Meselesi”, **Vakit**, 11 Mart 1947.

“Amerika’dan Alacağımız On Milyon Dolar”, **Yeni Gazete**, 5 Temmuz 1948.

UŞAKLIGİL, Ekrem:

“Sessizlik İçinden Sesler” , **Son Posta**, 20 Temmuz 1945.

“Üçlerin Tebliğinden Çıkan Üç Netice”, **Son Posta**, 5 Ağustos 1945.

“Hak Vermemek Güç Olur”, **Son Posta**, 6 Ağustos 1945.

ÜNAL, Ertan:

“Missouri İstanbul’da”, **Popüler Tarih**, S:20 (Nisan 2002), s.56- 62.

YALÇIN, Hüseyin Cahit:

“Atlantik Misakında Türkiye”, **Ulus**, 9 Ağustos 1950.

“Türk- Amerikan Yakınlığı”, **Ulus**, 27 Ocak 1951.

“Türkiye’ye Yardım Meselesi”, **Tanin**, 10 Mart 1947.

YALMAN, Ahmet Emin:

“Saldırıya Meydan Okuma”, **Vatan**, 26 Temmuz 1950.

YENER, Cemal:

“Türkiye’de Bütçe ve İstikrazlar”, **Yeni Sabah**, 27 Ekim 1948.

I. SÜRELİ YAYINLAR

A. Gazeteler:

Akşam:	(1945- 1952 yılları arası tüm sayılar taranmıştır.)
Cumhuriyet :	(1945- 1952 yılları arası tüm sayılar taranmıştır.)
Gece Postası:	(1947 yılı Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran ayları taranmıştır)
Hürriyet:	(1950- 1951 yılı sayıları taranmıştır.)
Milliyet:	(1950 yılı sayıları taranmıştır.)
Son Posta:	(1945- 1952 yılları arası tüm sayılar taranmıştır.)
Son Saat:	(1948 Ocak, Şubat, Mart ve Nisan ayları taranmıştır.)
Son Telgraf:	(1945 yılı taranmıştır)
Tan:	(1949 Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos ayları taranmıştır.)
Tanin:	(1947 Ocak, Şubat, Mart ve Nisan ayları taranmıştır)
Ulus:	(1947-1949-1951 ve1952 yıllarının çeşitli sayıları taranmıştır.)
Vakit:	(1945 ve 1947 yılları Ocak, Şubat, Mart ayları taranmıştır.)
Vatan:	(1950 Mayıs, Haziran, Temmuz ve Eylül ayları taranmıştır.)
Yeni Gazete:	(1948 yılı sayıları taranmıştır)
Yeni Sabah	(1948 Eylül, Ekim Kasım, Aralık ayları taranmıştır)
Zafer:	(1950 Mayıs, Haziran ve Temmuz ayları taranmıştır.)

B. Dergiler:

Ayın Tarihi: (1945- 1952 yılları arasındaki tüm sayılar taranmıştır.)

Şubat 1945, No:135. Mart 1945, No. 136. Aralık 1945, No:145. Nisan: 1946, No:149. Mart 1947 No:160, Nisan 1947, No: 161. Eylül 1947. No: 166. Ekim 1947, No: 167. Nisan 1950, No:197. Haziran 1950, No:199. Ağustos 1950, No: 202. Eylül 1951, No: 214. Ocak 1952, No:218.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Belleten

Popüler Tarih

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Siyasi İlimler Mecmuası
Tarih Araştırmaları Dergisi
Tarih Dünyası
Türkiye İktisat Mecmuası
Türk Ekonomisi Dergisi
Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi
Yeni Tarih Dünyası